

LAKIMIES 1/2026

SISÄLLYS

Päätoimittajalta (<i>Tatu Hyttinen</i>)	3
Artikkeleita	
<i>Hietaniemi, Arto</i> : Sekoititko sen velvoittavaan säännökseen? – Unionioikeuteen liittyvät ympäristötavoitesäännökset korkeimman hallinto-oikeuden oikeuskäytännössä	4 ➤
<i>Letto-Vanamo, Pia</i> : Saksasta Suomeen – näkökulma T. M. Kivimäen oikeusajatteluun	29 ➤
<i>Markus, Jaakko – Piippo, Jenna</i> : Anastusrikoksen kohteesta	57 ➤
<i>Rautiainen, Pauli</i> : Rakennetun ympäristön esteettömyys ja sen laiminlyönti syrjintänä	84 ➤
Katsauksia ja pienempiä kirjoituksia	
<i>Kataja, Pauli</i> : KKO:n ennakkopäätösten sitovuus: Ei, mutta kyllä, mutta ehkä ei?	115
Väitöksiä	
<i>Myöhänen, Sami</i> : Menettelyllisestä oikeusturvasta hallintoprosessissa aineellisen prosessin johdon, vastavuoroisuuden ja preklusion näkökulmasta	129
<i>Myöhänen, Sami</i> : Menettelyllisestä oikeusturvasta hallintoprosessissa aineellisen prosessin johdon, vastavuoroisuuden ja preklusion näkökulmasta (<i>Matti Tolvanen</i>)	135
<i>Yli-Hemminki, Esko</i> : Theorising the Criminal Law's Person: Perspectives on the Human Individual, Problems of Assumed Properties, and Normative Solutions	144
<i>Yli-Hemminki, Esko</i> : Theorising the Criminal Law's Person: Perspectives on the Human Individual, Problems of Assumed Properties, and Normative Solutions (<i>Arlie Loughnan</i>)	152
Tämän numeron kirjoittajat	162

Contents

Hietaniemi, Arto: Did you confuse it with a binding rule? EU law-related environmental objective provisions in the case law of the Supreme Administrative Court; *Letto-Vanamo, Pia*: From Germany to Finland – a perspective on the legal thinking of T.M. Kivimäki; *Markus, Jaakko – Piippo, Jenna*: On the object of stealing offences; *Rautiainen, Pauli*: Accessibility, equality, and the built environment; *Kataja, Pauli*: The binding effect of Finnish Supreme Court precedent: No, but yes, but maybe no?; Dissertations

Toivo Mikael Kivimäki ja saksalaisen oikeustieteen perintö suomalaisessa siviilioikeudessa

Lakimies
1/2026
s. 3

Siviilioikeuden professori T. M. Kivimäki on ainutlaatuinen henkilö Suomen oikeushistoriassa. Hänellä oli professuuri Helsingin yliopistossa neljännesvuosisadan vuosina 1931–1956, mutta poliittisesti orientoituneen Kivimäen yliopistoura oli katkonainen. Hän työskenteli oikeusministerinä vuosina 1931–1932, pääministerinä vuosina 1932–1936 sekä lähettiläänä Saksassa välirauhan ja jatkosodan aikaan vuosina 1940–1944.

Neuvostoliiton vaatimuksesta Kivimäki päätyi sotasyllisyysoikeudenkäyntiin, jossa hänet tuomittiin helmikuussa 1946 viideksi vuodeksi vankeuteen. Vankeusaikana Kivimäki kirjoitti Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen vuonna 1948 julkaiseman teoksen Tekijänoikeus: tutkimus kirjailijan, taiteilijan ja tiedemiehen oikeudesta teokseensa. Saman vuoden elokuussa Kivimäki pääsi ehdonalaiseen vapautteen kärsittyään puolet vankeusrangaistuksestaan. Vapautumisen jälkeen Kivimäki jatkoi tieteellistä uraansa siviilioikeuden professorina.

Vaikka Kivimäen poliittinen ura oli merkittävä, poliittisen historian tutkimuksessa Kivimäestä on kirjoitettu niukasti. Kuvaavaa on, että ensimmäinen Kivimäen elämäkerta ilmestyi vasta vuonna 2024, kun niin ikään siviilioikeuden professorina Helsingin yliopistossa työskennellyt Heikki Halila julkaisi Warelian kustantaman teoksen Professori ja valtiomies Toivo Mikael Kivimäki. Teoksessa Kivimäkeä tarkastellaan niin poliittikkona kuin oikeustieteilijänä.

Tässä Lakimiehen numerossa Pia Letto-Vanamo jatkaa oikeustieteilijöiden analyysia Kivimäestä ja hänen tieteellisestä tuotannostaan. Artikkelissa havainnollistetaan kiinnostavalla tavalla, kuinka vahva vaikutus saksalaisella oikeustieteellä on ollut Kivimäen ajatteluun ja siten myös kotimaiseen siviilioikeuteen.

Muissa artikkeleissa käsitellään ympäristöoikeuteen, rikosoikeuteen ja yhdenvertaisuuteen liittyviä kysymyksiä. Tämän lisäksi numero sisältää korkeimman oikeuden ennakkopäätösten sitovuutta käsittelevän pienemmän kirjoituksen sekä kaksi lektiota ja niihin liittyvät vastaväittäjän lausunnot.

Lakimiesyhdistys jakoi tammikuussa Lakimiehen kirjoittajapalkinnon sekä nuoren kirjoittajan palkinnon vuosikerrassa 2025 julkaistuista erityisen ansiokkaista kirjoituksista. Parhaasta kirjoituksesta palkittiin Toomas Kotkaksen artikkeli Tulevien sukupolvien oikeudet ja sosiaalijärjestelmän taloudellinen kestävyys, joka on julkaistu numerossa 1/2025. Nuorena kirjoittajana palkittiin Rosanna Laurikainen-Klami, jonka artikkeli Sopimusvelvoitteiden määrittely monimutkaisessa projektialianssissa, esimerkkinä rakennusurakka on julkaistu numerossa 2/2025. Toimitus onnittelee palkittuja.

Tatu Hyttinen
päätoimittaja

Arto Hietaniemi

Lakimies
1/2026
s. 4–28

Sekoititko sen velvoittavaan säännökseen? – Unionioikeuteen liittyvät ympäristötavoite- säännökset korkeimman hallinto-oikeuden oikeuskäytännössä

ASIASANAT: ympäristöoikeus, laintulkinta, oikeuskäytäntö, tavoitesäännös

1. Johdanto

Korkeimman hallinto-oikeuden (KHO) niin sanotussa Finnulp-ratkaisussa unionioikeuteen pohjautuvat vesienhoidon ympäristötavoitteet saivat hallitsevan roolin ympäristönsuojelulain (527/2014) tulkinnassa.¹ Lupaedellytysäännöksen oli mukauduttava vesienhoidon ympäristötavoitteiden tulkinnan vaatimukseen. Tavoitteiden saama asema poikkeaa olennaisesti Lainkirjoittajan oppaan ajatuksesta, jonka mukaan tavoitesäännöksiä ei pidä sekoittaa velvoittaviin säännöksiin.² Tavoitteiden ja myös tavoitesäännösten merkitystä erityisesti

* Arto Hietaniemi, OTM, VT, hallinto-oikeustuomari, Vaasan hallinto-oikeus. Käsikirjoitus on valmisteltu virkavapaani aikana vuosina 2024–2025, jolloin toimin projektitutkijana Itä-Suomen yliopistossa ja vierailevana tutkijana Helsingin yliopistossa. Työhöni saatiin rahoitusta Saastamoisen säätiön rahoittamalta Itä-Suomen yliopiston vesitutkimusohjelmalta. Kirjoitus on tehty osana Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamaa Mutkikkaiden oikeusjärjestelmien resilienssi kestävyysmurroksessa (RELIEF, 358392) -hanketta ja EU:n Horisontti Eurooppa-ohjelman rahoittamaa Coherent and Cross-compliant Ocean Governance for Delivering the EU Green Deal for European Seas (CrossGov, 101060958) -tutkimushanketta. Työskennellessäni Vaasan hallinto-oikeudessa osallistuin Soklin kaivoksen ympäristö- ja vesitalousluvasta tehdyn valituksen ratkaisemiseen. Tutkimuksessa tarkastellaan asiassa annettua korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisua KHO 2022:38. Aikaisemmin työskentelin korkeimmassa hallinto-oikeudessa esittelijänä muun ohella Sierilän vesivoimalaitosta koskeneessa valitusasiassa KHO 2013:173. Kirjoituksessa käsitellään asiassa sittemmin annettua ratkaisua KHO 2017:87. Haluan kiittää Lakimies-aikakauskirjan vertaisarvioijia kohteliaasti kirjoitetuista ja hyödyllisistä kommentteista sekä professori Niko Soinista, oikeusneuvos Antti Belinskijä ja OTT Outi Penttilää käsikirjoitusluonnoksen kommentoinnista.

1. KHO 2019:166: ”Ympäristönsuojelulaissa kiellettyinä merkittävänä pilaantumisenä tai sen vaarana on pidettävä sellaista olennaisen lisäkuormituksen vesistöissä aiheuttamaa kokonaisvaikutusta, joka johtaa pintavesimuodostuman tilan tai sen laadullisen tekijän heikkenemiseen.”
2. Lainkirjoittajan opas. Kansallisten säädösten valmistelua koskevat ohjeet, jakso 18.1.5 Lain aloittaminen tavoitesäännöksellä osoitteessa <https://lainkirjoittaja.finlex.fi/18-lain-ja-asetuksen-alkusaannokset/18-1/#jakso-18-1-5>.

ympäristöoikeudellisessa laintulkinnassa on käsitelty oikeuskirjallisuudessa jo aiemmin.³ KHO:n tulkinta johtaa kuitenkin kysymään täsmällisemmin, onko nimenomaan unionioikeudesta lähtöisin olevilla ympäristötavoitesäännöksillä laajemminkin laintulkinnassa ratkaisevaa merkitystä. Edelleen on kysyttävä, voiko unionitavotteilla tavoitesäännöksillä olla itsenäistä merkitystä niin, että niistä johdettaisiin oikeuksia tai velvollisuuksia.

Artikkelissa analysoidaan, millainen merkitys unionioikeuteen liittyville ympäristötavoitesäännöksille on annettu KHO:n oikeuskäytännössä. Tarkoituksena on syventää käsitystä niiden merkityksestä ympäristöoikeudellisessa laintulkinnassa. Tarkasteltavaksi valittiin kolme eri vuosikymmeniltä olevaa ympäristötavoitesäännöstä, jotka voi yhdistää kolmen keskeisen ympäristöhaasteen ratkaisemiseksi asetettuihin Euroopan unionin tavoitteisiin.⁴ Luontodirektiivin⁵ 2 artiklan tavoite luonnon monimuotoisuuden säilymisen edistämisestä ilmentää biodiversiteettitavoitetta. Vesipuitedirektiivin⁶ 4 artiklan ympäristötavoitteet liittyvät pilaantumisen ehkäisemiseen. Eurooppalaisen ilmastolain⁷ 2 artiklan ilmastoneutraaliustavoitteella ja 4 artiklan välitavoitteella puolestaan pyritään ilmastomuutoksen hillintään. Luontodirektiivin ja eurooppalaisen ilmastolain tavoitteet tuovat vertailupohjaa suhteessa vesienhoidon ympäristötavoitteiden merkitykseen.

Oikeustapaukset valikoitiin Finlex-verkkopalvelua hyödyntäen.⁸ Tarkastelu rajattiin kaikista hakutuloksista niihin ennakkopäätöksiin, joissa tavoitesäännös

3. Tapio Määttä, Lainsäätäjän kunnioittamisasenne, tavoitteellinen laintulkinta ja lakien tavoitesäännökset vallitsevassa tuomarideologiassa, s. 207–226 teoksessa Auri Pakarinen – Anna Hyvärinen – Kaijus Ervasti (toim.), Lainvalmistelu, tutkimus, yhteiskunta: Jyrki Talan juhla-kirja. Turun yliopisto 2011, s. 207; Tapio Määttä – Niko Soinen, Ympäristöoikeudellisen ratkaisun teorian rakenneosat ja ominaispiirteet. Lakimies 7–8/2016, s. 1028–1053; Pasi Kallio, Suotuisa suojelutaso luonnonsuojeluoikeudessa. Edita 2001, s. 50–57 (sähköinen versio); Kari Kuusiniemi, Ympäristöllisen päätöksenteon erityispiirteistä, s. 185–206 teoksessa Kari Kuusiniemi – Ari Ekroos – Anne Kumpula – Pekka Vihervuori, Ympäristöoikeus. Sanoma Pro 2013 (Kuusiniemi 2013a), s. 189–191; Kari Kuusiniemi, Biodiversiteetin suojelu ja oikeusjärjestyksen ristiriidat. Oikeustiede–Jurisprudentia XXXIV:2001, s. 155–306 ja Staffan Westerlund, En hållbar rättsordning. Rättsvetenskapliga paradigmet och tankevändor. Iustus Förlag 1997, s. 23–66.
4. Komission tiedonannossa Euroopan vihreän kehityksen ohjelmasta viitataan keskeisiin ilmasto- ja ympäristöhaasteina ilmaston muuttumiseen, lajien sukupuuttoon kuolemiseen sekä metsien ja valtamerten pilaantumiseen. COM/2019/640 final 11.12.2019, s. 2.
5. Neuvoston direktiivi 92/43/ETY, annettu 21 päivänä toukokuuta 1992, luontotyyppien sekä luonnonvaraisen eläimistön ja kasviston suojelusta. EYVL L 206, 22.7.1992, s. 7–50.
6. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2000/60/EY, annettu 23 lokakuuta 2000, yhteisön vesipolitiikan puitteista. EYVL L 327, 22.12.2000, s. 1–73.
7. Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2021/1119, annettu 30 päivänä kesäkuuta 2021, puitteiden vahvistamisesta ilmastoneutraaliuden saavuttamiseksi sekä asetusten (EY) N:o 401/2009 ja (EU) 2018/1999 muuttamisesta (eurooppalainen ilmastolaki). EUVL L 243, 9.7.2021, s. 1–17.
8. Haut on tehty ennen Finlex-verkkopalvelun uudistamista 27.2.2025. Uudistuksen jälkeen haut eivät enää ole kaikin osin mahdollisia. Samassa haussa ei esimerkiksi voi saman sanan osalta

mainittiin päätöksen perusteluissa.⁹ Luontodirektiivin osalta hakuehtona oli ”luontodirektiiv* and ”2 art*””. Tulokseksi saaduista 37 päätöksestä kahdeksan ennakkopäätöksen perusteluissa mainittiin luontodirektiivin 2 artikla.¹⁰ Vesipuidedirektiivin ympäristötavoitteiden hakuehto ”vesipuidedirektiiv* and ”4 art*”” tuotti 12 osumaa, joista neljässä ennakkopäätöksessä tavoiteartikla mainittiin perusteluissa.¹¹ Eurooppalaisen ilmastolain tavoitteiden hakuehtona käytetty ”ilmastolain 2” puolestaan antoi kaksi osumaa.¹² Kun hakuehtona oli ”ilmastotavoit*”, tulokseksi saatiin neljä ennakkopäätöstä, joihin sisältyivät aiemman haun kaksi tulosta. Ilmastotavoitteet mainittiin kolmen päätöksen perusteluissa.¹³ Ilmastotavoitteen voidaan katsoa yläkäsitteenä kattavan eurooppalaisen ilmastolain 2 artiklan hiilineutraaliustavoitteen lisäksi muut lain tavoitteet, kuten 4 artiklan päästövähennystavoitteen. Hakujen perusteella eurooppalaista ilmastolakia ei mainittu päätösten perusteluissa, vaan viittaukset koskivat kansallista ilmastolakia (423/2022). Koska kansallisella ilmastolaila toteutetaan osaltaan unionin ilmastotavoitteita, valittiin nämä tapaukset analysoitavaksi.¹⁴

Direktiivit eivät lähtökohtaisesti ole Suomessa suoraan sovellettavaa oikeutta, joten tarkasteluun otettiin myös säännökset, joilla direktiivien tavoiteartiklat on toteutettu kansallisesti.¹⁵ Unionioikeuden elementtejä ei voida yksiselitteisesti erottaa kansallisten tavoitesäännösten sisällöstä. Tutkimus kattaa siksi säännösten nekin osat, jotka eivät ole unionilähtöisiä.¹⁶ Luonnonsuojelulain (9/2023 ja kumottu 1096/1996) tavoitesäännöksen haulla ”luonnonsuojelulain 1” löytyi yksi ennakkopäätös Euroopan unioniin liittymisen jälkeiseltä ajalta.¹⁷ Aiemmin voimassa olleessa luonnonsuojelulaissa (1096/1996) 5 §:n 1 momentti täydensi 1 §:ään sisältyvää vaatimusta luonnon monimuotoisuuden ylläpitämisestä yle-

käyttää sekä *-merkkiä että hakua rajaavia merkkejä (” ”).

9. Aiemmin vuosikirjapäätöksiksi kutsuttuja KHO:n ratkaisuja on nimetty 1.4.2024 alkaen ennakkopäätöksiksi. <https://www.kho.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2024/khokutsuujatkossaoikeuskaytantaohjaaviapaatoksiaanennakkopaatoksiksi.html>.
10. KHO 2024:76; KHO 2023:100; KHO 2023:99; KHO 2022:48; KHO 2020:29; KHO 2020:28; KHO 2020:27 ja KHO 2003:98.
11. KHO 2025:1; KHO 2022:38; KHO 2019:166 ja KHO 2017:87.
12. KHO 2025:2 ja KHO 2023:62. Hakuehto voi viitata sekä kansallisen ilmastolain 2 §:ään että eurooppalaisen ilmastolain 2 artiklaan.
13. KHO 2025:2; KHO 2024:62 ja KHO 2023:62.
14. Hallituksen esitys eduskunnalle ilmastolaiksi 27/2022 vp, s. 4–5.
15. Juha Raitio, Euroopan unionin oikeus. Alma Insights 2025, s. 253–267; Kari Kuusiniemi, Ympäristöoikeuden kansainväliset kytkennät, s. 237–285 teoksessa Kuusiniemi – Ekroos – Kumpula – Vihervuori 2013 (Kuusiniemi 2013b), s. 259–269.
16. Ks. hallituksen esitys eduskunnalle luonnonsuojelulaiksi ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta 76/2022 vp, s. 132 ja Jukka Similä – Leila Suvantola, Luonnonsuojeluoikeus, Edita Lakitieto 2024, s. 34–35.
17. Hakutuloksena kolme ratkaisua: KHO 2013:74; KHO 1985-A-II-133 ja KHO 1985-A-II-149.

sellä tavoitteella.¹⁸ Haku ulotettiin siksi luonnonsuojelulain (1096/1996) 5 §:ään.¹⁹ Osumia tuli 20, joista kahden päätöksen perusteluissa mainittiin luonnonsuojelulain (1096/1996) 5 §:n 1 momentti.²⁰ Haulla ”vesienhoitolain 21*²¹” saadusta kuudesta hakutuloksesta relevantteja ennakkopäätöksiä oli kaksi.²¹

Metodisesti tutkimuksessa yhdistyvät käytännöllinen lainoppi ja empiriisen oikeustutkimuksen piirteet.²² Käytännöllisellä lainopilla eli oikeusdogmatiikalla tarkoitetaan oikeuslähteiden merkityssisällön täsmentämiseen pyrkivää tutkimusta.²³ Tässä tutkimuksessa lain säännöksiä, niiden esitöitä sekä oikeuslähde- ja tulkintaoppeja käytetään apuna arvioitaessa tavoitesäännösten merkitystä heikosti velvoittavana oikeuslähteenä toimivissa korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisuissa.²⁴ Pyrkimyksenä on täsmentää unionioikeuteen pohjautuvien ympäristötavoitesäännösten laintulkinnallista merkitystä.²⁵ Tällä voidaan ajatella olevan vaikutusta ympäristötavoitesäännösten myöhemmän tulkinnan kannalta.²⁶

Empiriisen oikeustutkimuksen piirteet tulevat esille tutkimusaineiston keräämisessä.²⁷ Osittain empiriisiä piirteitä on nähtävissä myös siinä tutkimuskysymyksessä, jonka mukaan tarkoituksena on kuvata ympäristötavoitesäännösten merkitystä korkeimman hallinto-oikeuden oikeuskäytännössä ottamatta erityisesti kantaa siihen, onko esitetty tulkinta oikea tai kuinka säännöksiä tulisi tulkita.²⁸ Tutkimuksen tiedonintressi kohdistuu kuitenkin lainopille tyypillisesti oikeuden sisäiseen ilmiöön eli tavoitesäännösten merkitykseen korkeimman hallinto-oikeuden laintulkinnassa.²⁹ Tutkimuksessa on menetelmällisesti laadullisen teksti- ja sisällönanalyysin piirteitä, kun aineistosta pyritään havait-

18. Hallituksen esitys eduskunnalle luonnonsuojelulainsäädännön uudistamiseksi 79/1996 vp, s. 27 ja HE 76/2022 vp, s. 36, 134.

19. Hakuehdolla ”luonnonsuojelulain 5”.

20. KHO 2021:68 ja KHO 2006:35.

21. KHO 2019:166 ja KHO 2017:87 löytyivät myös vesiputedirektiiviin kohdistuneella haulla.

22. Kati Nieminen – Noora Lähtenmäki, Johdatus oikeuden empiriiseen tutkimiseen, s. 11–33 teoksessa Kati Nieminen – Noora Lähtenmäki, Empiirinen oikeustutkimus. Gaudeamus 2021, s. 11–12; Pauli Rautiainen – Aura Kostiainen – Visa Kurki – Niko Soininen – Tapio Määttä, Oikeus ja sen tutkiminen. Vastapaino 2023, s. 135–136 ja Outi Ratamäki, Lainopin ja empirian yhdistäminen tutkimuksessa. Lakimies 5/2025, s. 709–733, 723.

23. Rautiainen – Kostiainen – Kurki – Soininen – Määttä 2023, s. 135–136.

24. Rautiainen – Kostiainen – Kurki – Soininen – Määttä 2023, s. 136, 142–145.

25. Rautiainen – Kostiainen – Kurki – Soininen – Määttä 2023, s. 135–136.

26. Rautiainen – Kostiainen – Kurki – Soininen – Määttä 2023, s. 140–141.

27. Nieminen – Lähtenmäki 2021, s. 15.

28. Kati Nieminen – Samuli Hurri – Ukri Soirila – Sanna Mustasaari, Uusi oikeustapausanalyysi, s. 233–247 teoksessa Nieminen – Lähtenmäki 2021, s. 234; Tapio Määttä, Empiirisesti orientoituneen ympäristöoikeuden nykysuuntaukset ja menetelmät, s. 189–224 teoksessa Anssi Keinänen – Mia Kilpeläinen – Ulla Väättänen (toim.), Empiirisen oikeustutkimuksen kokemukset, haasteet ja tulevaisuus. Itä-Suomen yliopisto 2010, s. 191–192; Ratamäki 2025, s. 712–713, 724–727 ja Nieminen – Lähtenmäki 2021, s. 11.

29. Ratamäki 2025, s. 713.

semaan tavoitesäännösten saamaa merkitystä.³⁰ Perustelutekstien analyysissa viitekehystenä käytetään luvussa 2 tarkemmin esitettäviä lainopillisiin lähtökohtiin perustuvia näkökohtia siitä, miten tavoitteiden merkitystä voidaan pitää yhtäältä tulkintaa ohjaavana (ohjaava merkitys) ja toisaalta muiden säännösten tulkintaa määräävänä (määräävä merkitys).³¹ Tavoitteita toteutetaan myös säädöksiin sisältyvin yksityiskohtaisemmin säännöksin, joten tavoitesäännösten merkityksen erottaminen ei ole yksiselitteistä. Tunnistettujen merkitysten osalta pyritään arvioimaan, mistä merkitys mahdollisesti johtuu, mitä voidaan pitää myös lainopillisenä tarkasteluna.

Luvuissa 3, 4 ja 5 käsitellään kutakin tavoitetta erikseen. Niiden ensimmäisessä alaluvussa kuvaillaan tarpeellisilta osin tavoitteen sisältöä unionioikeudessa ja kansallisessa lainsäädännössä. Toisessa alaluvussa analysoidaan KHO:n ratkaisuja, joissa tavoitteet on mainittu. Artikkelin luvussa 6 esitetään johtopäätöksiä siitä, millaisen merkityksen ympäristötavoitteet ovat saaneet KHO:n laintulkinnassa.

2. Tavoitesäännökset laintulkinnassa

Laintulkinnan menetelmät jaotellaan vakiintuneesti sanamuodon mukaiseen eli kielelliseen, tavoitteelliseen ja systeemiseen tulkintaan.³² Suomalainen tuomarinihdeologia rakentuu lainsäätäjän kunnioittamiselle, minkä voidaan ajatella parhaiten toteutuvan sanamuodon mukaisen ja lainsäätäjän tarkoitusla kunnioittavan tulkinnan kautta.³³ Erityisesti ympäristöoikeuteen liittyvässä harkinnassa korostuu, että ratkaisun löytäminen lain sanamuodosta voi olla haastavaa.³⁴ Tällöin

30. Rautiainen – Kostiainen – Kurki – Soininen – Määttä 2023, s. 341–343; Raimo Siltala, Oikeustieteen tietenteoria. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2003, s. 138; Jouni Tuomi – Anneli Sarajärvi, Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi 2018, s. 117–135 ja Mika Helander, Kvalitativ textanalys osoitteessa <https://users.abo.fi/miheland/Kvalitativ-textanalys.pdf>. Helanderin tekstiin ovat oikeustieteessä viitanneet Marcus Norrgård ja Petra Sund-Norrgård artikkelissaan Marcus Norrgård – Petra Sund-Norrgård, Samspelet mellan dygdetik och nordisk lagstiftning – Några exempel från Sverige och Finland. Retfærd 1/2024, s. 9–23, 11.

31. Rautiainen – Kostiainen – Kurki – Soininen – Määttä 2023, s. 341–342 ja Ratamäki 2025, s. 717–719.

32. Rautiainen – Kostiainen – Kurki – Soininen – Määttä 2023, s. 174–197. Ks. myös Määttä 2011, s. 221–222.

33. Määttä 2011, s. 207 ja Maija Dahlberg – Mirjami Paso, Kansallisen lainsäädännön, ihmisoikeus-sopimuksen ja unionin oikeuden tavoitteellinen tulkinta – mikä muuttuu? Lakimies 7–8/2020, s. 925–953, 931.

34. Määttä – Soininen 2016, s. 1035–1036 ja Antti Belinskij – Tiina Paloniitty – Niko Soininen, Tulkinnan arvosidonnaisuus ympäristöoikeudessa. Lakimies 5/2015, s. 613–633.

tavoitesäännökset, lain tulkitsijalle merkityksellisinä lähteinä, täsmentävät lain tavoitetta ja auttavat esitöiden ohella hahmottamaan sääntelyn systematiikkaa ja tarkoitusta.³⁵ Ympäristöoikeudellisen tulkinnan on todettu olevan vahvasti tavoitteellista, mikä korostaa säännösten tulkintaa lain tavoitteen suuntaisesti.³⁶ Lakiin kirjoitettuna myös tavoitesäännöksistä tulee lähtökohtaisesti oikeuslähdeopillisesti vahvasti velvoittavia.³⁷ Tästä huolimatta ne eivät välttämättä saa vastaavaa asemaa kuin muut säännökset.³⁸

Kansallista lainvalmistelua sitomattomasti ohjaavan ja laintulkinnan kannalta sinänsä vähämerkityksisen Lainkirjoittajan oppaan mukaan tavoitesäännökset eivät ole velvoittavia.³⁹ Tavoitenormien on oikeuskirjallisuudessa kuvailtu olevan ”väljä suuntaviitta tai suurimittakaavainen kartta, johon maali on merkitty vain karkein vedoin”.⁴⁰ Edes sisältönsä puolesta kiinteämpiä kriteereitä sisältävien tavoitesäännösten ei ole ajateltu sitovasti ohjaavan tulkintaa.⁴¹ Vielä 1990-luvun alussa puitelakeja ylipäättään pidettiin laintulkinnallisen problematiikan kannalta niin ongelmattomina, että myöskään niiden sisältämiin tavoitesäännöksiin ei kohdistunut mielenkiintoa.⁴² Muutoinkaan tavoitesäännösten ei katsottu tarjoavan apua yksittäisten säännösten tulkintaan.⁴³

Ympäristöoikeudellisessa kirjallisuudessa tavoitesäännöksiä on aiemmin kuvailtu linnunlaulupykäliksi.⁴⁴ Sittemmin näkemykset tavoitesäännösten merkityksestä ovat jossain määrin muuttuneet. Väljäsisältöisten ja useita intressejä sisältävien tavoitesäännösten tulkinnallisen merkityksen on edelleen todettu olevan pienekkö.⁴⁵ Tavoitesäännösten on kuitenkin mainittu vaikuttavan tulkinnan suuntaamiseen ja tulkintavaihtoehtojen rajaamiseen, antavan konkreettista sisältöä perustuslaillisille sitoumuksille, ohjaavan lain säännösten soveltamista

35. Jyrki Tala, *Lain tavoitteenasettelu oikeustieteen kannalta*, s. 217–236 teoksessa Jyrki Tala – Kauko Wikström (toim.), *Oikeus – Kulttuuria ja teoriaa*. Juhlakirja Hannu Tolonen 2005. Turun yliopisto 2005, s. 234–236; Määttä 2011, s. 220 ja Kuusiniemi 2013a, s. 204.

36. Seppo Laakso, *Oikeudellisesta sääntelystä ja päätöksenteosta erityisesti julkisoikeuden alalla*. Valtion painatuskeskus 1990, s. 166 ja Määttä – Soininen 2016, s. 1038.

37. Aulis Aarnio, *Oikeutta etsimässä. Erään matkan kuvaus*. Talentum 2014, s. 229–232 ja Määttä – Soininen 2016, s. 1034.

38. Määttä 2011, s. 213–215 ja Chris McGrath, *The role played by the policy objectives in environmental law*, s. 301–317 teoksessa Douglas Fisher – Carlos M. Correa – Peter Drahos, *Research Handbook on Fundamental Concepts of Environmental Law*. Edward Elgar Publishing 2016, s. 302, 309–310, 314.

39. Lainkirjoittajan opas. Kansallisten säädösten valmistelua koskevat ohjeet osoitteessa <https://lainkirjoittaja.finlex.fi/>.

40. Aulis Aarnio, *Laintulkinnan teoria*. Werner Söderström Osakeyhtiö 1989, s. 78.

41. Laakso 1990, s. 169–170.

42. Laakso 1990, s. 169.

43. Laakso 1990, s. 169.

44. Kari Kuusiniemi, *Perusoikeudet ja biodiversiteetin suojeleminen*, s. 7–124 teoksessa Ympäristöoikeudellisia tutkimuksia 1998. Suomen ympäristöoikeustieteen seuran julkaisu 30, s. 95.

45. Kuusiniemi 2013a, s. 190–191.

ja toimivan oikeudellisen harkinnan viitekehyksenä.⁴⁶ Linkkirjoittajan oppaan näkemystä tavoitesäännösten roolista on pidetty lain soveltamisen kannalta ongelmallisena, ja ylimpien tuomioistuinten on todettu antaneen huomattavaa painoarvoa lain tavoitteille.⁴⁷

Tavoitteellisessa tulkinnessa tavoitesäännös voi vaikuttaa lopputulokseen, mutta se ei yksin muodosta oikeudellisen arvioinnin ydintä. Jos tavoitesäännös kuvitteellisesti poistettaisiin asiassa sovellettavista oikeusohjeista, rakentuisi oikeudellinen arviointi pääosin samalla tavalla.⁴⁸ Esimerkkinä voidaan tarkastella vesilain (587/2011) 1 luvun 1 §:n tavoitesäännöksen vaikutusta vesilain 3 luvun 4 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaisen intressivertailun suorittamiseen. Tavoitteena on muun ohella edistää vesiympäristön käyttöä niin, että se on yhteiskunnallisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä. Vesilain 3 luvun 4 §:n 1 momentin 2 kohdan säännös siitä, että lupaharkinnassa on otettava huomioon yhtäältä yleisille tai yksityisille eduille saatava hyöty ja toisaalta yleisille tai yksityisille eduille koituvat menetykset, johtaa mainitun luvun 6 ja 7 §:n nojalla tulkittuna jotakuinkin samojen seikkojen huomioon ottamiseen ja myös ratkaisuvaihtoehtoihin kuin tavoitesäännöksen sisällyttäminen sovellettaviin säännöksiin. Tavoitesäännöksen mukaan ottaminen voi kallistaa vaakaa jommankumman vaihtoehdon suuntaan ja siten vaikuttaa lopputulokseen. Oikeudellisen harkinnan keskeiset elementit pysyvät kuitenkin samoina. Tällaisesta tavoitesäännöksen vaikutuksesta käytetään analyysissa termiä ”ohjaava merkitys”.

Edellä mainitussa Finnulp-ratkaisussa tavoitesäännöksellä oli oikeudellisen harkinnan kannalta toisenlainen asema. Ympäristönsuojelulain 49 §:n 2 kohdan tulkinnan kannalta oli ratkaisevaa, että vesienhoidon tavoitteita ei vaarannettu. Vesienhoidon tavoitteilla yksin oli siten käytännössä määräävä asema ympäristönsuojelulain 49 §:n 2 kohdan tulkinnassa. Tavoitesäännöksen ja sen merkitystä ohjaavan Euroopan unionin tuomioistuimen (EUT:n) Weser-tuomion⁴⁹ kuvitteellinen poistaminen oikeudellisesta arvioinnista olisi muuttanut olennaisesti tulkintatilannetta ja lopputuloksen kannalta ratkaisevaa sääntelykehikkoa.⁵⁰ Tällaista tavoitesäännöksen asemaa nimitetään jäljempänä määrääväksi merkitykseksi. Sekä ohjaava että määräävä merkitys kuvaa säännöksen asemaa tapauksen oikeudellisessa sääntelykehikossa.

46. Kuusiniemi 2001, s. 173; Leila Suvantola, Huominen ei koskaan kuole. Luonnonsuojelun ja ympäristönkäytön kilpailutilanteen ratkaisemisesta. *Edita Prima* 2006, s. 5; McGrath 2016, s. 309 ja J. J. H. van Kempen, Countering the Obscurity of Obligations in European Environmental Law: An Analysis of Article 4 of the European Water Framework Directive. *Journal of Environmental Law* 24(3) 2012, s. 499–533, 510.

47. Määttä 2011, s. 224.

48. Ks. ja vrt. Laakso 1990, s. 168.

49. Asia C-461/13 Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, ECLI:EU:C:2015:433.

50. Tavoitesäännöksellä viitataan tässä vesienhoitolain 21 §:ään ja Weser-tuomion (C-461/13) kautta vaikuttaneeseen vesipuitedirektiivin 4 artiklaan.

Unionioikeuden säännösten vaikutusta arvioitaessa on otettava huomioon sitovan vaikutuksensa myös jäsenvaltioiden tuomioistuimiin ulottava vilpittömän yhteistyön periaate ja sitä konkretisoiva tehokkuusperiaate (effet utile), joka velvoittaa jäsenvaltiot takaamaan tehokkaat oikeussuojakeinot unionin oikeuteen perustuvien oikeuksien toteuttamiseksi kansallisesti.⁵¹ Nämä periaatteet ovat vaikuttaneet unionioikeuteen liittyvien tuomioistuinratkaisujen kannalta merkityksellisen unionioikeuden tulkintavaikutuksen (indirect effect, principle of consistent interpretation) taustalla.⁵² Sen perusteella lainsoveltajilla on velvollisuus tulkita kansallista oikeutta unionioikeuden kanssa yhteensopivalla tavalla.⁵³ Unionioikeuden suhdetta kansalliseen lainsäädäntöön määrittää myös ensisijaisuuden periaate (principle of primacy), jonka nojalla unionin oikeus syrjäyttää sen kanssa ristiriitaisen kansallisen lain.⁵⁴ Unionin oikeus voi olla myös suoraan sovellettavaa (direct applicability), tai sillä voi olla tietyissä tilanteissa välitöntä vaikutusta (direct effect).⁵⁵ Tutkimusaineiston direktiivipainotteisuuden ja tavoitesäännösten yleisluonteisuuden vuoksi niiden voidaan olettaa vaikuttavan kansallisen lainsäädännön tulkintaan erityisesti tulkintavaikutuksen kautta.

Myös tavoitesäännösten vaikutusta tavoitteellisessa laintulkinnassa on nimitetty tulkintavaikutukseksi.⁵⁶ Tämä on kuitenkin eri asia kuin unionioikeudellinen tulkintavaikutus. Edellä määritelty ohjaava tai määräävä merkitys voi sinänsä olla ainakin osin seurausta juuri unionioikeuden tulkintavaikutuksesta. Oikeuskäytännössä direktiivejä ja EUT:n ratkaisuja on lojaliteettivelvoitteen ja unionioikeuden tehokkaaksi toteutumiseksi sovellettu toisinaan suoraan kansallisen sääntelyn sanamuodosta, direktiivin ehdottomuudesta ja täsmällisyydestä sekä siitä riippumatta, luoko direktiivi yksityiselle oikeuksia tai vetoaako yksityinen yhteisön oikeuteen. Tätä on oikeuskirjallisuudessa nimitetty objektiiviseksi välittömäksi vaikutukseksi tai laillisuusvalvontavaikutukseksi.⁵⁷ Se voidaan ajatuksellisesti yhdistää edellä mainittuun tavoitesäännöksen saamaan määräävään merkitykseen. Toisaalta määräävä merkitys voi jo todetulla tavalla johtua myös direktiivin tulkintavaikutuksesta.⁵⁸

Tavoitesäännösten muuttumista linnunlaulusta tulkintaa ohjaavaksi tai määrääväksi tekijäksi voi osaltaan selittää unionitason sääntelystrateginen muutos,

51. Vilpittömän yhteistyön periaate tunnettiin aikaisemmin nimellä lojaliteettiperiaate. Ks. Raitio 2025, s. 214–215, 219–221.

52. Raitio 2025, s. 219–220.

53. Raitio 2025, s. 264–267 ja Kuusiniemi 2013b, s. 266–268.

54. Raitio 2025, s. 245–249 ja Kuusiniemi 2013b, s. 259.

55. Raitio 2025, s. 253–259 ja Kuusiniemi 2013b, s. 262–266.

56. Kuusiniemi 2013a, s. 190.

57. Kuusiniemi 2013b, s. 268 ja Ismo Pölönen, Ympäristövaikutusten arviointimenettely. Tutkimus YVA-menettelyn oikeudellisesta asemasta ja kehittämistarpeista ympäristöllisen vaikuttavuuden näkökulmasta. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2007, s. 89–90. Ks. myös Anne Kumpula, Ympäristö oikeutena. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2004, s. 203–208.

58. Kuusiniemi 2013b, s. 266.

jossa on siirretty yksityiskohtaisia käyttäytymistä ohjaavia säännöksiä sisältävästä sääntelystä toiminnan vaikutuksia ohjaavaan puitesääntelyyn.⁵⁹ Muutosta on kuvailtu ympäristöoikeuteen liittyvässä oikeuskirjallisuudessa useista eri näkökulmista.⁶⁰ Puitesääntely jättää jäsenvaltiolle entistä laajempaa harkintavaltaa niitä sitovien tavoitteiden toteuttamisessa.⁶¹ Tämä on omiaan korostamaan yksityiskohtaisten säännösten sijaan ympäristötavoitteiden roolia laintulkinnassa. Toisaalta tavoitesäännökset voivat olla aiempaa yksityiskohtaisempia, jolloin niitä on mahdollisuus tulkita velvoittavammin kuin sellaisia yleisluonteisia tavoitesäännöksiä, joita toteutetaan täsmällisemmin yksityiskohtaisilla säännöksillä.⁶²

Tavoitesäännösten merkitys pyritään tunnistamaan erityisesti suhteessa ohjaavaan, määräävään tai sen mahdollisesti saamaan muuhun merkitykseen. Lisäksi säännösten merkitystä arvioidaan suhteessa unionioikeuden kansallisiin vaikutuksiin ja siihen, ovatko ne osa puitesääntelyä vai perinteisempää, toimintaa yksityiskohtaisesti ohjaavaa sääntelyä.

59. Paul Craig – Gráinne de Búrca, *EU Law: Text, Cases, and Materials*. 8th edn. Oxford University Press 2024, s. 177–179. Ks. myös Paul Craig – Gráinne de Búrca, *EU Law: Text, Cases, and Materials*. 7th edn. Oxford University Press 2020, s. 203–206; Niko Soinen – Seita Romppanen – Mika Nieminen – Sampo Soimakallio, *The Impact-based Regulatory Strategy in Environmental Law: Hallmark of Effectiveness or Pitfall for Legitimacy*. *Journal Of Environmental Law* 35(2) 2023, s. 185–206 ja Suzanne Kingston – Veerle Heyvaert – Aleksandra Čavoški, *European Environmental Law*. Cambridge University Press 2017, s. 129–135.

60. Mireille Bogaart, *The emergence of the Framework Directive in EU environmental policy: An exploration of its function and characteristics*, s. 48–69 teoksessa Marjan Peeters – Rosa Uylenburg, *EU Environmental Legislation. Legal Perspectives on Regulatory Strategies*. Edward Elgar Publishing 2014; Saskia van Holten – Marleen van Rijswijk, *The governance approach in European Union environmental directives and its consequences for flexibility, effectiveness and legitimacy*, s. 13–47 teoksessa Peeters – Uylenburg 2014 ja William Howarth, *Aspirations and Realities under the Water Framework Directive: Proceduralisation, Participation and Practicalities*. *Journal of Environmental Law* 21(3) 2009, s. 391–417, 396–398.

61. Robert Baldwin – Martin Cave – Martin Lodge, *Understanding Regulation. Theory, Strategy, and Practice*. Second Edition. Oxford University Press 2012, s. 391.

62. Vrt. vesipuitedirektiivin 4 artikla ja luontodirektiivin 2 artikla.

3. Luontodirektiivin tavoitteet ja niiden soveltaminen

3.1. Luontodirektiivin tavoitteet ja kansallinen lainsäädäntö

Luontodirektiivin 2 artiklasta ilmeneviin tavoitteisiin pyritään Natura 2000 -verkostoa (3–11 artikla) ja lajisuojelua (12–16 artikla) koskevilla säännöksillä.⁶³ Suotuisan suojelun tasoon tai suoraan direktiivin tavoitteisiin viitataan muun ohella Natura 2000 -verkoston perustamista ja suojelutoimenpiteitä käsittelevissä 3 artiklan 1 kohdassa, 4 artiklan 4 kohdassa ja 6 artiklan 2 kohdassa sekä lajisuojelua ja siitä poikkeamista sääntelevissä 14 artiklan 1 kohdassa ja 16 artiklan 1 kohdassa. Luontotyypin ja lajin suotuisan suojelun tason sisältö on määritelty 1 artiklassa.⁶⁴ Luontodirektiivin tavoitteet konkretisoituvatkin yksityiskohtaisempien säännösten kautta. Näin sen voidaan katsoa edustavan puitedirektiivisääntelyn sijaan yksityiskohtaisempaa sääntelyä.⁶⁵ Tavoitteiden toteuttaminen yksityiskohtaisilla säännöksillä asettaa erityisen haasteen direktiivin 2 artiklan merkityksen tunnistamiselle päätöksen perusteluista. EUT on kattavassa oikeuskäytännössään usein käyttänyt 2 artiklaa tulkinnan viitekehyksenä pyrkien maksimoimaan luontodirektiivin yksityiskohtaisten säännösten vaikutuksen tavoitteiden toteuttamiselle.⁶⁶

Luonnonsuojelulain (9/2023) 5 §:n mukaan lailla pannaan täytäntöön muun ohella luontodirektiivi muilta kuin metsästyslain (615/1993) 5 §:ssä tarkoitettujen

63. HE 79/1996 vp, s. 17; HE 76/2022 vp, s. 35; komission tiedonanto Ohjeasiakirja luontodirektiivin mukaisesta yhteisön tärkeinä pitämien eläinlajien tiukasta suojelusta, C/2021/7301 final 12.10.2021, s. 6 ja Antti Belinskij – Niko Soininen, Resipienttiperiaatteen renessanssi – Ympäristön tilaan perustuvan sääntelystrategian mahdollisuudet edistää kestävyysmurrosta. Lakimies 7–8/2023, s. 989–1010, 1002.

64. Similä – Suvantola 2024, s. 34–35.

65. Ks. luku 2.

66. Floor Fleurke – Arie Trouwborst, European Regional Approaches to the Transboundary Conservation of Biodiversity: The Bern Convention and the EU Birds and Habitats Directives, s. 128–162 teoksessa Louis J. Kotzé – Thilo Marauhn (eds), Transboundary Governance of Biodiversity. BRILL 2014, s. 142; Agustín García-Ureta, The European Court of Justice’s Approach to Scientific and Factual Matters in the Habitats Directive – Between Uncertainty and Precaution, s. 31–54 teoksessa Mariolina Elia Antonio – Emma Lees – Tiina Paloniitty (eds), EU Environmental Principles and Scientific Uncertainty before National Courts: The Case of the Habitats Directive. Hart Publishing 2023, s. 34 ja van Kempen 2012, s. 510. Unionin tuomioistuimen oikeuskäytännöstä ks. esim. asia C-661/20 komissio v. Slovakia (Protection du Grand tétras), ECLI:EU:C:2022:496, kohdat 56–57 ja niissä mainitut oikeuskäytäntöviittaukset sekä asia C-477/19 Magistrat der Stadt Wien, ECLI:EU:C:2020:517, kohdat 18–20 ja 32–34 sekä niissä mainitut oikeuskäytäntöviittaukset.

eläinlajien osalta.⁶⁷ Säännös tarkoittaa kaikkien direktiivistä aiheutuvien veloitteiden täyttämistä.⁶⁸

Voimassa olevan luonnonsuojelulain 1 §:n 1 momentti sisältää kuusikoh-
 taisen, erilaisia tavoitteita sisältävän luettelon.⁶⁹ Sitä täydentävän 2 momentin
 mukaan tavoitteiden saavuttamiseksi luonnonsuojelussa on tähdättävä luonto-
 tyyppien ja luonnonvaraisten eliölajien suotuisan suojelutason saavuttamiseen
 ja säilyttämiseen.⁷⁰ Pykälän perustelujen mukaan sillä ei ”olisi suoraa sovelletta-
 vuutta yksittäistapauksessa”.⁷¹ Luontotyyppien ja eliölajien suotuisa suojelutaso
 on direktiiviä mukailleen määritelty erikseen voimassa olevan luonnonsuojelulain
 3 §:ssä.⁷² Tavoitetta toteutetaan myös kansallisella tasolla, ja se täsmentyy muun
 ohella eliölajien rauhoittamista sekä luontotyyppien ja eliölajien poikkeuslupa-
 edellytyksiä koskevien säännösten muodossa.⁷³

Metsästyslain 5 §:n 1 momentissa määriteltyjen riistaeläinten osalta luontodi-
 rektiivi on pääosin pantu kansallisesti täytäntöön metsästyslailla.⁷⁴ Metsästyslain
 41 §:n 1 momentin mukaan Suomen riistakeskus voi muun ohella lain 41 a §:ssä
 säädetyn edellytyksin myöntää poikkeuksen myös 37 §:ssä tarkoitetusta rau-
 hoituksesta. Lain 41 a §:n 1 momentin mukaan poikkeus voidaan myöntää, ellei
 muuta tyydyttävää ratkaisua ole eikä päätös haittaa lajin suotuisan suojelutason
 säilyttämistä tai saavuttamista. Lisäksi edellytetään momentissa luetellun poike-
 keusluvalla tavoiteltavan päämäärän, kuten luonnonvaraisen elämistön säilyt-
 tämisen, olemassaoloa. Pykälän 3 momentin mukaan sutta, karhua, saukkoa ja
 ilvestä koskeva poikkeuslupa voidaan myöntää myös tarkoin valvotuissa oloissa
 valikoiden ja rajoitetusti tiettyjen yksilöiden pyydystämiseksi tai tappamiseksi.
 Poikkeamisen edellytykset vastaavat lähtökohdiltaan luontodirektiivin 16 artik-
 lan 1 kohdan edellytyksiä.

3.2. Luontodirektiivin tavoitteet KHO:n käytännössä

Luontodirektiivin tavoitteisiin liittyvät yksitoista ratkaisua muodostivat enem-
 mistön tutkituista tapauksista. Ratkaisuista seitsemässä oli kysymys ensisijaisesti

67. Vastaava säännös oli luonnonsuojelulain (1096/1996) 3 §:ssä.

68. HE 76/2022 vp, s. 136 ja HE 79/1996 vp, s. 24.

69. Similä – Suvantola 2024, s. 34. Luonnonsuojelulain (1096/1996) 1 §:ssä luettelo oli viisikohtai-
 nen. Suotuisasta suojelutasosta säädettiin erikseen lain 5 §:ssä.

70. Viittaus sisältyi luonnonsuojelulain (1096/1996) 5 §:n 1 momenttiin. HE 76/2022 vp, s. 134 ja
 Similä – Suvantola 2024, s. 35.

71. HE 76/2022 vp, s. 131.

72. Similä – Suvantola 2024, s. 35.

73. HE 76/2022 vp, s. 134.

74. Ks. myös luonnonsuojelulaista Similä – Suvantola 2024, s. 172–173; Pekka Vihervuori, Metsäs-
 tys ja riistanhoito, s. 819–836 teoksessa Kuusiniemi – Ekroos – Kumpula – Vihervuori 2013,
 s. 819.

metsästyslain 41 a §:n 1 ja 3 momentin tulkinnasta.⁷⁵ Muut neljä käsitelivät luonnonsuojelulain mukaisia poikkeuksia,⁷⁶ poikkeuksen tarvetta vesitalousluvan yhteydessä⁷⁷ ja ympäristölupaa.⁷⁸

Tapauksista oli tunnistettavissa tavoitesäännösten tulkintaa ohjaava merkitys. Esimerkiksi ratkaisussa KHO 2022:48 tavoitesäännöksen tulkintavaikutus kietoutui arvioinnin keskiössä olevien poikkeusluvan myöntämisen aineellisten edellytysten tulkintaan.⁷⁹ Luontodirektiivin 2 artiklan 2 kohta mainittiin erikseen sovelletuissa oikeusohjeissa, ja KHO siteerasi tuomiota yhdistetyissä asioissa C-473/19 ja C-474/19 sekä asiassa C-674/17.⁸⁰ Lainatuissa kohdissa viitattiin luontodirektiivin yleisiin tavoitteisiin sekä niistä johtuvaan seuraukseen, jonka mukaan suotuisan suojelun tason saavuttaneita lajeja oli suojeltava kaikelta mainitun tason heikentämiseltä.⁸¹ KHO mainitsi myös komission ohjeasiakirjat erityisesti siltä osin kuin niistä uudemman mukaan poikkeuksia on tulkittava suppeasti, jottei direktiivin yleisiä tavoitteita vaaranneta.⁸² Vaikka oikeudellisessa arvioinnissa ei nimenomaisesti lausuttu 2 artiklan 2 kohdan merkityksestä, se näyttää tulkintavaikutuksen kautta ohjaavan poikkeamisen edellytysten tulkintaa yhdessä EUT:n tuomioissa direktiivin tavoitteiden huomioon ottamisesta lausutun kanssa.⁸³ KHO muun ohella toteaa EUT:n esittämien luontodirektiiviä koskevien tulkintojen olevan ”ohjeena arvioitaessa sitä, ovatko poikkeamisedellytykset olleet olemassa”.

Myös luonnonsuojelulain (1096/1996) 5 §:n 1 momentilla oli ohjaava merkitys, jota kuitenkin oli haastava tunnistaa. Säännös mainittiin tapauksissa KHO 2006:35 ja KHO 2021:68, joista jälkimmäisessä sovellettavana oikeusohjeena yhdessä pykälän 3 momentin kanssa. Tavoitteen vaikutusta tulkintaan ei argumentoitu avoimesti jäljempänä perusteluissa. Koska tuomioistuimen ei voida ajatella mainitsevan perusteluissaan merkityksettömiä säännöksiä, on tavoitesäännöksellä katsottava olleen tulkintaa ohjaava merkitys.

75. KHO 2024:76; KHO 2023:100; KHO 2023:99; KHO 2022:48; KHO 2020:29; KHO 2020:28 ja KHO 2020:27.

76. KHO 2021:68 ja KHO 2003:98.

77. KHO 2006:35.

78. KHO 2013:74.

79. Ks. ohjaavasta merkityksestä myös tapaukset KHO 2023:99 ja KHO 2023:100.

80. Yhdistetyt asiat C-473/19 ja C-474/19 Föreningen Skydda Skogen, ECLI:EU:C:2021:166 ja asia C-674/17 Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola, ECLI:EU:C:2019:851.

81. KHO:n viittaamassa asian C-674/17 kohdassa 25 mainitaan luontodirektiivin 2 artiklan 1, 2 ja 3 kohta. Yhdistettyjen asioiden C-473/19 ja C-474/19 viitatuissa kohdissa 64–65 mainitaan luontodirektiivin 2 artiklan 2 kohta.

82. Guidance document on the strict protection of animal species of Community interest under the Habitats Directive 92/43/EEC. Final version, February 2007 ja komission tiedonanto C/2021/7301 final 12.10.2021.

83. Myös tapauksessa KHO 2024:76 luontodirektiivin tavoitesäännös näyttäytyy tulkintaa ohjaavana taustatekijänä.

Hieman yllättäen luontodirektiivin tavoitesäännös sai tapauksissa myös aineellista merkitystä. Tällä tarkoitetaan säännöksen sisällölle annettua välitöntä merkitystä käsitettä määriteltäessä tai hakemuksen hyväksymisen edellytyksiä arvioitaessa. Direktiivin 2 artiklaa käytettiin suojelun tason käsitteen määrittelyssä siten, että artikla näyttää saavan unionioikeudellista objektiivista välitöntä vaikutusta.⁸⁴ Aineellinen merkitys näyttäytyi toisella tavalla KHO:n lausussa poikkeamisen päämäärien hyväksyttävyyttä arvioidessaan, ettei luontodirektiivin tavoitteita voida tulkita niin, että erityisesti suojeltujen lajien metsästystä voitaisiin perustella aluetaloudellisilla hyödyillä.⁸⁵ Tappamisen todettiin olevan direktiivin 2 artiklan 1 kohdan tavoitteen vastaista,⁸⁶ vaikka direktiivin liitteessä IV (a) mainittujen lajien tahallinen tappaminen on erikseen kielletty 12 artiklassa. Lausuma on tulkittava kannanotoksi metsästyskulttuurin säilyttämisen hyväksyttävyyden direktiivin tavoitteiden näkökulmasta. Perusteluissa viitattiin myös EUT:n ratkaisuihin, joiden mukaan perinteisten metsästysmenetelmien ja metsästyskulttuurin säilyttäminen ei voi olla hyväksyttävä poikkeamisen päämäärä.⁸⁷ Tämä osoittaa unionioikeuden tulkintavaikutuksen roolia arvioitaessa tavoitesäännösten merkitystä.

Tavoitesäännöksen perinteinen rooli sitomattomana säännöksenä tuli esille ratkaisussa KHO 2013:74. Esitetyn tulkinnan mukaan yksin tavoitesäännöksen perusteella ei voida päättää asiasta, josta laissa ei ole tarkempia säännöksiä. Kysymys oli kallion louhintaa ja murskausta varten tehdystä ympäristölupahakemuksesta, joka oli hylätty. Alueelta oli havaittu harvinaisiin hämähäkkieläimiin kuuluvia lajeja ja tieteelle mahdollisesti uusi laji. Oikeudellisen ongelman keskiössä oli, ettei mainittuja lajeja ollut rauhoitettu eikä säädetty uhanalaisiksi tai erityisesti suojeltaviksi. Näin ollen oli epäselvää, oliko hakemus voitu hylätä. KHO hylkäsi valituksen todeten kuitenkin, ettei ”[y]mpäristölupahakemusta – – voida hylätä pelkästään luonnonsuojelulain 1 §:ssä olevan tavoitesäännöksen eikä liioin suotuisaa suojelutasoa koskevan 5 §:n perusteella”. Vaikka tieteelle tuntemattomien hämähäkkilajien tuhoutumista voidaan mitä ilmeisimmin pitää luonnonsuojelulain tavoitteiden vastaisena, ei tavoitesäännös oikeuttanut ympäristölupahakemuksen hylkäämistä. Tulkinta vahvistaa käsitystä siitä, että tavoitesäännös ei voi toimia itsenäisenä perusteena hakemuksen hyväksyttävyyttä arvioitaessa.

Luontodirektiivin ja luonnonsuojelulain tavoitesäännösten soveltamiskäytäntö tukee käsitystä siitä, että tavoitteiden rooli realisoituu ohjaavana merkityk-

84. KHO 2003:98; KHO 2020:27; KHO 2020:28 ja KHO 2022:48. Määrittely ei koske suotuisaa suojelun tasoa, vaan nimenomaan suojelun tasoa. Objektiivisesta välittömästä vaikutuksesta ks. Kuusiniemi 2013b, s. 268.

85. KHO 2023:99, kohta 57.

86. KHO 2023:99, kohta 60.

87. KHO 2023:99, kohta 60.

senä unionioikeuden tulkintavaikutuksen kautta, kun unionisääntelyn tavoite on yleinen ja sitä pyritään toteuttamaan yksityiskohtaisilla säännöksillä.

4. Vesipuidedirektiivin ympäristötavoitteet ja niiden soveltaminen

4.1. Vesipuidedirektiivin tavoitteet ja kansallinen lainsäädäntö

Vesipuidedirektiivillä yhdistettiin vesienkäytön määrällisen ohjauksen ja vesien laadun sääntely.⁸⁸ Direktiivin 1 artiklassa määritellään direktiivin tavoitteen sijaan sen tarkoitus. Muun ohella pintavesien suojelua varten luotiin puitteet, joiden tarkoituksena on estää vesiekosysteemien edelleen huononeminen sekä pyrkiä tehostamaan niiden suojelua ja parantamista.⁸⁹ Jäsenvaltiot veloitettiin määrittämään alueellaan olevat erilliset pintavesien vesistöalueet ja muodostamaan niistä erillisiä vesipiirejä.⁹⁰ Vesipiireille tuli laatia hoitosuunnitelmat, joihin tuli sisällyttää muun ohella vesipiirin ominaispiirteiden yleistarkastelu ja yhteenveto pintavesien tilaan kohdistuvista merkittävistä ympäristöpaineista.⁹¹ Lisäksi tuli laatia toimenpideohjelmat, joiden tarkoituksena on saavuttaa vesipuidedirektiivin 4 artiklan tavoitteet, jotka koskevat pintavesimuodostumien tilan huononemisen estämistä.⁹² Toimenpideohjelmissa tuli muun ohella yksilöidä niin sanottuina perustoimenpiteinä toimenpiteet, jotta vältetään 4 artiklassa yksilöityjen tavoitteiden vaarantuminen.⁹³ Jäsenvaltioiden on 4 artiklan mukaan paitsi ehkäistävä pintavesimuodostumien tilan huononemista myös suojeltava, parannettava ja ennallistettava kaikkia pintavesimuodostumia, tavoitteena saavuttaa pintaveden hyvä tila.⁹⁴

88. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi vesienhoidon järjestämisestä, laiksi ympäristönsuojelulain muuttamisesta ja laiksi vesilain muuttamisesta sekä maasta toiseen ulottuvien vesistöjen sekä kansainvälisten järvien suojelusta ja käytöstä tehdyn vuoden 1992 yleissopimuksen vesivaroja ja terveyttä koskevan pöytäkirjan hyväksymisestä ja laiksi sen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta 120/2004 vp, s. 10. Ks. myös Suvi-Tuuli Puharinen, Normative Environmental Quality as a Regulatory Strategy in EU Environmental Law. Itä-Suomen yliopisto 2024, s. 26–35, 84–93.

89. Vesipuidedirektiivin 1 artikla.

90. Vesipuidedirektiivin 3 artikla.

91. Vesipuidedirektiivin 13 artikla ja liite VII.

92. Vesipuidedirektiivin 11 artikla.

93. Vesipuidedirektiivin 11 artikla.

94. Puharinen 2024, s. 104. Vesienhoidon sääntelystä ja suunnittelujärjestelmästä ks. Belinskij – Soininen 2023, s. 1000–1001; Suvi-Tuuli Puharinen, Vesienhoidon ympäristötavoitteiden vaikutus ympäristöluvan ja vesitalousluvan pysyvyyteen. Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden

EUT:n oikeuskäytännöllä on ollut huomattava rooli vesipuitedirektiivin tavoitteiden merkityksen kannalta. Epävarmuus siitä, velvoittaako direktiivin 4 artikla jäsenvaltioita saavuttamaan asetetut tilatavoitteet (obligation of result) vai vain pyrkimään niiden saavuttamiseen (obligation of best efforts), poistui Weser-tuomion myötä. Kävi selväksi, ettei ole riittävää pyrkiä artiklan tavoitteiden saavuttamiseen vaan että ne ovat jäsenvaltioita sitovia.⁹⁵

Vesipuitedirektiivi pantiin Suomessa kansallisesti täytäntöön lailla vesienhoidon järjestämisestä (1299/2004, vesienhoitolaki) sekä samassa yhteydessä annetuilla vesilain ja ympäristönsuojelulain muutoksilla.⁹⁶ Lain 1 §:ssä säädetään puitedirektiivin 1 artiklaa vastaavalla tavalla sääntelyn tarkoituksesta. Siinä kuitenkin todetaan myös, että vesienhoidon ja merenhoidon järjestämisen yleisenä tavoitteena on muun ohella suojella, parantaa ja ennallistaa vesiä niin, ettei pintavesien tila heikkene ja että niiden tila on vähintään hyvä. Vesipuitedirektiivin 4 artiklan 1 kohdan ympäristötavoitteet puolestaan pantiin täytäntöön vesienhoitolain 21 §:llä.⁹⁷ Pykälän mukaan vesienhoitosuunnitelman ja toimenpideohjelman tavoitteena on muun ohella, että pintavesimuodostumien tila ei heikkene ja että niiden tila on vähintään hyvä.

Vesienhoitolakia edeltävässä hallituksen esityksessä puitedirektiivin todettiin koskevan kaikkea sellaista vesien käyttöä, jolla voi olla merkittävä vaikutus vesien tilaan.⁹⁸ Direktiivin mainittiin asettavan vesien tilalle tavoitteet ja vaatimukset, mutta lisäksi lausuttiin, ettei se ratkaise erilaisten hankkeiden sallittavuutta.⁹⁹ Laista ei ajateltu johtuvan välittömiä vaikutuksia kansalaisille tai yrityksille eikä lailla haluttu luoda suoraan yksityisiä koskevia velvoitteita.¹⁰⁰ Esityksessä tunnustettiin direktiivin 4 artiklassa mainituissa ympäristötavoitteissa olevan asiallisesti kysymys jäsenvaltiota sitovista tavoitteista, joiden saavuttamista varten oli luotava toimiva kontrollijärjestelmä.¹⁰¹ Vesienhoitosuunnitelmat tarkoitettiin otettavaksi soveltuvilta osin huomioon erilaisessa päätöksenteossa, mutta niiden

vuosikirja X (2017), s. 151–226, 157–160; Jussi Kauppila, Vesienhoitosuunnitelman oikeudellisen vaikuttavuuden rakentuminen. Itä-Suomen yliopisto 2016, s. 11–12, 24–27, 31–33 ja Jussi Kauppila, Pintaveden normatiivinen tila. Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja V (2011), s. 7–47.

95. Puharinen 2024, s. 136–145, 192–197; Tiina Paloniitty, Law, Ecology and the Management of Complex Systems. The Case of Water Governance. Routledge 2023, s. 104–111, 115–121 ja Kauppila 2016, s. 44–45.

96. Lain nimike muutettiin vuonna 2011 laiksi vesienhoidon ja merenhoidon järjestämisestä (272/2011), kun meristrategiadirektiivi (2008/56/EY) pantiin kansallisesti täytäntöön.

97. HE 120/2004 vp, s. 49.

98. HE 120/2004 vp, s. 11.

99. HE 120/2004 vp, s. 10.

100. HE 120/2004 vp, s. 14, 22.

101. HE 120/2004 vp, s. 11.

tavoitteet eivät suoranaisesti sitoisi päätöksentekoa vaan esimerkiksi toiminnanharjoittajaa koskevat veloitteet annettaisiin muussa lainsäädännössä ja luvissa.¹⁰²

Vesienhoitolain alkuperäisen hallituksen esityksen kuvaus ympäristötavoitteiden merkityksestä ympäristönsuojelulain ja vesilain mukaiseen lupaharkintaan ei vastaa Weser-tuomion jälkeistä oikeustilaa.¹⁰³ Tuomio onkin johtanut vesienhoitolain, ympäristönsuojelulain ja vesilain muuttamiseen siten, että vesienhoidon ympäristötavoitteet ovat osa luvan myöntämisen edellytyksiä lain sanamuodon mukaan.¹⁰⁴ Vuoden 2025 alusta voimaan tullut muutos ei vielä ollut nähtävissä tutkimusaineistossa.

4.2. Vesipolitiikan puitedirektiivin ympäristötavoitteet KHO:n käytännössä

Tarkasteltaessa laajemmin vesipuitedirektiivin 4 artiklan tavoitteita koskevaa oikeuskäytäntöä havaitaan, että ne tukevat Finnulp-ratkaisuun perustuvaa käsitystä säännöksen määräävästä asemasta erityisesti ympäristölupa- ja vesitalouslupa-asioissa.¹⁰⁵

Tapauksessa KHO 2017:87 oli kysymys Sierilän vesivoimalaitoksen rakentamiseen ja käyttämiseen sekä vesistön säännöstelyyn myönnetyn vesitalousluvan lainmukaisuudesta. KHO viittasi perusteluissaan vesienhoitolakiin ja sen esitöihin todeten, ettei vesienhoitosuunnitelman ollut tarkoitettu sitovasti ratkaisevan vesienhoitoalueella toteutettavan hankkeen luvan myöntämisen edellytyksiä. EUT:n Weser-tuomiossa vesipuitedirektiivin 4 artiklan 1 kohdasta esittämä tulkinta oli kuitenkin tilatavoitteen huomioon ottamisen kannalta ratkaiseva. Kun otettiin huomioon ”unionioikeudellinen lojaliteettivelvoite”, tuli vesien tilatavoitteen merkityksen tulkinnan KHO:n mukaan perustua unionioikeuden sisältöön sellaisena kuin se ilmeni vesipuitedirektiivistä ja sitä koskevista EUT:n ratkaisuksista, erityisesti Weser-tuomiosta.¹⁰⁶ Direktiivin tulkintavaikutuksen todettiin edellyttävän, että vesilain joustavaa intressivertailusäännöstä tulkitaan ”mahdollisimman pitkälle niin, että direktiivin tehokas vaikutus kansalliseen oikeusjärjestykseen voi toteutua”. Perusteluissa ei suoraan viitattu vesipuitedi-

102. HE 120/2004 vp, s. 23, 50.

103. HE 120/2004 vp, s. 51 ja Kauppila 2016, s. 45.

104. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi vesienhoidon ja merenhoidon järjestämisestä annetun lain, ympäristönsuojelulain ja vesilain 3 ja 11 luvun muuttamisesta 175/2024 vp.

105. Hakuehdoilla valikoituneista kuudesta ennakkotapauksesta neljässä oli kysymys ympäristö- tai vesitalousluvan lainmukaisuuden arvioinnista (KHO 2025:1; KHO 2022:38; KHO 2019:166 ja KHO 2017:87). Tapauksissa KHO 2022:71 ja KHO 2018:151 artiklaan ei viitattu päätöksen perusteluissa.

106. KHO käyttää nimenomaan käsitettä unionioikeudellinen lojaliteettivelvoite, joka ilmeisimmin viittaa vilpittömän yhteistyön periaatteeseen ja siitä seuraavaan velvollisuuteen turvata unionioikeuden tehokas toteutuminen. Ks. luku 2 ja vilpittömän tai lojaalin yhteistyön periaatteesta Juha Raitio, Eurooppaoikeus ja sisämarkkinat. Alma Talent 2013, s. 237–239.

rektiivin 4 artiklaan muutoin kuin Weser-tuomion selostuksessa ja sen kommentoinnissa. Oikeusohjeissa mainittiin vesienhoitolain 21 §. Weser-tuomiossa lausutun tulkittiin tarkoittavan vesilain intressivertailussa hankkeesta vesiympäristölle aiheutuvien haitallisten vaikutusten painottamista siten, että hyödyt eivät ole huomattavia haittoihin verrattuna. KHO:n mukaan hanke ei kuitenkaan aiheuttaisi Weser-tuomiossa tarkoitettua seurausta eikä unionioikeuden mukaisesti tulkittu vesienhoitolainsäädäntö estäisi luvan myöntämistä intressivertailun perusteella.

Sierilä-ratkaisu oli ensimmäinen ennakkopäätös,¹⁰⁷ jossa lausuttiin julki vesipuidedirektiivin 4 artiklassa tarkoitettujen ympäristötavoitteiden merkitys vesilain mukaiselle intressivertailulle. Vesienhoidon tilatavoitteiden rooli muuttui Weser-tuomion vuoksi ratkaisevasti suhteessa lainsäätäjän tarkoitukseen. KHO:n päätöksen perusteella intressivertailun lopputulos on viime kädessä riippuvainen käytännössä yksin siitä, millä tavoin hanke vaikuttaa vesienhoidon ympäristötavoitteisiin. Vesipuidedirektiivin ympäristötavoitteiden merkitys vesilain mukaisen lupaharkinnan kannalta on siten määräävä. KHO:n argumentaation perusteella tämä on seurausta tulkintavaikutuksesta sellaisena kuin sitä lojaliteettivelvoitteen nojalla on arvioitava.

Huomiota herättänein ratkaisu vesipuidedirektiivin tavoitteiden merkityksestä on jo mainittu Finnulp-ratkaisu, KHO 2019:166. Ympäristönsuojelulakia tulkittiin ottamalla huomioon, mitä Weser-tuomiossa esitettiin vesipuidedirektiivin 4 artiklan 1 kohdan vaikutuksesta hankelupien myöntämiseen. Päätöksen mukaan ympäristönsuojelulain 49 §:n 2 kohdassa tarkoitettuna merkittävänä pilaantumisenä tai sen vaarana oli pidettävä sellaista olennaisen lisäkuormituksen vesistössä aiheuttamaa kokonaisvaikutusta, joka johtaa pintavesimuodotuman tilan tai sen laadullisen tekijän heikkenemiseen. Toiminnan aiheuttama lisäkuormitus vesistöön olisi KHO:n mukaan niin merkittävää ja pitkäaikaista, että hyvän tilan tavoitteen säilyttäminen tai saavuttaminen selvästi vaikeutuisi ja toiminnasta yhdessä muun kuormituksen kanssa olisi vaarana aiheutua ympäristönsuojelulain 49 §:n 2 kohdassa tarkoitettua merkittävää pilaantumista. Tuomioistuin päätyi siihen, että hallinto-oikeuden ja aluehallintoviraston päätökset oli kumottava ja lupahakemus hylättävä.¹⁰⁸ Päätöksessä esitetty argumentaatio vahvistaa sitä, mitä tapauksessa KHO 2017:87 esitettiin vesipuidedirektiivin tavoitteiden merkityksestä lupaharkinnassa.

Sekä Sierilän että Finnulpin ratkaisuisissa esitetyt kannanotot vesipuidedirektiivin tavoitteiden merkityksestä lupaharkinnassa ovat sittemmin edelleen

107. Ks. kuitenkin KHO 13.4.2017 taltionumero 1711.

108. Tapauksesta oikeuskirjallisuudessa ks. Antti Belinskij – Niko Soininen, KHO:n Finnulp-päätös (KHO 2019:166) ohjaa sopeutuvampaan lupien muuttamiseen ja yhteisvaikutusten hallintaan. Edilex 2020/2 ja Tiina Paloniitty – Niina Kotamäki, Ympäristömallit, oikeuden lähteet ja normatiivisuuden jatkumon ongelma. Lakimies 7–8/2020, s. 1104–1125, 1114–1120.

vahvistuneet Soklin kaivoshankkeen asiassa KHO 2022:38 ja Jouppilankeitaan turvesuon tapauksessa KHO 2025:1.¹⁰⁹ Vesipuidedirektiivin tavoitesäännös on KHO:n oikeuskäytännössä saanut selvästi luontodirektiivin tavoitteista poikkeavan merkityksen määräävänä tekijänä. Tämä on seurausta vilpittömän yhteistyön periaatteen toteuttamisesta, unionioikeuden tehokkaan toteutumisen varmistamisesta ja tulkintavaikutuksesta sekä erityisesti EUT:n oikeuskäytännöstä, jossa tavoitteiden määräävä asema on linjattu. Luvan myöntämisedellytyksiä koskevat säännökset saavat tulkinnassa uudenlaisen sisällön, joka määräytyy viime kädessä vesipuidedirektiivin tavoitteiden toteutumisen kautta. Vesipuidedirektiivin yksityiskohtaisemmin muotoiltu tavoitesäännös näyttää saavan konkreettisempia vaikutuksia kuin luontodirektiivin väljempi, yksityiskohtaisemmillä direktiivisäännöksillä toteutettava tavoitesäännös.

5. Ilmastotavoitteet ja niiden soveltaminen

5.1. EU:n ilmastolain ja kansallisen ilmastolain tavoitteet

Eurooppalaisessa ilmastolaissa säädetään Pariisin sopimuksen (SopS 76/2016) tavoitteiden saavuttamisen edistämiseksi tarvittavista puitteista. Sen perusteella vuoden 2050 ilmastoneutraaliustavoite tuli oikeudellisesti sitovaksi.¹¹⁰ Ilmastoneutraalius tarkoittaa, että kasvihuonekaasujen päästöjen ja poistumien tulee unionin tasolla olla tasapainossa vuoteen 2050 mennessä.¹¹¹ Vastuu tavoitteen saavuttamisesta on sekä unionin toimielimillä että kansallisella tasolla jäsenvaltioilla. Yksittäisten jäsenvaltioiden osuuksia tavoitteen saavuttamisesta ei säädetä.¹¹² Eurooppalainen ilmastolaki sisältää myös niin sanottuja päästövähennystavoitteita. Aiemmin asetettua vuoden 2030 nettopäästövähennystavoitetta tiukennettiin niin, että päästöjä on vähennettävä vuoden 1990 tasosta 40 prosen-

109. Käsitystä vahvistaa neljäs tarkasteltavaksi valikoitunut tapaus KHO 2025:1. Kysymys oli turvetuotantoalueen ympäristöluvasta. Tuomioistuin siteerasi EUT:n ratkaisua asiassa C-301/22 Peter Sweetman, ECLI:EU:C:2024:347, jonka mukaan tuli varmistua siitä, ettei niin sanottuun luokittelemattomaan pieneen vesistöön mahdollisesti vaikuttava hanke vaikuta luokiteltuun pintavesimuodostumaan aiheuttaen jälkimmäisen tilan huononemista tai vaarantaan sen hyvän tilan saavuttamisen. Ks. KHO 2025:1, kohdat 57, 71 ja 81.

110. Eurooppalaisen ilmastolain 1 ja 2.1 artikla.

111. Eurooppalaisen ilmastolain 2.2 artikla ja Kati Kulovesi – Maiju Mähönen – Jenni Laininen, *Ilmasto-oikeus*. Alma Talent 2024, s. 296–298.

112. Kulovesi – Mähönen – Laininen 2024, s. 298 ja Kati Kulovesi – Sebastian Oberthür – Harro Van Asselt – Annalisa Savaresi. *The European Climate Law: Strengthening EU Procedural Climate Governance?* *Journal of Environmental Law* 36(1) 2024, s. 23–42, 29.

tin sijaan 55 prosentilla.¹¹³ Lisäksi komissiolle asetettiin velvoite tehdä ehdotus vuoteen 2040 ulottuvaksi unionin laajuiseksi ilmastotavoitteeksi.¹¹⁴

Suomessa ensimmäisen ilmastolain (609/2015) voimassaoloaika jäi suhteellisen lyhyeksi, kun nykyinen ilmastolaki (423/2022) tuli voimaan 1.7.2022.¹¹⁵ Siinä säädetään tavoitteet ja puitteet Suomen ilmastopolitiikan suunnittelulle ja sen toteutumisen seurannalle.¹¹⁶ Lain 2 §:n 1 momentin 1 kohdassa säädetään hiilineutraaliustavoitteesta vuodelle 2035, jolloin kasvihuonekaasujen päästöjen tulisi olla yhtä suuret kuin poistumat, sekä tavoitteesta päästöjen vähentämiseksi ja niin sanottujen nielujen aiheuttamien poistumien kasvattamiseksi myös tuon vuoden jälkeen. Momentin 2 ja 3 kohdassa on säädetty taakanjako- ja päästökauppasektorin päästövähennystavoitteista vuosille 2030, 2040 ja 2050.¹¹⁷ Eriytyisesti 2 kohdan päästövähennystavoitteen vuodelle 2030 on esitöissä arvioitu riittävän täyttämään Suomen osuuden eurooppalaisessa ilmastolaissa asetetusta nettopäästövähennystavoitteesta mainitulle vuodelle.¹¹⁸ Päästövähennystavoitteet on asetettu prosentteina verrattuna vuoteen 1990.

Pykälän 2 momentin mukaan lain ja sen mukaisen suunnittelujärjestelmän tavoitteena on varmistaa osaltaan kansainvälisistä sopimuksista ja unionilainsäädännöstä johtuvien velvoitteiden täytyminen. Tämä merkitsisi, että esimerkiksi EU-lainsäädännössä asetetut tiukemmat tavoitteet toimisivat 1 momentin 1–3 kohdassa tarkoitettujen tavoitteiden perustana.¹¹⁹

Kansallinen ilmastopolitiikan suunnittelujärjestelmä perustuu ilmastolain 7 §:n mukaisesti pitkän aikavälin ilmastosuunnitelmaan,¹²⁰ kansalliseen ilmastonmuutoksen sopeutumissuunnitelmaan,¹²¹ keskipitkän aikavälin ilmastosuunnitelmaan¹²² ja maankäyttösektorin ilmastosuunnitelmaan¹²³. Ilmastopolitiikan suunnitelmat on otettava, noudattaen mitä niistä muissa laeissa erikseen sääde-

113. Eurooppalaisen ilmastolain 4.1 artikla ja Kulo-vesi – Mähönen – Laininen 2024, s. 298–299.

114. Eurooppalaisen ilmastolain 4.3 artikla ja Kulo-vesi – Mähönen – Laininen 2024, s. 300. Ks. komission tiedonanto Turvattu tulevaisuus – Euroopan vuoden 2040 ilmastotavoite sekä eteneminen kohti ilmastoneutraaliutta vuoteen 2050 mennessä kestävässä, oikeudenmukaisessa ja vauraassa yhteiskunnassa, COM(2024) 63 final. Komissio suosittelee vuoden 2040 tavoitteeksi kasvihuonekaasujen nettopäästöjen vähentämistä 90 prosentilla vuoden 1990 tasosta. Ks. myös komission esitys eurooppalaisen ilmastolain muuttamisesta siten, että siihen sisällytettäisiin myös vuoden 2040 tavoite, osoitteessa https://climate.ec.europa.eu/eu-action/climate-strategies-targets/2040-climate-target_en?prefLang=fi.

115. Kehityksestä ks. HE 27/2022 vp, s. 4–7 ja Kulo-vesi – Mähönen – Laininen 2024, s. 399–405.

116. Ilmastolain 1 §.

117. Ilmastolain 2 § ja Kulo-vesi – Mähönen – Laininen 2024, s. 406–408.

118. HE 27/2022 vp, s. 53–54.

119. HE 27/2022 vp, s. 55.

120. Ilmastolain 9 § ja Kulo-vesi – Mähönen – Laininen 2024, s. 436–438.

121. Ilmastolain 10 § ja Kulo-vesi – Mähönen – Laininen 2024, s. 443–446.

122. Ilmastolain 11 § ja Kulo-vesi – Mähönen – Laininen 2024, s. 438–440.

123. Ilmastolain 12 § ja Kulo-vesi – Mähönen – Laininen 2024, s. 441–443.

tään, huomioon muun lainsäädännön nojalla tapahtuvassa päätöksenteossa.¹²⁴ Valtioneuvostolla on lain mukaan velvollisuus seurata ilmastopoliitikan suunnitelmien ja 2 §:ssä tarkoitettujen tavoitteiden toteutumista ja päättää tarvittaessa laissa asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi tarvittavista lisätoimista.¹²⁵ Valtioneuvoston on lisätoimia koskevan päätöksen mukaisesti muutettava ilmastopoliitikan suunnitelmia.¹²⁶

5.2. Ilmastotavoitteet KHO:n käytännössä

Tutkittaviksi valikoituivat kahdessa ensimmäisessä suoranaudessa ilmasto-oikeudenkäynnissä annetut ratkaisut KHO 2023:62 ja KHO 2025:2. Niiden perusteissa mainitaan kansallisen ilmastolain 1 ja 2 §. Valitukset koskivat valtioneuvoston päätöksiä vuosien 2022 ja 2024 ilmastovuosikertomuksen antamisesta eduskunnalle. Ilmastotavoitteiden merkitys liittyy keskeisesti prosessuaalisten oikeuksien toteutumiseen päätöksen valituskelpoisuutta arvioitaessa. Jälkimmäisessä ratkaisussa tavoitesäännöstä tarkasteltiin myös ilmastotavoitteiden toteutumisen kannalta.

Asiassa KHO 2023:62 oli ensin päätettävä, voitiinko ilmastolain 18 §:n mukaista ilmastovuosikertomuksen antamista pitää oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetun lain (808/2019, HOL) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettuna valituskelpoisena päätöksenä. Jos ei, tuli arvioida, sisältääkö päätös valituskelpoisen lisätoimipäätöksen tai valituskelpoisena pidettävän päätöksen tekemättä jättämisen.¹²⁷ Valitusta ei tutkittu.¹²⁸ KHO:n mukaan ilmastovuosikertomus ei sisältänyt ratkaisuja, joita olisi pidettävä valituskelpoisena päätöksenä.¹²⁹ Myöskään ilmastolain 16 ja 17 §:ssä tarkoitettujen päätöksen tekemättä jättämistä ei ollut tulkittava valituskelpoiseksi ratkaisuksi siksi, että se olisi muodostanut ristiriidan perustuslain säännösten kanssa.¹³⁰

Päätöksessä kuvailtiin ilmastolain suunnittelujärjestelmän suhdetta lain 2 §:n tavoitteiden saavuttamiseen.¹³¹ Ilmastotavoitteet olivat esillä Pariisin sopimuksen kautta tuomioistuimen todetessa, että päästörajoitusten ja hiilinielujen säilyttä-

124. Ilmastolain 4 § ja Kulovesi – Mähönen – Laininen 2024, s. 448–451.

125. Ilmastolain 16 § ja Kulovesi – Mähönen – Laininen 2024, s. 462–469.

126. Ilmastolain 17 §.

127. KHO 2023:62, kohdat 25 ja 26.

128. Äänestys 3–2. Vähemmistöön jääneet kaksi oikeusneuvosta katsoivat valtioneuvoston päätöksen sisältävän valituskelpoisen ratkaisun. Heidän mukaansa ilmastovuosikertomus sisälsi kannanoton lisätoimien tarpeellisuudesta ilmastolain mukaisesti, mikä merkitsi päätöstä siitä, ettei lisätoimia tarvita.

129. KHO 2023:62, kohdat 46 ja 53–54.

130. KHO 2023:62, kohta 61. Ristiriitaa arvioitiin suhteessa perustuslain 20 §:ään, 21 §:n 1 momenttiin ja 22 §:ään.

131. KHO 2023:62, kohdat 42–45.

mistä ja lisäämistä tarkoitaviin toimenpiteisiin ryhtymisen lykkääminen voisi vaikeuttaa sopimuksessa asetetun 1,5 asteen tavoitteen saavuttamista. Ratkaisun mukaan tuomioistuinten asiana on muutoksenhaun perusteella varmistaa, etteivät päätöksentekijöiden ratkaisut estä ihmis- ja perusoikeuksien toteutumista.¹³² Erityisen vahvaa painoarvoa ilmastolain tavoitteet saivat, kun KHO lausui valtioneuvoston päätösmenettelyn voivan tulla sen tutkittavaksi, mikäli päätöksen tekemättä jättäminen johtaisi ilmastolain vastaiseen lopputulokseen tai valtioneuvoston toiminta osoittaisi, ettei päätöksiä tavoitteiden saavuttamiseksi ole tarkoitus tehdä.¹³³ Vielä ei kuitenkaan voitu päätellä, että tällainen perusoikeuksien turvaamisvelvoitteen edellyttämä tilanne olisi käsillä.¹³⁴ Vaikuttaa siltä, että mikäli tuomioistuimen saama selvitys olisi osoittanut ilmastotavoitteiden saavuttamisen estyvän, olisi perusoikeuksien turvaamisvelvoite edellyttänyt asian ottamista tutkittavaksi. Ilmastotavoitteiden merkitys on siten osin välillinen, mutta samalla käytännössä määräävä.

Ratkaisu KHO 2025:2 kuvaa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) tuomioiden vaikutusta kansalliseen laintulkintaan yksittäistapauksessa. EIT oli edellisen päätöksen jälkeen 9.2.2024 antamassaan tuomiossa katsonut Sveitsin loukanneen ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohtaa, oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, ja 8 artiklaa, oikeutta nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta.¹³⁵ Tuomion mukaan valtioilla on velvollisuus ryhtyä ajoissa tarkoituksenmukaisiin toimenpiteisiin kasvihuonekaasupäästöjen vähentämiseksi, jotta hiilineutraaliustavoite voidaan saavuttaa.¹³⁶

Viitattaessaan EIT:n ratkaisuun KHO mainitsi tuomioistuimen korostaneen tehokkaiden kansallisten oikeussuojakeinojen ensisijaisuutta ilmastonmuutosta koskevassa muutoksenhaussa.¹³⁷ Ilmastolain suunnittelujärjestelmän todettiin lähtökohtaisesti täyttävän perus- ja ihmisoikeuksista seuraavat vaatimukset olettaen, että lisätoimipäätökset ja ilmastosuunnitelmien muuttaminen tehdään ajoissa.¹³⁸ Jos suunnitelmien laatiminen viivästyy, voi toimien täytäntöönpanon vaikeutuminen johtaa siihen, ettei tavoitteiden saavuttaminen kohtuudella ole mahdollista.¹³⁹ KHO otti huomioon, että ilmastolaissa oli säädetty ilmastopoliitikalle sitovat tavoitteet päästöjen vähenemiseksi ja nielujuen aikaansaamien poistumien kasvattamiseksi. Viitaten perustuslakiin ja Euroopan ihmisoikeussopimukseen perustuvaan oikeuteen saattaa asia tuomioistuimen käsiteltäväksi

132. KHO 2023:62, kohta 66.

133. KHO 2023:62, kohta 69.

134. KHO 2023:62, kohdat 58 ja 69 ja hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnistä hallintoasioissa ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi 29/2018 vp, s. 73–74.

135. EIT Verein KlimaSeniorinnen v. Sveitsi 9.4.2024.

136. Ks. EIT Verein KlimaSeniorinnen v. Sveitsi 9.4.2024, kohdat 541–555, erityisesti kohta 548.

137. KHO 2025:2, kohta 58.

138. KHO 2025:2, kohta 63.

139. KHO 2025:2, kohta 66.

KHO katsoi, että ilmastovuosisikertomuksen 2024 antamisesta oli syntynyt lisätoimien arvioinnin osalta päätökseen verrattava valituskelpoinen ratkaisu.¹⁴⁰ Ilmastotavoitteiden sitovuudesta seurasi siten, että niiden toteutumiseen vaikuttava asia on voitava saattaa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Yhdessä perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa ilmastotavoitesäännöksellä ja ilmastotavoitteiden sitovuudella on asiassa määräävä merkitys. EIT:n päätöksellä puolestaan voidaan arvioida olleen ilmeistä vaikutusta valituskelpoisuuden arviointiin verrattuna tapaukseen KHO 2023:62.

Koska valitus tutkittiin, arvioitiin lisätoimien tarpeen kannalta ratkaisevaa ilmastopolitiikan suunnitelmassa esitettyjen toimien riittävyttä suhteessa tavoitteiden saavuttamiseen. Tässä ilmastotavoitteiden merkitys oli yksiselitteisesti määräävä. KHO viittasi lisätoimien tarpeeseen ja ympäristöministeriön ilmoitukseen niitä koskevien toimenpiteiden valmistelun aloittamisesta lausuen, että vielä ei ollut mahdollista ottaa kantaa lisätoimien riittävyteen.¹⁴¹ Tavoitteiden määräävää asemaa kuvaavalla tavalla todettiin, että mikäli lisätoimien valmistelu viivästyisi siten, ettei ilmastolaissa asetettuja sitovia tavoitteita voitaisi saavuttaa aikataulussa, olisi lisätoimia koskevat velvoitteet laiminlyöty lainvastaisesti.¹⁴²

Kolmannessa tarkastelun kohteeksi valikoituneessa tapauksessa ei viitattu ilmastotavoitesäännöksiin. Koska perusteluissa kuitenkin mainitaan ilmastotavoitteet, on asiaa syytä käsitellä lyhyesti. Tapauksessa KHO 2024:62 oli arvioitavana erityisesti, oliko lunastuslupa voitu myöntää käyttöoikeuden saamiseksi yksityisen datakeskuksen sähköenergian tarvetta palvelevien maakaapeleiden asentamista varten, kun kiinteän omaisuuden ja erityisten oikeuksien lunastuksesta annetun lain (603/1977) 4 §:n 1 momentin mukaan myöntämisen edellytyksenä on, että yleinen tarve sitä vaatii. KHO katsoi, että hiilidioksidipäästöjen määrän suurehko vähennys ”tukee myös Suomea sitovien ilmastotavoitteiden saavuttamista”.¹⁴³ Muun ohella tämän seikan perusteella rakentamista päädyttiin pitämään yleisen tarpeen vaatimana. Hankkeen vaikutus ilmastotavoitteiden saavuttamiseen on siten tosiseikka, joka otettiin huomioon yleisen tarpeen tapauskohtaisessa arvioinnissa.¹⁴⁴

140. KHO 2025:2, kohta 68.

141. KHO 2025:2, kohdat 73 ja 74.

142. KHO 2025:2, kohta 75.

143. KHO 2025:2, kohta 57. Ks. myös kohdat 46 ja 56. Lunastusluvan hakija oli sitoutunut yhdessä kaupungin kanssa tuottamaan kaupungin kaukolämmön hiilineutraalisti. Datakeskuksen käytössä syntyvällä hukkalämmöllä voitaisiin tuottaa vuonna 2030 noin 20 prosenttia alueen kaukolämmönkulutuksesta, mikä vähentäisi hiilidioksidipäästöjä noin 200 000 tonnia vuodessa.

144. Ks. KHO 2025:2, kohta 54.

6. Johtopäätökset

Tarkoituksena oli selvittää, millainen merkitys unionioikeuteen liittyville ympäristötavoitesäännöksille on annettu KHO:n oikeuskäytännössä ja onko niillä Finnulp-tapauksessa esitettyä laajemmin ratkaisevaa itsenäistä merkitystä oikeuksien tai velvollisuuksien perusteena. Tutkimusaineiston rajauksen vuoksi tutkimus ei luo tyhjentävää kuvaa tilanteista, joissa mikä tahansa unionioikeuteen perustuva ympäristötavoitesäännös on mainittu päätöksessä. Se kuitenkin syventää käsitystä unionioikeudesta lähtöisin olevien ympäristötavoitesäännösten vaikutuksista hallintolainkäytössä.

Kahdeksastatoista tutkimusaineiston tapauksesta kaksitoista on annettu 2020-luvulla. Tavoitesäännöksiin viittaaminen on siten lisääntynyt, mitä lähemmäs nykyhetkeä tullaan. Osittain tämä johtuu säädösten ikärakenteesta, muun ohella ilmastolain säätämisestä vasta 2010-luvulla. Kuitenkaan esimerkiksi luontodirektiivin tavoitesäännöstä ei usein mainittu varhaisemmissa oikeustapauksissa, vaikka direktiivi on ollut voimassa Suomen unionijäsenyyden ajan. Mitä lähemmäs 2000-luvun alkua palataan, sitä vähemmän tavoitesäännöksiä haku tavoittaa. Yksiselitteistä syytä tähän ei tutkimusaineistosta ole löydettävissä. Useissa luontodirektiiviä ja vesipuitedirektiiviä käsittelevissä tapauksissa tavoitteiden esiin nostaminen on yhdistettävissä EUT:n oikeuskäytäntöön. EIT:n oikeuskäytännöstä tulevat vaikutteet taas näyttävät vahvistaneen entisestään ilmastotavoitteiden merkitystä. Yksi taustasy tavoitesäännöksiin viittaamisen lisääntymiselle voi olla puitesääntelyn lisääntyminen, mikä on korostanut tavoitesäännösten roolia.¹⁴⁵

Tuomioistuimen tulkinta muodostaa usein kokonaisuuden, josta yksittäisten säännösten merkityksen erottaminen on välillä lähes mahdotonta. Kuitenkin aineistosta oli tunnistettavissa tavoitesäännösten ohjaavan ja määräävän merkityksen lisäksi aineellinen merkitys sekä tavoitteiden käyttö tosiseikkana. Direktiivien säännöksillä vaikuttaa paikoin olevan oikeuskirjallisuudessa tunnistettu objektiivinen välitön vaikutus.¹⁴⁶

Erityisesti luontodirektiivin tavoitesäännösten merkitys kietoutui tiiviisti poikkeamisen edellytysten arviointiin. Luontodirektiivin tavoitteet pääasiassa ohjasivat tulkintaa, mikä sopii ajatukseen, että niitä toteutetaan yksityiskohtaisemmilla säännöksillä. Näkemystä tavoitesäännösten sitomattomasta roolista tukee vahvasti tapaus KHO 2013:74. Sen mukaan lupahakemuksen hylkääminen ei voinut perustua yksinomaan luonnonsuojelulain tavoitesäännökseen. Luontodirektiivin tavoitesäännös sai aineellista merkitystä muun ohella, kun sitä käytettiin kuvailtaessa suojelutason käsitettä.

145. Ks. luku 2.

146. Kuusiniemi 2013b, s. 268.

Vesipuidedirektiivin 4 artiklan saama merkitys kiinnittyy aineistossa vahvasti EUT:n oikeuskäytäntöön ja lojaliteettivelvoitteen eli vilpittömän yhteistyön periaatteen ja tehokkuusperiaatteen toteuttamiseen unionioikeuden tulkintavaihtuksen kautta. Vesipuidedirektiivin tavoitesäännöksellä on useissa tapauksissa ollut ympäristönsuojelulain ja vesilain luvan myöntämisen edellytysten kannalta määräävä merkitys. Tämä poikkeaa siitä, millaiseksi tavoitteen merkitys lakia laadittaessa ajateltiin ja millainen merkitys tavoitesäännöksillä Lainkirjoittajan oppaan mukaan voi olla.

KHO:n oikeuskäytännössä ei ole viitattu eurooppalaisen ilmastolain tavoitesäännöksiin. Havainto on huomionarvoinen rinnastettaessa se kansallista sääntelyä edellyttävien luontodirektiivin ja vesipuidedirektiivin säännösten mainitsemiseen ratkaisuisa toistuvasti. Ilmastotavoitteiden lähestyminen kansallisen lain näkökulmasta on kuitenkin jokseenkin ymmärrettävää, koska eurooppalaisessa ilmastolaissa ei ole säädetty yksittäisen jäsenmaan osuudesta vuoden 2050 ilmastoneutraaliustavoitteen saavuttamisessa. Kansallisen ilmastolain tavoitteiden merkitys on KHO:n oikeuskäytännössä ollut osin välillinen, mutta määräävä. Niillä on yhdessä perus- ja ihmisoikeuksiin liittyvän argumentaation kanssa ollut tärkeä rooli arvioitaessa päätösten valituskelpoisuutta koskevia säännöksiä. Toisaalta ilmastotavoitteilla on ollut välitön määräävä merkitys arvioitaessa, onko valtioneuvosto ryhtynyt riittäviin toimenpiteisiin ilmastolain 16 §:n ja 17 §:n nojalla. Tapauksesta KHO 2024:62 havaittiin, että ympäristötavoitteilla voi olla merkitystä myös tosiseikkana.

Tutkimuksen perusteella perinteinen ja Lainkirjoittajan oppaasta välittyvä käsitys tavoitteiden merkityksestä on ympäristöön liittyvien asioiden laintulkinnassa muuttunut. Tämä vahvistaa aiempia oikeuskirjallisuudessa esitettyjä havaintoja tavoitesäännösten merkityksestä.¹⁴⁷ Asiaan on kuitenkin suhtauduttava tietyllä varauksella. Tavoitteiden saama määräävä merkitys on pitkälti yhdistettävissä EUT:n ja EIT:n rooliin, eikä niin sanottua kotoperäisyyttä ole juurikaan havaittavissa.

Kokonaisuudesta voidaan tehdä se johtopäätös, että KHO on osin EUT:n ja EIT:n ohjaamana tulkinnut ympäristölainsäädäntöön sisältyviä tavoitteita tavalla, joka oletettavasti on niiden toteutumisen kannalta merkittävää. Havaintoa tavoitesäännösten luonteen yleisestä muuttumisesta oikeuksien tai velvollisuuksien yksinomaiseksi perusteeksi ei voida tehdä, vaikka joillain tavoitesäännöksillä onkin ollut määräävä asema. Tutkimusaineisto ei anna aihetta pitkälle meneviin johtopäätöksiin tavoitesäännösten merkityksen laajemmasta muutoksesta. Laintulkinnassa on kuitenkin jatkossa syytä tilanneherkästi arvioida erityisesti unionin ympäristölainsäädäntöön liittyvien tavoitesäännösten merkitystä. Varovaisesti voidaan arvioida, että niin sanotun puitesääntelyn varsin yksityiskohtaisillakin tavoitesäännöksillä on korostunut merkitys yksityiskohtaisemman unionitason sääntelyn yleisten tavoitesäännösten merkitykseen verrattuna.

147. Ks. luku 2.

Did you confuse it with a binding rule? EU law-related environmental objective provisions in the case law of the Supreme Administrative Court

ARTO HIETANIEMI, LL.M., Trained on the Bench, Administrative Court Judge, Vaasa Administrative Court

In the so-called Finnpulp judgment KHO 2019:166 of the Supreme Administrative Court (SAC), the environmental objectives of the Water Framework Directive were given a central role in the interpretation of the permit requirement of the Environmental Protection Act. The role of the objectives provision differed substantially from the view expressed in the Guidelines for the preparation of national regulations, according to which the objective provisions should not be confused with a binding rule. A question can be raised over whether the objective provisions linked to EU law should be given a broader binding role in the interpretation of environmental law.

The article examines what importance the SAC has given to the environmental objective provisions ancillary to EU law. In the cases selected for the analysis, the SAC mentioned an objective provision of the Habitats Directive, the Water Framework Directive or European Climate Law, or the national equivalent of such a provision. The analysis was based on the assumption that the objective provision may, in the context of objective interpretation, guide the interpretation of other provisions (guiding role), or as indicated in the Finnpulp decision, determine the interpretation of other provisions (determining role). The article seeks to identify the meaning given to the objective provision and to assess the reason for this meaning.

There was no observation regarding the general change in the nature of the objective provisions to become a sole justification of rights or obligations. The objective provision of the Habitats Directive, which contains more detailed regulation, often had a guiding role, whereas the objectives of the framework regulations, Water Framework Directive and European Climate Law, had a determining role. The meaning given to the objective was often linked to the case law of the European Court of Justice or the European Court of Human Rights.

Pia Letto-Vanamo

Saksasta Suomeen – näkökulma T. M. Kivimäen oikeusajatteluun

Lakimies
1/2026
s. 29–56

ASIASANAT: oikeushistoria, siviilioikeus, oppihistoria, käsitelainoppi, kansallissosiaalinen oikeus

1. Aluksi

Toisin kuin useissa muissa maissa Suomessa oikeustieteen oppi- tai aatehistoria ei ole kuulunut oikeushistoriatutkimuksen ydinalueisiin. Erityisesti tämä koskee yksityisoikeuden historiaa. Poikkeuksia kuitenkin on, ja niistä on syytä mainita eräänlaiseksi standarditeokseksi muodostunut Lars Björnen 4-osainen *Den nordiska rättsvetenskapens historia*¹ sekä Markku Helinin oikeusrealismin vaikutuksia siviilioikeuteen käsittelevä väitöskirja *Lainoppi ja metafysiikka*.² Lisäksi Heikki Pihlajamäki on kirjoittanut kauppaoikeutemme synnystä eurooppalaisessa kontekstissa³ ja Päivi Paasto omistuskäsitteen historiasta.⁴

Myös juristielämäkertoja on melko vähän – ellei oteta huomioon juristitautaisia poliitikkoja, esimerkkinä tasavallan presidentit J. K. Paasikivi ja Urho Kekkonen, ja heidän muistelmiaan tai elämäkertojaan. Merkittävien juristien toiminnasta on voitu kuitenkin lukea eri instituutioiden, kuten tuomioistuinten ja järjestöjen, historiateoksista. Oman lukunsa muodostaa Kaarlo Tuorin ystäväänsä asianajaja Matti Wuoresta vastikään kirjoittama teos, jossa Wuoren ajamien oikeusjuttujen välityksellä luodaan monipuolinen ja syvälinen kuva suomalaisen oikeuspolitiikan ja -ajattelun muutoksista 1900-luvun jälkipuoliskolla.⁵

* *Pia Letto-Vanamo*, OTT, VT, professori emerita, Helsingin yliopisto. Kirjoitus perustuu pääkohdiltaan Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen kokouksessa 21.5.2024 pidettyyn puheenvuoroon.

1. Lars Björne, *Den nordiska rättsvetenskapens historia I–IV*. Institutet för Rättshistorisk Forskning 1995–2007.
2. Markku Helin, *Lainoppi ja metafysiikka*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1988.
3. Heikki Pihlajamäki, *The Making of Modern Scholarship of Commercial Law in Nineteenth- and Twentieth-Century Finland: Models and Adaptations*, s. 190–210 teoksessa Katja Tikka (ed.), *The Development of Commercial Law in Sweden and Finland (Early Modern Period–Nineteenth Century)*. Brill 2020.
4. Päivi Paasto, *Omistuskäsitteistön rakenteesta: tutkimus jaetun omitusopin mahdollisuudesta ja merkityksestä omistuskäsitteistöissä 1700-luvun lopulle tultaessa*. Turun yliopisto 1994.
5. Kaarlo Tuori, Matti Wuori. *Tapauskertomuksia Suomesta*. Teos 2023. Ks. myös Juhana Salojärvi, *Human Rights Redefining Legal Thought: The History of Human Rights Discourse in Finnish*

Heikki Halila on puolestaan kirjoittanut laajan teoksen *Professori ja valtiomies – Toivo Mikael Kivimäki*.⁶ Entinen siviilioikeuden professori on kirjoittanut teoksen edeltäjästään (professori 1931–1956) ajatuksin, että hänellä on tutkijan ja lakimiestaustansa vuoksi enemmän edellytyksiä kuin historioitsijoilla arvioida Kivimäkeä lakimiehenä ja professorina.⁷ Teoksen painopiste on kuitenkin Kivimäen poliittisissa tehtävissä ministerinä ja pääministerinä sekä sotavuosien suurlähettiläänä Berliinissä.⁸ Huomiota kiinnitetään myös Kivimäen toimintaan asianajajana ja juristijärjestöissä sekä edistämässä suomenkielisen yliopiston ja lainopillisen tiedekunnan perustamista Turkuun. Samalla Halila kertoo Kivimäen kokonaisuutena melko lyhyen akateemisen uran tärkeimmistä vaiheista: opintomatkoista Saksaan, tohtorinväitöksestä (1924), vuosista professorina (aktiivisesti vain vuosina 1936–1940, 1944–1945 ja 1949–1956) sekä keskeisimmistä julkaisuista.

Halilaa kiinnostaa myös edeltäjänsä tiedekäsitys, ja hän pitää Kivimäkeä Björnen ja Helinin tavoin ennen muuta eräänlaisena käsitelainoppineena.⁹ Arviossaan Halila viittaa Kivimäen lausumaan jäljempänä käsiteltävässä *Defensor Legis* -aikakauskirjassa vuonna 1921 julkaistussa kirjoituksessa sekä tukeutuu edellä mainittuun Helinin teokseen.¹⁰ Tämän laajemmin tiedekäsitystä ei analysoida, mikä ainakin osaksi selittynee Halilan esille ottamien Kivimäen julkaisujen perusteella. Tämä kirjoitti teoksia useammalta oikeudenalalta, siviilioikeuden lisäksi työ- ja tekijänoikeudesta. Ne olivat kuitenkin leimallisesti käytännönläheisiä kotimaista lainsäädäntöä kommentoivia teoksia.¹¹ Samalla niissä referoitiin kulloinkin kyseessä olleen alan ulkomaista, pääosin saksalaista oikeuskirjallisuutta. Siitä saatiin (usein historiallinen) johdanto käsiteltävään

Legal Scholarship. Springer 2020.

6. Heikki Halila, *Professori ja valtiomies – Toivo Mikael Kivimäki*. Warelia 2024.

7. Halila 2024, s. 27. Kirja ei kuitenkaan ole Halilan mukaan oikeustieteelliselle tiedeyhteisölle kirjoitettu teos.

8. Tämä näkökulma hallitsee kirjasta myös oikeustieteellisissä julkaisuissa (Aki Rasilainen, *Julkis-oikeuden professori valtiomiehenä*. *Lakimies* 6/2024, s. 904–906 ja Ilkka Harju, *Inhimillinen, kunnioittava ja monipuolinen kokonaiskuva demokratian ja oikeusvaltion puolustaja Toivo Mikael Kivimäestä*. *Defensor Legis* 4/2024, s. 702–714) ilmestyneitä arvioita.

9. Ks. erit. Lars Björne, *Realism och skandinavisk realism*. *Den nordiska rättsvetenskapens historia IV*. Institutet för Rättshistorisk Forskning 2007, s. 353–354, 452. Helin korostaa Kivimäen olevan positiivista oikeutta kunnioittava käsitelainoppinut, joka ei myöskään vierastanut reaalisia argumentteja. Ks. Helin 1988, erit. s. 315–316, 326.

10. Halila tukeutuu erit. em. Helinin teokseen. Halila 2024, s. 115–117. Ks. myös Halilan arvio Kivimäen väitöskirjasta *Asianajajan siviilioikeudellinen vastuu* (Otava 1924). Halila 2024, s. 111–113. Halila toteaa myös, että Kivimäki oli teoreettisesti aluksi aikaansa edellä ja myöhemmin metodissaan vanhakantainen.

11. Kivimäen ehkä tunnetuin teos *Siviilioikeuden yleiset opit* (WSOY 1944) oli kirjoitettu ilman lähdeviittauksia, mutta se perustui pääosin BGB:n systematiikalle. Ks. Lars Björne, *Siviilioikeuden yleiset opit*. Tutkimus saksalaisen oikeuden vaikutuksesta Suomen siviilioikeuden yleisiin oppeihin vuosina 1889–1945. Turun yliopisto 1977, s. 93–98.

aiheeseen ja esimerkkejä kyseessä olevien oikeudellisten ongelmien ratkaisemisesta.¹² Teoreettisempia pohdintoja ne eivät juurikaan sisältäneet.

Monografioita selvemmin Kivimäki valaisee tiedekäsitystään sekä käsitystään oikeustieteestä ja sen tehtävistä oikeudellisiin aikakausjulkaisuihin kirjoittamisensa artikkeleissa, jotka Halila on jättänyt vähälle huomiolle. Käsittelen niitä seuraavassa. Tarkoitukseni on ennen muuta selvittää, keitä olivat Kivimäen tärkeimmät keskustelukumppanit, mistä he kirjoittivat ja mikä kirjoituksissa puhutteli Kivimäkeä. Olen rajannut näkökulmani saksalaiseen oikeuskirjallisuuteen, jonka asema Kivimäen tuotannossa on hallitseva. Samalla – vaikkakin vain yhden oppineen avulla – pyrin havainnollistamaan suomalaiselle oikeustieteelle tyypillisenä pidettyä vahvaa ja muita Pohjoismaita pitkäkestoisempaa saksalaisen oikeustieteen vaikutusta.¹³ Kiinnittämällä huomiota Kivimäen kirjoitusten samoin kuin hänen referoimansa tutkimuskirjallisuuden syntyajankohtaan pyrin analysoimaan kirjoitusten yleisempiä opillisia ja oikeuspoliittisia kytköksiä ja joskus myös niiden yhteiskuntapoliittista kontekstia. Näin tulee mahdolliseksi pohtia oikeushistoriantutkimuksessa keskeistä kysymystä vieraan tai uuden normatiivisen tiedon paikallisen omaksumisen mekanismeista ja mahdollisuuksista.

2. Käsiteläinopin kritiikki

2.1. Oikeustiede vai lainsäätäjä

Kivimäen ensimmäinen teoreettisempia kysymyksiä käsitellyt oikeustieteellinen kirjoitus oli Uusia virtauksia siviililainopin alalla, joka julkaistiin vuonna 1921 edellisenä vuonna perustetussa Defensor Legis -aikakauskirjassa.¹⁴ Se oli kirjoitettu opintomatalla Saksassa ajankohtana, jolloin Kivimäki oli myynyt asianajotoimistonsa ja työsti väitöskirjaa asianajajan siviilioikeudellisesta vastuusta.

Kivimäki avasi kirjoituksen viittaamalla erään tuomarin ratkaisunsa jälkeiseen toteamukseen, ettei hänen mielipiteensä perustunut lakiin ja soti ehkä sitä vastaan. Silti se oli oikea, koska se vastasi kohtuutta. Kyse oli oikean tuomion tunnusmerkeistä tai siitä, voiko oikeaa tuomiota edes olla olemassa. Näin päästiin Saksassa aktiivisesti keskusteltuun kysymykseen, kiistaan, joka Kivimäen mukaan oli yllättänyt hänet: Voiko lainoppi perustua muuhun kuin lakiin?

12. Ks. esim. Toivo Mikael Kivimäki, Työlakko yksityisoikeudellisilta vaikutuksiltaan. WSOY 1927 ja Toivo Mikael Kivimäki, Tekijänoikeus. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1948.

13. Näin erit. Björne 2007, s. 223–225.

14. T. M. Kivimäki, Uusia virtauksia siviililainopin alalla. Defensor Legis 1921, s. 367–388.

Voitiinko puhua muusta kuin laillisesta tuomiosta? Kirjoituksen ytimessä olivat laintulkintaan ja tulkintamenetelmiin liittyvät kysymykset, ja keskeisimpinä auktoriteetteina toimivat saksalaiset Hermann Kantorowicz (pseudonyymilla Gnaeus Flavius), Eugen Ehrlich, Ernst Fuchs, Carl Schmitt ja Philipp Heck, joiden vuosina 1904–1912 kirjoittamiin teoksiin Kivimäki viittasi.¹⁵

Itse asiassa Kivimäki oli todistamassa Saksan siviililakikirjan (Bürgerliches Gesetzbuch, BGB, 1900) säätämisen jälkeisiä vuosia leimannutta valtakamppailua vanhan ja uuden, oikeustieteen (juristioikeuden) ja lain, välillä sekä sitä, kuinka saksalainen oikeustiede muotoutui vähitellen uudelleen. Vaikka Kivimäen kirjoitus on hieman sekava eikä hän viittaa siinä ensimmäiseen maailmansotaan tai sen jälkeiseen Weimarin tasavaltaan uusine perustuslakeineen (1919) ja yhteistä hyötyä korostavine painotuksineen, siitä käyvät selvästi ilmi Kivimäkeä yllättäneet uudet virtaukset, joiden vaikutuksesta hän arvioi käsityksiään laintulkinnasta ja oikeustieteen tehtävästä. Samalla hän joutui ottamaan kantaa myös käsitelainoppiin kohdistuneeseen kritiikkiin.

Saksan siviililakikirjaa pidetään käsitelainopin ja positivismin tuotteena. Se oli niin sanotun pandektioikeustieteen kehittämän oikeuden kodifikaatio. Kun lakikirjan valmistelu alkoi, saksalainen oikeustiede oli maineensa huipulla – varsinkin kansainvälisesti. Kodifikaation myötä tilanne muuttui, ja roomalaiselle oikeudelle rakentuneiden oppikirjojen sijaan alettiin yhä useammin lukea lakikommentaareja. Nykytutkimuksessa on kuitenkin korostettu, että saksalainen oikeustiede oli ollut kriisissä jo 1880-luvulta alkaen.¹⁶ Pandektioikeustiede oli nähnyt tehtäväkseen voimassa olevan oikeuden kuvaamisen koherenttina kokonaisuutena. Samalla oli ajateltu, että yksityisoikeus oli immuuni valtiolliselle vallankäytölle. Liberalistinen yksityisoikeus ja ajatus oikeudesta (suljettuna) systeeminä kuuluivat yhteen. Niiden avulla oli mahdollista puolustaa yhteiskunnan ja yksilön vapauspiiriä valtion puuttumista vastaan, mutta vähitellen poliittiset edellytykset tälle kariutuivat. 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Saksaa oli leimannut dynaaminen yhteiskunta- ja talouskehitys, mikä heijastui sekä poliittiseen että oikeudelliseen keskusteluun. Jo silloin, kun lakikirjan ensimmäinen luonnos vuonna 1888 julkaistiin, se leimattiin epäsosiaaliseksi (unsozial)¹⁷ ja ehdotusta arvosteltiin elämälle vieraasta dogmatiikasta. Kritiikin vuoksi vuoden 1892 luonnokseen sisällytettiin useita sosiaalisia suojanormeja. Vapauden lisäksi myös sitä

15. Philipp Heck, *Das Problem der Rechtsgewinnung*. Mohr 1912; Hermann Kantorowicz (Gnaeus Flavius), *Der Kampf um die Rechtswissenschaft*. Heidelberg 1906; Eugen Ehrlich, *Die juristische Logik*. Mohr 1918; Ernst Fuchs, *Die Gemeinschaftlichkeit der konstruktiven Jurisprudenz*. G. Braun 1909; Ernst Fuchs, *Juristischer Kulturkampf*. G. Braun 1912 ja Carl Schmitt, *Gesetz und Urteil*. Otto Liebmann 1912.

16. Ks. Hans-Peter Haferkamp, *Das BGB*. Vandenhoeck & Ruprecht 2023, s. 123–127.

17. Ankarin kriitikko oli Otto von Gierke: Otto von Gierke, *Die soziale Aufgabe des Privatrechts*. Vortrag gehalten am 5. April 1889 in der juristischen Gesellschaft zu Wien. Julius Springer 1889.

suojaava ”muoto” joutui kritiikin kohteeksi, mikä johti siihen, että oikeustieteestä alettiin puhua käsitelainoppina (Begriffsjurisprudenz) ja enenevässä määrin kriittisesti.¹⁸

Dogmatiikan antamasta suojasta jouduttiin luopumaan valtiollisen lain-säädännön hyväksi, koska sillä oli vahvempi sitovuus kuin antiikista peräisin olevilla lähteillä. Samalla kysyttiin, kuinka paljon oikeustieteellä oli pelivaraa suhteessa uuteen lakikirjaan. Oli selvää, että pelkkä lain sanamuoto riitti harvoin ja että lakia oli tulkittava. Lain tarkoituksesta tuli keskeinen keskusteluteema, mutta yksimielisyyttä ei ollut siitä, mistä tulkitsija otti tarkoituksen – ottiko sosiaalisesta todellisuudesta vai jostain muusta. Joka tapauksessa oikeustieteen metodinen yhtenäisyys oli rikkoutunut. Kyseessä oli metodien moninaisuus, ja esimerkiksi Gustav Radbruchille ja Kantorowiczille oikeustiede oli intra- ja interdisiplinääristä.

Yksityisoikeuden tutkijoilla oli vaikeuksia orientoitua uuteen tilanteeseen ja päästää irti vanhasta eksegetiikasta – varsinkin kun siviililakikirjasta tuli kritiikistä huolimatta teknisdogmaattinen ja pääosin roomalaiselle oikeudelle perustunut kodifikaatio. Silti myös sen piirissä alettiin pohtia tuomioistuinten roolia.¹⁹ Keskustelu tuomarin ja lain suhteesta olikin saksalaisen yksityisoikeuden avainkeskustelu. Etenkin vuosina 1897–1913 kirjoitettiin runsaasti niin sanotusta tuomarioikeudesta samoin kuin juridisesta metodiopista (juristische Methodenlehre), jonka ytimessä oli tuomarin harkintavalta lakia tulkittaessa.

2.2. ...lainopin on liikuttava elämän ikuisessa virrassa

Laintulkinta oli myös Kivimäen kirjoituksen pääosassa. Se alkoi, kuten muutkin hänen kirjoituksensa, roomalaisella oikeudella²⁰ sekä toteamuksella, että sen tulkinta oli kehittynyt monimutkaiseksi käsitelainopiksi ”tämän sanan hylättävässä merkityksessä”.²¹ Enää ei myöskään ollut vain yhtä, yleisesti tunnustettua laintulkintaoppia.²² Samalla ajatus lainmukaisuudesta tuomion ainoana kriteerinä oli kestänyt. Lainmukaisuuden vaatimus oli nimittäin yhteydessä niin sanottuun valtiolliseen oikeuskäsitykseen, joka oli kärsimässä haaksirikon. Kivimäki

18. Erit. Rudolf von Jheringin toimesta ks. Rudolf von Jhering, Scherz und Ernst im Jurisprudenz. Breitkopf & Härtel 1884. Monet aikakauden pilkkakirjoitukset olivat kuitenkin liioiteltuja ja absurdiudessaan ristiriitaisia. Haferkamp 2023, s. 134–135.

19. Ks. esim. Ulrich Falk – Heinz Mohnhaupt (Hrsg.), Das Bürgerliche Gesetzbuch und seine Richter. Vittorio Kolstermann 2000. Myös oikeustieteen asema säilyi, varsinkin kun sillä oli opetusmonopoli yliopistoissa.

20. Schmittiin 1912 ja tämän käyttämään kirjallisuuteen viitaten.

21. Lainaukset tässä ja jatkossa Kivimäen kirjoituksista.

22. Silti ennen BGB:n voimaantuloa vallalla olleella ns. historiallisella tutkintametodilla (Suomessa esimerkiksi Robert Montgomery) oli Kivimäen mielestä enemmän ansioita kuin esimerkiksi ns. objektiivisella tulkintametodilla.

selosti sen historiallisia vaiheita yksityiskohtaisesti ja asetti sille vastapooliksi Ehrlichin teokseen *Die juristische Logik* (1918) viittaamalla juristioikeuden eli juridisen tieteisopin. Se täytti niitä lainsäädännön ja maantavan aukkoja, joita ei voitu täyttää tulkinnalla tai lainanalogialla. Itse asiassa vapaa-oikeuskoulua edustanut ja oikeussosiologian isänä pidetty Ehrlich erotti toisistaan valtiollisen oikeuden, juristioikeuden ja niin sanotun elävän oikeuden (*lebendes Recht*).²³ Syntymässä ollut oikeussosiologia pyrki tarkastelemaan oikeustodellisuutta empiirisesti, ja kiinnostuksen kohteeksi tulivat muun muassa kauppatavat ja alueelliset sopimuskäytännöt. Ehrlichin mukaan oikeuskehityksen painopiste ei ollutkaan lainsäädännössä eikä oikeustieteessä taikka lainkäytössä vaan yhteiskunnassa itsessään.²⁴ Todellisuus loi oikeutta. Se ei kuitenkaan antanut vastausta aukkotapauksissa. Sen sijaan se tarjosi materiaalia kyseenalaistamaan juristien elämälle vieraita arvostuksia. Tämän vuoksi oikeussosiologia oli lainopin arvokas aputiede.²⁵

Näin kysymys lain aukottomuudesta oli vaihtunut kysymykseksi oikeuden aukottomuudesta ja samalla sen yhtenäisyydestä. Tämä sai Kivimäen pohtimaan, oliko oikea tuomio johdettavissa oikeusjärjestelmästä, ja toteamaan, että viime aikoihin saakka kysymykseen oli vastattu myöntävästi. Oikeudenmukainen ratkaisu oli aina olemassa, se oli vain etsittävä vallitsevasta oikeusjärjestelmästä. Järjestelmä oli luotu logiikan avulla, oikeusilmiöt sijoitettu määrättyjen käsitteiden alaisiksi ja yleisistä säännöistä voitiin tarvittaessa johtaa uusia käsitteitä. Tämä tapahtui ”niin sanotun juridiskonstruktiiivisen metodin avulla, jota oli alettu kutsua käsitelainopiksi”. Sen kritiikkinä Kivimäki kuitenkin kirjoitti nyt, että käsitelainoppi oli ”väärään suuntaan johdettuna vieroittanut oikeustieteen elävän elämän lähteistä, ja siitä oli tullut käsitealgebra”. Kantansa tueksi hän esitteli vapaa-oikeuskoulun edustajien, etenkin Fuchsin, kriittisiä ajatuksia viittaamalla tämän vuonna 1909 julkaistuun teokseen *Die Gemeenschädlichkeit der konstruktiven Jurisprudenz*²⁶ ja kolme vuotta myöhemmin ilmestyneeseen teokseen *Juristischer Kulturkampf*. Jälkimmäisessä Fuchs moitti aikansa lainoppia kryptososiologiasta tai tunnelainopista.²⁷ Edellinen käsite liitettiin muun muassa Jheringiin, jonka mukaan oli tunnettava oikeuden sosiologinen tarkoitus (*Zweck*) mutta samalla pidettävä kiinni käsitteistä (muodosta).²⁸

23. Tämä koostui yhteiskunnallisista organisaatio- ja toimintanormeista.

24. Eugen Ehrlich, *Grundlegungen der Soziologie des Rechts*. Vorrede. Duncker & Humblot 1913.

25. Näin Hermann Kantorowicz, *Rechtswissenschaft und Soziologie* 1911. *Ausgewählte Schriften zur Wissenschaftslehre*. Thomas Würtenberger (Hrsg.). Müller 1962, s. 126.

26. Ks. av. 15.

27. Fuchs 1912, s. 37–50.

28. Ks. Okko Behrens, *Von der Freirechtsschule zum konkreten Ordnungsdenken*, s. 34–80 teoksessa Ralf Dreier – Wolfgang Sellert (Hrsg.), *Recht und Justiz im 'Dritten Reich'*. Suhrkamp 1989, s. 47 av. 42.

Saksassa lukemansa perusteella Kivimäki oli tullut havaitsemaan, kuinka ”määräperäisellä varmuudella, jopa uskonkiihkoisella kiivaudella” uusi suunta oli noussut sekä käsitelainopin äärimmäisiä johtopäätöksiä että itse käsitelainoppia vastaan. Uutta suuntaa kutsuttiin milloin sosiologiseksi lainopiksi tai intressilainopiksi, milloin vapaa oikeudeksi. Yhteistä kaikille oli Kivimäen mukaan lähtökohta, ettei oikeus ollut aukoton. Samalla kaikkia yhdisti vaatimus, että lainoppineen oli tunnettava elämää ja sosiaalisia suhteita. Se tarkoitti, että vain tekemällä lainoppi kokemusperäiseksi siitä tuli todellista tiedettä. Pseudonymillä Gnaeus Flavius taistelusta oikeustieteestä kirjoittanutta oikeusfilosofia ja vapaa oikeuskoulun edustajaa Kantorowiczia lainaten Kivimäki totesi, että uuden suunnan mukaan dogmatiikka oli jätettävä teologialle.²⁹ Hän ei kuitenkaan käsitellyt laajemmin Kantorowiczin oikeustieteen saati tuomarikunnan vapauden puolustuspuhetta, jotka edellä esittämäni viitaten voitiin nähdä ennen muuta puolustautumisena uutta lakikirjaa vastaan.

Samalla kun vapaa oikeuskoulu vaati tuomarille vapautta oikeusaukkojen täyttämässä ja viittasi kohtuuteen ja yleiseen oikeustajuntaan, se kuitenkin varoitti tuomarin mielivallasta. Myös Kivimäelle tuomitseminen yleisen oikeustajunnan perusteella oli mielivaltaa, ja se sai hänet kysymään, miten se todettaisiin sekavassa yksityisoikeudellisessa kysymyksessä. Vapaa oikeuskoulua mallillisempaa suuntausta edusti sen sijaan intressilainoppi, jota Kivimäki käsiteli lyhyesti yhden sen tärkeimmän edustajan, Heckin, pohjalta.³⁰ Heckin tuotantoon ja intressien merkitykseen Kivimäki palasi myöhemmissä kirjoituksissaan.

Katsaus päättyi eräänlaiseen käsitelainopin puolustukseen, joskin mieluiten kutsuisin sitä suomalaiselle oikeustieteelle edelleenkin leimalliseksi käsitteiden puolustukseksi.³¹ Vapaa oikeudellinen koulukunta pyrki uudistamaan lainopin, mutta se ei ollut kyennyt luomaan uutta oikeusjärjestelmää. Se, mitä se tarjosi käsitelainopin tilalle, ei Kivimäen mukaan riittänyt korvaamaan sen kieltämättömiä etuja. Näin ollen lainoppi oli ja sen tuli etupäässä olla käsitelainoppia. Tarkkojen käsitteiden katoaminen merkitsi ei vain lainopin vaan koko oikeuselämän kuolemaa. Juristioikeuden (lainopin) avulla saavutettiin ainakin jonkinlainen oikeuden yhtenäisyys: sen tehtävä oli olemassa olevan oikeussisällyksen systemaattinen esittäminen ja sen löytäminen. Uusien virtauksien inspiroimana Kivimäki kuitenkin muistutti, että jokainen uusi oikeussäännös samoin kuin entisen kumoaminen muuttivat järjestelmää. Niin ikään muuttuneet olosuhteet

29. Oikeustiede oli oikeuslähde. Oikeuselämän tarpeet vaativat sen asettumista vapaana ja luovana lainsäädännön rinnalle. Myös tuomarin oli ratkaisutoiminnassaan viime kädessä noudatettava vapaata oikeutta. Lakia on seurattava vain, jos sen sanamuoto on selvä. Muuten tuomarin on ratkaisutoiminnassaan noudatettava omaa vakaumustaan siitä, miten valtiolta olisi ongelman ratkaisut, jos se olisi ajatellut tätä kysymystä. Kantorowicz 1906.

30. Heck 1912, s. 42–43.

31. Oikeuskäsitteiden merkityksestä ks. esim. Kaarlo Tuori, Kriittinen oikeuspositivismi. WSLT 2000, s. 229–230.

aiheuttivat muutoksia niin, ”että vaikka lainsäädäntö seisahtuisi, lainopin on kuitenkin liikuttava elämän ikuisessa virrassa, ellei siitä tahdota tehdä usein pilkkuttua, tyhjään käyvää käsitemyllä”.

3. Kohti sosiaalista oikeutta

3.1. Yksityisautonomiasta yhteiseen hyvään

Seuraava teoreettinen kirjoitus Lainkäytön ja oikeustieteen oikeutta kehittävästä merkityksestä on vuodelta 1937.³² Se oli vastikään tehtävässään aloittaneen siviilioikeuden professorin virkaanastujaisesitys. Tosin Kivimäki oli nimitetty virkaan jo vuonna 1931, mutta hän oli aloittanut tehtävässään vasta 1936 oltuaan ensin oikeusministerinä ja sitten pääministerinä.³³ Yleisvaikutelma artikkelista on, että se oli vuoden 1921 kirjoituksen toistoa, ja pääosassa oli edelleen saksalainen oikeustiede. Sitä koskeva kirjallisuus oli 1910- ja 1920-luvuilta, eikä Kivimäki viitannut lainkaan kirjoitusajankohdan teoreettisiin tai oikeuspoliittisiin keskustelukysymyksiin saatikka kansallisosialistien valtaannousuun. Ainoat 1930-luvulla kirjoitetut saksalaiset teokset olivat Heckin intressilainoppia koskenut teos vuodelta 1932³⁴ ja samana vuonna julkaistu sittemmin aktiivisen kansallisosialistin Hans Krellerin roomalaista oikeutta käsitellyt virkaanastujaisesitys.³⁵ Silti artikkelissa on mielestäni nähtävissä eräitä Weimarin tasavallan oikeuspoliittiselle keskustelulle tyypillisiä korostuksia, jopa eräitä kansallisosialistien esille ottamia kysymyksiä. Ne koskivat erityisesti yhteistä hyvää ja niin sanotun kollektivismin tai sosiaalisen lisääntymistä samoin kuin (elämän) todellisuuden huomioon ottamista.

Kuten edellä mainittiin, Weimarin tasavallassa oli vuonna 1919 tullut voimaan uusi perustuslaki. Siinä oli myös talous- ja sosiaalipoliittisesti painottuneita perusoikeusmääräyksiä, jotka vaikuttivat yksityisoikeuteen. Voidaan sanoa, että

32. Toivo Mikael Kivimäki, Lainkäytön ja oikeustieteen oikeutta kehittävästä merkityksestä. *Lakimies* 1937, s. 474–484.

33. Professorin viranhoidosta huolimatta hän toimi kansanedustajana 1936–1940.

34. Philipp Heck, *Begriffsbildung und Interessenjurisprudenz*. Mohr Siebeck 1932.

35. Hans Kreller, *Das Problem des Juristenrechts in der römischen Rechtsgeschichte*. Mohr Siebeck 1932. Krelleristä ja kansallisosialistien suhteesta roomalaiseen oikeuteen ks. Kaius Tuori, *Empire of Law: Nazi Germany, Exile Scholars and the Battle for the Future of Europe*. Cambridge University Press 2020, s. 159 alkaen sekä Dieter Simon, *Die deutsche Wissenschaft vom römischen Recht nach 1933*, s. 161–176 teoksessa Michael Stolleis – Dieter Simon (Hrsg.), *Rechtsgeschichte im Nationalsozialismus*. Mohr Siebeck 1989.

yksityisautonomia tuli alistetuksi yhteiselle hyödyille. Myöhemmin puheeksi tuleva Justus Wilhelm Hedemann oli kirjoittanut vuonna 1919 julkaistussa esitelmässään *Das bürgerliche Recht und die neue Zeit*³⁶ yksityisoikeuskehityksen suuresta linjasta, jonka eräänlainen katalysaattori oli ollut ensimmäinen maailmansota. Johtava käsite oli *Sozialisierung*. Kyse oli jakamisesta ja yhteisöllistämisestä (*Verteilung, Vergemeinschaftung*). Vähitellen BGB:n liberalistinen perusajatus korvautuikin eräänlaisella sekajärjestelmällä, jonka keskeisiä toimijoita olivat valtion lisäksi yhteisöt, kuten ammattiyhdistysliike ja osuuskunnat.³⁷ Myös ajatus sopimusvapaudesta muuttui, ja 1920-luvun hyperinflaatio vaikutti sopimusten tulkintaan. Työoikeuden alalla tapahtui useita muutoksia, ja siitä tuli Weimarin tasavallassa oma oikeudenalansa.³⁸ Samalla alettiin puhua luokista ja yhteiskuntaryhmistä, jotka tulivat yksilön sijaan. Esimerkiksi *Radbruch* kirjoitti vuonna 1930 käsitteestä *Kollektivmensch*.³⁹

3.2. Kansallissosialismin oikeus

Hitlerin valtaannoususta (1933) lähtien Saksassa haluttiin lopullisesti irtaantua liberalistisesta valtiokäsityksestä samalla kun yksilö nähtiin osaksi rodullisesti määriteltyä kansanyhteisöä (*Volksgemeinschaft*). Samoihin aikoihin kuin Kivimäki piti virkaanastujaisesityksensä professori Gustav Adolf Walz piti esitelmän Saksan Juristipäivillä Führer-valtiosta, joka hylkäsi liberaalin, muodollisen oikeusvaltion. Muodollinen lakivaltio teki tilaa kansanomaiselle oikeudenmukaisuusvaltiolle (*völkischer Gerechtigkeitsstaat*).⁴⁰ Siviilioikeuden sijaan alettiin käyttää termiä „*volksgenossisches Gemeinrecht*“, ja yksityisten intressien tilalle tuli kansan muodostaman yhteisön hyvä. Tavaksi tuli myös, että yksityisoikeuden keskeiset käsitteet alistettiin velvollisuutta koskevalle ajatukselle. Tämä näkyi etenkin sopimuksesta keskusteltaessa. Sopimuksilla voitiin kehittää yhteisön jäsenten välistä yhteisyyttä mutta myös sulkea pois vieraat ainekset.

Varsin pian kansallissosialistit joutuivat sen ongelman eteen, ettei heidän propagoimansa oikeus ollut voimassa lakina, ja jouduttiin miettimään, kuinka ratkaista ristiriita vanhan lakioikeuden ja uuden oikeusajattelun välillä. Jouduttiin muun muassa pohtimaan, kuinka suhtautua BGB:n yksityiskohtaisiin (muoto-

36. Justus W. Hedemann, *Das bürgerliche Recht und die neue Zeit*. Fischer 1919.

37. Uudempi tutkimus on kuvannut tilannetta yhteisellä ”zwischen Regulierung und regulierter Selbstregulierung”. Haferkamp 2023, s. 173–175.

38. Saksalaisen kirjallisuuden inspiroimana Kivimäki kirjoitti Saksassa teoksen työläköistä. Kivimäki 1927.

39. Gustav Radbruch, *Vom individualistischen zum sozialen Recht* (1930) teoksessa Gustav Radbruch, *Mensch im Recht*. Vandenhoeck & Ruprecht 1957, s. 40.

40. Gustav Adolf Walz, *Der Führerstaat*. Deutscher Juristentag 1936. Deutscher Rechts-Verlag 1936, s. 237–246.

ynnä muihin) määräyksiin ottamalla samalla huomioon rasistiset periaatteet.⁴¹ Oikeustieteen piirissä kamppailtiin parhaasta uudelleenajattelun menetelmästä. Ennen muuta keskusteltiin siitä, kuinka voitiin yhdistää kansallissocialismin poliittinen ohjelma ajatukseen kansasta ja oikeuteen pohjimmiltaan vihamielisesti suhtautuneeseen Führerprinzipiin. Lähtökohdaksi otettiin, että Hitlerin tahto oli yhtenevä kansan tahdon kanssa.⁴² Ajatus oli ennen muuta jatkuvasti muuttuvasta oikeudesta, eräänlaiselle kohtuusajattelulle perustuvasta organismista. Tuomareilta nimittäin odotettiin BGB:n uudelleentulkintaa. Heidän tuli ratkaista asia siten kuin oikeusjärjestyksen taustalla oleva kansanoikeus vaati. Tämä kansanoikeus taas ilmeni Führerin tahdossa – myös silloin kuin hän ei ollut sitä vielä ilmaissut

Oikeustiede tarjosi tuomioistuimille myös toisen argumentointilinjan: viittaamisen todellisuuteen (Wirklichkeit). Tällöin painotettiin ajatusta niin sanotusta konkreettisesta (elämän)järjestyksestä, jonka Schmitt oli tuonut keskusteluun. Kirjoituksessaan *Über die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens* (1934)⁴³ hän asetti sen kahta perinteistä juridista ajattelutapaa, lainmukaisuutta (Gesetzesdenken) ja desionismia (Entscheidungsdenken), vastaan. Tämän mukaan oikeus muodostui erilaisissa elämäntodellisuuksissa. Esimerkkinä sosiaalisista yhteisöistä Schmitt mainitsi muun muassa perheenjäsenet, säätyoverit, työtoverit, kirkollisen yhteisön ja sotilaat. Ne elivät omissa järjestyksissään. Kansallissocialismille tämä näytti houkuttevalta, koska joku näytti ottavan vakavasti Hitlerin ja hänen lähipiirinsä (Hans Frank, Franz Schlegelberger) vaatimukset elämänmukaisesta ja kansanomaisesta oikeudesta.⁴⁴ Schmittin idea oli kuitenkin toinen. Kyse oli vastakohtadasta oikeuden lähtökohtana olleelle kaikkien yhdenvertaisuudelle. Järjestys ratkaisi konkreettisesti sen, kuka sai minäkinlaisen oikeudellisen position. Kyse ei kuitenkaan ollut pelkästä empiriasta vaan arvottavasta todellisuudesta (werthaltige Wirklichkeit). Schmittin huomio ei esimerkiksi ollut suuntautunut sellaiseen keskivertoperheeseen, joka tavattiin Saksassa vuonna 1934. „Konkret“ oli kansallissocialistinen ideaaliperhe. Tarkoituksena oli ajatella oikeus uudelleen, sitä muodollisesti lakkauttamatta. Tämän

41. Tärkeää oli myös ns. sisäinen ohjaus: vuodesta 1933 lähtien kiinnitettiin huomiota tuomarikunnan rekrytointiin ja pyrittiin sulkemaan pois kansalle vieraat ainekset.

42. Rudolf Hess lausui asiasta vuonna 1934: „Wenn Sie richten mein Führer, dann richtet das deutsche Volk.“ *Deutsches Recht* 1934, s. 427.

43. Carl Schmitt, *Über die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens* (1934). 2. Auflage. Duncker & Humblot 1993, erit. s. 17. Ks myös Joachim Rückert, *Der Rechtsbegriff der deutschen Rechtsgeschichte in der NS-Zeit, Der Sieg des 'Lebens' und des konkreten Ordnungsdenkens*, s. 177–240 teoksessa Joachim Rückert – Dietmar Willoweit, *Die deutsche Rechtsgeschichte in der NS-Zeit*. Mohr Siebeck 1995. Myös Karl Larenzille oikeus oli „eine sinnhafte Ordnung“.

44. Frankin toistuva vaatimus oli ”Lebensrecht, nicht Formalrecht”. Hitler painotti luonnollista järjestystä, ja Schlegelbergerin mukaan oikeutta ei tullut etsiä kansan elämän (Volsleben) ulkopuolelta; oikeuden oli seurattava todellisuutta. Rückert 1995, s. 178–180.

ajatuksen omaksuivat varsinkin yksityisoikeuteen erikoistuneet niin sanotut Kielin koulun edustajat, jotka olivat kansanomaisen oikeusajattelun esitaistelijoina.⁴⁵

Oikeustieteen piirissä tehdyt ehdotukset oikeuden uudelleen arvioimisesta herättivät myös epäluuloa. Samalla kun kansallissosialistinen lainsäädäntö lisääntyi, alettiin viimeistään vuonna 1939 korostaa, että oikeus kehittyi voimassa olevan oikeuden pohjalta. Myös aikaisemmilla laeilla oli oikeusministeriötä johtaneen Schlegelbergerin mukaan lain voima niin kauan kuin niitä ei ollut muutettu, ja tuomari oli lain sitoma.⁴⁶ Tämän mukaisesti oikeuden edelleen kehittäminen tapahtui varsinkin yleislausekkeiden (esimerkiksi BGB 242 §) nojalla. Yleislausekkeet kiinnostivat myös Kivimäkeä, kuten myöhemmin käy ilmi.

3.3. Saksa ja Suomi

1930-luvun Suomessa saksalaisella oikeustieteellä oli edelleen hyvin vahva asema. Maassamme oltiin tietoisia Saksassa menossa olleista poliittisista muutoksista, mutta suhteita Saksaan ei katkaistu. Urpo Kangas on kuitenkin tutkimuksessaan Kansallissosialistinen oikeusajattelu ja sen herättämät reaktiot Suomessa⁴⁷ todennut, että suomalaiset lainopin tutkijat eivät natsien valtaannousun jälkeen ottaneet uutta saksalaista oikeuskäsitystä töittensä lähtökohdaksi ja viittasivat niissä vain tätä edeltävän ajan oikeuskirjallisuuteen. Silti kansallissosialistisella oikeusideologialla oli kannattajia mutta myös vastustajia. Edellisiä oli melko vähän – siitäkkin huolimatta, että monet oikeustieteilijät olivat myös poliitikkoja. Kankaan mukaan enemmistölle olikin tyyppillistä tutkijanroolin erottaminen poliitikon roolista.⁴⁸ Tosin on huomattava, että 1940-luvun alkupuoliskolla Saksan arvostelu oli kielletty. Edellä lausuttu ei tarkoita, etteikö suomalaisilla juristeilla olisi ollut yhteyksiä kansallissosialistisiin kollegoihinsa. Heitä ajoi yhteistyöhön suomalaisten oikeistolainen nationalismi. Yhteistyö tapahtui ennen muuta Kansainvälisen Oikeuskamarin kautta, jolloin yhteyshenkilönä oli professori Kyösti Haataja.⁴⁹

45. Schmittin menetettyä asemansa 1937 (jolloin Deutsche Juristenzeitung lakkautettiin) Kielin koulun vaikutus kasvoi entisestään. Sen kantavina voimina olivat etenkin Karl Larenz ja Franz Wieacker.

46. Haferkamp 2023, s. 237.

47. Urpo Kangas, Kansallissosialistinen oikeusajattelu ja sen herättämät reaktiot Suomessa. Suomalaisen oikeusajattelun perusteet 4. Turun yliopisto 1985, s. 33.

48. Kangas 1985, s. 33–35 ja tutkijan ja poliitikon roolien erottamisesta vrt. Hannu Tapani Klami, Oikeustaistelijat. WSOY 1977, s. 184.

49. Haatajasta ks. Kangas 1985, s. 39–43. Haataja hoiti yhteyksiä Saksaan suurlähettiläs Kivimäen kautta. Virallisen kutsun Oikeuskamarin perustavaan kokoukseen lähetti Hans Frank (26.3.1941), ja samassa yhteydessä tuli kutsu Kansallissosialistisen Oikeudenpuolustajien liiton

Kivimäen käsityksiä Saksasta voi seurata hänen tieteellisten tekstiensä sekä niitä vielä paremmin Berliinistä vuosina 1940–1944 kirjoitettujen raporttien pohjalta. Hän oli suurlähettiläänä poliittisten ansioittensa vuoksi, mutta hänen oikeustieteellinen taustansa tiedettiin, minkä johdosta hän sai kutsuja Saksan Oikeusakatemiaan tilaisuksiin, esimerkiksi 27.11.1940, jolloin sen presidentti ja Puolan kenraalikuvernööri Frank piti puheen.⁵⁰ Tuolloin Kivimäki tapasi myös kansanlakikirjaa valmistelleen työryhmän puheenjohtajan Hedemannin, joka oli vierailut Suomessa jo 1938. Tutkijat näyttävät olevan kuitenkin varsin yksimielisiä siitä, että Kivimäki oli poliittisesti saksalaismielinen mutta suhtautui ainakin ajan kuluessa kriittisesti kansallissosialistiseen oikeudenkäyttöön.⁵¹ Silti mielestäni ei ole epäilystä siitä, etteikö hän olisi seurannut myös 1930- ja 1940-lukujen Saksan oikeustieteellisiä ja oikeuspoliittisia keskusteluja ja ottanut niistä vaikutteita. Tämä näkyy muun muassa siinä muutoksessa, joka tapahtui hänen teoreettisissa, etenkin lainoppia ja tulkintaa koskeneissa, käsityksissään – siitäkin huolimatta, että vuonna 1937 julkaistussa artikkelissa viitattiin lähes yksinomaan 1910- ja 1920-lukujen saksalaiseen kirjallisuuteen.

3.4. ...kiinnitettävä huomiota etukollisoiden sosiologiseen perustaan

Kirjoituksen lähtökohtana oli, kuten 15 vuotta aiemmin, että tuomionormien luominen kuului valtiolle. Lainsäätäjällä oli yksinomainen oikeus niiden asettamiseen ja yleensä myös kyky täyttää tämä tehtävä tyydyttävästi. Tämän tueksi Kivimäki esitti pitkän historiallisen kehityskaaren pääosin vuoden 1921 artikkelissa käyttämänsä kirjallisuuden sekä Alf Rossin oikeuslähteitä koskevan väitöskirjan pohjalta.⁵² Kokemus oli kuitenkin osoittanut, että laki ei antanut vastauksia kaikkeen. Etenkin siviilioikeudessa lainsäädännön aukottomuus oli harhakuva. Lisäksi Suomessa ajateltiin, että tuomari oli muutakin kuin lainsäätäjän suu tai subsumptiokone. Silti vapaaoikeudellinen käsitys, joka oikeutti tuomarin tuomitsemaan vastoin lakia, jos oikean tuomion antaminen sitä vaati, oli Kivimäen mukaan oikeusjärjestelmällemme vieras. Niinpä yksityisoikeudellisen lainsäädännön pääasiallinen arvo oli oikeusvarmuuden aikaansaamisessa ja

järjestämään tapaamiseen. Suomen Lainopillinen yhdistys, Lakimiesyhdistys ja Asianajajaliitto päättivät syksyllä 1941 Oikeuskamariin liittymisestä, mitä vauhditti ajatus Frankin kutumisesta Oikeuskamarin kokoukseen Suomessa. Vierailu ja kokous eivät toteutuneet. Oikeuskamari perusti useita valiokuntia valmistelemaan ehdotuksia kansainvälisiksi oikeussäännöiksi. Niissä oli mukana myös suomalaisia tutkijoita. Kangas 1985, s. 74–80.

50. Kangas 1985, s. 37.

51. Näin mm. Halila 2024, s. 393.

52. Alf Ross, *Theorie der Rechtsquellen*. Franz Deuticke 1929. Kivimäki käyttää teosta lähinnä historiallisen katsauksen kirjoittamiseen sekä korostamaan lain esitöiden merkitystä. Ks. tästä erit. Ross 1929, s. 337. Ross viittaa myös Schmittiin (Schmitt 1912, s. 63 alkaen).

oikeuden subjektiivisen tuntemisen helpottamisessa. Tämän tehtävän lainsäätäjä kykeni täyttämään helpommin kuin aukottoman järjestelmän luomisen, mikä sai poliitikko-Kivimäen lisäämään, että salliessaan lain tulkitsemisen lainsäätäjä tunnusti kykenemättömyytensä aukottoman järjestelmän aikaansaamisessa. Näin tuomioistuinten tehtäväksi tuli oikeuden kehittäminen ja ”usein kömpelösti laadittujen lainsäännöksiens joustava soveltaminen”.

Monien aikalaisten tapaan Kivimäki kritisoi Sveitsin siviililakikirjan (Schweizerisches Zivilgesetzbuch 1907) 1 artiklan 2 momentin edelleen voimassa olevaa määräystä, jonka mukaan tuomarin oli lain säädöksen puuttuessa tehtävä ratkaisu siten kuin hän ratkaisisi asian lainsäätäjänä.⁵³ Kivimäki piti ajatusta oikeana vain absoluuttisessa valtiossa, ei demokratioissa, joissa lainsäätäjä oli puoluepolitiikkaan perustuva valtatekijä. Kivimäen hyvin omaperäisen tulkinnan mukaan tuomari ei nimittäin voinut muodostaa tuomionormia sen mukaan, minkälaisen normin hän yhtenä lainsäätäjäkunnan jäsenenä loisi; hänen oli päinvastoin – 1930-luvun hengen mukaisesti – vapauduttava individualistisista käsityksistään.⁵⁴ Tuomari oli nimittäin tuomiota tehdessään ”yhteiskunnassa vakaantuneen tai vakaantuvan käsityskannan ja suunnan sitoma”. Mitä paremmin hän täytti tämän eettillisen velvoituksensa, sitä parempi tuomari hän oli. Sitä enemmän hän kehitti oikeutta elämän todellista kulkua vastaavaksi. Kokeneelle tuomarille tuomitseminen näillä perusteilla tapahtui vaistomaisesti.

Silti tuomioistuimissa saatettiin kaivata ulkopuolisia normeja varsinkin, jos taloudellinen ja yhteiskunnallinen kehitys oli nopeaa. Tällöin voitiin tarvita korkeimpien oikeuksien ratkaisuja, niiden ilmentämää vakaantunutta oikeuskäytäntöä. Näin syntyneet tuomionormit saattoivat ajan kuluessa kohota oikeuslähteeksi tunnustetun maan tavan osana sitoviksi oikeussäännöiksi. Samalla ja varsin yllättävästi Kivimäki laajensi maantieteellistä perspektiiviään ja totesi, etteivät jonkin maan korkeimman oikeusasteen ratkaisut olleet vain sen maan omia vaan tulivat – siinä määrässä kuin oikeusolot päivä päivältä lähenevät toisiaan – kansojen yhteiseksi omaisuudeksi. Esimerkkinä hän mainitsi Saksan Valtakunnanoikeuden (Reichsgericht) – sivuuttaen tuomioistuimen vastikään tekemät juutalaisia koskeneet avioliitto- ja sopimusoikeudelliset ratkaisut. Kivimäen mukaan Reichsgerichtin ”tavallisesti suurella huolella motivoitua, oikeusilmion sosiologisetkin puolet huomioivaa tuomiota odotetaan, silloin kun on kysymyksessä elämän kulussa merkitykselliseksi käynyt, kaikkien siviis-

53. Kann dem Gesetze keine Vorschrift entnommen werden, so soll der Richter nach Gewohnheitsrecht und, wo auch ein solches fehlt, nach der Regel entscheiden, die er als Gesetzgeber aufstellen würde. Määräys on voimassa edelleen, mutta Richter on korvattu sanalla „Gericht“.

54. Tosin hän tässä yhteydessä viittaa sveitsiläisen valtiosääntöoikeuden professorin Walther Burckhardtin teokseen *Die Lücken des Gesetzes*. Polygraphischer Verlag 1925, s. 25. Ks. myös Walther Burckhardt, *Methode und System des Rechts*. Polygraphischer Verlag 1936, s. 281–282, jossa hän käsittelee tuomarin toimintaa vastakkaisten intressien arvioinnissa; oikeaa tuomiota ei voinut johtaa käsitteistä.

tyskansojen keskuudessa ajankohtainen intressikollisio, tarkkavaisuudella, ja se on monissa tapauksissa antanut aihetta kannan tarkistukseen ja aukaissut latuja uusille oikeusajatuksille”. Näin lainkäyttö saattoi vaikuttaa sekä yksityisen tuomarin käsissä että vakaantuneen praksiksen kautta oikeuden kehitykseen.

Lopuksi Kivimäki kirjoitti oikeustieteen oikeutta kehittävstä merkityksestä. Hän aloitti taas roomalaisesta oikeudesta,⁵⁵ kuvasi sitten käsitelainopin syntyä ja totesi sen merkitystä tieteenä aletun kiistaa. Samalla hän toisti vuonna 1921 toteamansa, ettei lainoppi perusteiltansa voinut olla muuta kuin käsitelainoppia. Oikeustieteeltä edellytettiin kuitenkin muutakin kuin käsitelainopille tyypillisiä deskriptiota ja eksegeesia, mutta helpottaakseen lainkäyttäjän tehtävää ja ollakseen lainsäätäjän apuna oikeustieteen oli haettava yksittäisistä oikeusilmiöistä se, mikä niissä oli yhteistä. Tämän niin sanotun konstruktivistisen tehtävän lainoppi oli suorittanut oikeuskehitystä edistävästi. Käsitejärjestelmän avulla oli nimitäin luotu uusia tuomionormeja, samoin kuin kokonaisia tulkintasysteemejä ja uusia oikeussääntöjä, joita laki ei lainkaan maininnut. Suomen oikeudessa esimerkkejä tästä olivat muun muassa komissio ja keskinäinen testamentti. Samaan tapaan kuin monet Euroopan oikeudellista yhtenäisyyttä myöhemmin korostaneet tutkijat myös Kivimäki totesi kaikkien modernien kodifikaatioiden olevan juristioikeuden koostumia.⁵⁶

Vaikka lainoppi Kivimäen mukaan ei perusteiltaan voinut olla muuta kuin käsitelainoppia, hän teki jälleen pesäeron ”varsinaiseen käsitelainoppiin” (Begriffsjurisprudenz), jota joskus kutsuttiin ”teknilliseksi käsitelainopiksi”,⁵⁷ ja piti sitä dogmatiikkana. Ajan henkeä seuraten hän totesi myös kollektivismin tai sosiaalisuuden lisääntyneen ja suhtautui kriittisesti kansallissosialistien arvostelun kohteeksi joutuneeseen roomalaiseen oikeuteen. Dogmaattisen lainopin esimerkkinä hän piti, ehkä yllättävästi, ”taito-opillisesti mehuttomana hengenluomuksena” BGB:lle perustunutta saksalaista oikeustiedettä, joka oli lähtökohdiltaan elämälle vieras: Siitä huolimatta, että kollektivismi oli vallannut alaa yhteiskunnassa, se keräsi oikeusainekset yksipuolisesti individualistisesta roomalaisesta oikeudesta tai sen pohjalle rakennetuista oikeusjärjestelmistä.⁵⁸

55. Lähteenä Kreller 1932, erit. s. 6–7.

56. Ks. esim. Tomasz Giaro (Hrsg.), *Modernisierung durch Transfer im 19. und frühen 20. Jahrhundert*. Vittorio Klostermann 2006. Kivimäen toteamus näyttää lähes sellaisenaan perustuneen Ehrlichin, jonka mukaan oikeustiede oli yleispätevien juridisten käsitteiden ja periaatteiden avulla lähentänyt eri kansojen oikeusjärjestelmiä toisiinsa, mikä näkyi siviililakikirjojen sisällössä. Ehrlich 1918, s. 165–180.

57. Kuten Heck 1932, s. 223.

58. Vallitseva mielipide, joka perustui ennen muuta von Gierken (av. 15) ajatteluun, oli, että roomalainen oikeus perustui individualistiselle ja liberaalille perustalle ja että sosiaalinen tendenssi oli tyypillistä germaaniselle ja saksalaiselle oikeudelle. Kansallissosialistit ottivat tämän vastakkainasettelun käyttöönsä propagoidessaan oikeusajattelua, joka oli kansallista ja sosialistista. Klaus Luig, *Römische und germanische Rechtsanschauung, individualistische und soziale Ordnung*, s. 95–138 teoksessa Rückert – Willoweit 1995, s. 95–137.

Individuaalinen oikeuskäsitys oli liberaalin talousjärjestelmän pohja ja tuki, mutta katsomustapa oli joutunut tekemään myönnytyksiä sosiaaliselle. Tästä huolimatta dogmaattinen oikeustiede kulki omia pandektistisia teitään.

Käsitteet olivat siis oleellinen osa lainoppia, mutta niiden määrittelyissä tuli Kivimäen mukaan kiinnittää huomiota yhteiskunnassa liikkuviin virtauksiin; käsitteiden oikeusaineistoa ei ole etsittävä toisenlaisia (historiallisia) oloja edellyttäneistä oikeussäännöksistä vaan enemmänkin kansakunnan sosiaalisessa rakenteessa ilmenevistä muutoksista. Näin ollen aineiston kerääminen oli enemmän sosiologinen kuin oikeustieteellinen tehtävä. Lainoppi pyrki inhimillisten toimintojen järjestelyyn. Siksi oli ensin saatava selville, mitkä toiminnot tulivat kysymykseen. ”Ennenkuin sanotaan mitä pitää tapahtuman, on todettava mitä voi tapahtua. Tämä saavutettiin tarkastelemalla, mitä on tapahtunut.”⁵⁹ Intressilainoppiin viitaten Kivimäki korosti eri sosiaalisten ryhmien etujen vastakkaisuuden huomioimista. Lisäksi hän Schmittin tapaan totesi, että oikeussubjekti esiintyi yhä useammin jonkin organisaation jäsenenä, yhä harvemmin erillisenä yksilönä. Samalla oikeuden pääasialliseksi tehtäväksi oli tullut alati lukuisammaksi käyvien ryhmien erilaisten intressien sovittaminen. Voidakseen löytää oikeita yleisiä oikeusnormeja oikeusoppineen oli tiedettävä, mitä intressikonflikteja voi kulloinkin esiintyä, mikä puolestaan edellytti etutaistelua käyvien organisaatioiden hyvää tuntemista. Myös yleinen etu ja yksityisen etu joutuivat yhä useammin vastakkain, ja tendenssi oli kulkemassa kohti edellisen korostamista.

Sittemmin oikeusrealistina tunnetuksi tulleen Rossin oikeuslähteitä koskevaan – pääosin Wienissä kirjoitettuun ja Hans Kelsenille omistettuun, Kööpenhaminassa hylättyyn mutta Uppsalassa hyväksyttyyn – väitöskirjaan viitaten Kivimäki totesi kirjoituksensa lopuksi, että käsittemäärittelyssä oli (induktiivisesti) kuljettava edellä kuvattua ”oikeussosiologista” tietä. Samalla lainopin tehtävänä oli osoittaa vanhentuneen lainsäännöksen soveltumattomuus vallitsevan yhteiskunnan katsantotavan mukaisesti tuomionormeihin. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut käsitteiden hylkäämistä, vaan lainopin oli kiinnitettävä huomiota yksittäisistä tuomioista ilmenevän etukollision sosiologiseen perustaan ja perehdyttävä muutoinkin yhteiskunnan käymisprosessiin ja samalla luotava taito-opillinen käsitejärjestelmä, josta tuomionormit deduktiivisesti johdetaan.

59. Lainaus on de Boorin tekijänoikeutta koskevan teoksen alusta. Hans-Otto de Boor, Vom Wesen des Urheberrechts. Marburg 1933, s. 6.

4. Joustavat normit ja oikeusvarmuus

4.1. Pako yleislausekkeisiin

Kolmannen nyt tarkasteltavan teoreettisen kirjoituksen (Yleislausekkeet oikeusvarmuutta heikentävinä tekijöinä, 1950)⁶⁰ oli kirjoittanut 64-vuotias professori, joka oli Berliinin suurlähettiläsvuosien (1940–1944) ja sotasyllisyysoikeudenkäynnissä saadun vankilatuomion jälkeen juuri palannut yliopistolle. Kirjoituksen ytimessä oli Kivimäen tuotannossa usein esille tullut eri oikeudellisten toimijoiden, etenkin lainsäätäjän ja oikeustieteen (lainopin), välinen suhde. Samalla se heijasti aiempia kirjoituksia selvemmin kirjoittajansa oikeuspoliittisia kantoja⁶¹ sekä hänen pettymystään sotasyllisyysoikeudenkäynnin lopputulokseen. Lisäksi siinä näkyy pitkään eduskunnassa ja hallituksessa toimineen henkilön realistinen suhtautuminen lainsäädäntötyöhön ja sen erityispiirteisiin.

Jälleen inspiraatio otettiin Saksasta, tällä kertaa juuri ennen Hitlerin valtaannousua Hedemannin kirjoittamasta pakoa yleislausekkeisiin koskevasta kirjoituksesta.⁶² Yleislausekkeista varoittaneesta Hedemannista tuli sittemmin yksi kansallissosialismin ajan merkittävimmistä juristeista, joka johti kansanlakikirjan (Volksgesetzbuch) valmistelua. Jo BGB:n syntyäköihin Saksassa oli alettu keskustella yleislausekkeista. Ajateltiin, että niiden avulla tuomari saattoi kehittää oikeutta ilman, että hänen oli tuomittava *contra legem*. Sitä paitsi *Treu und Glauben* (BGB 242 §) -periaatetta edeltänyt roomalaisoikeudellinen *bona fides* -periaate oli soveltunut vain tiettyihin sopimustyyppisiin, kun uudempi periaate koski koko sopimusoikeutta. Sen yhteydessä puhuttiin esimerkiksi kohtuudesta, *equitaksesta* tai yleisestä oikeustajusta, mikä tarkoitti tuomarin harkintavaltaa yksittäistapaukselle ominaisten olosuhteiden huomioon ottamiseksi. BGB 242 § nähtiin kuningassääntönä tai ylipaineventtiilinä, jota tuomari saattoi käyttää, kun sopimuksen ja lain avulla ei päästy tyydyttävään ratkaisuun.

Weimarin tasavallassa mainittuun yleislausekkeeseen perustuvien ratkaisujen määrä oli lisääntynyt huomattavasti, mitä 1920-luvun talouskriisi oli vauhdittanut. Myös oikeuskirjallisuudessa periaate oli alettu ymmärtää uudella tavalla. Tavaksi oli tullut yhdistää periaate tiettyihin arvoihin. Voitiin muun muassa

60. Toivo Mikael Kivimäki, Yleislausekkeet oikeusvarmuutta heikentävinä tekijöinä. Lakimies 1950, s. 302–318.

61. Näin oli siitäkin huolimatta, että hän useamassa kohdassa viittasi poliittisen ja akateemisen vastustajansa Otto Brusiinin kirjoituksiin. Kivimäen ja Brusiinin suhteesta ks. Halila 2024, s. 507 ja Urpo Kangas (toim.), Otto Brusiinin mielenmaisema. Helsingin yliopisto 2020, s. 9, 22.

62. Justus W. Hedemann, Die Flucht in die Generalklauseln. Eine Gefahr für Staat und Recht. Mohr Siebeck 1933.

viitata Rudolf Stammlerilta peräisin olevaan ajatukseen niin sanotusta oikeasta oikeudesta (*richtiges Recht*). Kehitystä oli myös alettu pitää vaarallisena, ja Hedemann kuvasi sitä vuonna 1932 pitämässään esitelmässä paoksi yleislausekkeisiin. Puheessaan ja sittemmin julkaistussa kirjoituksessaan Hedemann varoitti oikeuden rationaalisuudelle ja ennakoitavuudelle aiheutuvista vaaroista, jotka johtuivat kohtuusajattelulle perustuvista ratkaisuksista, siitä, että subjektiivinen asennoituminen korvasi objektiivisen mittapuun.

Samalla hän varoitti – kansallissosialismia ajatellen kaukonäköisesti – käyttämästä yleislausekkeita tuomioistuinten avulla ja lain (näennäisessä) suojassa tietyn poliittisen ohjelman läpiviemiseksi. Esimerkkinä tällaisesta valtiollisesta mielivallasta hän mainitsi Neuvostoliiton.⁶³ Hedemannin mukaan myös Weimarin tasavallassa saattoi piillä vaara, että riippumaton tuomarikunta voitiin lakkauttaa ja tuomioistuimet alistaa yleislausekkeiden avulla valtiolliselle mielivallalle. Näin ollen Hedemann viittasi kokonaan uuteen vaaraan. Yksittäisten riippumattomien tuomarien käytössä yleislausekkeet olivat olleet ylipaineenttiili, jonka avulla oli voitu korjata yksittäistapauksia. Mutta jos lainsäädäntöön otettiin blankosäännöksiä, valtio saattoi asettaa tuomarille ennakkoehtoja käyttämällä hyväksi lakien teknistä, valtiollista sitovuutta ja näin velvoittaa hänet etukäteen tehtyjen (poliittisten) päätösten noudattamiseen.⁶⁴

Hedemann reagoi kirjoituksellaan saksalaisessa oikeustieteessä käynnissä olleeseen keskusteluun, jonka osallistujat pyrkivät yleislausekkeita pidemmälle. Kuten edellä todettiin, oikeustieteilijät olivat jo vuosisadan vaihteessa alkaneet rakentaa vastarintaa lakeja (erityisesti BGB:tä) vastaan. Ei käytetty poliittisia vaan juridisia keinoja, joilla pyrittiin vähentämään lainsäädännön valtaa. Kyse ei kuitenkaan ollut vapaaoikeuskoulun voitosta, eivätkä sen kannattajat (esimerkiksi Kantorovizc ja Fuchs) olleet nyt ehdottamassa uusia ratkaisuja. Hedemannin kirjoituksen aikoihin ei nimittäin niinkään viitattu empiriaan eikä (vielä) todellisuudessa elettyyn elämään vaan mobilisoitiin filosofia lainsäätäjän vasta-voimaksi. Väitettiin, että jokaisen lainsäädäntöratkaisun takana oli arvostuksia ja että juristien tehtävänä oli toteuttaa ne. Oikeustieteessä kehitettiin mittapuita, joiden avulla voitiin mitata oikeuden oikeellisuutta ja sen voimassaoloa. Elettiin uusliberalismin aikaa, ja esimerkiksi Julius Binder ja hänen oppilaansa, kuten Karl Larenz, olivat hylänneet positivismin ja omaksuneet uushegeliläisen historiaidealismien.⁶⁵ Toinen tapa asettaa lakia vastaan oli herättää luonnonoikeus uudelleen eloon. Se voitiin ylipositiivisena asettaa lakia vastaan, kuten tunnettu valtiosääntöoikeuden ja kansainvälisen oikeuden tutkija Erich Kaufmann oli

63. Hedemann 1933, s. 72.

64. Hedemann 1933, s. 51. Ks. myös Haferkamp 2023, s. 204–205.

65. Sittemmin kansallissosialismia tukemaan asettuneen Binderin tavoin myös monet muut filosofit argumentoivat lakia vastaan ”oikein ymmärretyin todellisuuden avulla”. Ks. erit. Julius Binder, *Philosophie des Rechts*. G. Stilke 1925, s. 977.

ehdottanut. Myös yksityisoikeudessa viitattiin oikeudenmukaisuuteen ja moraalisiin, mutta sen tutkijoiden keskuudessa kyse oli enemmänkin yleisestä tyytymättömyydestä lainsäätäjää kohtaan kuin filosofisista pyrkimyksistä.

Myös kansallissosialistit olivat alkaneet kiinnittää huomiota yleislausekkeisiin. Pian Hitlerin valtaannousun jälkeen Heinrich Lange otti kantaa asiaan.⁶⁶ Hänen näkemyksensä oli kokonaan toinen kuin Hedemannin vuotta aikaisemmin. BGB:n *Treu und Glauben* -periaate oli yhteisöllisen elämän perusperiaate, ja sen avulla laki mahdollisti itsensä murtamisen. Myös Kielin koulun keskeiseksi jäseneksi noussut Larenz suhtautui positiivisesti yleislausekkeisiin ja totesi, että yleislausekkeet mahdollistivat uuden ajan hengen huomioon ottamisen lain tekstiä muuttamatta.⁶⁷ Viimeistään silloin kun Schmitt edellä mainitussa esitelmässään tarttui Hedemannin tekstiin, tämän varoitukset menettivät merkityksensä. Myös Schmittille yleislausekkeet, etenkin BGB 242 §, olivat mahdollisuus, eivät riski. Hedemannin oikeusvarmuutta koskevat varoitukset Schmitt näki vanhaan positivismiuskoon perustuvana kannanottona. Yleislausekkeet olivat merkki uudesta juridisesta ajattelusta, sen tärkeä väline.⁶⁸ Näin BGB 242 § oli muuttunut tuomarioikeuden yksittäistapauksiin liittyvästä ylipaineenttiilistä poliittiseksi, kansallissosialistisella sisällöllä varustetuksi normiksi, jonka avulla valtio saattoi uudelleenmääritellä (*umwerten*) siviililakikirjan sisältöä.⁶⁹

Silti BGB:n sisältöön puututtiin ennen muuta erityislainsäädännöllä. Toinen mahdollisuus oli uuden, eriarvoisuuden (*Ungleichheit*) periaatteen käyttäminen. Kyse oli tällöin niin sanotusta erityisoikeudesta, jota sovellettiin kansalle vieraisiin aineksiin. Lisäksi Kielin koulun toimesta pyrittiin hajottamaan BGB:n vanha rakenne ja korvaamaan se elämänjärjestyksellä, jolloin se saataisiin näin lähtemään muun muassa rodullisista ja ammatillisista eroista. Loppu entiselle siviililakikirjalle näytti häämöttävän jo vuonna 1937, kun oikeusministeri Schlegelberger julisti sille jäähyväiset.⁷⁰ Sen tilalle oli saatava aikaan lainsäädäntöä, joka otti huomioon elämänolosuhteet ja niiden erot. Tämän pohjalta vuonna 1938 valmistuivat uusi avioliittolaki ja testamenttilaki, ja muutoinkin alkoi näyttää siltä, että BGB korvattaisiin erityislainsäädännöllä. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan alettiin keskustella kansanlakikirjasta.

66. Heinrich Lange, *Generalklauseln und neues Recht*. Juristische Wochenschrift 1933, s. 2858.

67. Ks. Larenzin arvostelu Hedemannin teoksesta, *Zeitschrift für das gesamte Handels- und Wirtschaftsrecht* 1934, s. 381.

68. Schmitt 1993, s. 49.

69. Yleislausekkeet olivat myös kansallissosialistisessa lainsäädännössä käytetty sääntelytekniikka, ja niitä käytettiin mm. vuonna 1941 valmistellussa kansanlakikirjassa. Ks. myös Haferkamp 2023, s. 230–248.

70. Franz Schlegelberger, *Abschied vom BGB*. Vahlen 1937.

4.2. ...todistuksia lainsäätäjän haluttomuudesta ja velttoudesta

Kivimäki aloitti yleislausekkeisiin liittyvän pohdintansa toteamalla, että lainsäädäntö oli yhteiskunnan taloudellisen rakenteen muuttuessa yhä enemmän ulottanut vaikutuksiaan sosiaalisiin olosuhteisiin, mikä oli saattanut oikeudellisen ajattelun uusien ongelmien eteen. Vastauksena niihin hän mainitsi jälleen vapaaoikeuskoulun, jonka mukaan oikeustieteellisessä käsitemuodostuksessa oli otettava huomioon yhteiskunnalliset ja taloudelliset näkökulmat. Kivimäki puolsi tätä viittaamalla Josef Esserin ajatukseen funktiot huomioon ottavasta käsitemuodostuksesta (funktionstreue Begriffsbildung) samoin kuin B. C. Carlsonin kirjoitukseen oikeusaukoista.⁷¹ Ongelmallista sen sijaan oli, että vapaaoikeuskoulun mukaan tuomarille oli annettava valta toimia aukkotapauksessa lainsäätäjänä ja jopa lakia vastaan. Samalla tahdottiin hylätä oikeustieteen käsitteet ja pitää riittävänä tuomio-ohjeena yhteishyvää.

Mikäli tuomarille annettiin näin paljon valtaa, vaani oikeusjärjestelmää Kivimäen mukaan kaksi vaaraa: mielivallan ja oikeudellisen epävarmuuden vaara. Edellisen osalta Kivimäki vain viittasi Brusiinin ”äskettäin ilmestyneeseen ansiokkaaseen tutkielmaan” (Über die Objektivität der Rechtsprechung)⁷² ja ryhtyi tarkastelemaan oikeudellisen epävarmuuden vaaraa pohtimalla erityisesti, oliko siihen muitakin syitä kuin vapaaoikeuskoulun ajatukset. Oikeudellinen epävarmuus tarkoitti Kivimäelle yksilön epätietoisuutta siitä, mitä hänen menettelystään taikka tietyn lainsäädännön soveltamisesta saattoi seurata. Aikaisemmin kansalainen oli saattanut etukäteen arvioida, mitä hänen oli kestettävä, jos ryhtyi johonkin tai jätti tekemättä jotain. Nyt oli kuitenkin toisin: ”Ei ole tarpeen edes viitata sopimusten pysyvyyttä ja omistusoikeuden turvaa loukkaaviin poikkeuksellisiin säännöstelylakeihin. Säännöllisessäkin lainsäädännössä on alettu horjuttaa niitä perusteita, joita on pidetty oikeusvarmuuden takeina. Rikosoikeudessa on jopa nullum crimen sine lege -periaate tullut teoriassa kiistanalaiseksi ja tunnetussa sotasyllisyyksilaissa sitä meilläkin räikeästi loukattiin – sekä lakia säädettäessä että sitä sovellettaessa.” Myös muilla oikeudenaloilla oli havaittavissa lisääntynyt epävarmuus.

Säännöstely- ja sotasyllisyyksilakien kautta Kivimäki tuli yleislausekkeisiin, joita oli pidetty yhtenä syynä oikeusvarmuuden heikkenemiselle. Asiasta oli ulkomaisessa tietoisuudessa keskusteltu jo pitkään, mistä esimerkkinä Kivimäki otti esille edellä mainitun lähes 20 vuotta aiemmin julkaistun Hedemannin kirjoituksen. Sen pohjalta Kivimäki kävi läpi yleisten periaatteiden historiaa.

71. Josef Esser, Einführung in die Grundbegriffe des Rechtes und Staates. Springer 1949, s. 13 ja B. C. Carlson, Luckor i rätten. Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1937, s. 583–605.

72. Otto Brusiin, Über die Objektivität der Rechtsprechung. Simelius 1949. Viittaus oli lähinnä muodollinen, eikä Brusiinin ajatuksia esitellä.

Aluksi teoria ja käytäntö olivat periaatteiden soveltamisessa varovaisia, mutta kun inflaatio järkytti sopimussuhteiden perusteita, tilanne muuttui. Varsinkin vapaa-oikeuskoulu oli Hedemannin – ja Kivimäen – mukaan perustanut voimansa BGB 242 §:ään, ja lainkäytössä viitattiin yhä useammin sen tarkoittamiin hyvään tapaan, uskoon ja luottamukseen. Sama näkyi oikeustieteessä. Pian myös muut oikeudenalat seurasivat, jopa rikosoikeus. Valtiosääntöoikeudessa puhuttiin puolestaan yhteisestä edusta, ja niin sanottuihin valtalakeihin oli otettu yleisen järjestyksen ja turvallisuuden yleislausekkeet. Esimerkiksi tästä Kivimäki otti Hedemanninkin mainitseman Italian, jossa Mussolinin diktatuuri nojasi yksinomaan yleislausekkeisiin ja teki niiden avulla valtiosta mielivalta-
valtion. Samassa yhteydessä Kivimäki viittasi myös Saksaan mutta vain toteamalla (alaviite 12), että Hedemannin ”[t]eos oli nähtävästi kirjoitettu ennen kuin Saksan valtiopäivät antoivat Hitlerin käsiin kaiken valtiovallan käyttämisen ’yleislausekkeen’”.

Kirjoituksen edetessä Kivimäki kysyi, missä määrin Hedemannin kuvaus yleislausekkeiden synnyttämästä oikeudellisen epävarmuuden vaarasta oli meillä todellinen. Pohdintansa alussa hän viittasi tuomarinohjeisiin, joiden mukaan se, mikä ei ollut oikeus ja kohtuus, ei voinut olla laki. Tämä vastasi roomalaisen oikeuden aequitasta, ja yhtä vähän kuin siitä ei tuomarinohjeista ollut ollut sanottavammin haittaa. Lisäksi kohtuuden periaatteella oli ollut hedelmöittävä vaikutus oikeustieteeseen ja sitä kautta koko oikeuselämään. Huolellisen miehen käsite oli hyvä esimerkki siitä, että teoria oli voinut luoda kohtuusperiaatteen soveltamiseksi ja rajoittamiseksi uusia oikeusnormeja. Tämä sai Kivimäen palauttamaan lempiaiheeseensa eli lainopin tehtävään ja toteamaan, että se lisäsi oikeusvarmuutta oikeusjärjestelmän systemaattisen kehittämisen sekä käsitteiden luomisen ja tarkastamisen kautta. Viittaamalla vuoden 1921 kirjoitukseensa samoin kuin – pääosin harhaanjohtavasti – Brusiinin edellä mainittuun teokseen, jossa tämä muun muassa pohti lainopin tieteellisyyttä ja totesi, että se täytti tehtävänsä vain jos se kiinnitti huomiota yhteiskunnallisiin tarpeisiin,⁷³ Kivimäki katsoi, että oikeustiede seisoi ja kaatui käsitteiden mukana: ”Mikäli ’käsitelainoppi’ hylättiin ja käsitteiden tilalle otetaan ’yhteiskunnan hyöty’ tai ’yleinen etu’ tms., hävisi yksi tehokkaista oikeusvarmuutta ylläpitävistä tekijöistä.”

73. Kivimäki viittasi Brusiinin teoksen sivulla 84 (av. 9) olevaan lauseeseen ”Alle Rechtswissenschaft ist Begriffswissenschaft” mutta ei Brusiinin jatkoon, jossa tämä mm. kiisti lainopin (Jurisprudenz) tieteellisyyden. Alaviite liittyy pitkään kappaleeseen, jossa Brusiin pohti oikeustieteen merkitystä ja totesi mm. näin: „Totalziel der Jurisprudenz ist eine begründete systematische Auslegung des positiven Rechts, wodurch das reibungslose Funktionieren der Rechtsmaschinerie ermöglicht wird. Eine begründete Gesetzesauslegung setzt voraus, dass die den Rechtsnormen zu Grunde liegenden sozialen Zwecke objektiv klargelegt werden. Die Rechtsnormen sind nie Selbstzweck, sondern nur Mittel. Die Rechtswissenschaft muss aus diesem Grunde im vollen Sinne eine Sozialwissenschaft sein. Aufgabe der traditionellen Rechtswissenschaft ist das Ausarbeiten und das Systematisieren des Gedankeninhalts der Rechtsnormen. Diese Aufgabe kann aber nur auf Grundlage einer stetigen sozialen Zweckbetrachtung erfüllt werden. Nur diese Methode ist der Jurisprudenz, Rechtswissenschaft, fruchtbar (,richtig’).“

Kivimäen mukaan yleislausekkeiden heikentävästä vaikutuksesta oikeusvarmuuteen voitiin joka tapauksessa puhua vasta silloin, kun lainsäädäntöön oli otettu sellaisia. Suomessa niitä olivat vuoden 1734 lain naimiskaaren 15:2 (lasten huoltoon sovelias aviopuoliso) tai vapaata todistusharkintaa koskeneet oikeudenkäymiskaaren määräykset taikka muut samankaltaiset, jatkuvasti lisääntyneet määräykset. Siviilioikeuden alalla kehitys oli ollut hitaampaa ja varovaisempaa, mutta läpimurron olivat saaneet aikaan lait (erityisesti oikeustoimilaki), jotka oikeuttivat tuomarin puuttumaan asianosaisten sopimuksiin. Täydellisyys yleislausekkeet olivat saavuttaneet maanhankintalaissa (396/1945), joka oli Kivimäen mukaan ” – kiistämättömästi vienyt lainkäytön epätasaisuuteen, suureen oikeudelliseen epävarmuuteen, jopa oikeudettomuuteen, jota ei voitu puolustaa lain edellyttämien tehtävien vaikeudella”.⁷⁴

Hedemannin tapaan Kivimäki kohdisti huomionsa lainsäätäjään. Kansalainen odotti juuri siltä selvyttä menettelyjensä seurauksista. Lainsäätäjä ei kuitenkaan aina täyttänyt kunnolla tehtäväänsä. Kun lakia säädettäessä hallituksessa tai eduskunnassa ei päästy yksimielisyyteen säännöksen sisällyksestä, jätettiin riidanalainen kysymys yleislausekkeen turvin tuomioistuimen selvitettäväksi. Näin ne olivat Kivimäelle ”todistuksia lainsäätäjän haluttomuudesta ja velttoudesta”⁷⁵ – sekä lainvalmistelun kiireestä. Oli helppoa jättää tuomarin selvitettäväksi, mitä ei itse tahdota selvittää, välittämättä siitä, että kansalaiset joutuvat epätietoisuuteen lain sisällyksestä ja tarkoituksesta. Tämä sai Kivimäen vaatimaan liian abstraktin lainkirjoitustavan välttämistä ja yleisemminkin lainsäädännön kehittämistä yhteistoiminnassa teorian ja käytännön kanssa niin, että palautettiin oikeudellinen varmuus samoin kuin vallan kolmijako, jotka olivat yleislausekkeiden johdosta heikentyneet. Samalla voitiin torjua ehdotukset uudesta luonnonoikeudesta.⁷⁶

Oikeusvarmuus edellytti myös lakien kirjoittamista niin, että maallikotkin ymmärsivät ne. Tämä sai Kivimäen viittamaan vuoden 1734 lakiin luultavasti maailman parhaana lakikoonnoksena sekä Hedemannin johtaman komission valmistelemaan mutta keskeneräiseksi jääneeseen Saksan kansanlakikirjaan, joka jäljitteli kansantajuudessaan vuoden 1734 lakia. Vaikka kansanlakikirjaan sisältyi Kivimäen mukaan ” – paljon sellaisia, kansallisosialistiselle maailman-katsomukselle ominaisia piirteitä, jotka ovat kansanvaltaiselle oikeuskäsitykselle

74. Tosin lainsäädäntöön otetut joustavat normit (esim. OikTL 33 §) saattoivat olla myös hyödyllisiä ja suojata kansalaista tuomarin mielivallalta. Positiivisen kantansa tueksi Kivimäki viittasi Ragnar Knophin oikeudellisia standardeja koskeneeseen teokseen *Retslige Standarder*. Groendahl 1939. Kivimäki ei kuitenkaan hyväksynyt Knophin ajatusta yleislausekkeiden rationalisoimisesta (tuomioistuinkäytännössä syntyvien) alinormien avulla. Knoph 1939, s. 76.

75. Hänen viittaamansa Carlson käytti ilmaisua ”resignation inför svårigheter”. Carlson 1937, s. 597–598.

76. Kivimäki viittasi Helmut Coingin teokseen *Die obersten Grundsätze des Rechts*. L. Schneider 1947.

vieraita”, hän viittasi siihen myös samana vuonna pitämässään esitelmässä, joka sisälsi ehdotuksen Suomen siviilioikeuden kodifioinnin aloittamisesta.

5. Kansanlakikirja ja Suomen siviilioikeuden kodifiointi

Frankin puheella Saksan oikeusakatemiassa vuonna 1939 oli aloitettu projekti kansanlakikirjasta. Osaehdotuksia oli valmisteltu ensin Langen ja sitten Hedemannin johdolla.⁷⁷ Lakiin ei tullut yleistä osaa, ja schmittiläinen idea erilaisista elämänjärjestyksistä edellytti, että oli aloitettu henkilöoikeutta koskevilla säännöksillä. Frankin ajatus oli, että lakikirjasta tulisi sellainen, että kaikki kansalaiset (Volksgenossen) kykenisivät sitä lukemaan. Hedemannin johdolla työskennellyt työryhmä kehitti uuden lainsäädäntöteknisen peruskäsitteen: yleisen osan sijasta tuli käyttää niin sanottuja perussääntöjä (Grundregeln). Niiden mukaan Saksan kansanoikeuden perusta oli seuraavassa: 1. Ylin laki on Saksan kansan paras. 2. Saksalainen veri, saksalainen kunnia ja saksalainen perimä on pidettävä puhtaina ja niitä on varjeltava.

Lainvalmistelu paljasti kuitenkin siviililakikirjan (BGB) vastustuskyvyn. Myös projektin laajuus muodostui ongelmaksi. Valmistelijat pitivät muun muassa kiinni ajatuksesta, että myös työoikeus oli saatava mukaan lakiin. Kauppa- ja yhteisöoikeus haluttiin osaksi yritysoikeutta, mistä jouduttiin kuitenkin luopumaan vuonna 1942. Mitä enemmän aikaa kului, sitä enemmän alun optimismi haihtui. Kesällä 1944 oli vielä muutamia istuntoja, minkä jälkeen Hedemann hiljensi projektin eikä hankkeella ollut merkittäviä konkreettisia tuloksia. Silti on sanottu, että saksalaisen oikeustieteen piirissä ei ollut koskaan 1900-luvulla työskennelty niin intensiivisesti oikeuden uudistamiseksi kuin oikeusakatemiassa tehtiin. Tuolloin esillä olleet ajatukset vaikuttivat mukana olleisiin. Heistä lähes kaikki saattoivat sodan jälkeen pitää professuurinsa joko Saksassa tai Itävallassa. Tämän vuoksi akatemiakeskustelut on nähty eräänlaisina avainteksteinä myös myöhemmässä Saksan yksityisoikeutta koskeneessa keskustelussa.⁷⁸

Samoihin aikoihin kuin yleisiä oikeusperiaatteita koskenut kirjoitus julkaistiin, Kivimäki piti Lakimiesliiton liittokokouksessa (26.5.1950) esitelmän Suomen siviilioikeuden kodifioimisesta.⁷⁹ Esityksensä aluksi hän viittasi kansainväliseen

77. J. W. Hedemann – J. Binder – C. Freiherr von Schwerin, Zu Erneuerung des Bürgerlichen Rechts. Beck 1938. Ks. erit. Hedemannin samanniminen artikkeli s. 7–17, jossa hän perusteli siviilioikeuden uudistamistarvetta ja kirjoitti suunnitelmista saada aikaan lakitekstiä mm. saksalaisesta perheestä sekä samalla kaikenkattava „Zentralgesetz, Gestez des deutschen Volksbürgertum“ (s. 16).

78. Haferkamp 2023, s. 263.

79. T. M. Kivimäki, Suomen siviilioikeuden kodifioimisesta. Defensor Legis 1/1950, s. 275–284.

tilanteeseen, siihen, kuinka monissa maissa oli ryhdytty siviilioikeuden hajanisten säännösten kodifioimiseen tai kokonaan uuden lainsäädännön aikaansaamiseen. Tämä oli johtunut käytännön tarpeesta mutta myös siitä, että oli haluttu osoittaa kansakunnan kykenevän ” – muihinkin voimansoihtuksiin kuin poliittisiin tekoihin”. Lisäksi hän viittasi Pohjoismaista siviililakikirjaa koskevaan Frederik Vinding Krusen ehdotukseen (1948) sekä Lauri Cederbergin ehdotukseen (1919) Suomen kauppa- ja velvoiteoikeuden uudistamiseksi.

Pohtiessaan kodifioinnin tarkoitusta hän otti esille aiemmin viittaamansa kansanlakikirjan perusajatuksen eli kansalaisten valistamisen. Oikeuden tunteminen ei voinut olla vain ammattilaisten etuoikeus, vaan sen täytyi tulla kaikkien kansalaisten omaksi. Tämä oli Kivimäen mukaan myös yhteisen oikeuskulttuurin syntyedellytys. Helposti käytettäväksi laadittu siviililakikirja oli vaatimuksena sille, etteivät kansalaiset vieraantuneet tärkeimpien oikeusperiaatteiden tuntemisesta. Siksi siviililakikirja oli kansan lakikirja. Tämän Kivimäen mielestä oli ymmärtänyt kansallissosialistinen Saksa, joka halusi lakikirjan avulla juurruttaa kansan tietoon uuden järjestelmän periaatteet, ”kuten Volksgesetzbuchin sodan aikana ilmestyneestä alkuosasta ehti jo ilmetä”. Meillä lakikirjaa ei kuitenkaan puoltanut uusien oikeusperiaatteiden tarve vaan edellä käsitellyssä yleislauseke-artikkelissa Kivimäen esiin ottama huoli lainkuuliaisuudesta: Suomessa ei tarvittu uusia oikeusperiaatteita vaan tehostaa sitä oikeusperiaatetta, joka sisältyy Maakaaren 1 luvun 1 §:ään: Laillinen pysyköön ja laiton purkautukoon. ”Olemme nimittäin taantumassa lainkuuliaisuudessa, joka ennen oli kansamme hyve, naapurimaistamme.” Jos kodifikaatio ylläpiti kansan oikeustajua, voitiin sitä pitää jopa välttämättömänä.

Pohdittuaan kodifiointia koskevia puoltavia ja kieltäviä kantoja sekä tapoja sen toteuttamiseksi Kivimäki esitti kokouksen hyväksyttäväksi julkilausuman, että valtio ryhtyisi pohtimaan kysymystä maamme siviilioikeuden kodifioimisesta.⁸⁰ Valtioneuvosto asettikin heinäkuussa 1953 komitean ja sen puheenjohtajaksi Kivimäen. Komitean tehtävänä oli suunnitelmien laatiminen siviilioikeuden kodifioimiseksi, mutta työ epäonnistui. Tuloksena oli ainoastaan 13-sivuinen mietintö (KM 1958:112), jossa ennen muuta pohdittiin lainvalmistelutyön järjestämistä ja vuoden 1734 lain kaarijaon käyttökelpoisuutta sekä ehdotettiin keskittymistä siviilioikeuden yleiseen osaan.

80. Kyösti Haataja kannatti Kivimäen ehdotusta, ja Lakimiesliitto alisti kysymyksen oikeusministeriön harkittavaksi. Ks. Juhana Salojärvi, Oikeus ja kohtuus, Suomen Lakimiesliitto 1944–2019. Alma Insights 2019, s. 93–94.

6. T. M. Kivimäen tiedekäsitys?

Olen edellä pyrkinyt valottamaan Kivimäen tiedekäsitystä ja tehnyt sen hänen oikeustiedettä ja sen tehtäviä koskevien artikkeliansa pohjalta. Tosiasiassa Kivimäkeä ei näytä lainkaan kiinnostavan – toisin kuin esimerkiksi Brusiinia tai useita hänen saksalaisia kollegoitaan – kysymys oikeustieteen tieteellisyydestä. Teoreettisiksi(kin) luokiteltavia kirjoituksia leimaa käytännönläheisyys, jopa eräänlainen eklektisyys. Kivimäelle oikeustiede oli lainoppia ja avaintemoja laintulkinta ja sen menetelmät, etenkin tulkitsijan, yleensä tuomarin, liikkumavara lakia tulkittaessa. Tästä näkökulmasta hän tarkasteli kolmannen oikeudellisen toimijan eli oikeustieteen (lainopin) roolia oikeuden kehityksessä. Sen avulla voitiin saavuttaa ainakin jonkinlainen oikeuden yhtenäisyys: sen tehtävä oli olemassa olevan oikeussisällyksen systemaattinen esittäminen ja sen löytäminen.

Teoreettisista kirjoituksista viimeisimmästä, vuonna 1958 Lakimiesliiton 60-vuotisjuhlassa pidetystä esitelmästä Oikeudellisen ajattelun kehityksestä viime vuosikymmenien kuluessa⁸¹ näkyy, etteivät Kivimäen kiinnostuksen kohteet ja ajatukset vuosien kuluessa suuremmin muuttuneet. Kuten 1920–1940-luvuilla oikeustiede oli lainoppia ja pohjimmaltaan – ei ”teknistä” vaan voimassa olevaa oikeutta kunnioittavaa – käsiteläinoppia.

Samalla Kivimäki edusti eräänlaista vapaa-oikeuskoulun (erityisesti Fuchs) pilkkaamaa ”kryptososiologiaa”: käsitteitä tarvittiin, mutta niitä ei voitu luoda niin, että ne törmäsivät elävän elämän lakeja vastaan. Lopun huomautuksella Kivimäki ei kuitenkaan viitannut muissa Pohjoismaissa merkittävään asemaan nousseeseen skandinaaviseen realismiin ja sen reaalisiin argumentteihin. Ainaakaan Kivimäki ei jakanut sen kannattajien negatiivista suhtautumista ylipositiivisiin oikeussääntöihin.⁸² Niiden voitiin hänen mukaansa katsoa kuuluneen jokaisen järjestäytyneen yhteiskunnan elämänmuotoon, jolle oli ollut tyypillistä sosiaalisten tendenssien värittävä kehitys.

Samana hän oli todennut vuonna 1952 vain vähäisillä lähdeviittauksilla julkaistussa Defensor Legis -kirjoituksessa ”Tunneperäisistä” tuomioista.⁸³ Välitömän aiheen kirjoitukselle näyttää antaneen Osvi Lahtisen edellisenä vuonna ilmestynyt väitöskirja Zum Aufbau der rechtlichen Grundlagen ja sen keskeinen kysymys tuomarin toiminnasta aukkotapauksissa. Lahtinen oli analyyttisen koulun uranuurtajia, jota kiinnosti myös oikeusrealismi.⁸⁴ Kivimäki ei kiistänyt,

81. T. M. Kivimäki, Oikeudellisen ajattelun kehityksestä viime vuosikymmenien kuluessa. Lakimies 1958, s. 121–130.

82. Reaalisista argumenteista Kivimäellä vrt. Halila 2024, s. 112–113 ja Helin 1988, s. 331, 464.

83. T. M. Kivimäki, ”Tunneperäisistä” tuomioista. Defensor Legis 1/1952, s. 347–357.

84. Osvi Lahtinen, Zum Aufbau der rechtlichen Grundlagen. Helsingin yliopisto 1951. Ks. tästä Aulis Aarnio – Hannu Tolonen, Oikeusteoria, s. 171–184 teoksessa Urpo Kangas (toim.), Oikeustiede Suomessa 1900–2000. WSLT 1998, s. 171–184.

ettekö joskus ”tuntunut” siltä, että oikeusriita oli parhaiten ratkaistavissa tunteen mukaan. Tämä oli kuitenkin vastoin oikeudenkäymiskaaren määräystä, jonka mukaan jokainen tuomio oli perustettava syihin. Syyksi ei kelvannut tuomarin tunne. Jos näin olisi, voitiin ratkaisuvalta jättää maallikolle. Koulutettu tuomari nimittäin sovelsi epätietoisessa tapauksessa vaistomaisesti niin sanottuja yleisiä oikeusperiaatteita. Näin hän teki silloinkin, kun luuli tuomitsevansa tunteen mukaan. Ne samoin kuin ”asian luonne” tulivat tuomarin avuksi, kun laista, maan tavasta, oikeustieteestä tai lainkäytöstä ei ollut apua.

Yleisten oikeusperiaatteiden noudattamista pidettiin niin selvänä, ettei lakeja tarvittu. Näitä olivat muun muassa kansalaisten yhdenvertaisuus lain edessä- ja nullum crimen sine lege -periaatteet. Niiden perusteena oli reaalisten argumenttien sijaan Kivimäen uutena esille ottama ”asian luonne” sanan laajassa mielessä. Pohjoismaille ”luontaisista” olosuhteista olivat puolestaan syntyneet romanistisesta katsantokannasta poikkeavat lupaus- ja luottamusteoriat, joille oikeustoimilainsäädäntö rakennettiin. Oikeustieteen olikin otettava huomioon (ylipositiiviset) oikeusperiaatteet ja asian luonto, mutta myös sitä valaisevat sosiologiset tekijät. Sen tehtävänä oli yleisten oikeusperiaatteiden ja kirjoitetun lain tulkinnan avulla kehittää mainittuja periaatteita soveltuviksi sellaisiinkin olosuhteisiin, joita ei alun perin ollut pidetty silmällä. Se tapahtui erilaatuisten valtiollisten, yhteiskunnallisten ja taloudellisten tekijöiden arvostamisen kautta eli tarkkailemalla, mikä muutos vallinneeseen oikeussäätöön oli olosuhteiden muutoksen johdosta tarpeen.

Toisin sanoen oikeusoppinut arvosti ”asian luonteen” toiseksi kuin se siihen asti on arvostettu; arvostus- eli havaintoelementteinä ovat mainitut ”sosiologiset” tekijät. Uusi tai tarkistettu oikeusnormi syntyi tätä kautta, ei tunneperäistä tietä. Silloinkaan kun oikeustiede, lainkäyttö ja yleiset oikeusperiaatteet eivät auttaneet, ei tuomarin harkinta saanut perustua tunteeseen. Hänen oli etsittävä ratkaisun perusteeksi syy, joka kesti arvostelun. Tällainen syy oli löydettävissä asian luonteesta jutussa esitetyn selvityksen perusteella.⁸⁵ Silti asian luonne ei ollut Kivimäelle oikeuslähde – toisin kuin esimerkiksi hänen mainitsemalleen tanskalaiselle Vinding Kruselle.⁸⁶ Se oli ainoastaan tiedon tai oikeudellisen kannanoton lähde.

Varsin selvää on, että Kivimäen opilliset vaikutteet olivat Saksasta, etenkin 1910- ja 1920-lukujen kirjallisuudesta. Sieltä tulivat roomalaisen oikeuden ja panktioikeuden (myös BGB:n) vahva osaaminen, historiallisen metodin arvostus,

85. Asian luonnosta ks. erit. Gustav Radbruch, *Die Natur des Sache als juristische Denkform. Festschrift zur Ehren von Rudolf Laun*. J. P. Toth Verlag 1947, s. 157–176. Ks. myös Lahtinen 1951, s. 137–150. Oikeustieteestä lausumansa Kivimäki perusti pääosin Brusiinin teokseen *Über das juristische Denken. Societas scientiarum Fennica* 1951. Myös Fuchs kirjoitti otsikolla *Gefühlsjurisprudenz tuomitsemisesta*, jolloin oleellista ei ollut käsiteläatikolla leikkiminen vaan koulutetun juristin vaisto (*Gerechtigkeitsgefühl oder Rechtsgefühl*). Fuchs 1912, s. 37–50.

86. Vinding Kruse, *Retslaeren I*. Nyt Nordisk Forlag 1943, s. 165.

käsitelainoppi (konstruktivismi), vapaaoikeuskoulun pohdinnat tuomarin harjontavallasta, intressilainopin kiinnostus yhteiskunnallisiin intressikonflikteihin samoin kuin empirisen todellisuuden (sosiologian) korostaminen. Vaikka 1930- ja 1940-lukujen saksalaiseen oikeuskirjallisuuteen tai oikeuspolitiikkaan viittaaminen oli lähes olematonta, Kivimäen kirjoituksiin ilmestyivät Saksassa tuolloin ajankohtaiset yhteisöllisyyttä, yleislausekkeita, konkreettista elämänjärjestystä, oikeuden (uudelleen) kodifioimista ja lainsäädännön kansanomaisuutta koskeneet teemat. Samalla niissä näkyi negatiiviseksi muuttunut suhtautuminen individualistiseksi väitettyyn roomalaiseen oikeuteen, jopa sille perustuneeseen saksalaiseen siviilioikeustieteeseen. Sitä, oliko vuoden 1933 jälkeisen saksalaisen oikeuskirjallisuuden – lukuun ottamatta viittauksia kansanlakikirjaan ja valtakunnanoikeuden (Reichsgericht) oikeuskäytäntöön – poisjääminen tarkoituksellista vai johtuiko se professori Kivimäen monista muista kuin akateemisista tehtävistä, on mahdotonta sanoa.⁸⁷

Saksasta omaksuttua käytettiin suomalaisessa kontekstissa. Oikeushistorian nykiterminologialla voitaisiin puhua vieraan (tai globaalin) oikeudellisen tiedon kääntämisestä paikalliseksi (tai niin sanotusta globalisaatiosta).⁸⁸ Lainsäädäntö oli meillä osin vanhentunutta ja puutteellista sekä oikeustieteen harjoittajien lukumäärä pitkään melko pieni. Ulkomaisen oikeuskirjallisuuden tunteminen oli välttämätöntä ja yleisten oppien kehittäminen, toisin kuin siviililakikirjan (esimerkiksi BGB:n) maissa, lähes yksinomaan oikeustieteen tehtävä. Kivimäen oikeustiede oli lainoppia, jonka harjoittajat yhteistyössä lainsäätäjän ja lainkäyttäjän kanssa kehittivät oikeutta ”kulloinkin ympäröivästä todellisuudesta tulevia impulseja ja tarpeita kuunnellen”. Tästä huolimatta hän torjui käsitteiden valta-asemaa kritisoineiden vapaaoikeuskoulun ja intressilainopin lähtökohdat eikä hyväksynyt muissa Pohjoismaissa kannatusta saaneen realismin perusajatuksia. Ei ole myöskään nähtävissä, että Kivimäki olisi kuulunut Suomessa syntymässä olleen konstruktivismiin kriittisesti suhtautuneen ja sosiaalista todellisuutta paremmin vastaavia käsitteitä peräänkuuluttaneen analyttisen suuntauksen kannattajiin.

Kivimäen kirjoitukset olivat kirjoituksia Saksasta kiinnostuneelta ja sen oikeutta ja politiikkaa hyvin tunteneelta oikeusoppineelta. Ennen muuta ne olivat entisen asianajajan ja pitkään lainvalmistelu- ja lainsäädäntötyössä toimineen, Halilan yksityiskohtaisesti kuvaaman konservatiivina ja reaalipoliittikona tunnetun sekä suurlähettilästoimensa johdosta sotaan syyllisenä tuomitun

87. Tanskalaisten juristien suhteesta Saksaan 1930-luvulla ja Saksasta ”kaksoisvaltiona”(doppelstat) ks. Ditlev Tamm, *Opgøer og rettfærdighed. Opgøret efter besættelsen*. Gyldendal 2025, s. 12–14.

88. Ks. erit. Thomas Duve, *Rechtsgeschichte als Geschichte von Normativitätswissen? Rechtsgeschichte – Legal History* 29 (2021), s. 41–68. Ks. esim. Heikki Pihlajamäki, *Olavus Petri (1493–1552): Transplanting foreign law in Reformation Sweden*, s. 90–104 teoksessa K. A. Modeér – Helle Vogt (eds), *Law and the Christian Tradition in Scandinavia*. Routledge 2020.

saksalaismielisen juristin kirjoituksia. Hän tunsi ”elävää elämää” ja tiesi, ”mitä tapahtuu”.⁸⁹ Samalla hän opillisesti kuului siihen suomenkielisten lainopin harjoittajien enemmistöön, joka kannatti perinteistä konstruktivistista suuntausta ja joka vasta maailmansodan päätyttyä alkoi suunnata kiinnostustaan Saksan sijasta Pohjoismaihin. 1900-luvun alkupuoliskon poliittisesti epävakaisissa oloissa heille sopivat hyvin autonomian ajalta periytynyt (näennäinen) legalismi sekä ajatus autonomisesta oikeustieteestä, lainopista voimassa olevan oikeuden systematisoijana ja käsitteellistäjänä.⁹⁰ Analyyttisen oikeustieteen läpimurrosta ja ”kriittisestä oikeuspositivismista” huolimatta suomalainen oikeustiede ei ole hylännyt käsitteitä. Niillä on vähintäänkin heuristinen sekä oikeudellisia ongelmia määrittävä ja paikantava merkityksensä.⁹¹

89. Kivimäen ministeriaikoihin kuuluivat mm. Lapuan liike, ns. kommunistilait ja talouspulasta selviäminen.

90. Ks. tästä Björne 2007, s. 224–229.

91. Ks. esim. Kaarlo Tuori 2000, s. 195.

From Germany to Finland – a perspective on the legal thinking of T.M. Kivimäki

PIA LETTO-VANAMO, LL.D., Trained on the Bench, Professor Emerita, University of Helsinki

The article discusses the theoretical views of Professor T.M. Kivimäki. It examines who Kivimäki's interlocutors were and on what issues. The perspective is limited to German legal literature, which dominates Kivimäki's academic work. By paying attention to the time of the publication of both of Kivimäki's writings and the referenced literature, the broader doctrinal and legal-political contexts of the writings are analysed.

The main influences came from the literature of the 1910s and 1920s. From Germany, came knowledge of Roman law, Conceptual Jurisprudence, the Free Law Movement's reflections on judicial discretion, and the Jurisprudence of Interests' interest in empirical research. Although legal literature and legal policy of the 1930s and 1940s were rarely referred to, Kivimäki's writings reflected topical themes in Germany, such as collectivism, general clauses and the popular nature of legislation.

However, for Kivimäki legal scholarship was legal doctrine, developed in cooperation with the legislator and judiciary. His jurisprudence was conceptual jurisprudence, and he rejected the premises of both the Free Law Movement and the Jurisprudence of Interests. Nor did he accept the basic ideas of Legal Realism.

Kivimäki's writings reflect his personal history. The articles were written by a person who for a long time worked in legal drafting and lawmaking. Furthermore, he was a pro-German conservative and realist politician, described by Heikki Halila (Professori ja valtiomies Toivo Mikael Kivimäki 2024) as also as a jurist who was sentenced to custody by the War Quilt Trial. Doctrinally, he belonged to the majority of Finnish-speaking legal scholars who supported traditional constructivism. For them, in the politically unstable conditions of the early 20th century, the legalism inherited from the era of Autonomy and the idea of autonomous legal science, legal doctrine as a systematizer and conceptualizer of positive law, suited well.

ASIASANAT: rikosoikeus, anastus, irtain omaisuus, hallinta, huumausaineet

1. Johdanto

Rikoslain (39/1889, jäljempänä RL) tunnusmerkistöistä muun muassa 28:1:n varkaus ja 31:1:n ryöstö sisältävät omaisuuden käsitteen. Useimmiten rikoslain soveltaja ei joudu juuri miettimään, pitääkö tietty objekti luokitella omaisuudeksi. Rutiinitapausten lisäksi esiintyy kuitenkin myös tulkinnanvaraisempia tapauksia, joissa tarvitaan laajempi arsenaali oikeuslähteitä ja laintulkintametoodeja. Korkein oikeus on tuoreessa ennakkopäätöksessään KKO 2024:13 pitänyt kannabiskasveja ja huumausaineita irtaimena omaisuutena RL 31:1:ssä tarkoitettulla tavalla. Niinpä nämä esineet voivat olla ryöstörikoksen kohteita, vaikka niiden hallussapito on laitonta.¹ Toisen suuntaisena esimerkkitapauksena voidaan mainita Kouvolan hovioikeuden Habbo Hotel -ratkaisu: jos henkilö ottaa oikeudettomasti toisen pelitiliin liitetyn rahanarvoisen pelimaailman objektin, hän ei syyllisty anastusrikokseen.²

Tällaiset tapaukset ja niihin liittyvä keskustelu osoittavat kiintoisasti, miten käsitteitä käytetään eri tavoin eri konteksteissa: Uutisissa voidaan puhua yleiskielisesti Habbo Hotelin virtuaalivarkauksista.³ Kannabistapauksessa KKO 2024:13 etenkin Vaasan hovioikeus pohti rikoslain käsitteitä myös siviilioikeuden näkökulmasta.⁴ Samassa tapauksessa korkein oikeus erottaa rikosoikeudellisen omaisuuskäsitteen laillisen omaisuuden käsitteestä.⁵ Oikeuskirjallisuudessa Tapio Lappi-Seppälä toteaa nimenomaisesti, että varkausrikoksen kontekstissa

* Jaakko Markus, OTT, yliopistonlehtori, Lapin yliopisto – Jenna Piippo, OTM, väitöskirjatutkija, Lapin yliopisto. Artikkelin on syntynyt kirjoittajien tiiviissä yhteistyössä, kuitenkin niin, että Markus on päävastuussa lukujen 2 ja 3 sisällöstä. Kiitämme yliopistonlehtori Anssi Kärkeä ja vertaisarvioijia arvokkaasta palautteesta.

1. KKO 2024:13, kohdat 8–12.

2. Kouvolan hovioikeus, asia R 10/863, tuomio 10.3.2011. Syyte koski RL 28:3:n mukaista näpistystä. Tapaus tunnetaan yleisesti Habbo Hotel -tapauksena.

3. Edilex 2.6.2010: Suomenkin poliisi tutkii Habbo Hotellin virtuaalivarkauksia.

4. Vaasan hovioikeus 2022:15, asia R 21/1157, tuomio 21.10.2022. Ks. etenkin Ryöstörikoksen kohde-osion kappale 10.

5. KKO 2024:13, kohta 10.

”omaisuuden käsitettä ei ymmärretä esineoikeudellisessa merkityksessä”⁶ Irtaimen omaisuuden käsitettä varkaus- ja ryöstörikoksissa valaistaan jonkin verran lain esitöissä vuodelta 1988. Niissä kyseistä käsitettä yhtäältä laajennetaan siten, että se tarkoittaa myös ”kiinteistöstä irrotettavia esineitä”, ja toisaalta supistetaan niin, että se ei kata aineetonta omaisuutta tai saamisoikeuksia.⁷ Esitöiden mukaan omaisuudella ei tarvitse olla taloudellista arvoa.⁸ Niissä ei oteta kantaa huumausaineisiin tai muihin sellaisiin esineisiin, joiden hallussapito on laitonta.

Artikkelin tarkoitus on selvittää ja jäsentää omaisuuden käsitettä anastusrikosten yhteydessä. Kysymyksenasettelu on kaksiosainen. Ensimmäinen tutkimuskysymys on, millaiset objektit kelpaavat varkaus- tai ryöstörikoksen kohteiksi, vaikka ne eivät ole siviilioikeudellisesti irtainta omaisuutta. Toinen tutkimuskysymys on, millaisissa tapauksissa siviilioikeudellisen irtaimen omaisuuden oikeudetonta ottaminen⁹ rangaistaan jonakin muuna kuin varkaus- tai ryöstörikoksena. Jälkimmäinen tutkimuskysymys siis täydentää ensin mainittua.

Artikkeli on metodisesti lainopillinen ja sisältää sekä tulkintaa että systematisointia.¹⁰ Sovellamme vallitsevaa rikosoikeudellista laintulkintaoppia, jonka opinkappaleisiin kuuluvat laventavan tulkinnan kielto ja ennakoitavuus. Tässä yhteydessä on pohdittava, missä määrin rikoslain termien tulkinta on muuhun oikeusjärjestelmään nähden itsenäistä ja missä määrin siihen liitännäistä.¹¹ Systematisointi on tarpeen etenkin toisen tutkimuskysymyksen yhteydessä, kun analysoimme soveltuvia tunnusmerkistöjä. Vaikka artikkeli koskee epätyypillisiä tilanteita, aiheen käsittelylle on tarvetta siihen nähden, että edellinen

6. Tapio Lappi-Seppälä, Varkaus, kavallus ja luvaton käyttö, s. 877–929 teoksessa Tapio Lappi-Seppälä – Kaarlo Hakamies – Dan Helenius – Sakari Melander – Kimmo Nuotio – Timo Ojala – Ilkka Rautio, Rikosoikeus. 5. uud. p. Alma Talent 2022, s. 880 (Lappi-Seppälä 2022a). Juha Vikatmaa totesi vuonna 1972, että siviilioikeudellinen ”omistusoikeusanalyysi on meillä suurin piirtein siirtämättä rikosoikeuden puolelle”. Juha Vikatmaa, Törkeän varkauden uudistus, s. 138–148 teoksessa Toivo Sainio – Juha Vikatmaa – Juha Tolonen – Asko Lehtonen (toim.), Rikosoikeudellisia kirjoitelmia 3. Niilo Kullervo Salovaaralle 13.10.1972 omistettu. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1972, s. 141–142.
7. Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsitettäväksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi 66/1988 vp, s. 34. Laajentamisella ja supistamisella tarkoitamme vertailua siviilioikeudelliseen omaisuuskäsitteeseen.
8. HE 66/1988 vp, s. 35–36.
9. Pitääksimme ilmaisun tiiviinä tarkoitamme ottamisella kaikkia anastuksen ulkoisia tekotapoja, joista ks. tarkemmin HE 66/1988 vp, s. 35 ja Lappi-Seppälä 2022a, s. 882.
10. Ks. Heikki Kallio – Matti Tolvanen, Metodimme rikoslainoppi. Lakimies 6/2025, s. 872–894, etenkin s. 876–880. Aihepiirin oikeushistoriallisesta tutkimuksesta ks. kiehtova artikkeli Mia Korpiola, Varkaus- ja anastusrikokset Ruotsin varhaismodernissa oikeudessa, s. 33–61 teoksessa Antti Rähä – Petteri Impola (toim.), Varkaudet varhaismodernissa Suomessa. Gaudeamus 2025.
11. Ks. esim. KKO 2015:41, kohta 10. Tuoreessa ruotsalaisessa oikeustieteessä kysymystä käsitellään laajasti Gustaf Almqvistin väitöskirjassa. Ks. Gustaf Almqvist, Förmögenhetsbrott och förmögenhetsrätt. Upplaga 2:1. Iustus Förlag 2020, s. 58–64, 75–77 ja erityisesti s. 159–165.

laaja kotimainen tutkimus varkauden käsitteestä on vuodelta 1960.¹² Artikkelin lähdeaineisto koostuu lainopilliselle tutkimukselle tyypilliseen tapaan oikeuskirjallisuudesta, lainvalmisteluasiakirjoista ja oikeuskäytännöstä.

Aihepiirin tarkastelua rajataan kahdella tavalla. Artikkelissa ei tutkita kattavasti omaisuuden käsitteen käyttöä rikoslaissa, vaan tarkastelu keskittyy ennen kaikkea varkaus- ja ryöstörikoksiin.¹³ Toisen tutkimuskysymyksen yhteydessä käsitellään kuitenkin muitakin rikosnimikkeitä, ennen muuta kavallusta. Systemaattisesti kavalluskin on anastusrikos, sillä RL 28:4:ssä nojataan anastuksen käsitteeseen.¹⁴ Artikkelit keskittyvät anastuksen kohteeseen eikä muihin tulkinnanvaraisiin kysymyksiin, kuten anastuksen ulkoisiin tekotapoihin.¹⁵

Artikkeli etenee seuraavasti. Luvussa 2 esittelemme tarpeellisin osin teoriapohjaa, nimittäin rikosoikeudellista laintulkintaoppia ja siviilioikeudellista omaisuuden käsitettä lähikäsitteineen. Luvussa 3 käsittelemme ensimmäistä tutkimuskysymystä käyttäen esimerkkeinä laittomia huumausaineita, varastettua tavaraa, rauhoitettuja eläimiä sekä ihmisperäistä kudospateriaalia. Luvussa 4 käsittelemme toista tutkimuskysymystä. Tältä osin esimerkit koskevat maksuvälineitä, virtuaalisia objekteja, löytötavaroita ja kesyjä eläimiä. Luku 5 sisältää johtopäätökset.

2. Teoreettiset lähtökohdat

2.1. Rikoslain tulkinnan suuntaviivoja

Rikoslain tulkinta yhtäältä perustuu yleisiin laintulkintametodeihin, mutta toisaalta tulkintaa ohjaa laillisuusperiaate, sillä rikosoikeus on erityisen lakipositivistinen oikeudenala.¹⁶ Kotimaisessa rikosoikeustieteessä pidetään usein

12. Niilo Salovaara, Varkaus: Rikosoikeudellinen tutkimus. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1960.

13. Ryöstöä koskeva esitys ei käsittele RL 31:1.1:n 2 kohdan mukaista ryöstöntapaista kiristämistä, joka ei perustu omaisuuden käsitteeseen vaan siihen, että tekijä pakottaa toisen luopumaan taloudellisesta edusta. Lainkohdasta ks. Tapio Lappi-Seppälä, Ryöstö ja kiristys, s. 1051–1077 teoksessa Lappi-Seppälä ym. 2022, s. 1058–1059 (Lappi-Seppälä 2022b).

14. Omaisuusrikosten systematiikasta laajemmin ks. Lappi-Seppälä 2022a, s. 878–878. Ei liene mitään syytä, jonka vuoksi irtaimen omaisuuden käsitteen merkitysisältöltä vaihtelisi RL 28 luvun sisällä. Kavalluksen kohteiden piiri on kuitenkin laajempi kuin varkauden siksi, että kavallus voi koskea myös varoja. Asiaa avataan luvussa 4.

15. Anastuksen käsitteen laajuutta on pohdittu viimeaikaisessa oikeuskäytännössä ratkaisussa KKO 2023:57.

16. Ks. Sakari Melander, Rikosvastuun yleiset edellytykset. Tietosanoma 2016, s. 41. Laillisuusperiaatteesta säädetään Suomen perustuslain (731/1999) 8 §:ssä ja RL 3:1:ssä.

lähtökohtana Bielefeldin ryhmän mallia, jossa ensimmäinen tulkintametodi on kielellinen, toinen systemaattinen ja kolmas teleologinen.¹⁷ Kielellisessä tulkinnassa hahmotetaan, millainen merkityssisältö rikostunnusmerkistön termillä on yhtäältä yleiskielisesti ja toisaalta juridisteknisesti. Kielellisessä tulkinnassa juridisteknistä tulkintaa etsitään muun ohessa lain esitöistä ja oikeustieteestä.¹⁸ Laillisuusperiaatteesta johtuu, että tunnusmerkistön mukaiseksi ei saa lukea tekoa, joka ei kuulu termin yleiskielisen eikä juridisteknisen merkityksen piiriin. Tällöin kyse olisi kielletystä analogiasta.¹⁹ Analogiaa ja sallittua tulkintaa on kuitenkin perin vaikea erottaa toisistaan, sillä termin juridistekninen ja erityisesti yleiskielinen merkitys on usein epätäsmällinen.

Varsin tavallista on, että termin yleiskielinen merkitys ulottunee myös syytteenalaiseen tekoon, kun taas juridistekninen merkitys vaikuttaa suppeammalta. Jussi Tapanin, Matti Tolvasen ja Tatu Hyttisen mukaan juridistekninen merkitys lähtökohtaisesti ”sivuuttaa termin yleiskielisen merkityssisällön.”²⁰ Tämä pääsääntö ei ole ehdoton, sillä korkein oikeus on ajoittain perustanut rikosvastuun termien (juridisteknistä laajempaan) yleiskieliseen merkitykseen.²¹ Joka tapauksessa rikoslain termin juridistekninen merkitys on usein sellainen ajatusrakennelma, jonka muotoilu edellyttää systemaattista tulkintaa laajemman oikeuslähdemateriaalin pohjalta. Rikoslain termien systemaattisessa tulkinnassa tärkeitä konteksteja ovat muut saman luvun säännökset, muu rikoslain sääntely ja viime kädessä koko oikeusjärjestelmä. Lisäksi täytyy tietysti selvittää, onko termien sisältöä täsmennetty oikeuskäytännössä.²²

Kiperimmissä tapauksissa tulkintavaihtoehtoja tulee harkita myös sääntelyn tarkoituksiperiä vasten. Yleisen oikeustieteen malleissa tarkoitukset otetaan huomioon tyyppillisesti teleologisen metodin avulla. Kyse on seurausharkinnasta, jossa seurauksen hyvyttä arvioidaan tarkoitusten valossa.²³ Tapani, Tolvanen ja

17. Ks. Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Tatu Hyttinen, Rikosoikeuden yleinen osa: vastuuooppi. 4. painos. Alma Insights 2025, s. 115–118, 162 ja Tatu Hyttinen, Syytön tai syyllinen. Tutkimus syyllisyyskysymyksen ratkaisemisesta. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2015, s. 233–255. Bielefeldin mallista ks. Neil D. MacCormick – Robert S. Summers, Interpretation and justification, s. 511–544 teoksessa Neil D. MacCormick – Robert S. Summers (eds), Interpreting Statutes: A Comparative Study. Routledge 1991.

18. Esitöiden osalta ks. Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2025, s. 179–180.

19. Ks. hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi 44/2002 vp, s. 34. Ks. myös Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2025, s. 177–178 ja Heli Korkka-Knuts – Dan Helenius – Dan Frände, Yleinen rikosoikeus. 3., uudistettu painos. Edita 2020, s. 79–80.

20. Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2025, s. 178.

21. Ks. esim. KKO 2014:7 (ään., rahankeräyksen käsite) ja KKO 2019:102 (ään., ympäristörikos, lupaehdon käsite). Rikoslain yleiskielisestä ja juridisteknisestä tulkinnasta laajemmin ks. Melander 2016, s. 83–84.

22. Ks. esim. Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2025, s. 180–182. Systemaattiseen tulkintaan kuuluu myös tulkinnan historiallisen kehityskaaren tarkastelu.

23. Ks. esim. Aulis Aarnio, Tulkinnan taito. WSOYpro 2006, s. 301–302.

Hyttinen soveltavat teleologista metodia myös kiperiin rikostapauksiin: tuomarin tulee punnita, kuinka tärkeää oikeushyvien suojaaminen on verrattuna vastaajan oikeusturvaan ja ennakoitavuuteen.²⁴ Teleologia voi toimia ainakin vastaajan eduksi esimerkiksi silloin, jos termin laaja tulkinta ei voi suojata oikeushyvää, jonka vuoksi kyseinen tunnusmerkitö on säädetty.²⁵ Tapanin, Tolvasen ja Hyttisen mukaan teleologinen metodi saattaa vaikuttaa myös niin, että harmaata aluetta tulkitaan vastaajan vahingoksi.²⁶ Sen sijaan Heli Korkka-Knutsin, Dan Fränden ja Dan Heleniuksen mukaan tarkoituksesta lähtevää rikoslain tulkintaa ei pidä ymmärtää teleologisena seurausharkintana vaan siten, että tunnusmerkistöistä ilmenevä suojatarkoitus rajoittaa tulkintaa.²⁷ Tässä yhteydessä emme ota kysymykseen tarkempaa kantaa; toteamme vain, että tarkoituspöllinen tulkinta on rikosoikeudessa pienemmässä roolissa ja mahdollisesti erilaista kuin useimilla oikeudenoilla.

Artikkelin kysymyksenasettelun vuoksi on syytä avata erityiskysymystä siitä, kuinka itsenäisesti rikoslain termien sisältö tulee määrittää. Rikosoikeuden itsenäisyyden vastakohta olisi liitännäisyys, jossa rikoslain käsitteet saisivat sisältönsä relevantista aineellisesta oikeusnormistosta.²⁸ Erityiskysymys koskee sellaisia rikossäännöksiä, joissa kielletty toiminta kuvataan olennaisilta osin – eri asia on viitata rikossäännöksessä muihin säännöksiin, joista kielletyn käyttäytymisen sisältö ilmenee.²⁹ Korkein oikeus on lausunut työsyrintää koskevassa Lapin Kansa -ennakkopäätöksessä KKO 2015:41 (äänestys) yleisluonteisesti: ”Vaikka rikoslain soveltaminen on lähtökohtaisesti itsenäistä ja muusta lainsäädännöstä riippumatonta, voidaan rikoslain säännösten tulkinnassa tukeutua kuvatuin rajoittein siihen, miten samankaltaiset tilanteet on muualla lainsäädännössä säännelty.”³⁰ Kuvatuilla rajoitteilla viitataan laventavan tulkinnan kieltoon, normin suojatarkoitukseen ja ennakoitavuuteen. Lähtökohtaista itsenäisyyttä voidaan perustella siten, että käsitteiden merkitys riippuu asiayhteydestä ja että rikosoikeuden funktiot ovat toisenlaiset kuin vaikkapa varallisuus oikeuden. Toisaalta tuomari tuskin voi lähestyä kiperää varallisuusrikosoikeudellista kysy-

24. Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2025, s. 183–185. Teleologisesta tulkinnasta rikosoikeudessa ks. myös Ari-Matti Nuutila, Rikoslain yleinen osa. Lakimiesliiton Kustannus 1997, s. 57–58.

25. Oivallinen esimerkki on KKO 2016:42. Syytetty oli kuljettanut ajoneuvoa siten, että hänen veressään oli ollut kannabiksen vaikuttavan aineen aineenvaihduntatuotetta. Koska tämä aine ei kuitenkaan vaikuta ajokykyyn, kyse ei ollut rattijuopumuksesta.

26. Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2025, s. 199–201. Esimerkkeinä mainitaan muun muassa ennakkopäätökset KKO 2004:46 (ään., verorikkomus, maksukyvyttömyyden käsite) ja KKO 2011:28 (törkeä rattijuopumus, moottorikäyttöisen kulkuneuvon käsite).

27. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 79–86. Kysymys on siis sidotummasta harkintaoperaatiosta. Melander 2016, s. 86, 90–91 ei yhdy näin kategoriseen kantaan vaan arvioi, että laillisuusperiaate ehkäisee vastaajalle liian ennakoimattomia tulkintoja.

28. Ruotsalaisesta tutkimuksesta ks. Almkvist 2020, s. 151–158.

29. Tästä ns. blankorangaistustekniikasta ks. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 54–57.

30. KKO 2015:41 (ään.), kohta 10.

mystä ilman esiyymmärrystä, ikään kuin mieli puhdistettuna varallisuus oikeuden yleisistä opeista.³¹ Tällaista ei tule pitää edes tavoiteltavana ideaalina, sillä myös oikeusjärjestelmän koherenssilla on arvonsa.³²

Korkeimman oikeuden edellä siteerattu lausuma ei ole itsessään kovin informatiivinen, mutta kyseinen ratkaisu ja myöhempi ratkaisukäytäntö tarjoavat kiinnostavia soveltamisesimerkkejä. Lapin Kansa -tapauksessa enemmistö tulkitsi RL 47:3:n työsyRJintäsäännöksessä olevaa perhesuhteiden käsitettä varsin laajasti, sillä käsite kattoi myös puolison poliittisen toiminnan. Käsitteelle haluttiin antaa vastaava merkityssisältö kuin ei-rikosoikeudellisissa syrjintäjutuissa. Taustalla vaikutti etenkin työsyRJintädirektiivi (2000/78/EY).³³ Talviväärä-tapauksessa KKO 2019:102 (äänestys) enemmistö taas kannatti sellaista laajaa tulkintaa, jota voi luonnehtia aineellisesta oikeudesta itsenäiseksi. Enemmistö tulkitsi RL 48:1:n ympäristön turmelemisen tunnusmerkistöön sisältyvää lupahdon käsitettä siten, että käsite kattaa ympäristöluvun ratkaisuosan (lupamääräysten) lisäksi kertoelmaosassa selostetut hakemustiedot. Enemmistö nojasi yleiskieliseen merkitykseen tulkinnassaan, joka vaikuttaa ympäristöoikeuden valossa lavealta.³⁴

Pähkinänkuoressa voi sanoa, että tulkinnan itsenäisyys versus liitännäisyys on yksi systemaattisen tulkintavaiheen osakysymys, jonka ratkaisu riippuu käsillä olevasta rikossäännöksestä ja aineellisesta sääntelystä.³⁵ EU-oikeuden tehokas toteuttaminen voi saada olennaisen merkityksen, mutta samalla lailisuusperiaate on otettava vakavasti.³⁶ Liitännäisyydelle jää tilaa siinä mielessä, että paremman tulkinta-aineiston puuttuessa rikoslain soveltaja tavallaan joutuu hakemaan käsitteiden tulkinta-apua aineellisen oikeuden puolelta.

31. Almkvist yhdistää autonomia-ajatuksen funktionalismiin ja tunnustaa sen ansiot, mutta huomauttaa myös heikkoudesta, ”tron att varje problem kan bedömas rationellt och isolerat, som om resten av världen inte fanns”. Ks. Almkvist 2020, s. 163.

32. Ks. Jussi Tapani, Petos liikesuhteessa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2004, s. 89–95, 99–101.

33. KKO 2015:41 (ään.), kohdat 19–20. Vähemmistö piti tätä tulkintaa liian laajana vedoten muun muassa termin juridistekniseen ja yleiskieliseen merkitykseen. Ks. myös Dan Frände, HD:s straffrätts- och straffprocessrättspraxis år 2014 och 2015. Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1–2/2016, s. 1–92, 10–12.

34. KKO 2019:102 (ään.), kohdat 13–16 ja 23–26. Oikeuskirjallisuudessa ratkaisua on kommentoitu kriittisesti teoksessa Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 93–95.

35. Ks. tätä sivuavasta oikeustieteellisestä keskustelusta Veli-Matti Tikkanen – Esko Yli-Hemminki, Lainopillinen ja monitieteinen tulkinta tieteenrajat ylittävissä lain käsitteissä. Lakimies 7–8/2022, s. 1285–1304.

36. EU-oikeuden tulkintavaikutuksesta ks. Melander 2016, s. 91–93.

2.2. Omaisuus ja lähikäsitteet siviilioikeudessa

Suomen esineoikeudessa erotetaan esinetaso ja oikeustaso. Vakiintuneen määritelmän mukaan esine on rajoitettu aineellinen kappale, joka voi olla ihmisen oikeudellisen vallan alainen.³⁷ Omaisuus taas on oikeustason käsite, jolla viitataan kaikenlaisiin varallisuusoikeuksiin. Kiinteää omaisuutta on ennen muuta omistusoikeus kiinteistöön, kun taas irtainta omaisuutta ovat kaikki muut varallisuusoikeudet. Jälkimmäisellä tarkoitetaan oikeuksia irtaimiin esineisiin, rajoitettuja esineoikeuksia kiinteisiin esineisiin sekä sellaisia varallisuusoikeuksia, joilla ei ole esineisiin ainakaan suoraa yhteyttä.³⁸ Eräät aineelliset oliot ovat vailla esinestatusta: esimerkiksi meri ei ole riittävän rajoitettu, ja ihminen ei, nykyisessä länsimaisessa oikeuskulttuurissa, voi olla toisen ihmisen oikeudellisen vallan alainen.³⁹

Toinen avainkäsite, hallinta, on aikojen saatossa saanut eri merkityksiä. Erään tärkeän näkökannan mukaan hallinta merkitsee pelkkää tosiasiallista valtasuhdetta esineeseen. Kun hallinta ymmärretään tosiasiallisena eikä oikeustason ilmiönä, haltijalla ei välttämättä ole omistus- tai muutakaan oikeutta esineeseen – esimerkiksi taskuvaras saa setelin hallinnan muttei omistusoikeutta.⁴⁰ Hallinnan käsitteeseen nähden kiinnostava on varkaussäännöksen esitöiden lausuma anastuksen käsitteestä: anastuksen tarkoituksena on kohteen ”saaminen itselleen tai toiselle sellaiseen omistukseen, joka on pysyvää ja ulkonaiselta olemukseltaan vastaa omistusoikeutta”.⁴¹ Tämä tarkoittanee jokseenkin samaa kuin hallinta merkityksessä ’pysyvä tosiasiallinen valtasuhde esineeseen’. Rikosoikeustieteessä on perinteisesti käytetty rikosoikeudellista vallinnan käsitettä, jonka sisältö on erotettu hallinnasta. Käsite-erittely oli aikoinaan tarpeen siksi, että ennen analyttisen siviilioikeuden vakiintumista hallinta miellettiin ensisijaisesti oikeudelliseksi ilmiöksi; tällöin tarvittiin väljempi vallinnan käsite kuvaamaan pelkkää

37. Ks. Simo Zitting – Martti Rautiala, *Esineoikeuden oppikirja*. Suomen Lakimiesliiton Kustannus 1966, s. 14. Asiallisesti samoin ks. R. A. Wrede – Ilmari Caselius, *Esineoikeuden pääpiirteet Suomen oikeuden mukaan* I. 2. painos. Söderström 1946, s. 19 ja Leena Kartio, *Esineoikeuden perusteet*. 2., uudistettu painos. Lakimiesliiton Kustannus 2001, s. 63. Vrt. Erkki Havansi, *Esineoikeuden ”esine” ja esine*, s. 83–103 teoksessa Heidi Lindfors – Emilia Korkea-aho – Santtu Turunen (toim.), *Kovia aikoja: riitoja ja maksukyvyttömyyttä – Juhlakirja Risto Koulu 60 vuotta*. Edita 2009, s. 85–94, jossa hän pitää tarkoituksenmukaisena aineellisuuskriteerin poistamista; esine merkitsisi tällöin samaa kuin varallisuusobjekti.

38. Ks. Janne Kaisto – Jarno Tepora, *Esineoikeus eurooppalaistuvassa Suomessa*. Kauppakamari 2012, s. 177. Ks. myös Kartio 2001, s. 115–116.

39. Zitting – Rautiala 1966, s. 14 ja Wrede – Caselius 1946, s. 20–21.

40. Ks. Kaisto – Tepora 2012, s. 218 ja Zitting – Rautiala 1966, s. 52–59. Jälkimmäisessä teoksessa esitellään tiiviisti, kuinka eri ajattelijat ovat 1800-luvulta lähtien määritelleet hallintaa. Hallinnan käsitteestä ks. myös Almqvist 2020, s. 184–185, 195–203.

41. HE 66/1988 vp, s. 35.

tosiasiallista määräämisvaltaa (johon liittyi myös määräämistahto).⁴² Silloin kun nykyisessä rikosoikeustieteessä käytetään termiä ”vallinta”, sitä voidaan käyttää hallinnan synonyyminä, mikä onkin johdonmukaista.⁴³ Koska samalle asialle ei tarvita kahta termiä, puhumme sekaannusten välttämiseksi vain hallinnasta.⁴⁴

Kolmas avainkäsite, omistusoikeus, on kotimaisessa esineoikeudessa tyyppillisesti jaettu elementteihin. Keskeiset elementit ovat omistajan hallintaoikeus, omistajan kelpuutukset ja tietynasteinen dynaaminen suoja.⁴⁵ Viimeaikaisessa esineoikeudessa Janne Kaisto ja Jarno Tepora ovat pitäneet omistusoikeuden käsitteellisenä ytimenä hallintaoikeutta, tarkemmin sanoen omistajan yksinomaista oikeusjärjestyksen turvaamaa käyttömahdollisuutta.⁴⁶ Jo Simo Zitting piti sitä omistusoikeuden primäärinä elementtinä.⁴⁷ Se, että esineen käyttömahdollisuutta rajoitetaan lainsäädännössä varsin monin tavoin, ei tietenkään poista omistajan omistusoikeutta.

Omistusoikeuden käsitettä on pohdittu viime vuosikymmeninä muillakin oikeudenaloilla. Ympäristöoikeudessa Tapio Määttä katsoo, että on toisinaan mielekästä käyttää ilmausta ”omistusoikeus” silloinkin, kun oikeusjärjestys epäilee kaikkia esineen käyttömahdollisuudet. Vaikka ampuma-aseen hankkiminen ja jopa hallussapito on luvanvaraista ampuma-aselain (1/1998) 18 §:n nojalla, tuntuu intuitiivisesti luontealta kutsua aseensa omistajaksi henkilöä, joka on perinyt aseensa vuosikymmeniä sitten, pitänyt sitä yhtäjaksoisesti hallussaan eikä ole hakenut aselupaa.⁴⁸ Insolvens-

42. Ks. Salovaara 1960, s. 56–57 ja Brynolf Honkasalo, Suomen rikosoikeus. Erityinen osa I.2: Varallisuusrikokset. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1964, s. 12–13.

43. Ainakin Lappi-Seppälä 2022a, s. 878–881 käyttää käsitteitä vaihdannaisina. Sen sijaan Tolvanen ja Kallio käyttävät varkaussäännöksen ilmauksen ”hallusta” selittämiseen pelkästään vallinnan käsitettä, jolloin sen suhdetta hallintaan ei voida arvioida. Matti Tolvanen – Heikki Kallio, Varkaus ja moottorikulkuneuvon käyttövarkaus, s. 512–530 teoksessa Dan Frände – Tatu Hyttinen – Heikki Kallio – Heli Korkka-Knuts – Jussi Matikkala – Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Pekka Viljanen – Markus Wahlberg, Keskeiset rikokset. 5., uudistettu painos. Edita 2023, s. 514.

44. Hallinnan käsitteen avulla voidaan tehdä kaikki ongelmanratkaisukyvyyn kannalta tarpeelliset erottelut puhumalla esimerkiksi hallinta-apulaisista (vallinta-apulaisten sijaan), yhteishallinnasta ja hallinnan menettämisestä. Vallinnan käsite ei tuo lisäarvoa vaan saattaa jopa viedä tulkintoja harhateille, koska vallintaa koskevat perinteiset tulkintasuositukset kytkeytyivät patriarkaalisen yhteiskunnan arvoihin. Ks. Hannu Tapani Klami, Tulkinta, tieteisoppi, tunnusmerkistö. Näkökohtia anastusrikoksista, s. 17–35 teoksessa Sainio – Vikatmaa – Tolonen – Lehtonen 1972, s. 28–34.

45. Ks. esim. Zitting – Rautiala 1966, s. 185–190.

46. Kaisto – Tepora 2012, s. 243–244.

47. Ks. Simo Zitting, Omistajanvaihdoksesta silmällä pitäen erityisesti lainhuudatuksen vaikutuksia. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1951, s. 25–29.

48. Ks. Tapio Määttä, Maanomistusoikeus. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1999, s. 262–265. Tosin luvanvarainen hallussapito on eri asia kuin kategorisesti laiton hallussapito. Määttän toinen esimerkki maamiinojen kategorisesta kieltämisestä koskee erityislaatuista siirtymäajan tilannetta. Autot taas ovat esineitä, joiden ensisijainen käyttötarkoitus (tieliikennekäyttö) on luvanvarainen mutta eräät muut käyttötavat sallittuja; autohan saa seistä tallissa keräilyesineenä tai toimia teiden ulkopuolella ”peltoautona”.

sioikeudessa Heidi Lindfors on samoilla linjoilla Määtän kanssa ja on verrannut omistusoikeutta sipuliin tarkoittaen, että käsitteellä ei ole sellaista ydintä, joka selvästi erottuisi muista kerroksista.⁴⁹ Eläinoikeustutkija Visa A. J. Kurjen mukaan silloin, kun oikeusjärjestys rajoittaa eläimeen liittyviä käyttömahdollisuuksia kyllin suuresti, ei ole enää mielekästä puhua ihmisen omistusoikeudesta eläimeen.⁵⁰

Esineen omistusoikeus edellyttää saantoa. Alkuperäisistä saannoista valtaus on mahdollinen, jos esine ei ole ollut kenenkään omistuksessa tai jos aiempi omistaja on hylännyt esineen. Muut kuin alkuperäiset saannot ovat omistajanvaihdossaantoja, esimerkiksi kauppa.⁵¹ Esineen oikeudeton ottaminen ei merkitse saantoa eikä yleensääkään vaikuta oikeustasolla.⁵²

3. Epätyypillisiä varkauden tai ryöstön kohteita

3.1. Johdatus aihepiiriin

RL 28:1:n varkaussäännöksen tunnusmerkistössä on säädetty rangaistavaksi menettely, jossa tekijä ”anastaa toisen hallusta irtainta omaisuutta”. Myös RL 31.1:n 1 kohdan ryöstötunnusmerkistö sisältää irtaimen omaisuuden käsitteen. Vaikka viimeksi mainittu säännös on kielellisesti koukeroinen, selvää on, että anastusteko yhdessä väkivallan tai sen uhan kanssa täyttää tunnusmerkistön.⁵³

Oikeuskirjallisuudessa Raimo Lahti on pitänyt varallisuusrikossäännöksiä jokseenkin itsenäisinä siviilioikeuteen nähden, vaikkakin ”tietyntaiteinen sidoksisuus on luonnollista” ja tulkintaongelmat edellyttävät systemaattisten yhteyksien selvittämistä.⁵⁴ Myös Lappi-Seppälä, joka teroittaa varkaussäännöksen omai-

49. Heidi Lindfors, Sivullisen asema ulosotossa: erityisesti omistusolettaman ja keinotekoisien järjestelyjen näkökulmasta. *Edita* 2008, s. 363–364.

50. Ks. myös Visa A. J. Kurki, *A Bird’s-Eye View of Animals in the Law*. *Modern Law Review* 87(6) 2024, s. 1452–1479, 1458: “ – – animal rights very often function by limiting owners’ liberty to use their property, and very strong animal rights would essentially erode the corresponding property rights to a point that the relationship could no longer meaningfully be called ownership.” Kurki tarkoittanee tässä rauhoitettuja villieläimiä.

51. Ks. Kaisto – Tepora 2012, s. 245, 287–290 ja Zitting – Rautiala 1966, s. 219–220.

52. Ks. Kaisto – Tepora 2012, s. 245–246, 413–414. Monimutkaisempi kysymys on, milloin varastetun esineen myöhempi luovutuksensaaja nauttii saantosuojaan vilpittömän mielensä perusteella. Aihetta käsitellään rikoslain voimaansaamisesta annetun asetuksen (19.12.1889/39B) 11 §:ssä.

53. Ks. HE 66/1988 vp, s. 96.

54. Raimo Lahti, Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäinen vaihe: varallisuus- ja talousrikossäännökset, II. *Lakimies* 7/1991, s. 873–901, 884–885. Ks. myös Nils Jareborg, *Förmögenhets-*

suuden käsitteen itsenäisyyttä, turvautuu siviilioikeuden sääntöihin tietyissä kysymyksissä: lainsoveltajan tulee näet ymmärtää omistusoikeuden käsite, jotta hän osaa jättää anastuksen käsitteen ulkopuolelle muun muassa hylätyt esineet ja oman omaisuuden oikeudettoman ottamisen (esimerkiksi pantinhaltijan hallusta).⁵⁵ Systemaattisesti on tärkeää huomata, että varkaudella tekijä ei saa varallisuus oikeutta vaan tosiasiallista määräysvaltaa esineeseen.⁵⁶ Varkauden uhri ei liioin menetä varallisuus oikeuttaan. Niinpä varkauden kohdetta voi kuvailla esineeksi – tarkemmin ottaen esineen hallinnaksi – pikemminkin kuin omaisuudeksi sanan siviilioikeudellisessä merkityksessä.⁵⁷

Useimmissa varkaustapauksissa tekijä ottaa esineen, johon uhrilla on omistusoikeus ja joka on uhrin hallinnassa. Käsittelemme tässä luvussa eräitä epätyypillisiä tilanteita.

Voiko varkaalta varastaa? Oletetaan, että A anastaa B:ltä esineen, jonka B on aiemmin anastanut omistaja C:ltä. Koska esine on C:n irtainta omaisuutta ja on B:n hallussa, A:n teko kielellisesti tulkiten täyttää varkauden tunnusmerkistön: sanamuotohan ei edellytä omistajan ja haltijan olevan sama henkilö.⁵⁸ Tämä on myös pitkään ollut oikeuskäytännön ja -kirjallisuuden kanta.⁵⁹ Kannasta ei ole syytä poiketa myöskään teleologisella tulkinnalla: vaikka A:n teko ei loukkaa mitään B:n oikeushyvää, hänen tekonsa ei ole C:n omistusoikeuden kannalta harmiton.⁶⁰ Erityistapauksista tulee mainita, että jos omistaja C ottaa B:n anastaman esineen takaisin itselleen, kyse ei ole anastuksesta, koska ottaminen on siviilioikeudellisesti oikeutettua. Tosin C syyllistyy tällöin rikoslaisa rangaistavaksi

brotten. Norstedt 1975, s. 16–20.

55. Lappi-Seppälä 2022a, s. 881. Viimeksi mainittu teko voi merkitä muuta rikosta, kuten hallinnan loukkausta (RL 28:11).

56. Tämä seuraa luvun 2.2 toisesta ja viimeisestä kappaleesta. Rikosoikeustieteessä näin on nimenomaan todennut Salovaara 1960, s. 112–113. Esitöiden (hallituksen esitys eduskunnalle rikoslain täydentämisestä rangaistusasteikosta poikkeamista koskevalle säännöksellä sekä varkautta, veropetosta ja eräitä muita rikoksia koskevien säännösten muuttamisesta 23/1972 vp, s. 6) perusteella varkauskäsitettä ei haluttu muuttaa lainmuutoksella, jossa varkaussäännökseen otettiin omaisuuden käsite. Ks. tästä Olavi Heinonen, Varkautta koskevat uudet säännökset. Defensor Legis 1/1972, s. 461–483, 467.

57. Ks. samoin Lappi-Seppälä 2022a, s. 880: ”Omaisuuden käsitettä ei ymmärretä esineoikeudellisessa merkityksessä (jolloin siihen sisältyisivät myös esineisiin kohdistuvat oikeudet). Tässä omaisuus viittaa vain konkreettisiin esineisiin.” Ks. myös Salovaara 1960, s. 16–18 ja Lahti 1991, s. 889, jonka esitys tosin on melko monitulkintainen. Vrt. Tolvanen – Kallio 2023, s. 512, jotka eivät mene yhtä pitkälle. Hallintaa koskeva tarkennus on tarpeen siksi, että valtaamaton tai hylätty esine ei kelpaa varkauden kohteeksi.

58. Varkaus- ja ryöstösäännökset sisältävät määreen ”toisen hallussa” siksi, että henkilö syyllistyy kavallukseen ottaessaan anastustarkoituksessa jotain, joka on jo hänen hallussaan. Ks. esim. Lappi-Seppälä 2022a, s. 877, 896.

59. Ks. KKO 1949 II 343; Salovaara 1960, s. 99 ja Honkasalo 1964, s. 15. Ks. KKO 2024:13, kohta 8, josta päätellen oikeusohje on yhä pätevä.

60. Omaisuuden vieminen ensimmäisen varkaan hallinnasta voi näet merkitä sitä, että omistaja A:n on entistä vaikeampi saada omaisuuttaan takaisin.

säädettyyn omankädenoikeuteen (RL 17:9), paitsi jos käsillä on pakkokeinolain (806/2011, PKL) mukainen itseaputilanne (PKL 1:5).⁶¹

Tarkastellaan seuraavaksi laittomia esineitä. Tällä käsitteellä tarkoitamme esineitä, joiden hallussapito on lainvastaista jokaiselle luonnolliselle henkilölle, mutta mahdollisesti sallittua viranomaisille ja tutkimuslaitoksille. Laiton esine on erotettava luonnolliselle henkilölle luvanvaraisista esineistä, kuten ampuma-ase-lain mukaisista aseista. Hyvä esimerkki laittomasta esineestä on huumausaine, jonka hallussapito on kriminalisoitu RL 50:1:n 5 kohdassa. Kysymystä ei ole käsitelty merkittävästi ennen ennakkotapausta KKO 2024:13. Merkille pantavaa on, että 1950- ja 1960-lukujen kirjallisuudessa Bruno A. Salmiala, Brynolf Honkasalo ja Niilo Salovaara ovat todenneet niukoin perusteluin huumausaineet kelvollisiksi anastuskohteiksi.⁶² Lappi-Seppälä on esittänyt saman toteamuksen rikosoikeuden perusteoksessa.⁶³ Idean isä Salmiala esitti sen yhdessä virkkeessä oikeustapauskomentissa, joka koski veromerkkien anastamista. Virkkeen tarkoitus oli havainnollistaa, että vaikka esineeltä puuttuvat lailliset markkinat, esineellä voi kuitenkin olla tosiasiallista arvoa.⁶⁴ Kysymys arvosta ei enää nykyisin ole merkittävä anastuksen kohdetta määriteltäessä, kuten johdannossa mainittiin. Oikeuskirjallisuuden kannanmuodostus ei siis perustunut sellaiseen analyysiin, jossa laitonta esinettä olisi arvioitu omaisuuden käsitteen kannalta. Tällaista analyysia ei näet tarvittu ennen lainmuutosta 498/1972, sillä varkauden objekti määriteltiin aiemmin termein ”rahaa tai tavaraa”.⁶⁵

3.2. Huumausaineet ennakkotapauksen KKO 2024:13:n valossa

Ennakkotapauksen KKO 2024:13 keskeinen tosiseikasto voidaan kuvata lyhyesti. Syytetty oli tullut asianomistajien asuntoon kirveen ja puukon kanssa saadakseen

61. Omankädenoikeudesta ja itseavusta ks. Sakari Melander – Martti Majanen, Rikokset yleistä järjestystä vastaan, s. 429–503 teoksessa Lappi-Seppälä ym. 2022, s. 464 ja Kaisto – Tepora 2012, s. 230. Omankädenoikeutta koskeva rikossäännös on sijoitettu RL 17 lukuun: kyse on rikoksesta, joka loukkaa yleistä järjestystä eikä yksityisen oikeutta.

62. Ks. Bruno A. Salmiala, Kun veroviraston virkamies on virastossa säilytetyistä asiakirjoista anastustarkoituksessa irroitannut käytettyjä, osin mitätöityjä osin mitätöimättömiksi jääneitä veromerkkejä ja myynyt ne edelleen käytettäviksi, niin kysytään, onko hän syyllistynyt vain RL 36 luv. 11 §:n tarkoittamaan rikokseen vai onko hänet sen ohessa tuomittava RL 40 luv. 7 §:n 1 mon:n ja RL 16 luv. 15 §:n mukaan? Defensor Legis 2/1958, s. 121–127, 124; Salovaara 1960, s. 55 ja Honkasalo 1964, s. 11–12.

63. Lappi-Seppälä 2022a, s. 880.

64. Salmiala 1958, s. 124.

65. Muutoksen esityöt eivät keskittyneet käsitteellisiin kysymyksiin vaan kriminaalipoliittiseen tarpeeseen muuttaa varallisuusrikosten rangaistustasoa vauraampaan yhteiskuntaan sopivaksi. Ks. HE 23/1972 vp, s. 1–6 ja kokoavasti Vikatmaa 1972, s. 139–141. Varhaisemmasta oikeushistoriasta ks. Salovaara 1960, s. 9–15.

näiltä kannabista ja kannabiskasveja. Hän oli tehnyt näille väkivaltaa kirveellä ja uhkaillut näitä sanallisesti, mutta asianomistajien vastarinta oli torjunut hänen aikeensa. Käräjäoikeus hyväksyi syytteen törkeän ryöstön yrityksestä. Hovioikeus taas tulkitsi, että syytekohdassa oli kysymys kahdesta törkeästä pahoinpitelystä ja kahdesta laittomasta uhkauksesta.

Hovioikeuden perustelut anastusrikoksen objektista ovat huolelliset ja keskustellevat; oikeuslähdekartoituksen ja oikeusvertailun⁶⁶ ohessa todetaan, että huumausaineet ovat ”yleensä fyysisesti jonkun hallussa ja jollakulla on niihin myös määräysvalta”. Niihin myös liittyy taloudellinen intressi.⁶⁷ Eri asia kuitenkin on, millaisia ja kuinka pysyviä varallisuus oikeudellisia oikeuksia huumausaineisiin voi liittyä.⁶⁸ Hovioikeus korostaa, että haltijalla ei voi olla niihin ”laillista omistusoikeutta”. Koska omaisuusrikossäännöksen tarkoitus on suojata omistusoikeutta, laitton huumausaine ei kelpaa tällaisen rikoksen kohteeksi.⁶⁹ Hovioikeus vetoaa systeemiargumenttina myös puuttumattomuusperiaatteeseen, jonka mukaan lain tai hyvän tavan vastainen oikeustoimi ei saa oikeussuojaa.⁷⁰ Hovioikeuden perusteluilla on ansionsa, mutta niissä on myös käsitteellisiä erikoisuuksia. Esimerkiksi ilmaisusta ”laillinen omistusoikeus” herää kysymys, onko olemassa myös laitonta omistusoikeutta.

Korkein oikeus lähestyy kysymystä toisella tavoin ja niukoin perusteluin. Taustoituksen jälkeen kohdassa 8 viitataan varastettuun tavarahan ja kohdassa 9 todetaan, ettei ”laittomien huumausaineiden omistaminen” suoraan rinnastu siihen. Tämän jälkeen kohdassa 10 esitetään seuraavaa:⁷¹

”Vaikka huumausaineet eivät saa omaisuutena samanlaista suojaa kuin laillinen omaisuus, tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kysymys ei olisi jonkun hallussa ja omistuksessa olevasta irtaimesta omaisuudesta. Tällaisenaan omaisuuden ei siten voida katsoa olevan vailla omistajaa.”

66. Hovioikeus kävi läpi Ruotsin, Norjan ja Saksan oikeustilaa. Kiinnostavaa kyllä, Ruotsissa huumeita ei pidetä anastusrikoksen objektina. NJA 1977 s. 735. Oikeusohjeeseen vedotaan ajantasaisessa kommentaarissa Agneta Bäcklund – Stefan Johansson – Hedvig Trost – Suzanne Wennberg – Fredrik Wersäll, *Brottsbalken: En kommentar* (11.7.2024, JUNO-version 25), 8 kap. 1 §, kohta ”Tillgreppet skall innebära skada”. Tämä ei kuitenkaan ole merkittävä argumentti Suomen oikeuden tulkinnassa, koska Ruotsin varkaussäännös (BrB 8:1) ei rakennu omaisuuskäsittään varaan vaan käyttää toisenlaisia käsitteitä. Niinpä perusteellisempi vertailu ei olisi tarkoituksenmukaista.

67. Vaasan hovioikeus, asia R 21/1157, tuomio 21.10.2022 (ryöstörikoksen kohde), kappale 8.

68. Kappale 10.

69. Kappale 12.

70. Kappaleet 4, 11 ja 13. Hovioikeus viittaa perusteluissaan ennakkopäätöksiin KKO 2005:72 (ään.) ja KKO 2015:81. Puuttumattomuusperiaatteesta laajemmin ks. Mikko Tulokas, Puuttumattomuusperiaatteesta siviilioikeudessa. *Defensor Legis* 1/1972, s. 212–227 ja Otto Meri, Lain ja hyvän tavan vastaiset oikeustoimet. *Alma Talent* 2023, s. 332–362.

71. Kohta 10.

Toisin sanoen huumausaineet kehystetään omaisuudeksi ilman enempää perusteluja. Hallinnasta edetään omistukseen ilman oikeustason perustelua siitä, mikä tekee haltijasta omistajan. Seuraavaksi argumentoidaan sinänsä osuvasti, että laillisen markkina-arvon puute ei ole merkityksellinen seikka (kohta 11). Johtopäätöskappaleessa lausutaan, että sanamuoto ei estä laittomien esineiden lukemista anastuksen kohteeksi ja että tällaistaikin omaisuutta ”on perusteltua suojata ryöstöä koskevalla rangaistussäännöksellä” (kohta 12). Jälkimmäinen lausuma vaikuttaa suojatarkoitusergumentilta, jonka yhteys aiempiin perusteluihin jää kuitenkin epäselväksi.

Korkeimman oikeuden kanta voidaan ymmärtää seuraavasti. Anastusrikossäännösten omaisuuden käsitteen lähtökohtana vaikuttaisi olevan yleiskielinen käsitys omistuksesta. Tällöin kohde on jonkun oma ja usein myös arvokas;⁷² epämääräisen oma-käsitteen ydinsisältö lienee lähellä tosiasiallisen määräysvallan käsitettä.⁷³ Sen sijaan erisisältöinen on laillisen omaisuuden käsite, joka oletettavasti ymmärretään oikeustasolla, lähinnä siviilioikeudesta käsin.⁷⁴ Tämän jälkeen muodostetaan anastusrikosoikeudellinen irtaimen omaisuuden käsite, joka ei edellytä laillista markkina-arvoa, joka ei ole siviilioikeuden rajoittama ja joka muotoillaan rikosoikeuden itsenäisten tarpeiden mukaan.⁷⁵ Oikeastaan ennakkopäätös vahvistaa sen, että ryöstö- ja varkaussäännösten itsenäinen omaisuuden käsite muistuttaa enemmän siviilioikeuden esineen käsitettä kuin omaisuuden käsitettä. Säännös suojaa myös pelkkää haltijan tosiasiallista määräysvaltaa esineeseen.

Ajatus ei sinänsä ole uusi. Rikosoikeudellinen käsitejärjestelmä kutsuu perinteisesti omaisuudeksi myös sellaista, mitä ei saa pitää laillisesti hallussa. Erityisesti voidaan viitata RL 10:6:n säännökseen siitä, kenen omaisuutta voidaan konfiskoida. Mielenkiintoisin on pykälän 2 momentti, jonka mukaan esine tai omaisuus on sen omistusoikeudesta riippumatta tuomittava menetetyksi, jos sen omistajakin syyllistyisi sitä hallussaan pitämällä rikokseen. Esitöistä ilmenee, että 2 momentin nojalla voidaan konfiskoida sellaiset esineet, joiden hallussapitoon kenelläkään ei ole oikeutta. Säännöksen soveltamisalaan kuuluvina esineinä on esitöissä ja kirjallisuudessa mainittu huumausaineet ja katkaistu haulikko.⁷⁶ Se, että rikosoikeudessa näin vakiintuneesti puhutaan omistusoikeudesta ja omistajasta laittomankin esineen yhteydessä, antaa tiettyä tukea korkeimman oikeuden kannalle.

72. Ks. Kielitoimiston sanakirjan hakusana ”omistaa”: ”1. ilmaisemassa, että jk (vars. arvokas omaisuus) kuuluu jklle t. jllek, on jkn t. jnk oma”.

73. Kaisto – Tepora 2012, s. 583, jossa käytetään esimerkkinä pikkulasten käsityksiä leikkikaluista.

74. KKO 2024:13, kohta 10. Ks. myös Vaasan hovioikeus, asia R 21/1157, tuomio 21.10.2022.

75. KKO 2024:13, kohdat 11–12.

76. Hallituksen esitys eduskunnalle menettämisseuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi 80/2000 vp, s. 30, 41. Ks. Pekka Viljanen, Konfiskaatio rikosoikeudellisena seuraamuksena. Edilex 2007, s. 431–432.

Korkeimman oikeuden ratkaisua voidaan kritisoida kahdella tavalla: esitysteknisesti ja sisällöllisesti. Saman lopputuloksen perustelut olisi voitu esittää selkeämmin ja vakuuttavammin, jos ensin olisi todettu rikoslain käsitteiden olevan lähtökohtaisesti itsenäisiä ja myöhemmin olisi puhuttu yleiskielisen omaisuuden sijasta toisen määräysvallassa olevista esineistä, joiden hallussapito on laitonta. Johtopäätös olisi kuulunut, että tällaisetkin esineet kuuluvat RL 31:1:n itsenäisen irtain omaisuus -käsitteen piiriin. Toinen, sisällöllinen kritiikki voidaan kiteyttää kysymykseen, miksi säännös suojaa myös pelkkää tosiasiallista määräysvaltaa laittomaan esineeseen. Vaikka hyväksytään rikoslain käsitteiden tietynasteinen itsenäisyys, ei pidä sivuuttaa kysymyksiä suojeleobjektista eli oikeushyvistä. Koska oikeushyvät nykyisin tyypillisesti kytketään perusoikeuksiin,⁷⁷ ei sovi unohtaa omaisuutta perusoikeudellisena käsitteenä. Koska omaisuuden perusoikeussuoja ei kata lainvastaisia taloudellisia etuja,⁷⁸ on merkillistä tulkita irtaimen omaisuuden käsitettä niin laajasti, että se ulottuu laittomiin esineisiin. Vaasan hovioikeus päätyi suppeaan tulkintaan tämän kaltaisilla systeemiperusteluilla.⁷⁹ Korkein oikeus taas etenee kohdan 7 taustoituksesta kohdan 12 johtopäätökseen ”on perusteltua suojata ryöstöä koskevalla rangaistussäännöksellä” perustelematta avoimesti, mikä tekee määräysvallasta laittomaan esineeseen suojanarvoisen.⁸⁰

Korkeimman oikeuden ja Vaasan hovioikeuden perustelut ovat systeemiä eivätkä sisällä teleologista seurausharkintaa. Tämä on rikoslain tulkinnassa tavallista ja aiheellistakin, kuten alaluvussa 2.1. todettiin. Tarkoituksopillinen argumentaatio kiinnittyi tunnusmerkistöstä ilmenevään suojatarkoitukseen. Ulkopuolinen saattaa silti kysyä, puoltaako seurausharkinta varkaus- ja ryöstösäännösten laajaa tulkintaa, joka kattaa myös laittomat esineet. Voidaan tarkastella, mitä suppeasta tulkinnasta seuraisi muutamassa tilanteessa. Jos esineiden ottaja käyttää väkivaltaa tai sen uhkaa, suppea tulkinta tarkoittaa, että teko on rangaistava pahoinpitelyrikoksena (RL 21:5, 6 ja 7) tai laittomana uhkauksena (RL 25:7). Voidaan kysyä, merkitsisikö tämä liian lievää sanktiouhkaa huumekauppaan liittyvän väkivallan ehkäisemisen kannalta; toisaalta pahoinpitelyri-

77. Ks. esim. Sakari Melander, *Kriminalisointiteoria*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2008, s. 336–351.

78. Ks. perustuslakivaliokunnan lausunto 8/2016 vp (HE 4/2016 vp laeiksi rikoslain 10 luvun sekä pakkokeinolain 6 ja 7 luvun muuttamisesta), s. 3, jonka mukaan perustuslakivaliokunta on vakiintuneesti katsonut, että perustuslain 15 §:n 1 momentti ei tarjoa suojaa sellaiselle omaisuudelle, joka on hankittu rikoksella tai joka liittyy muutoin välittömästi rikolliseen toimintaan. Ks. myös esim. perustuslakivaliokunnan lausunto 65/2010 vp (HE 271/2010 vp laeiksi kalastuslain muuttamisesta ja kalastuslain muuttamisesta annetun lain 108 §:n muuttamisesta); PeVL 53/2006 vp (HE 13/2004 vp alkoholirikoksia koskevien säännösten uudistamisesta) ja PeVL 33/2000 vp (HE 80/2000 vp).

79. Vaasan hovioikeus, asia R 21/1157, tuomio 21.10.2022, kappaleet 12–13.

80. Perustelukohdan 11 argumenttia laillisen markkina-arvon puutteesta voidaan toki lukea e contrario siten, että esineen arvo laittomilla markkinoilla olisi merkityksellistä.

kosten rangaistusasteikko on laeva ja mahdollistaa tapauksen erityispiirteiden huomioimisen.⁸¹ Jos esineiden ottaja toimii väkivallattomasti mutta tunkeutuen toisen kotiin, soveltuu nimikkeenä kotirauhan rikkominen (RL 24:1–2). Mikäli hän ottaa esineen väkivallattomasti yleisellä paikalla esimerkiksi haltijan laukusta, anastussäännösten suppean tulkinnan mukaan teko on rankaisematon.⁸² Jos joku kokee tämän vääräksi, perustelutaakka kuuluu hänelle.

Yleisesti voi todeta, että taloudellinen intressi ei aina perusta oikeuksia tai velvollisuuksia. Esimerkiksi uhkapelistä voi syntyä A:lle intressi (pelisaatava) ja B:lle vastaava pelivelka, mutta puuttumattomuusperiaatteen vuoksi tilanteessa ei synny oikeutta eikä velvollisuutta.⁸³ Edelleen voidaan lisätä, että arvonlisäverojärjestelmä ei koske laittomia huumausaineita tai muitakaan sellaisia esineitä, joilla ”ei niiden luonteen ja erityispiirteiden vuoksi voida käydä laillista kauppaa”.⁸⁴

3.3. Muita tulkinnanvaraisia tilanteita

Laittomien esineiden käsite ei tyhjene huumausaineisiin. Toinen kiinnostava esimerkki koskee rauhoitettuja eläinyksilöitä sekä niiden munia ja johdannaisia, kuten turkkeja. Tällaisten olioiden hallussapito, vaihdanta ja muu kaupallinen hyödyntäminen on kielletty luonnonsuojelulain (9/2023, LSL) 87 §:ssä.⁸⁵ Näille olioille on kysyntää pimeillä markkinoilla, joiden maailmanlaajuinen arvo lienee miljardiluokkaa.⁸⁶ Herää kysymys, kelpaako esimerkiksi rauhoitetun eläimen muna varkauden kohteeksi. Salovaaran kanta on vaikeasti tulkittavissa: ensin näkin ”vapaudessa elävät villit eläimet joutuvat valtauksen kautta omistusoikeuden kohteiksi ellei ole niin, että jonkin eläinlajin pyydystäminen on laillisessa järjestyksessä kielletty tai että pyydystämällä loukataan toisen [– –] pyydystä-

81. Törkeän pahoinpitelyn rangaistusasteikko on vuodesta kymmeneen vuoteen vankeutta (RL 21:6). Esimerkiksi asiassa KKO 2024:13 Vaasan hovioikeus määräsi kahden vuoden vankeusrangaistuksen, korkein oikeus taas kahden vuoden kahdeksan kuukauden vankeusrangaistuksen – kyseessä oli yhteinen rangaistus rikoskokonaisuudesta, johon kuului myös mm. törkeä kotirauhan rikkominen.

82. Tässä oletetaan, että irtaimen omaisuuden suppea tulkinta soveltuisi myös hallinnan loukkaukseen (RL 28:11).

83. Ks. esim. Juha Lappalainen, Siviiliprosessioikeus II. Lakimiesliiton Kustannus 2001, s. 14–15.

84. Asia C-455/98 Tullihallitus v. Kaupo Salumets ym., ECLI:EU:C:2000:352, kohta 19. Ratkaisussa tämä poikkeus tulkittiin suppeaksi sikäli, että arvonlisäverojärjestelmän piiriin kuului sekoittamaton väkiviina eli tuote, joka voi kilpailla laillisilla alkoholimarkkinoilla.

85. Poikkeuksia voidaan myöntää tutkimus-, suojelu- tai koulutustarkoitukseen 89 §:n mukaisesti. Rangaistussäännöksiä sisältyy RL 48:5–5a:ään ja LSL 131 §:ään.

86. Reportaasi kertoo närpiöläisestä miehestä, joka oli kerännyt tai hankkinut lähes 9 000 linnunmunaa, joista valtaosa oli rauhoitettujen lintulajien. Ks. Petri Pöntinen, Suomen suurin luonnonsuojelurikos. Suomen Kuvalehti 42/2014. Ks. myös Kaisu Suopanki, Munavarkaati. Kolme oikeuteen asti päätyntä munarosvotarinaa. Yle 14.10.2019.

misoikeutta⁸⁷ Salovaara ei kuitenkaan ota kantaa siihen, voiko tällainen laitton esine toimia anastuksen kohteena siinä missä laitton huumausaine.⁸⁸ Uudessa eläinoikeusdoktriinissa Kurki tulkitsee kiinnostavasti, että rauhoitetut eläimet eivät ole lainkaan esineitä, koska nykyinen oikeusnormisto ei mahdollista niiden omistamista.⁸⁹ Tässä kysymyksessä tulee vastaan alaluvussa 2.2. esitetyn esinemääritelmän tulkinnanvarainen kohta: tarkoittaako ”voi olla ihmisen oikeudellisen vallan alainen”⁹⁰ a) pelkkää positiivisoikeudellista tilannetta vai b) syvempää oikeuskulttuurista vakaumusta siitä, että jokin ei kuulu nykyisen juridisen mielikuvituksen piiriin. Ensimmäinen vaihtoehto tuottaa suppeamman esinemääritelmän. Nähdäksemme se johtaisi vähemmän käyttökelpoiseen käsitejärjestelmään: täytyisi sanoa, että tietty olio LSL 87 §:n pääsäännön mukaan ei ole esine mutta LSL 89 §:n poikkeussäännön soveltuessa se kuitenkin on.

Päädymme siksi tulkintaan b) ja käsitejärjestelmään, jossa rauhoitetut eläimet sekä niiden munat ja johdannaiset ovat esineitä. Ne eivät kuitenkaan ole siviilioikeudellisesti omaisuutta. Tällainen esine rinnastuu huumausaineisiin. Jos A anastaa haltijalta tällaisen esineen, ennakkopäätöksen KKO 2024:13 kannan mukaisesti kyse on irtaimesta omaisuudesta, siis tapauksesta riippuen varkaudesta tai ryöstöstä.⁹¹ Tässä haltija tarkoittaa henkilöä, joka on tehnyt ulkonaisesti valtaustyyppisen toimen ja siten itse rikkonut luonnonsuojelulakia.⁹² Haltijan käsite ei siis kata maanomistajaa, jonka mailla rauhoitettu eläin sattuu liikuskelemaan.⁹³ Eläintarha katsottaneen siellä asuvan eläimen haltijaksi, joten kyseinen eläin on kelvollinen varkauden objekti.

87. Salovaara 1960, s. 20.

88. Ks. Salovaara 1960, s. 55 huumausaineista.

89. Kurki 2024, s. 1471–1472.

90. Zitting – Rautiala 1966, s. 14. Ks. myös Wrede – Caselius 1946, s. 20, Kirjoittajat viittaavat sekä kulttuuritilaan että voimassa olevaan oikeuteen.

91. Käytännössä tekijän menettely saattaisi tulla rangaistavaksi myös jonkin muun kuin varkaustai ryöstösäännöksen nojalla. Rauhoitettujen lintujen munien haltija saattaa syyllistyä menettelyllään RL 48:5:ssä tarkoitettuun luonnonsuojelurikokseen. Luonnonsuojelulailla rauhoitetun eläimen tai sen osan anastaminen ja myyntiin saattaminen saattavat niin ikään täyttää sekä varkauden että luonnonsuojelurikoksen tunnusmerkistön. Esitöiden mukaan luonnonsuojelurikossäännöksessä tarkoitettuun luovuttamiseen voi nimittäin syyllistyä esimerkiksi se, joka välittää luonnosta kerättyjä munia edelleen keräilijöille. Ks. tarkemmin hallituksen esitys eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi 94/1993 vp, s. 196–197. Sekä varkauden että luonnonsuojelurikoksen syyksi lukemisen puolesta puhuu tällöin se, että niitä koskevilla säännöksillä suojataan erilaisia oikeudellisia etuja.

92. Haltija on siis esimerkiksi tappanut rauhoitetun suurpedon ja vienyt ruhon mökilleen taikka vienyt rauhoitetun linnun munan kokoelmiinsa. Puhumme ulkoisesti valtaustyyppisestä toimesta, koska oikeustasolla ei tapahdu pätevää valtaussantoa.

93. Eläin on selvästi vaikeammin hallittava esine kuin esimerkiksi tuoli, koska se osaa liikkua omin päin. Ks. Kurki 2024, s. 1461.

Laittomia esineitä ovat myös sellaiset ampuma-aseet, joille ei voida myöntää aselupaa niiden vaarallisuuden vuoksi. Esimerkkeinä voidaan mainita katkaistu haulikko ja kynäpistooli: niiden haltija syyllistyy ampuma-aserikokseen (RL 41:1–4).⁹⁴ Ei ole mitään syytä sulkea tällaisia objekteja esineen käsitteen ulkopuolelle. Jos tällainen esine anastetaan haltijalta, ennakkopäätöksen KKO 2024:13 kannan mukaisesti kyse on omaisuudesta eli varkaus- tai ryöstörikoksesta.

Omaisuuksien käsitteen tulkinnanvaraisella reuna-alueella liikutaan silloin, kun puhutaan ihmisperäisestä kudoksesta⁹⁵. Kyse on objektista, joka on irrotettu elävästä tai kuolleesta ihmisestä esimerkiksi hoitoa tai lääketieteellistä tutkimusta varten. Siviilioikeudellisessa 1900-luvun kirjallisuudessa tällaiset objektit luokiteltiin esineiksi.⁹⁶ Oikeusvakaumuksen kannalta kysymys ei kuitenkaan ole mistä tahansa esineestä, vaan jonkinlainen ihmisarvon jäännös ohjaa kudosten materiaalin sääntelyä.⁹⁷ Aiheen aineellisoikeudellinen hahmotus edellyttää siviilioikeuden lisäksi bio-oikeuden perusteiden ymmärrystä.

Mietimme ensin elävän ihmisen luovuttamaa kudosta. Aiheeseen sovelletaan kudoslakia (101/2001) ja biopankkilakia (688/2012). Kun kudosten näyte on luovutettu biopankin säilytettäväksi, se on biopankkilain 7 §:n 2 momentin mukaan biopankin omaisuutta, ”jollei näytteiden siirtoa koskevassa sopimuksessa ole toisin nimenomaisesti sovittu”. Ennen lain säätämistä oikeuskirjallisuudessa esitettiin erilaisia käsityksiä siitä, jääkö kudoksen omistusoikeus luovuttajalle.⁹⁸ Kudosten on sikäli erikoislaatuista omaisuutta, että sen omistaja ei saa tavoitella toiminnallaan taloudellista hyötyä:⁹⁹ kysymys on kompetenssirajoituksista, jotka eivät uhkaa omistusoikeuden käsitteellistä ydintä. Koska kudosten näyte on siviilioi-

94. Ks. esim. Rovaniemen hovioikeus, asia R19/834, tuomio 9.9.2020. Kynäpistoolin, haulikon ja patruunoiden luvaton hallussapito oli törkeä ampuma-aserikos.

95. Ihmisen elimien, kudoksien ja solujen lääketieteellisestä käytöstä annetun lain (101/2001, kudoslaki) 1 a §:n 4 kohdan legaalimääritelmän mukaan kudoksella tarkoitetaan ”kaikkia soluista muodostuvia ihmiskehon rakenneosia”. Jätämme esityksen ulkopuolelle in vitro -alkiot, joiden käsitteellistäminen on hankala kysymys. Ks. Laura Walin, Kun suostumus ei riitä – kudosten näytteen ja alkion luovuttajan oikeusaseman tarkastelua. *Lakimies* 5/2008, s. 773–798, 781.

96. Ks. Zitting – Rautiala 1966, s. 14 ja Toivo Mikael Kivimäki – Matti Ylöstalo, Suomen siviilioikeuden oppikirja: yleinen osa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1981, s. 207.

97. Onkin kehitetty residuaalisen ihmisarvon käsite. Ks. Riitta Burrell, Kuolema iloitsee palvellessaan elämää: Vainajien käyttäminen lääketieteellisessä tutkimuksessa ja opetuksessa. *Lakimies* 3/2014, s. 368–391, 373–374.

98. Omistusoikeuden säilymistä vastusti Lasse Lehtonen. Lasse Lehtonen, Suostumusoikeudet ja ihmiskudoksen käyttö, s. 215–230 teoksessa Petri Jääskeläinen – Pekka Koskinen – Martti Majanen (toim.), Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII. Raimo Lahdelle 12.1.2006 omistettu. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2006, s. 217–219. Kannatuksesta ks. Walin 2008, s. 773–798. Biopankkilain esitöistä ks. hallituksen esitys eduskunnalle biopankkilainsäätelyä sekä laeiksi ihmisen elimien, kudoksien ja solujen lääketieteellisestä käytöstä annetun lain ja potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain muuttamiseksi 86/2011 vp, s. 45. Luovuttajan oikeudet liittyvät lähinnä yksityisyydensuojaan.

99. Tästä säädetään lähinnä kudosten lain 18 §:n 3 momentissa. Taustoista ks. Walin 2008, s. 782–783.

keudellisesti omaisuutta, se epäilemättä kelpaa myös varkaus- tai ryöstörikoksen kohteeksi. Jos esimerkiksi tutkija anastaa kudosnäytteen, joka on hänen hallinnassaan, kyse lienee kavalluksesta.

Puhuttaessa kuolleen ihmisen jäänteistä tulee erottaa muutama eri skenaario. Haudattu ruumis ei ole kenenkään omaisuutta yleiskielisessä eikä siviilioikeudellisessa mielessä, eikä ole mitään syytä ulottaa varkaus- ja ryöstösäännösten omaisuuden käsitettä tällaiseen tapaukseen. Jos joku ottaa haudatun ruumiin osia, teko voi tulla rangaistavaksi hautarauhan rikkomisena (RL 17:12). Jos ruumiinosa sen sijaan on museon kokoelmissa, kyse lienee museon omaisuudesta ja kelvollisesta varkauden objektista.¹⁰⁰ Kolmannessa tilanteessa kuolleesta irrotetaan kudosta hoitotarkoitukseen kudoslain 4 luvun säännösten mukaisesti. Kudoslaissa ei säädetä, omistaako kudoslaitos tai jokin muu taho tällaisen kudoksen silloin, kun se on varastoituna kudoslaitoksen hallussa.¹⁰¹ Myöntävää vastausta tukee kudoslaitoksen ja biopankin analoginen kohtelu. Koska kudoslaitoksella on laillinen oikeus varastoida vainajasta irrotettua kudosta kudoslain 8 §:n nojalla, tämä esine mahtuu anastussäännösten irtaimen omaisuuden käsitteen piiriin.

4. Muita omaisuuden ottamista koskevia rikossäännöksiä

Entä milloin siviilioikeudellisen omaisuuden oikeudeton ottaminen merkitsee muuta rikosta kuin varkaus- tai ryöstörikosta? Kysymykseen vastaaminen merkitsee peruskartoitusta ja systematisointia. Tässä luvussa ei esiinny yhtä kiperiä tulkintaongelmia kuin luvussa 3, mikä johtuu pitkälti siitä, että useimpiin tilanteisiin sovelletaan melko uusia ja spesifejä säännöksiä. Sääntelyn runsaus ja siitä johtuva tunnusmerkistöjen täyttämistapojen samankaltaisuus tosin saattavat luoda konkurrenssiongelmiä: osa säännöksistä on soveltamisaloiltaan ainakin osittain päällekkäisiä, minkä vuoksi sama menettely saattaa täyttää useampia rikostunnusmerkistöjä. Tällöin kyse on lainkonkurrenssitilanteesta, jossa joudutaan arvioimaan, tuomitaanko tekijä vain yhdestä vai useammasta rikoksesta.¹⁰² Jälkimmäinen tulkinta saattaisi johtaa rikoksentehtäjän liialliseen rankaisemi-

100. Tällä kannalla oli Salovaara 1960, s. 18.

101. Kudoslain 4 luku näet edustaa bio-oikeudellista sääntelyä, joka perustuu suostumusmalliin eikä varallisuus oikeuksien käsitteistöön.

102. Ks. lainkonkurrenssin käsitteestä Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2025, s. 618. Ks. myös Madeleine Leijonhufvud – Suzanne Wennberg, *Straffansvar. Sjunde upplagan. Norstedts Juridik* 2005, s. 54, jonka mukaan konkurrenssiongelmiä on pidetty merkinä ylikriminalisoimisesta ja lainsäätämisen epäonnistumisesta.

seen.¹⁰³ Kyse on tapauskohtaisesta arvioinnista, jonka pohjaksi oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa on kehitelty erilaisia arviointikriteerejä.

Siviilioikeudessa omaisuuden eli varallisuus oikeuksien käsite tunnetusti kattaa saamisoikeudet. Saamisoikeuksiin kuuluu myös tiliraha, jonka tärkein ilmenemismuoto on pankkitalletus.¹⁰⁴ Tilirahaa kuitenkin kohdellaan pitkälti samoin kuin esineitä eräissä oikeuskysymyksissä, esimerkiksi arvioitaessa tilivarojen sekoittumista ja erotettavuutta insolvenssitilanteissa.¹⁰⁵ Rikoslain esitöissä ja kommentaareissa saamisoikeus on rajattu varkaus- ja ryöstösäännösten omaisuuden käsitteen ulkopuolelle.¹⁰⁶ Taustalla on perinteinen konstruktio, jonka mukaan kyseinen omaisuuden käsite ei kata aineettomia objekteja. Niinpä rahan lajeista vain setelit ja kolikot kelpaavat varkauden objekteiksi.¹⁰⁷

Saamisoikeuden oikeudeton ottaminen voi merkitä ainakin kavallusta tai maksuvälinepetosta. RL 28:4.1:n mukaiseen kavallukseen syyllistyy se, joka anastaa ”hallussaan olevia varoja tai muuta irtainta omaisuutta”. Säännöksessä varojen käsite kattaa myös tilirahan, ja varojen ajatellaan olevan sen hallussa, ”jolla on oikeus niitä nostaa taikka siirtää” (RL 28:13.3).¹⁰⁸ 1 momentin vakiintunut kutsumanimi ”esinekavallus” onkin hieman epätarkka. Esinekavalluksen tyyppitapauksessa työntekijä tai viranhaltija anastaa työnantajan tilivaroja.¹⁰⁹ Sen sijaan silloin, kun henkilö anastaa toisen tilivaroja hyödyntämällä maksuvälinettä ilman laillista oikeutta, tekoon soveltuu RL 37:8:n maksuvälinepetossäännös. Maksuvälineen määritelmä uudistettiin vuonna 2021, ja se on nykyisin laaja (RL 37:15): käsite kattaa muun muassa pankki- ja luottokortit, verkkopankkitunnukset, mobiilisovellukset ja virtuaalivaluutat.¹¹⁰ Lisäksi on huomattava RL 37:12:n mukainen maksuvälinerikos, jonka eräs tekemuoto on maksuvälineen anastaminen (1 momentin 1 kohta). Useimmiten maksuväline anastetaan tilivarojen anastamiseksi, jolloin on tarpeetonta lukea tekijän syyksi sekä maksuvälinepetosta että maksuvälinerikosta. Konkurenssikysymystä onkin käsitelty RL 37:12.3:ssa siten, että maksuvälinerikosta koskeva säännös soveltuu vain, jos teko ei ole rangaistava maksuvälinepetoksena tai osallisuutena sellaiseen.¹¹¹ Tilivarojen oikeudeton ottaminen saattaa merkitä myös RL 36:1.2:n mukaista tietojenkäsit-

103. Ks. Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2025, s. 619.

104. Ks. Kristian Kesitalo, Suomen rahan oikeushistoria. Helsingin yliopisto 2022, s. 178 ja Kaisto – Tepora 2012, s. 313. Tilirahan legaalimääritelmä on rahoitusvakuuslain (11/2004) 3 §:n 1 momentin 2 kohdassa.

105. Ks. Kaisto – Tepora 2012, s. 311–315.

106. HE 66/1988 vp, s. 34; Lappi-Seppälä 2022a, s. 880 ja Tolvanen – Kallio 2023, s. 512.

107. Ks. jo Salovaara 1960, s. 15.

108. Ks. Lappi-Seppälä 2022a, s. 894–895.

109. Ks. esim. KKO 2018:17.

110. Ks. Tatu Hyttinen – Jussi Tapani, Maksuvälinepetos, s. 657–667 teoksessa Frände ym. 2023, s. 657–660.

111. Ks. myös hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 37 luvun muuttamisesta 52/2021 vp, s. 42–43 ja Kimmo Nuotio, Maksuvälinerikokset, s. 1260–1283 teoksessa Lappi-Seppälä

telypetosta, jos tekijä toteuttaa sen esimerkiksi huijausohjelmiston avulla uhrin asioissa verkkopankissa.¹¹²

Immateriaalioikeuksista muun muassa tekijänoikeus, patenti ja mallioikeus ovat varallisuusoikeuksia, jotka kohdistuvat aineettomiin objekteihin. Selvää on, että nämä oikeudet jäävät varkaus- ja ryöstösäännösten ulkopuolelle ja että niiden loukkauksia arvioidaan RL 49:1–2:n mukaan. Rikosoikeudellisesti tulkinanvaraisempia kysymyksiä liittyy liike- eli yrityssalaisuuksiin¹¹³. Liikesalaisuus sinänsä on tietona (tai tietoon kohdistuvina oikeusasemina¹¹⁴) aineeton, mutta yksi rikollinen tapa hankkia tieto on anastaa esine, josta tieto ilmenee. Tällaisia esineitä voivat olla esimerkiksi paperimuotoiset tekniset piirustukset tai tulevien tuotteiden mallikappaleet.¹¹⁵ Yritysvakoiluun syyllistyy muun muassa se, joka ”hankkimalla haltuunsa tai jäljentämällä asiakirjan tai muun tallenteen” oikeudettomasti hankkii tiedon toiselle kuuluvasta liikesalaisuudesta (RL 30:4.1:n 2 kohta).

Herää kysymys, syyllistyykö henkilö sekä anastusrikokseen että yritysvakoiluun anastamalla esineen tavalla, joka täyttää edellä siteeratun yritysvakoilun tunnusmerkistön. Tämä konkurrensikysymys siis ylipäänsä koskee vain tilanteita, joissa anastetaan jotain aineellista. Yritysvakoilusäännöksen 2 kohta otettiin lakiin 769/1990 vasta eduskuntakäsittelyssä, sillä hallituksen esityksessä kyseinen teko aiottiin kriminalisoida varkausrikoksena eikä yritysvakoiluna.¹¹⁶ Lakivaliokunta piti perustellumpana, että kaikki salaisen tiedon hankkimistavat ovat rangaistavia yritysvakoiluna. Mietinnön loppuosaan sisältyy lausuma ”tapauksissa, joissa yrityssalaisuuden sisältävä tallenne sellaisenaan on arvokas, voitaisiin kuitenkin soveltaa varkaus- ja kavallusrikossäännöksiä”¹¹⁷ Mietinnössä mainitaan eritoten, että tällaisissa tilanteissa voidaan soveltaa törkeää varkautta tai törkeää kavallusta koskevaa säännöstä ankarine rangaistusasteikkoineen.¹¹⁸

ym. 2022, s. 1280. Ks. toissijaisuuslausekkeista yleisesti Heikki Kallio, Toissijaisuuslausekkeet rikoslaisissa. Defensor Legis 1/2018, s. 19–36.

112. Tietojenkäsittelypetoksesta ja sen suhteesta maksuvälinepetokseen ks. Kaarlo Hakamies, Petos ja muu epärehellisyys, s. 1195–1259 teoksessa Lappi-Seppälä ym. 2022, s. 1215–1217.

113. Käsitteestä ks. liikesalaisuuslain (595/2018) 2 §; Tom Vapaavuori, Liikesalaisuudet ja salassapitosopimukset. 3., uudistettu painos. Alma Talent 2019, s. 55–69 ja Klaus Nyblin, Liikesalaisuuksien suoja. Kauppakamari 2024, s. 228–236.

114. Ks. tästä käsite-erittelystä Maiju Auranen, Salliiko liikesalaisuuslaki tiedon hankinnan? Lakimies 2/2025, s. 176–197.

115. Ks. Pekka Viljanen, 8.3 Yrityssalaisuusrikokset, s. 714–770 teoksessa Frände ym. 2023, s. 716–717; Vapaavuori 2019, s. 61 ja Ilkka Rautio, RL 30: Elinkeinorikokset, s. 1017–1050 teoksessa Lappi-Seppälä ym. 2022, s. 1026. Piirustus aineellisena oliona (paperina ja musteena) ei siis itsessään ole liikesalaisuus, vaan siitä ilmenevä merkityssisältö eli tieto on.

116. HE 66/1988 vp, s. 84–85.

117. Lakivaliokunnan mietintö 6/1990 vp (HE 66/1988 vp rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsitteväksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi), s. 11.

118. Ks. LaVM 6/1990 vp, s. 11.

Tällöin yritysvakoilu syrjäytynee sen tunnusmerkistöön sisältyvän toissijaisuuslausekkeen vuoksi.

Yritysvakoilun suhteesta anastusrikoksiin on esitetty rikosoikeustieteessä osin toisistaan poikkeavia näkemyksiä. Yksinkertaisin tulkinta on, että kun esine sellaisenaan on vähäarvoinen, anastussäännökset (perusmuotoinen varkaus ja näpistys) syrjäytyvät ja vain yritysvakoilusäännös soveltuu.¹¹⁹ Pekka Viljanen on kuitenkin tulkinnut, että vähäarvoisenkin esineen anastukseen voidaan soveltaa sekä anastusrikossäännöstä että yritysvakoilusäännöstä. Hänen perustelunsa mukaan rikoksen konkreettinen kohde on erilainen ja myöskään säännöksillä suojattavat oikeushyvät eivät ole yhtenevät. Viljanen tukee kannanottoaan myös ratkaisulla Kouvolan hovioikeus 2004:2.¹²⁰ Kyseinen ratkaisu kuitenkin koski jokseenkin erilaista tapausta: A oli anastanut yhtiön tuotantolaitoksesta julkistamattoman mallin mukaisia matkapuhelinkuoria ja myöhemmin toimittanut niitä B:lle. Jutussa A tuomittiin sekä varkaudesta että yrityssalaisuuden rikkomisesta (RL 30:5), B taas yrityssalaisuuden väärinkäytöstä (30:6). Tapauksessa Kouvolan hovioikeus 2004:2 A:n rikolliset teot erottuvat toisistaan selvemmin kuin sellaisessa tallenteen anastuksessa, jonka tekijä syyllistyy yritysvakoiluun.¹²¹

Tekijän menettely täyttää samanaikaisesti perusmuotoisen varkauden ja yritysvakoilun tunnusmerkistöt, jos hän esimerkiksi anastaa kannettavan tietokoneen, jonka sisällä on liikesalaisuuksia. Korkeimman oikeuden viimeaikaisessa ratkaisukäytännössä lainkonkurrenssiarviointissa painoarvoa on annettu ennen kaikkea säännösten suojeluobjekteille.¹²² Tässä hypoteettisessa tilanteessa lainkonkurrenssia puoltaa se, että asianomistaja on sama ja säännösten taustalla olevien suojeluobjektien mahdollinen ero vaikuttaa hiuksenhienolta, sillä kumpikin teko loukkaa yhtiön varallisuusintressejä. Varkauden ja yritysvakoilun välistä suhdetta on tällöin perusteltua tulkita lähtökohtaisesti siten, että varkaussäännös väistyy ankarammin rangaistavan yritysvakoilusäännöksen tieltä. Sama suositus koskee näpistyksen ja yritysvakoilun suhdetta, kuten piirustuksen anastusta.

Aineeton omaisuus voi olla muutakin kuin immateriaalioikeuksia tai liikesalaisuus-oikeuksia. Virtuaalisessa pelimaailmassa pelaaja voi rahalla hankkia objekteja, joita käytetään esimerkiksi pelissä menestymiseen tai pelihahmon

119. Näin Klaus Nyblin, Yrityssalaisuuksille dokumenttisuojat? Defensor Legis 1/2001, s. 76–97, 83. Ks. myös Rautio 2022, s. 1046.

120. Kouvolan hovioikeus 2004:2, asia R 03/1364, tuomio 30.9.2004. Ks. Viljanen 2023, s. 735–736. Ks. myös Pekka Viljanen, Vielä yritysvakoilusta ja yrityssalaisuuden rikkomisesta. Defensor Legis 3/2001, s. 425–434, 430.

121. Tekokokonaisuuden yhtenäisyys on yksi tekijä, joka puoltaa lainkonkurrenssin olemassaoloa. Ks. Lauri Luoto, Lainkonkurrenssin ratkaisukriteerit KKO:n tuoreen oikeuskäytännön ja oikeustieteen valossa. Defensor Legis 2/2022, s. 403–418, 415–416.

122. Ks. esim. KKO 2014:7 (ään.); KKO 2017:57; KKO 2019:31 (ään.); KKO 2021:7; KKO 2024:4; KKO 2025:12 ja KKO 2025:61. Ks. myös Jenna Piippo, Rikossäännösten oikeushyvälottuvuus lainkonkurrenssiarviointissa korkeimman oikeuden ratkaisukäytännön valossa. Lakimies 3–4/2022, s. 645–668.

koristeluun.¹²³ Koska anastussäännösten mukainen irtain omaisuus on aineellista, tällaisen virtuaaliobjektin oikeudeton ottaminen ei merkitse anastusta. Näin ollen Kouvolan hovioikeus niin sanotussa Habbo Hotel -asiassa hylkäsi näpistysyytteen lain sanamuodon, rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ja esitöiden nojalla.¹²⁴ Tämänkaltainen virtuaalisen omaisuuden viemiseen liittyvä teko voi kuitenkin täyttää petoksen tunnusmerkistön.¹²⁵ Aineellisuuskriteeriin on yksi lakisääteinen poikkeus: RL 28:13.2:n mukaan sitä, mitä varkaus- ja kavallussäännöksissä säädetään irtaimesta omaisuudesta, ”sovelletaan myös sähköön tai lämpöön, joka on saatettu taloudellisesti hyväksi käytettävään muotoon”.¹²⁶

Eräissä tilanteissa A:n omistama esine päätyy B:n tosiasialliseen määräysvaltaan ilman, että tapausta ainakaan välttämättä katsotaan varkaudeksi. Jos A unohtaa tavanomaisen irtaimen esineen yleiselle paikalle, josta B löytää sen ja ottaa määräysvaltaansa, B syyllistyy niin sanottuun löytötavaran kavallukseen (RL 28:4.2).¹²⁷ Löydetyn tavaran ottaminen on toki rankaisematonta silloin, kun omistaja on hylännyt tavaran eli tarkoittanut luopua sen omistamisesta. Hylkäämistarkoitus päätellään ulkoisista olosuhteista, kuten esineen arvosta, laadusta ja löytöpaikasta.¹²⁸ On myös mahdollista, että omistajan unohtama esine on lyhyen aikaa edelleen hänen hallinnassaan. Tämä edellyttäne, että omistajalla on summittainen käsitys sen olinpaikasta ja motiivi etsiä esine. Salovaara esittää osuvan esimerkin lompakosta, joka on metsätiellä ja näyttää äsken pudonneelta.¹²⁹ Tässä tapauksessa lompakon anastaja ottaa sen omistajan hallinnasta eli syyllistyy kavalluksen sijasta varkauteen. Anastusrikokset edellyttävät tahallisuutta, joka sisältää muun muassa tietoisuuden siitä, että esine ei ole hylätty.

123. Ks. Anssi Kärki, Arpajaisten ja uhkapelin määritelmien soveltumisesta palkintolaatikoihin eli ns. loot box -mekanismeihin. Lakimies 3–4/2020, s. 348–372, 348–353.

124. Kouvolan hovioikeus, asia R 10/863, tuomio 10.3.2011, viitaten HE 66/1988 vp, s. 34. Tapauksessa syytetty oli päässyt käsiksi toisen henkilön pelitiliin ja siirtänyt sieltä muualle 465 euron arvosta peliobjekteja. Hovioikeus perusteli ratkaisua muun ohessa sillä, että Internetissä toimivan Habbo Hotel -palvelun virtuaalisia huonekaluja ei voida pitää RL 28 luvussa tarkoitettuna irtaimena omaisuutena. RL 28 luvun säännösten tarkoituksena ei ole turvata kaikkea omaisuutta.

125. Näin myös Marko Forss – Anssi Keinänen, Rikoslakia koskeva lainvalmistelu – miten internet ja erityisesti sosiaalinen media huomioitiin vuosina 2009–2016 annetuissa hallituksen esityksissä. Edilex 2017/38, s. 11, alaviite 50.

126. Oikeushistoriasta ja eri kirjoittajien tulkinnoista ks. Salovaara 1960, s. 9–10, 14–15.

127. Ks. Lappi-Seppälä 2022a, s. 896–898.

128. Lappi-Seppälä 2022a, s. 897 ja Salovaara 1960, s. 27. Löytötaveralain (778/1988) 1 §:n 2 momentin 1 kohdan mukaan lakia ei sovelleta tavaroihin, jotka omistaja on ilmeisesti hylännyt.

129. Salovaara 1960, s. 77–78. Salovaara puhuu tässä yhteydessä vallinnasta tarkoittaen asiallisesti samaa kuin me tarkoitamme hallinnalla. Ks. alaluku 2.2. edellä. Unohduksissa olevan esineen hallinnan säilymisestä ks. myös Lappi-Seppälä 2022a, s. 881, joka erottaa vallinnan välittömästä ja suorasta kontrollista. Myöskään Ruotsissa hallinnan käsite ei ole puhtaasti fyysinen ja välitön. Ks. Almkvist 2020, s. 202–203, 238.

Erityisiä soveltamisongelmia esiintyy silloin, kun määräysvaltaan otettu esine on kesy tai puolikesy eläin. Koska eläin osaa liikkua omin avuin, hallinnan käsité täytynee ymmärtää jokseenkin toisin kuin elottomien esineiden tapauksessa. Jos esimerkiksi hevonen on karkuteillä, omistajalla ei ehkä ole summittaistakaan käsitystä sen olinpaikasta, mutta tuntuu luontevalta tulkita hallinnan säilyvän omistajalla jonkin aikaa.¹³⁰ Toisaalta esimerkiksi kissoja hylätään vuosittain tuhatmäärin.¹³¹ Jos henkilö löytää pannattoman kissan ja ottaa sen hallintaansa, tarkemmista olosuhteista riippuu, onko kyse rankaisemattomasta teosta, löytötavaran kavalluksesta vai varkaudesta.¹³²

Pohjois-Suomessa monin tavoin merkittävä puolikesy eläin on poro.¹³³ Vaikka porot ovat perinteisesti laiduntaneet vapaasti, kukin yksilö on yhdistettävissä omistajaan, sillä sen korvaan kaiverretaan omistajan yksilöivä tälle rekisteröity poromerkki.¹³⁴ Poron anastaminen voi tapahtua erinäisin tavoin: anastaja voi teurastaa eläimen, viedä sen elävänä toiselle alueelle tai muuttaa poromerkkiä.¹³⁵ Poronhoitolain (848/1990) 46 §:n mukaan poron anastamiseen ja sen yritykseen sovelletaan rikoslain säännöksiä varkaudesta ja kavalluksesta.¹³⁶ Lainvalmisteluasiakirjoissa on todettu, että teot voidaan toteuttaa joko anastamalla poro tai merkitsemällä poro anastamistarkoituksessa väärällä poromerkillä.¹³⁷ Vaikka jälkimmäinen teko voi sinänsä täyttää myös petoksen ja väärennyksen (RL 33:1–3) tunnusmerkitöt, lain sanamuodon ja esitöiden perusteella tekoon tulee soveltaa vain poronhoitolain 46 §:ssä tarkoitettuja rikossäännöksiä.¹³⁸ Lain esitöistä ei ole kuitenkaan saatavissa johtoa varkaus- ja kavallusrikosten väliseen

130. Ks. samoin Salovaara 1960, s. 76: ”Kotieläimet, varsinkin jos niillä on animus revertendi so. tottumus palata kotiin, pysyvät yleisen katsomustavan mukaan vallinnassa sellaisissakin olosuhteissa, joissa esineen vallinta olisi yleensä jo katsottu menetetyksi.” Vallinta tarkoittaa sitaatissa samaa kuin tarkoitamme hallinnalla. Ks. alaluku 2.2.

131. Poliisin blogi 2.8.2023 osoitteessa <https://poliisi.fi/-/olethan-sina-vastuullinen-kissan-omistaja->.

132. Esimerkiksi kissan kunto voi luoda perustellun käsityksen siitä, että se on hylätty. Tällöin tahallisuus puuttuu. Varkaudesta lienee kyse ainakin silloin, jos henkilöllä on todennäköinen käsitys kissan omistajasta. Järjestyslain (612/2003) ja eläinten hyvinvointilain (693/2023) sääntely ei suoraan vaikuta siihen, kuinka varallisuusrikossäännösten hallintakäsitettä tulkitaan.

133. Porojen merkityksestä ja kohtelusta saamelaisien keskuudessa ks. väitöskirja Anne-Maria Magga, Siidan lait: saamelaisen poronhoidon oikeusperiaatteet ja -teoria. Vastapaino 2024.

134. Porojen merkitsemisestä säädetään poronhoitolain (848/1990) 23–27 §:ssä. Merkeistä ks. myös <https://paliskunnat.fi/py/neuvonta/poromerkki-ja-pilttarekisterit/>. Rekisteriä ylläpitää paliskuntain yhdistys, joka paliskuntain tavoin voidaan lukea välilliseen julkishallintoon. Ks. Olli Mäenpää, Hallinto-oikeus. Alma Talent 2023, s. 246.

135. Ks. Juha Joona, Porovarkaus. Lakimies 5/2000, s. 710–733, 710–712.

136. Säännöksen sanamuoto kuuluu seuraavasti: ” – – mitä rikoslain 28 luvun 1–3 §:ssä ja 29 luvun 1–4 §:ssä on säädetty.” Pykälä on edelleen vuonna 1990 säädettyssä muodossa, minkä jälkeen kavallussäännökset on siirretty RL 28:4–6:ään.

137. Hallituksen esitys eduskunnalle poronhoitolaiksi 244/1989 vp, s. 20.

138. HE 244/1989 vp. Lainsäädäntöhistoriasta laajemmin ks. Joona 2000, s. 724, 726–727. Kuriositeettina voidaan mainita, että jos henkilö muuttaa poromerkkin muuksi kuin omaksi mer-

rajanvetoon, eikä kysymyksestä ole korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä. Oikeuskirjallisuudessa Juha Joonan on vuonna 2000 arvioinut poron anastamista systeemiperustelujen ja alioikeuskäytännön valossa. Hänen tulkintansa mukaan useimmat tekemuodot ovat varkauksia. Kavallus kuitenkin tulee kyseeseen silloin, kun paliskunnan työntekijä poronhoitotöissä muuttaa tai tekee poromerkin oikeudettomasti.¹³⁹ Tässä erikoistapauksessa onkin luontevaa ajatella, että poro on hänen hallinnassaan siinä missä kassavarat kaupan työntekijän hallinnassa. Varkauteen taas syyllistyy se, joka varkaussäännöksessä tarkoitettulla tavalla anastaa toisen hallussa olevan poron hallintaansa. Tällaisia varkaussyytteitä onkin nähty viimeaikaisessa alioikeuskäytännössä.¹⁴⁰

5. Johtopäätökset

Artikkelin tutkimustulokset ja avainkäsitteet voidaan esittää monihaarisena rakennepuuna. Oikeusjärjestelmän perustavanlaatuisin jako lienee se, että oliot jaetaan oikeussubjekteihin ja oikeusobjekteihin.¹⁴¹ Objektit voidaan jakaa esineisiin ja aineettomiin objekteihin. Jälkimmäinen jako on rikosoikeudellisesti valaiseva sikäli, että varkaus- ja ryöstösäännösten omaisuuden käsite kattaa pääsääntöisesti vain sellaiset oikeudet, jotka kohdistuvat¹⁴² esineisiin. Kyseisen käsitteen ulkopuolelle siis jäävät saamisoikeudet ja oikeudet, jotka kohdistuvat aineettomiin kohteisiin, kuten liiketalaisuuteen. Poikkeussäännöksen nojalla sähkö ja lämpö kuitenkin kelpaavat varkaus- tai ryöstörikoksen kohteeksi. Käsitteen ulkopuolelle jääviä varallisuusintressejä suojataan muun muassa rikoslain 28, 30 ja 36 luvun säännöksillä, joita kävimme läpi luvussa 4. Konkurensсионgelmiä voi syntyä, jos henkilö hankkii tiedon liiketalaisuudesta anastamalla esineen, esimerkiksi mallikappaleen. Jos esine on itsessään vähäarvoinen eli jos törkeän

kikseen, kyseessä voi olla avunanto varkauteen taikka (vahingoittamistarkoituksessa tehty) petos tai väärennys.

139. Joonan 2000, s. 723–727, etenkin s. 724.

140. Ks. esim. syytteen muotoilu tapauksessa Kainuun käräjäoikeus, asia R 23/117, tuomio 20.10.2023. Syyte hylättiin, koska poron oikeaa omistajaa koskeva näyttö jäi epäselväksi. Muutoksenhaku jätettiin tutkimatta, sillä ainoalla valittajalla, paliskunnalla, ei ole asianomistaja-asemaa (Rovaniemen hovioikeus, asia R23/876, tuomio 14.10.2024, vailla lainvoimaa).

141. Ks. Kurki 2024, s. 1455–1456. Oikeussubjekteja tunnetusti ovat sekä luonnolliset henkilöt että oikeushenkilöt. Ks. Havansi 2009, s. 94. Jako aiheuttaa pohdittavaa esimerkiksi eläinten ja ihmisalkioiden yhteydessä.

142. Kohdistumisesta puhuminen on kuvainnollista, koska viime kädessä nämäkin oikeudet merkitsevät etuasemia henkilöitä kohtaan. Kyseessä on kuitenkin tarkoituksenmukainen ja vakiintunut tapa kuvata tiettyjä oikeussuhteita. Ks. esim. Kartio 2001, s. 2–4.

varkauden tunnusmerkitö ei täyty, pidämme perustelluimpana tulkintaa, jossa tekijää rangaistaan vain yritysvakoilusta.

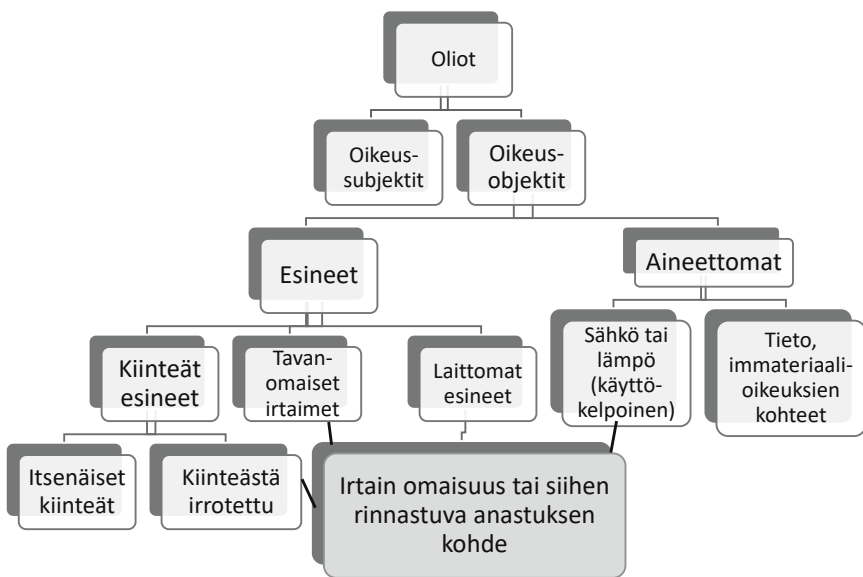
Esineiden kategorialla voidaan eritellä monin tavoin. Kun jäsenyyksen tarkoitus on palvella rikosoikeudellista systematiikkaa, kiinnostavaksi alakäsitteeksi nousee laittoman esineen käsite. Tällaisia ovat muun muassa huumausaineet ja rauhoitetut eläimet: niitä voidaan sanoa esineiksi, sillä niihin kohdistuva määräysvalta ei jää tyystin oikeuskulttuurisen mielikuvituksen ulkopuolelle. Ennakkopäätöksen KKO 2024:13 oikeusohjeen perusteella myös huumausaineet kuuluvat varkaus- ja ryöstösäännösten irtaimen omaisuuden käsitteen piiriin siinä missä tavanomaiset irtaimet esineet. Tällöin nämä säännökset suojaavat pelkkää tosiasiallista määräysvaltaa laittomaankin esineeseen.

Ennakkopäätöksen perustelut ja johtopäätös ovat jokseenkin alttiita kritiikille. Emme pidä merkittävänä ongelmana sitä, että rikossäännösten omaisuuden käsite eroaa esineoikeudellisesta, sillä rikoslain käsitteiden itsenäisyys on hyväksyttävä lähtökohta. Ongelman ydin on epäselvyys siitä, miksi varkaus- ja ryöstösäännökset suojaavat pelkkää tosiasiallista määräysvaltaa laittomaan esineeseen. Tällainen suojeleminen menee pidemmälle kuin taustalla oleva oikeushyvä eli omaisuuden suoja edellyttäisi, sillä perustuslain (731/1999) 15 §:n tulkintakäytännössä omaisuuden suoja ei ole ulotettu rikolliseen toimintaan. Toisaalta ratkaisun KKO 2024:13 johtopäätös ankkuroituu rikosoikeudelliseen traditioon: vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa on pidetty laittomia esineitä kelvollisina varkauden kohteina, ja konfiskaatiota koskevissa oikeuslähteissä vakiintuneesti puhutaan omistusoikeudesta laittomiin esineisiin. Voidaankin ajatella, että ennakkopäätös eksplikoi aiemmin rivien välistä ilmenneen käsityksen laittomien esineiden rikosoikeudellisesta statuksesta.

Kun otetaan huomioon, että korkeimman oikeuden ennakkopäätösten seuraaminen on vakiintunut pääsääntö, pidämme ratkaisun KKO 2024:13 johtopäätöstä suositeltavana tulkintana tietyistä ongelmista huolimatta. Sinänsä Vaasan hovioikeuden ratkaisu on etevästi perusteltu, ja rohkeampi lainsoveltaja voi asettua sen kannalle, mutta tällainen tuki edellyttää sisällöllisten ansioiden punnintaa lainkäytön ennakoitavuutta ja yhdenmukaisuutta vasten.¹⁴³

143. Ennakkopäätösten oikeuslähteopillisesta asemasta ks. esim. Raimo Siltala, Oikeudellinen tulkintateoria. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2004, s. 422–423. Vahvemman aseman puolesta ks. Mika Launiala, Korkeimman oikeuden ennakkopäätösjärjestelmä. Alma Talent 2020, luku 4.5.2. Tuoreena poikkeuksellisenä esimerkkinä mainittakoon, että eräät alemmat oikeudet jättivät noudattamatta oikeusapupalkkioita koskevaa ennakkopäätöstä KKO 2024:71. Ks. Antti Jokela, Oikeusavun palkkioperusteista. Prosessioikeusblogi 30.12.2024 osoitteessa <https://www.prosessioikeus.fi/oikeusavun-palkkioperusteista/>. Palkkiosaagan jatkosta ks. KHO 2024:129 ja KKO 2025:38.

Näin ollen jaottelua voidaan havainnollistaa seuraavalla suurpiirteisellä¹⁴⁴ kuviolla.

Kuvio 1. Avainkäsitteiden rakennepuu.

Tutkimus on omalta osaltaan vahvistanut käsitystä rikoslain käsitteiden itsenäisyydestä siviilioikeuteen nähden. Kuten tunnettua, oikeuskäsitteet mahdollistavat argumentaation sekä tuovat oikeusajatteluun vakautta ja ennakoitavuutta. Silloin, kun käsitteet ovat oikeudenaloittain rajoittuneita, täsmällisyyden kasvaessa syntyy myös lieveilmiöitä: esimerkiksi kokonaisuuksien ja asiayhteyksien hallinta vaikeutuu.¹⁴⁵ Kaarlo Tuorin mukaan viime vuosikymmeninä periaatteiden merkitys oikeuden systematisoinnissa on ”korostunut käsitteiden kustannuksella”.¹⁴⁶ Ilmiötä on syytä edelleen pohtia rikosoikeuden kannalta, kuten esimerkiksi Tapani on tehnyt. Käsitteitä ja periaatteita tarvitaan taistelupareina, joiden yhteistoimintaa rikosoikeustieteen tulee jalostaa.¹⁴⁷

144. Jaotus ei ole kattava, ja lokerointi ei tarkoita sitä, että kategoriat voitaisiin selvästi erottaa toisistaan.

145. Ks. Kaarlo Tuori, Oikeuden ratio ja voluntas. WSOYpro 2007, s. 143–148.

146. Tuori 2007, s. 150.

147. Taisteluparivertauksesta ks. Tapani 2004, s. 89.

On the object of stealing offences

JAAKKO MARKUS, LL.D., University Lecturer, University of Lapland – JENNA PIIPPO, LL.M.,
Doctoral Researcher, University of Lapland

In the Finnish Criminal Code, stealing offences, such as theft and robbery, employ the concept of “property”. Since criminal law is considered in principle autonomous, the concept may have a somewhat different meaning in criminal provisions than in private law. The article examines first which entities qualify as objects of theft or robbery although they are hardly considered property in private law. Second, we discuss when an illegal removal of property (in the private law sense) constitutes a crime other than robbery or theft.

In response to the first question, the point of departure is that the private law concept of property can hardly encompass things that are illegal to possess, such as narcotic drugs. Still, the Finnish Supreme Court has recently held that narcotics qualify as objects of robbery. We analyse the judgment and conclude that the criminal law concept of property includes mere factual possession of a thing (irrespective of its legality). The same should apply to other things that are illegal to possess, such as protected wild animals. To be sure, private law is still needed in order to understand criminal law in many contexts.

In response to the second question, an important point is that theft and robbery concern only material (tangible) things. This qualification excludes significant categories of property, such as bank assets, other monetary claim-rights, immaterial property, and trade secrets. Breaches of such property interests are criminalised through various provisions, such as means of payment fraud, embezzlement, and business espionage. Since the constituent elements of some provisions overlap, questions on the concurrence of offences emerge.

Pauli Rautiainen

Rakennetun ympäristön esteettömyys ja sen laiminlyönti syrjintänä

Lakimies
1/2026
s. 84–114

ASIASANAT: esteettömyys, rakentaminen, syrjintä, vammaiset, yhdenvertaisuus

1. Johdanto

”Ihmiset, joilla ei ole omakohtaista kokemusta vammaisuudesta (tai jotka eivät ole liikkuneet vammaisten ihmisten kanssa) eivät useinkaan hahmota, kuinka rakennetun ympäristön puutteellinen esteettömyys on seurausta lain heille antamista etuoikeuksista. – On annettavissa lukuisia esimerkkejä siitä, kuinka rakennettua ympäristöä koskevassa sääntelyssä vammaisten ihmisten toimijuus joko sivuutetaan tai määritellään vähempiarvoiseksi kuin vammattomien ihmisten toimijuus.”¹ Tämä kanadalaisen vammaisoikeuden apulaisprofessori Stephanie Chipeurin toteamus pitää hyvin paikkansa siitäkkin huolimatta, että kansainväliseen ihmisoikeusjärjestelmään on vähitellen rakentunut vammaisille ihmisille oikeus liikkua esteettömästi rakennetussa ympäristössä.

Aluksi tuo oikeus ankuroitiin YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 13 artiklassa sekä YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen (KP-sopimus, SopS 7–8/1976) 12 artiklassa taattuun oikeuteen liikkua vapaasti.² Sitten se alkoi kehittyä edelleen YK:n ihmisoikeus-sopimusten soveltamis- ja raportointikäytännössä.³ Esimerkiksi YK:n lapsen oikeuksien komitea katsoi, että puutteet esteettömyydessä johtavat vammaisten lasten syrjäytymiseen, ja velvoitti valtiot varmistamaan, että kouluissa, terveys-

* Pauli Rautiainen, HT, FM, KM, VTM, yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto; dosentti, Helsingin, Itä-Suomen ja Turun yliopistot. Kirjoittaja on yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan jäsen ja osallistunut eräiden tässä kirjoituksessa käsiteltyjen asioiden ratkaisemiseen lautakunnassa.

1. Stephanie Chipeur, *Inaccessibility and the Law of the Built Environment: Understanding People with Disabilities as Members of the Public*. McGill University 2021, s. 251.
2. Francesco Seatzu, Article 9, s. 225–242 teoksessa Valentina Della Fina – Rachele Cera – Giuseppe Palmisano (eds), *The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: A commentary*. Springer 2017.
3. Esim. YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia käsittelevän komitean yleiskommentti nro 14, kohta 12 ja YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia käsittelevän komitean yleiskommentti nro 5, kohdat 33 ja 36. Ks. YK:n vammaiskomitean yleiskommentti nro 2, kohdat 1–12.

keskuksissa ja sairaaloissa, valtion virastoissa sekä ostoskeskuksissa tehdään tarvittavat muutostyöt niiden tekemiseksi mahdollisimman helppokulkuisiksi vammaisille ihmisille.⁴

Lopulta YK:n yleissopimukseen vammaisten henkilöiden oikeuksista (vammaissopimus, SopS 27/2016), joka astui kansainvälisoikeudellisesti voimaan toukokuussa 2008, kirjattiin kokonaisvaltainen oikeus esteettömyyteen. Se on yksi sopimuksen läpileikkaavista periaatteista⁵ ja edellytys sille, että vammaiset ihmiset voivat nauttia yhdenvertaisesti muiden kanssa heille kuuluvista oikeuksista.⁶ Sopimuksen esteettömyyttä koskevassa 9 artiklassa asetetaan valtioille aiempaa laajempia ja osin kokonaan uusia positiivisia toimintavelvoitteita sekä ulotetaan epäsuorasti nämä positiiviset velvoitteet myös yksityisiin toimijoihin. Niinpä vaikka vammaissopimukseen liittyvässä keskustelussa sopimuksen laatimisen aikaan – pitkälti poliittisista syistä – väitettiinkin, ettei sopimuksella luotua uusia YK:n ihmisoikeusjärjestelmään aiemmin sisältymättömiä ihmisoikeuksia, ihmisoikeustutkimuksen valtavirrassa ajatellaan nykyään vammaissopimuksen 9 artiklan luoneen ihmisoikeusjärjestelmään uuden ihmisoikeuden: oikeuden esteettömyyteen.⁷ Sitä pidetään yhtenä 2000-luvun radikaaleimmista laajennuksista kansainväliseen ihmisoikeusjärjestelmään.⁸

Suomi ratifioi vammaissopimuksen vuonna 2016. Sopimus on ollut tästä lähtien laintasoisen osa kansallista oikeusjärjestystä. Perustuslain (731/1999) 22 §:ssä veloitetaan julkinen valta tulkitsemaan kaikkea kansallista oikeutta mahdollisimman pitkälti vammaisyleissopimuksen mukaisella tavalla, sellaisena kuin sen sisältö täsmentyy sopimusta valvomaan luodun YK:n vammaisten oikeuksien komitean yksilövalituksiin antamissa päätöksissä, yleiskommenteissa ja muissa tulkintakannanotoissa sekä antamaan sopimukselle ristiriitatilanteissa etusija kotimaisiin säännöksiin nähden aivan kuten muillekin laintasoisesti voimaansaatetuille ihmisoikeussopimuksille.⁹

Suomella on myös velvoite muuntaa ratifioimansa vammaissopimuksen velvoitteet osaksi kansallista oikeutta ryhtymällä tarvittaviin lainsäädäntömuutoksiin. Vammaissopimuksen voimaanpanolain esitöissä todettiin, ettei sopi-

4. YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 9, kohdat 39–40.

5. Ks. vammaissopimuksen 3 artikla.

6. Ks. vammaissopimuksen johdanto-osan v kohta.

7. Andrea Broderick, *Of rights and obligations: the birth of accessibility*. The International Journal of Human Rights 24(4) 2019, s. 393–413; Tara Melish, *An Eye Toward Effective Enforcement: A Technical-Comparative Approach to the Drafting Negotiations*, s. 70–96 teoksessa Maya Sabatello – Marianne Schulze (eds), *Human Rights and Disability Advocacy*. University of Pennsylvania Press 2013 ja Katarzyna Roszewska, *Accessibility – One of the Human Rights or the Means of Their Implementation*. Prawo i Więź 37(3) 2021, s. 158–176.

8. Seatzu 2017, s. 229.

9. Juhani Kortteinen – Tuomas Ojanen, *YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sen vaikutus yhdenvertaisuuslain soveltamiseen*, s. 462–492 teoksessa Outi Anttila – Tuomas Ojanen (toim.), *Yhdenvertaisuuslaki kommentein*. Alma Talent 2025, s. 597.

muksen esteettömyyttä koskeva 9 artikla edellytä sopimusta voimaanpantaessa lainsäädäntömuutoksia. Korkein hallinto-oikeus on kuitenkin katsonut, ettei tällä toteamuksella ole oikeudellista merkitystä, jos sopimuksen mukaiset vammaisten henkilöiden oikeudet muuta edellyttävät.¹⁰

Vammaisten ihmisten oikeuksia on analysoitu Suomessa niukasti.¹¹ Tarkastelen tässä kirjoituksessa lainopillisesti, millaiseksi vammaisten henkilöiden oikeus liikkuu ja toimia esteettömästi rakennetussa ympäristössä on muodostunut Suomen oikeudessa. Koska oikeutta esteettömyyteen on vammaissopimusta koskevassa kansainvälisessä oikeuskirjallisuudessa luonnehdittu syrjinnän kieltoon kiinnittyneeksi hybridioikeudeksi, kiinnitän huomion erityisesti siihen, missä määrin rakennetun ympäristön esteettömyyden laiminlyönti on alettu Suomessa käsittää vammaissopimuksen ratifioinnin jälkeen vammaisten henkilöiden syrjinnäksi.

2. YK:n vammaissopimus velvoittaa valtion edistämään esteettömyyttä ja kieltämään esteettömyyden laiminlyönnin syrjintänä

Vammaissopimuksen 9 artiklaa pidetään radikaalina laajenuksena kansainväliseen ihmisoikeusjärjestelmään, koska se asettaa huomattavasti laajempia ja pidemmälle meneviä positiivisia toimintavelvoitteita kuin ihmisoikeussopimukset yleensä.¹² Vammaissopimus asettaa jäsenvaltioille esteettömyyden edistämismuutoksen eli velvoitteen muuntaa käytettävissä olevien voimavarojensa mukaisesti muun muassa rakennettua ja rakentamatonta esteellistä fyysistä ympäristöä jatkuvasti ja järjestelmällisesti – asteittain mutta koko ajan edistytyn – esteettömäksi.¹³ Kyseessä on vammaisille ihmisille ryhmänä oikeuden olla tulematta esteetetyksi luova ennakkoon täytettävä (ex ante) velvollisuus, jonka keskeiseksi toteuttamismuodoksi sopimus nimeää kaikille sopivan suunnittelun periaatteen noudattamisen: esteetön fyysinen ympäristö hahmotetaan ensisijaisesti sellaiseksi, jossa vammaiset henkilöt tulevat mahdollisimman vähän esteetetyiksi, ja vasta toissijaisesti sellaiseksi, jossa on otettu käyttöön erilaisia

10. KHO 2022:6.

11. Suomalaisesta vammaisoikeudellisesta tutkimuksesta ks. esim. Tapio Rätty, Uusi vammaispalvelulaki. Edita 2025 ja Pauli Rautiainen, Vammaisen ihminen oikeudessa, s. 21–59 teoksessa Antti Teittinen – Mari Kivistö – Merja Tarvainen – Sanna Hautala (toim.), Vammaiset ihmiset kansalaisena. Vastapaino 2021.

12. Broderick 2019, s. 393–413.

13. YK:n vammaiskomitean yleiskommentti nro 2, kohta 27.

heidän tarvitsemiaan erityisiä esteettömyystoimia.¹⁴ Sopimus kieltää jäsenvaltiota perääntymästä esteettömyyden edistämisestä julkisen talouden säästötoimiin vedoten.¹⁵ Se edellyttää, että esteettömyyttä edistetään laajasti koko yhteiskunnassa: esteettömäksi ei tehdä vain julkisesti ylläpidettyä fyysistä ympäristöä vaan myös kaikki yksityisten ylläpitämät yleisölle avoimet tilat ja palvelut.¹⁶

Sopimuksen nimenomaisena tarkoituksena on siten saada valtiot luomaan esimerkiksi lainsäädäntöä, joka velvoittaa julkiset ja yksityiset toimijat ryhtymään erilaisiin vammaisia henkilöitä esteyttäviä esteitä tehokkaasti purkaviin toimiin. Vammaissopimuksen 9 artikla luettuna yhdessä itsenäisen elämän turvaamisesta koskevan 19 artiklan kanssa velvoittaa esimerkiksi muuttamaan asunotokantaa esteettömäksi ja tarjoamaan sote-palveluita esteettömästi.¹⁷ Sopimus painottaa myös koulutuksen (24 artikla), työpaikkojen (27 artikla), poliittisen elämän (29 artikla) sekä kulttuuri-, virkistys-, vapaa-ajan- ja urheilutoiminnan (30 artikla) esteettömyyttä, mutta ei missään nimessä rajaa esteettömyyteen liittyviä veloitteitaan näille elämänalueille vaan ulottaa ne koko yhteiskuntaan.¹⁸ Yksilövalitusasioita käsitellessään sopimusta valvova YK:n vammaiskomitea on ulottanut esteettömyyden turvaamisveloitteen esimerkiksi yksityisille pankeille pankkiautomaattien osalta¹⁹ sekä yksittäisille kiinteistöjen ja rakennusten omistajille esteettömien kulkuväylien osalta²⁰ katsoen, että mahdollistaessaan yksityisten toimijoiden esteettömyyden laiminlyönnit sopimusvaltio on loukannut YK:n vammaissopimuksen asettamia positiivisia toimintaveloitteitaan.²¹

Vammaissopimus velvoittaa valtiot laatimaan vammaisille ihmisille mahdollisuuden nauttia yleisölle avoimista tiloista ja palveluista turvaavia rakennetun ympäristön esteettömyyden vähimmäisstandardeja, valvomaan näiden standardien noudattamista ja puuttamaan tehokkain sanktioin, kuten sakoin, standardien rikkomiseen.²² Sopimus itsessään sisältää kuitenkin hyvin niukasti selkeitä standardien sisältöä koskevia veloitteita. Tarkin määräys on velvollisuus sisällyttää standardeihin veloitte yleisölle avoimien rakennusten ja muiden tilojen opastetekstien tarjoamiseen pistekirjoituksella sekä helposti luettavassa ja ymmärrettävässä muodossa, jotta etenkin sokeat ja kognitiivista fatiikkia kokevat

14. YK:n vammaissopimuksen 4 artiklan 1 kohdan f alakohta ja YK:n vammaiskomitean yleiskommentti nro 2, kohdat 15–16 ja 24.

15. YK:n vammaiskomitean yleiskommentti nro 2, kohta 25.

16. YK:n vammaiskomitean yleiskommentti nro 2, kohdat 18–19.

17. YK:n vammaiskomitean yleiskommentti nro 5, kohta 34.

18. YK:n vammaiskomitean yleiskommentti nro 5, kohta 53.

19. YK:n vammaiskomitean päätös asiassa Nyusti ja Takács v. Unkari, CRPD/C/9/D/1/2010.

20. YK:n vammaiskomitean päätös asiassa Bacher v. Itävalta, CRPD/C/19/D/26/2014.

21. Ks. Anna Lawson, Accessibility Obligations in the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Nyusti & Takács v Hungary. *South African Journal on Human Rights* 30(2) 2014, s. 380–392.

22. YK:n vammaissopimuksen yleiskommentti nro 2, kohdat 28–29.

voivat suunnistaa rakennetussa ympäristössä.²³ Pääosin sopimus sisältää kuitenkin keinoavomia tavoitesidottuja esteettömyysvelvoitteita. Se jättää näin valtioille runsaasti liikkumatilaa etsiä erilaisia keinoja esteettömyyden edistämiseen.

Sen ohella, että vammaissopimus asettaa esteettömyyden edistämismvelvoitteen, se velvoittaa lähestymään rakennetun ympäristön esteellisyyttä ja sen tuottamaa vammaisten henkilöiden esteetymistä syrjintänä.²⁴ Sopimusta valmistellut komitea korostikin oikeuden esteettömyyteen olevan hybridioikeus, joka yhtäältä asettaa valtioille positiivisia toimintavelvoitteita ja toisaalta toteutuu syrjinnän kieltojen kautta.²⁵ Sopimus määrittelee esteettömyyden laiminlyönnin eräksi vammaisiin henkilöihin kohdistuvan syrjinnän muodoksi ja velvoittaa valtiot määrittelemään syrjintälainsäädännössään kattavasti ja selkeästi esteettömyyden epäämisen kielletyksi syrjinnäksi.²⁶ Sopimus velvoittaa valtioita sisällyttämään oikeusjärjestykseensä tehokkaat oikeussuojakeinot, joilla vammaiset voivat haastaa esteettömyyden laiminlyönnin, oli esteettömyysvelvoitteista säädetty sitten erityyppisessä erityislainsäädännössä tai osana yleisiä syrjintäkieltoja.²⁷

Jos esteettömyyden puute estää vammaiselta henkilöltä pääsyn yleisölle avoimeen palveluun tai tilaan, se on sopimuksen perusteella katsottava kansallisessa lainsäädännössä kielletyksi vammaisuuteen perustuvaksi syrjinnäksi ainakin seuraavissa kahdessa tilanteessa: 1) palvelu tai tila on otettu käyttöön sen jälkeen, kun sitä koskevat esteettömyys- ja saavutettavuusstandardit ovat tulleet voimaan, taikka 2) pääsy tilaan tai palveluun (sen valmistumis- tai aloitushetkellä) olisi voitu mahdollistaa tekemällä kohtuullisia mukautuksia eli sellaisia tilannesidonnaisia tarpeellisia ja kohtuullisia järjestelyjä, jotka mahdollistavat vammaisen henkilön yhdenvertaisen osallistumisen.²⁸ Tämä osoittaa, että esteettömyyden laiminlyönti syrjintänä tulee lähelle kohtuullisen mukautuksen laiminlyöntiä syrjintänä, sillä edes esteettömyysstandardien noudattaminen ei välttämättä riitä takaamaan esteettömyyttä heille, joilla on esimerkiksi jokin harvinainen vamma, jota ei ole otettu huomioon esteettömyyttä ja saavutettavuutta koskevien standardien laatimisessa, tai jotka eivät käytä saavutettavuuden varmistamiseksi tarjottuja tapoja, muotoja tai keinoja eli eivät esimerkiksi lue pistekirjoitusta.²⁹

Kohtuullisen mukauttamisen velvoite ulottuu näin sellaisiinkin tilanteisiin, joissa julkinen tai yksityinen toimija on sekä täyttänyt esteettömyysstandardit että toiminut syrjintälainsäädännössä asetettujen yleisten esteettömyysvelvoittei-

23. YK:n vammaissopimuksen 9 artiklan 2 kappaleen d kohta ja YK:n vammaissopimuksen yleiskommentti nro 2, kohta 20.

24. YK:n vammaiskomitean yleiskommentti nro 2, kohta 23.

25. Ks. Daily Summary of discussions at the seventh session of UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Ad Hoc Committee 31.1.2006.

26. YK:n vammaiskomitean yleiskommentti nro 2, kohdat 29 ja 31.

27. YK:n vammaiskomitean yleiskommentti nro 2, kohta 25.

28. YK:n vammaiskomitean yleiskommentti nro 2, kohta 31.

29. YK:n vammaiskomitean yleiskommentti nro 2, kohta 25.

den mukaisesti. Kohtuullisen mukauttamisen velvollisuutta on ex nunc -tyyppisenä velvollisuutena noudatettava siitä lähtien, kun vammaisen henkilö tarvitsee sitä tietyssä tilanteessa voidakseen kyseisessä yhteydessä nauttia oikeuksistaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Kohtuullisen mukauttamisen velvoite oikeuttaa siis vammaisen henkilön pyytämään esteettömyysstandardien ulkopuolelle jäävää esteettömyysratkaisua, jota ei tarvitse kuitenkaan toteuttaa vammaisen henkilön tahtomassa muodossa. Kohtuullisen mukauttamisen velvoitteen täyttämiseksi riittää, että velvoitettu toimija ryhtyy neuvoteltuaan mukautusta tarvitsevan kanssa toteutettavissa olevaan, tarpeelliseen ja asianmukaiseen, oikeasuhtaisen rasitteen toimijalle asettavaan tilannesidonnaiseen toimenpiteeseen, joka poistaa riittäväksi katsottavalla tavalla esteitä vammaisen henkilön yhdenvertaiseen asemaan muiden kanssa asettamisen tieltä.³⁰ Siinä missä esteettömyyden turvaamisvelvoite on sillä tavalla ehdoton, ettei velvoitettu voi vedota laiminlyönnin syynä tästä aiheutuvaan rasitteeseen, kohtuullisen mukauttamisen velvoite pätee ainoastaan, jos sen toteuttamisesta ei aiheudu toimijalle kohtuutonta rasitetta.³¹

Oikeuden esteettömyyteen syrjintäkieltoon kiinnittyvänä hybridioikeutena jäsentämisen näkökulmasta on olennaista samalla huomata kohtuullisen mukauttamisen velvoitteen olevan tilannekohtaisena ex nunc -velvoitteena siten ex ante -tyyppiselle esteettömyyden turvaamisvelvoitteelle alisteinen, että sen noudattaminen tulee arvioitavaksi pääsääntöisesti vasta sellaisessa tilanteessa, jossa velvoitetun voidaan jo katsoa täyttäneen esteettömyyden turvaamisvelvoitteensa. Jos ex ante -tyyppistä esteettömyyden turvaamisvelvoitetta puolestaan katsotaan jossain tilanteessa jo rikutun, ei ole useinkaan tarpeen erikseen tarkastella, rikkooko sama teko myös ex nunc -tyyppistä kohtuullisen mukauttamisen velvoitetta. Vammaissopimuksen näkökulmasta yksikään toimija ei voi nimittäin perustella esteettömyyteen liittyvien positiivisten toimintavelvoitteiden laiminlyöntiä sillä, että se on ryhtynyt tai on valmiina ryhtymään kaikkiin tarvittaviin kohtuullisiin mukautuksiin.

3. Esteetöntä rakentamista koskeva sääntely

Esteettömyyden toteutuminen eri aikakausina on ollut riippuvainen kyseisen aikakauden rakentamisen tavoitteista sekä rakentamismääräyksistä ja -ohjeista. Rakentamisen esteettömyyden sääntelytarpeeseen herättiin Suomessa 1960- ja 1970-luvuilla. Vuonna 1962 ilmestyi ensimmäinen suomalainen esteettömyysjul-

30. YK:n vammaiskomitean yleiskommentti nro 6, kohta 25.

31. YK:n vammaiskomitean yleiskommentti nro 2, kohta 25.

kaisu, lehtinen Yhdyskuntasuunnittelu ja liikuntavammaiset. Seuraavana vuonna Suomen siviili- ja asevelvollisuusinvalidien liitto suomensi tanskalaisen julkaisun Ohjeita pyörätuolia käyttävien invalidien asuntojen suunnittelijoille. Suomen Arkkitehtiliiton Asemakaava- ja Standardisoimislaitos julkaisi vuonna 1969 kolme liikuntaesteiden poistamista käsittelevää RT-korttia.³² Varhaisin varsinaisen esteettömyysnormi annettiin Suomessa vuonna 1973. Se koski yleisön käyttöön tarkoitettuja tiloja, joiden rakentamisessa tuli kiinnittää riittävää huomiota siihen, että tilat olivat käytettävissä myös henkilöille, joiden liikuntakyky tai kyky suunnistaa on rajoittunutta. Seuraavina vuosikymmeninä Suomen rakentamismääräyskokoelmaan otettujen esteettömyyttä koskevien normien määrä kasvoi, mutta esteettömyysvelvoitteita ei pidetty vielä 1990-luvullakaan kovin vahvasti velvoittavina etenkin asuntorakentamisen osalta. Velvoittavammaksi sääntely alettiin kokea vasta 2000-luvulla.³³

Vuoden 1999 maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999, MRL) säädettiin melko pian perusoikeusudistuksen jälkeen perustuslakivaliokunnan myötävaikutuksella.³⁴ MRL:ään ei kuitenkaan sisältynyt varsinaista esteettömyyssääntelyä, joka lisättiin siihen ilman perustuslakivaliokunnan myötävaikutusta – vuonna 2013 voimaan tulleella muutoksella (958/2012) tarkennettiin rakentamisen olennaisia teknisiä vaatimuksia ja niiden soveltamista ottaen huomioon uuden perustuslain 80 §:n vaatimukset muun muassa laintasoisten esteettömyyttä koskevien perussäännösten tarpeesta (117 e §).³⁵ Rakentamismääräyskokoelman esteettömyyssääntely siirrettiin perustuslain vaatimalla tavalla asetuksen tasolle, kun MRL:ssä annettuja velvoitteita täsmentävä valtioneuvoston asetus rakennuksen esteettömyydestä (241/2017, esteettömyysasetus) annettiin vuonna 2017. Velvoitteet rakennukseen ja sen tonttiin tai rakennuspaikkaan kohdentava asetus kattaa muun muassa rakennuksen sisäntuloväylät, sisäänkäynnin, ovet, rakennuksen sisällä olevat kulkuväylät, tietyin edellytyksin hissien ja sen mitat, WC- ja pesutilat sekä kokoontumis- ja majoitustilat painottaen erityisesti pyörätuolikäyttäjien näkökulmaa rakennetun ympäristön esteettömyyteen.

Asetuksen valmistelun yhteydessä oikeuskansleri arvosteli ankarasti ympäristöministeriössä tapahtunutta valmistelutyötä ja katsoi, ettei valmistelussa huomioitu riittävästi perustuslain ja vammaissopimuksen asettamia velvoitteita eikä asetuksen yksittäisiä säännöksiä peilattu riittävästi perustuslain ja vam-

32. RT 096.0 Liikuntaesteiden poistaminen, yleiset perusteet; RT 096.1 Liikuntaesteiden poistaminen, kaupunkisuunnittelu ja RT 096.2 Liikuntaesteiden poistaminen, rakennussuunnittelu.

33. Ympäristöministeriön julkaisuja 13/2012: Asuinrakennusten ja pihojen esteettömyyden tila (Ira Verma – Niina Kilpelä – Johanna Hätönen) ja Selja Flink – Niina Kilpelä, Samasta ovesta – Saavutettavia kulttuurihistoriallisia kohteita. Kynnys 2012.

34. Perustuslakivaliokunnan lausunto 38/1998 vp (HE 101/1998 vp rakennuslainsäädännön uudistamiseksi).

35. Ks. hallituksen esitys eduskunnalle laiksi maankäyttö- ja rakennuslain muuttamisesta 81/2012 vp.

maissopimuksen velvoitteisiin. Vaikka asetus ja sen perustelumuu-
 tios joiltain osin paranivat oikeuskanslerin huomautusten jälkeen, esteettömyysasetuksen
 ja sitä kautta rakentamisen esteettömyysääntelyn asianmukainen oikeudellinen
 arviointi suhteessa sen perus- ja ihmisoikeusperustaan jäi tekemättä. Koska ase-
 tusta sovelletaan täysimääräisesti rakennusluvan vaatimaan uudisrakentamiseen
 ja rajoitetusti korjausrakentamiseen, se ei siten kohdistu kuin hyvin rajalliseen
 osaan rakennettua ympäristöä. Oikeuskansleri arvosteli myös sitä, ettei asetus
 ulotu riittävän laajasti korjausrakennettaviin rakennuksiin.³⁶

Rakennetun ympäristön esteettömyyttä koskevaa sääntelyä sisältyy myös
 asetukseen rakennuksen käyttöturvallisuudesta (1007/2017), asetukseen asuin-,
 majoitus- ja työtiloista (1008/2017), asetukseen rakennuksen ääniympäristöstä
 (796/2017) ja asetukseen rakennusten paloturvallisuudesta (848/2017). Asetuk-
 sentasoinen rakentamisen esteettömyyttä koskeva sääntely on näin pirstoutunut
 useaan säädökseen, mikä tekee kokonaiskuvan saamisen siitä vaikeaksi. Kuvaava
 esimerkki on se, kuinka esteettömän kulkuväylän vähimmäisleveydestä sää-
 detään esteettömyysasetuksessa (2 §) ja vähimmäiskorkeudesta käyttöturval-
 lisuusasetuksessa (19 §). Maankäyttö- ja rakennuslaki on sittemmin korvattu
 rakentamislilla (751/2023), jonka 35 §:ään sisältyy rakentamisen esteettömyyttä
 koskeva perussäännös. Se sisältää muuttamattomana pysyneeseen esteettömyys-
 asetukseen viittaavan asetuksenantovaltuuden.

Vaikka esteettömyysääntelyyn onkin alettu suhtautua 2000-luvulla aiempaa
 velvoittavammin, on lukuisia tuoreita esimerkkejä, jotka osoittavat rakennusval-
 vontaviranomaisten soveltaneen sitä edelleen käytössään olevan harkintavallan
 rajoissa selkeimmistäkin velvoitteista tinkien. Rakennusvalvonnassa on sallittu
 esimerkiksi ratkaisu, jossa esteettömyysasetuksen 9.2 §:ssä tarkoitettu wc- ja
 pesutilan niin sanottu pyörähdysympyrä on käytettävissä vain oven ollessa auki.³⁷
 Rakennusvalvontaviranomaisten myöntävyttä erilaisiin poikkeuksiin esteet-
 tömyysvaatimuksista selittänee se, kuinka hallinto-oikeudetkin ovat katsoneet,
 että esteettömyysvaatimuksiin tulee myöntää poikkeuksia etenkin korjausrak-
 entamisessa silloin, kun esteettömyysvaatimuksien noudattamisesta aiheu-
 tuu merkittäviä kustannuksia eikä niiden noudattaminen muun ympäristön
 esteettömyyspuutteiden takia olennaisesti parantaisi vammaisten henkilöiden
 mahdollisuuksia toimia rakennetussa ympäristössä.³⁸

36. Oikeuskanslerin ratkaisu (rakennuksen esteettömyyttä koskevien säännösten valmistelu).
 OKV/1246/1/2016.

37. Pauli Rautiainen, Hyvinvointioikeus yhteiskuntapoliittisten kamppailujen areenana, s. 64–103
 teoksessa Virve Toivonen – Anna Mäki-Petäjä-Leinonen – Eeva Nykänen (toim.), Hyvinvoin-
 tioikeus – kirjoituksia oikeudesta ja hyvinvoinnista. Kauppakamari 2022.

38. Turun hallinto-oikeus nro 19/0097/1, päätös 18.4.2019. Äänestyksessä (2–1) vähemmistöön
 jäänyt tuomari katsoi, ettei taloyhtiön saunatilojen peruskorjausta koskeneessa asiassa olisi
 tullut rakennusvalvontaa velvoittaa myöntämään taloyhtiölle sen hakemaa poikkeusta laki-
 sääteisiin esteettömyysvelvoitteisiin.

Rakennustarkastajalla tai rakennusvalvontaa suorittavalla kunnan muulla viranhaltijalla on oikeus kirjallisesti annettavalla määräyksellä keskeyttää rakennustyö. Näin voidaan toimia, jos rakennustyö ei vastaa siihen myönnettyä lupaa tai viranomaisshyväksyntää tai jos se on vastoin rakentamista koskevaa lainsäädäntöä. Rakennusvalvontaviranomainen voi velvoittaa niskoittelijan oikaisemaan sen, mitä on tehty tai lyöty laimin, ja tarvittaessa tehostaa kieltoa tai määräystä uhkasakolla tai teettämisuhalla. Ympäristöministeriön tilaamassa selvityksessä esteettömyysasetuksen toimevuudesta on valvonnan osalta kuitenkin todettu, että riittämättömien resurssien takia ”jälkivalvontaa on melko vähän, ja jossain määrin vain kuntalaisten oma aktiivisuus palauttaa esteettömyysasetuksen noudattamisen ongelmat rakennusvalvontaan”.³⁹

Valtioneuvoston tilaamassa selvityksessä esteettömyysääntelyn suhteesta YK:n vammaisopimukseen on todettu, että esteettömyyttä koskevien asetusten sääntely on riittämätöntä, mikä koskee muun muassa säännöksiä rakennuksen käyttöä koskevasta kulkuväylästä, luiskasta, portaiden helppokulkuisuudesta, esteettömän autopaikan sijainnista, saattoliikenteen pysähtymispaikasta, ulko-ovesta, yleisten tilojen sisäovista, hisseistä (mukaan lukien pientalojen hissi-varaus), valaistuksesta ja kontrasteista, äänentoistojärjestelmistä, sisäilmasta, opasteista, esteettömän makuuhuoneen koosta ja apuvälineiden säilytyksestä.⁴⁰ Tämä johtuu siitä, että suurin osa esteettömyysvelvoitteista perustuu erilaisiin ohjeisiin ja suosituksiin, joiden sisältöä ei useinkaan viedä velvoittaviin kaavamääräyksiin tai viranomaispäätöksiin. Esimerkiksi liikuntaesteisen pysäköinti-paikan 2 %:n enimmäiskaltevuutta koskeva suositus sisältyy suunnittelua ohjeistaviin RT-ohjekortteihin ja niihin pohjautuvaan julkaisuun Esteetön rakennus ja ympäristö,⁴¹ mutta sitä ei useinkaan viedä kaavamääräyksiin tai rakentamista ohjaaviin lupapäätöksiin. Suurin osa esteettömän rakentamisen ohjaamisesta tapahtuu siten edelleen sellaisilla suunnittelua ohjaavilla ohjeilla, joilla ei ole ilman niiden viemistä viranomaispäätöksiin oikeudellista velvoittavuutta ja joita noudatetaan sattumanvaraisesti.

Samalla huomattava osa rakennusten esteettömyydestä syntyy pistemäisesti joko vammaispalvelulain (675/2023) 22 §:n mukaisina asunnonmuutostöinä tai vapaaehtoisina parannustöinä, kun rakentamislain nojalla annetun esteettömyysasetuksen veloitteet kohdistuvat vain pieneen osaan rakennettua ympäristöä. Asuinrakennusten osalta vapaaehtoisia parannuksia edistää esimerkiksi vuonna 2022 asunto-osakeyhtiölakiin (1599/2009) lisätty osakkeenomistajan oikeus tehdä kustannuksellaan yhtiön hallinnassa olevissa tiloissa esteettömyyttä

39. Ympäristöministeriön julkaisuja 16/2024: Esteettömyysasetuksen toimevuusarviointi (Jeremias Kortelainen – Nella Koivula – Noora Koski – Olli Oosi – Marjo Kivi – Terhi Tamminen), s. 51.

40. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:71: YK:n vammaisopimus ja rakennetun ympäristön esteettömyys. Tulevaisuuden lainsäädäntö- ja ohjaustarpeet (Laura Arpiainen – Satu Wäre-Åkerblom – Eeva Hillukkala – Raisa Mäkinen – Vera Roberts).

41. Niina Kilpelä, Esteetön rakennus ja ympäristö. Rakennustieto 2019.

parantavia muutostöitä (5 luvun 8 §), joita kuitenkin rajaa yhtiön ja toisten osakaiden oikeus asettaa ehtoja rakennusta mahdollisesti vahingoittavalle tai haittaava yhtiölle tai toiselle osakkaalle asettavalle muutostyölle (5 luvun 3 §).

4. Tie- ja katualueiden sekä yleisten alueiden esteettömyyttä koskeva sääntely

YK:n vammaissopimuksen 9 artikla velvoittaa ulottamaan esteettömyysstandardit rakennusten ohella myös tie- ja katualueille sekä yleisille alueille. Tie- ja katualueiden osalta lainsäädäntöön sisältyy esteettömyysvelvoitteita, mutta yleisten alueiden suunnittelun ja rakentamisen osalta niistä ei ole säädetty vastaavalla tavalla kuin rakennusten rakentamisen kannalta.

Tieliikennelain (729/2018) 12 §:ssä kielletään tienkäytön, kuten jalankulun, esteyttäminen, ja lain 2 §:ssä tunnistetaan eräänä jalankulun muotona esimerkiksi pyörätuolilla liikkuminen. Lain soveltamisala on kuitenkin jäänyt ajoneuvoliikenteen ulkopuolella epäselväksi. Selvää ei ole myöskään, milloin esimerkiksi erilaisten kylttien ja rakennelmien tai vaikka aurattujen lumikienosten, jotka estävät muun muassa pyörätuolikäyttäjän tai sokean itsenäisen liikkumisen, jättäminen yleisesti jalankulkuun käytetylle alueelle on käsitettävä tieliikennelain kieltämäksi jalankulun esteyttämiseksi. Sinänsä esteyttäminen voisi tulla sanktoiduksi jopa rikoslain (39/1889) 23 luvun 1 §:ssä tarkoitettuna liikenneturvallisuuden vaarantamisena.

Katuympäristön esteettömyyttä säännellään myös kadun ja eräiden yleisten alueiden kunnossa- ja puhtaanapidosta annetulla lailla (669/1978, kunnossapitolaki). Lakia ollaan parhaillaan uudistamassa ja lainvalmistelun yhteydessä on tunnistettu esteetöntä rakentamista koskevan sääntelyn tapaan se, ettei nykyinen sääntely turvaa vammaissopimuksen 9 artiklan positiivisten toimintavelvoitteiden toteutumista. Samalla kun uusien esteettömyysvelvoitteiden asettamiselle on tältäkin osin ilmeinen tarve, pohditaan ympäristöministeriölle lain uudistustarpeesta laaditussa muistiossa, kuinka uusia velvoitteita asetettaessa on huomioitava kustannusvaikutukset ja niiden jakautuminen toimijoiden kesken.⁴² Katualueen ja yleisten alueiden esteettömyysvelvoitteita valmisteltiin myös hallituskaudella 2019–2023 vireillä olleessa maankäyttö- ja rakennuslain kokonaisuudistuksessa, mutta asiaa koskevien säännösten uudistaminen raukesi.

42. Ympäristöministeriön julkaisuja 43/2023: Kadun ja eräiden yleisten alueiden kunnossa- ja puhtaanapidosta annetun lain (669/1978) toimivuusarviointi (Timo Perälä – Eeva Huuhtanen – Pekka Tahkola), s. 62.

Onkin epäselvää, miten tällä hetkellä valmisteilla olevassa kunnossapitolain korvaavassa yhdyskuntarakentamislaisissa ja muussa mahdollisesti säädettävässä yleisiä alueita koskevassa lainsäädännössä kehitetään yleisten alueiden esteettömyyttä koskevia vaatimuksia. Lakiuudistusta valmistellut työryhmä ei kyennyt saamaan toimikautensa päättymiseen syksyllä 2025 mennessä valmiiksi työryhmämuistiota, mutta se julkaisi luonnoksen uudesta yhdyskuntarakentamislaisista yksityiskohtaisine pykäläperusteluineen. Mikäli laki säädetään julkaistun luonnoksen mukaisena, kunnossapitolain kumoavaan uuteen yhdyskuntarakentamislakiin otetaan asetuksenantovaltuus, jonka nojalla voidaan myöhemmin antaa yhdyskuntarakentamista ohjaavaa esteettömyyssäätelyä. Vaikka lainvalmistelun yhteydessä ei siis päästy esteettömyyssäntelyn sisältöä koskevaan keskusteluun, yhdyskuntarakentamislain luonnoksessa on tunnistettu, kuinka asetuksenantovaltuus mahdollistaisi esteettömyysvelvoitteiden kehittämisen myöhemmin YK:n vammaisoppimuksen 9 artiklan velvoitteiden mukaiseksi.⁴³

Valitun sääntelytekniikan ongelmana on kuitenkin se, että rakentamislain nojalla annettuihin asetuksiin liittyvät pistemäisen ja fragmentaarisen sääntelyn ongelmat siirtyvät myös yhdyskuntarakentamisen sääntelyyn. Sen jälkeen, kun rakentamisen ja yhdyskuntarakentamisen laintasoinen sääntely on saatu uudistettua, katse tulisikin kääntää asetuksentasoisen sääntelyn huolelliseen kokonaisuudistukseen. Lisäksi huomio olisi kiinnitettävä myös esteettömyysvelvoitteiden tehokkaaseen valvontaan ja velvoitteiden mukaisen toiminnan laiminlyönnin sanktiointiin, sillä esimerkiksi luonnoksessa esitetystä muodosta yhdyskuntarakentamislain esteettömyyssäntely jää osin valvonnan katveeseen ja sen rikkominen pitkälti sanktioimattomaksi.

5. Rakennetussa ympäristössä tapahtuvan toiminnan esteettömyyttä koskeva sääntely

Koska edellä käsitelty esteetöntä rakentamista sekä tie-, katu- ja yleisten alueiden esteettömyyttä koskeva sääntely kohdistuu vain pieneen osaan rakennettua ympäristöä, vammaisoppimuksen 9 artiklan positiiviset toimintavelvoitteet toteutuvat paremmin rakennetun ympäristön käyttöä koskevan sääntelyn kautta. Se kohdistuu rakennettuun ympäristöön rakennusten rakentamista sekä katu- ja tiealueiden esteetömyydenä pitämistä laajemmin. Suomessa ei ole kuitenkaan olemassa sellaista yleislainsäädäntöä, jossa määriteltäisiin kootusti

43. Työryhmän asiakirjoihin voi tutustua ympäristöministeriön ylläpitämällä valtioneuvoston hankesivulla, ks. esim. hallituksen esitys kaavojen toteuttamisen ja katujen kunnossapidon lainsäädännön uudistamisesta – YM074:00/2023.

se, missä tilanteissa rakennetussa ympäristössä tarjottavien palveluiden sekä muun toiminnan on oltava esteetöntä. Tällä hetkellä rakennetussa ympäristössä tapahtuvaan toimintaan kohdistuva sääntely suuntautuu lähinnä julkisiin ja yksityistettyihin peruspalveluihin, joiden esteettömyyden valvonta tapahtuu pitkälti laillisuusvalvonnan, kuten eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisujen, kautta, kun muusta valvonnasta ei ole säädetty.

Peruspalveluiden järjestämisen osalta vain sosiaali- ja terveystalvueluita koskevaan lainsäädäntöön sisältyy rakennetussa ympäristössä toimimiseen liittyviä esteettömyysvelvoitteita. Kun lakia sosiaali- ja terveystalvueluiden järjestämisestä (612/2021, sote-järjestämlsaki) säädettiin, hallitus esitti, että hyvinvointialueet velvoitettaisiin yleisesti edistämään sosiaali- ja terveystalvueluiden esteettömyyttä.⁴⁴ Perustuslakivaliokunta katsoi kuitenkin, että edistämissäännös pitäisi muuttaa vammaissopimuksen takia lakiin kirjatuksi selkeäksi velvoitteeksi toteuttaa sosiaali- ja terveystalvuelut esteettömästi. Valiokunta katsoi lisäksi, että lakiin pitäisi lisätä säännökset siitä, että hyvinvointialueen on järjestettävä tilaisuutensa esteettömästi.⁴⁵ Sosiaali- ja terveystalvueliokunta ei kuitenkaan toteuttanut täysimääräisesti perustuslakivaliokunnan valtiosääntöoikeudellisia huomioita. Se tyytyi muuntamaan mietinnössään esteettömyyden edistämislvelvoitteen esteettömyyden turvaamislvelvoitteeksi (4 §), jota pitäisi lähtökohtaisesti arvioida hyvinvointialueiden ja valtion välisissä neuvotteluissa (24 §). Tämä ei ole kuitenkaan käytännössä juuri mahdollista, sillä esteettömyyttä ei ole määritelty sellaiseksi palvelutuotannon osa-alueeksi, jolle on määriteltävä valtakunnalliset tavoitteet (22 §). Sosiaali- ja terveystalvueliokunta ei myöskään tehnyt mietinnössään lakiin perustuslakivaliokunnan toivomia lisäyksiä tilaisuuksien esteettömästä järjestämisestä, koska valiokunnan mukaan tällainen yksityiskohtainen sääntely ei sopinut lain tasolle.⁴⁶

Peruspalveluiden esteetöntä tuottamista koskeva sääntely on kirjavaa, fragmentaarista ja käsitteellisesti epäselvää. Esimerkiksi työllisyystalvueluiden tuottamisesta esteettömästi ei säädetä mitään, vaikka niitä koskeva lainsäädäntö uudistettiin hiljattain.

Sosiaali- ja terveystalvueluita tuottaessa on useiden lakien mukaan kiinnitettävä huomio esteettömyyteen (esimerkiksi laki sosiaali- ja terveydenhuollon valvonnasta 741/2023, 8 §; sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 30 §). Se, mitä tämä käytännössä tarkoittaa, on jäänyt epäselväksi, kun oikeusasiamies on esimerkiksi

44. Hallituksen esitys eduskunnalle hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi 241/2020 vp.

45. Perustuslakivaliokunnan lausunto 17/2021 vp (HE 241/2020 vp).

46. Sosiaali- ja terveystalvueliokunnan mietintö 16/2021 vp (HE 241/2020 vp).

katsonut, että laboratoriopalvelut⁴⁷ on toteutettava välittömämmin esteettömästi kuin turvakotipalvelut⁴⁸. Samalla hän on lastensuojelulaitoksiin suoritettujen tarkastusten yhteydessä vain todennut niiden esteettömyydessä olevan puutteita esittämättä asiasta edes huomautusta.⁴⁹

On myös huomattava, ettei esimerkiksi oikeusasiamiehen ratkaisusta, jossa hän toteaa, ettei hän voi ottaa tutkittavakseen nuorten turvatalopalveluiden esteettömyyspuutteita, voi päätellä, että turvakotipalvelut on toteutettava nuorten turvatalopalveluja esteettömämmin. Kysymys on yksinomaan siitä, että turvakotitoiminta on järjestetty sillä tavoin THL-rahoituskytkentäisesti yksityisenä toimintana, että se ulottuu oikeusasiamiehen valvontatoimivallan piiriin. Nuorten turvatalotoiminta on taas järjestetty sillä tavoin STEA-rahoituskytkentäisesti yksityisenä toimintana, että se jää oikeusasiamiehen valvontatoimivallan ulkopuolelle.⁵⁰ Tässä tulee hyvin näkyviin myös se, kuinka vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisen kannalta aivan keskeisten julkisrahoitettujen toimintojen – kuten nuorten turvatalotoiminnan – esteettömyyden valvonta ei kuulu nykyisin minkään viranomaisen toimivaltaan.

Koulutuspalveluiden tuottamisen osalta esteettömyysvaatimuksia sisältyy vain varhaiskasvatukseen (540/2018, 10 §), mikä on seurausta varhaiskasvatuksen historiallisista juurista sosiaalipalveluna. Tästä ei voi kuitenkaan päätellä, etteikö myös muita koulutuspalveluita tuotettaessa olisi kiinnitettävä huomiota esteettömyyteen. Oikeusasiamies onkin tarkastustensa yhteydessä kiinnittänyt huomion esimerkiksi siihen, että peruskouluopetusta antavan koulun väistötilat oli rakennettu siten, ettei pyörätuolikäyttäjällä ollut pääsyä kuin ensimmäiseen kerrokseen.⁵¹ Laillisuusvalvontaratkaisuihin ei kuitenkaan voi muodostaa selvää kuvaa siitä, missä määrin koulutuspalvelut on toteutettava esteettömästi, sillä ratkaisujen perusteella koulutuksen järjestäjän kaikkien tilojen ei tarvitse olla esteettömiä; lähtökohtaisesti riittää, että tiloja muunnetaan esteettömäksi uudis- ja korjausrakentamisen myötä⁵². Niinpä velvollisuus varmistaa tilojen esteettömyys tuleekin käytännössä ratkaistavaksi sellaisissa yksittäisissä tilanteissa, joissa konkretisoituu opetuksen järjestäjän velvollisuus huolehtia, että opetuksessa noudatetaan opetussuunnitelmaa, käsitellään vahvistettu oppimäärä

47. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu (laboratoriopalveluiden esteettömyys). EOAK 1811/2018.

48. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu (turvakotipalveluiden esteettömyys ja saavutettavuus). EOAK/5820/2022.

49. Esim. pöytäkirja ennalta ilmoittamattomasta tarkastuksesta erityislastensuojeluyksikkö Loikalan kartanoon, annettu 20.5.2019. EOAK/5377/2018.

50. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu (turvakotipalveluiden esteettömyys ja saavutettavuus). EOAK/5820/2022.

51. Esim. pöytäkirja ennalta ilmoitetusta tarkastuksesta Kivimaan kouluun, annettu 5.3.2019. EOAK/4997/2018.

52. Esim. pöytäkirja ennalta ilmoitusta tarkastuksesta Kouvolan seudun ammattiopistoon, annettu 5.3.2019. EOAK/324/2019.

ja saavutetaan opetussuunnitelman mukaiset tavoitteet. Esteettömyyspuutteilla ei voida perustella oppilaan jättämistä opetustilanteen ulkopuolelle, oppimäärän mukauttamista tai opetussuunnitelman mukaisista tavoitteista irtaantumista.

Eriyksen haastava käsite peruspalveluiden esteettömyyden turvaamisen näkökulmasta on tilojen tarkoituksenmukaisuus, jota käytetään esimerkiksi museolaissa (314/2019) ja kirjastolaissa (1492/2016), joista jäljempää koskeneessa hallituksen esityksessä todetaan esteettömyydestä säädettävän rakentamista koskevassa lainsäädännössä.⁵³ Tämä viittaisi siihen, ettei kirjastotoimintaan kohdistuisi rakentamisen esteettömyyttä pidemmälle meneviä esteettömyysvaatimuksia. Samaan aikaan oikeusasiamies on kuitenkin laajentanut laillisuusvalvontakäytännössään esimerkiksi luiskien⁵⁴ ja invapaikkojen⁵⁵ rakentamisvelvoitteet rakentamisen esteettömyyttä koskevan esteettömyysasetuksen soveltamisalan ulkopuolelle, jotta vammaisten henkilöiden pääsy erilaisiin peruspalveluihin tulee turvatuksi.

Peruspalvelujen turvaamiseen liittyvän esteettömyyssääntelyn oikeudellisesta heikkoudesta kertoo hyvin esimerkiksi postilain (415/2011) 16 §:n säännös, jonka mukaan yleispalvelun tarjoajan on käytettävissään olevin keinoin huolehdittava siitä, että postitoimipisteissä voidaan asioida esteettömästi. Hallituksen esityksessä todetaan, että säännös ei velvoita järjestämään asiamiespostitoimintaa esteettömissä tiloissa eikä sen nojalla voida velvoittaa postiyrittäjää remontoimaan tilojaan esteettömäksi.⁵⁶ Tältä osin on merkityksellistä, että postilakia säädettäessä lain esitöissä on kuvattu lainmukaiseksi asiamiespostien osalta sellainen menettely, jota oikeusasiamies on aiemmin pitänyt lainvastaisena syrjintänä.⁵⁷ Postilakia valvovana viranomaisena Viestintävirasto (nykyiseltä nimeltään Liikenne- ja viestintävirasto Traficom) on katsonut, ettei postilaki myöskään velvoita järjestämään edes yleispalvelun piiriin kuuluvia pakettiautomaattipalveluja esteettömissä tiloissa.⁵⁸

Sen sijaan, että lainsäätäjät olisi ottanut vakavasti sillä olevan velvollisuuden esteettömyysvelvoitteiden asteittaisesta kiristämisestä, monet lainvalmisteluasiakirjat paljastavat sen, kuinka lainsäätäjät on pikemminkin etsiskellyt esteettömyysstandardin vähimmäistasoa. Kirjoitettu lainsäädäntö vastaa näin ollen

53. Hallituksen esitys eduskunnalle kirjastolaiksi 238/2016 vp.

54. Esim. pöytäkirja ennalta ilmoitetusta tarkastuksesta Vaalijalan kuntayhtymän oppilaskoti Luotaimeen. EOAK/5662/2017.

55. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu (oikeusaputoimiston sisäänkäynnin esteettömyys). Dnro 3181/4/14.

56. Hallituksen esitys eduskunnalle postilaiksi sekä Maailman postiliiton yleissopimuksen hyväksymiseksi ja laiksi sen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta 216/2010 vp.

57. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu (asiamiespostin toimitilojen liikkumisesteettömyys). Dnro 1569/4/07.

58. Viestintäviraston päätöksen (postipakettipalvelujen tarjontaan velvollisten yleispalveluyritysten nimeäminen) perustelumuistio. Dnro 20/910/2016.

tällä hetkellä hyvin heikosti siihen, missä määrin peruspalveluja on tuotettava esteettömissä tiloissa, mikä käy ilmi laillisuusvalvojien ratkaisuista. Tilanne on niin peruspalveluja tuottavien toimijoiden kuin niitä käyttävien vammaisten ihmisten näkökulmasta epätydyttävä.

Rakennetussa ympäristössä annettavien palveluiden esteettömyydestä on annettu myös EU-oikeudellista sääntelyä. Monien liikennepalveluiden osalta se on annettu suoraan sovellettavien asetusten muodossa.⁵⁹ Suomessa on vakiintuneesti katsottu, että kansallinen lainsäätävä ei voi säätää niiden takia kansallisia joukkoliikenteen esteettömyysvaatimuksia,⁶⁰ vaikka esimerkiksi Espanjassa, jossa vuonna 2024 oikeus esteettömyyteen kirjattiin perustuslakiin uudeksi perusoikeudeksi, on lähestytty asiaa toisin ja luotu selkeitä joukkoliikenteen esteettömyysvelvoitteita.⁶¹ Suomalaisessa keskustelussa sivuutetaan niin se, kuinka EU-sääntely monin kohdin oikeastaan vain täsmentää liikennepalveluiden talousoikeudellista YK-sääntelyä⁶², kuin se, että EU- ja YK-sääntely antaa pääosin toimivaltaisille viranomaisille oikeuden asettaa kansallisia lisävaatimuksia ylikansalliseen sääntelyyn nähden. Esimerkiksi linja-autoliikennettä varten onkin valmisteltu yhtenäiset pohjoismaiset kalustovaatimukset (Bus Nordic) yhteistyössä Pohjoismaiden toimivaltaisten viranomaisten kanssa. Koska vaatimuksia ei ole kuitenkaan haluttu säätää Suomessa velvoittaviksi, niitä noudatetaan vain osittain. Tätä pidetään ongelmana paitsi vammaisten henkilöiden oikeuden esteettömyyteen toteutumiseksi myös linja-autokalustomarkkinoiden kilpailulle.⁶³

Muilta osin Euroopan unionissa sääntelyinstrumenttina on käytetty vähimmäisharmonisoivia direktiivejä. Kun direktiiviä tuotteiden ja palvelujen esteettömyysvaatimuksista (EU 2019/88, esteettömyysdirektiivi) saatettiin Suomessa kansallisesti voimaan, perustuslakivaliokunta katsoi, että vammaisille henkilöille tarjottavia palveluja koskevaa sääntelyä kehitettäessä olisi kiinnitettävä erityistä huomiota rakennetun ympäristön esteettömyyteen. Tällöin viitataan käytännössä siihen, että direktiivin 4 artiklan 4 kohdan mukaan jäsenvaltiot voivat päättää, onko rakennetun ympäristön, jota direktiivin soveltamisalaan kuuluvien palvelujen käyttäjät käyttävät, täytettävä direktiivin liitteessä III

59. Vammaisten henkilöiden oikeuksista säädetään lentoliikenteen osalta asetuksessa (EY) Nro 1107/2006, rautatieliikenteen osalta asetuksessa (EY) Nro 1371/2007 sekä meri- ja sisävesiliikenteen osalta asetuksessa (EU) Nro1177/2010 sekä näihin liittyvissä teknisiä vaatimuksia koskevilla säädöksissä.

60. Ks. esim. edustaja Karimäen ym. kirjallinen kysymys 775/2014 vp ja siihen annettu liikenne- ja kuntaministeri Risikon vastaus.

61. Ks. esim. Ley de Movilidad Sostenible, annettu 13.4.2023.

62. Esim. linja-autoliikenteen osalta Yhdistyneiden kansakuntien Euroopan talouskomission (UN/ECE) sääntö nro 107 – Luokan M2 tai M3 ajoneuvojen yleisen rakenteen hyväksymistä koskevat yhdenmukaiset vaatimukset.

63. Traficom, Esteettömyys linja-autojen kalustovaatimuksissa. Raportti 30.6.2023.

vahvistetut esteettömyysvaatimukset.⁶⁴ Huolimatta perustuslakivaliokunnan kehotuksesta eduskunta päätti, ettei lainsäädäntöön luoda direktiivin implementoinnin yhteydessä uusia rakennetussa ympäristössä tarjottavia palveluja koskevia esteettömyysvaatimuksia.⁶⁵ Tämä EU-oikeudelliset veloitteet täyttävä implementointiratkaistu on YK:n vammaissopimuksen 9 artiklan positiivisten toimintaveloitteiden täytäntöönpanon näkökulmasta ongelmallinen.

Käytännössä merkittävä osa palveluiden järjestämisestä rakennetussa ympäristössä tapahtuu julkisten hankintojen muodossa, jolloin esteettömyysveloitteet konkretisoituvat usein hankintalainsäädännön kautta. Hankintalain (1397/2016) 71 §:ssä säädetään, että kaikissa julkisissa hankinnoissa hankinnan kohteen vaatimuksissa on lähtökohtaisesti huomioitava vammaisten henkilöiden esteettömyyttä koskevat tarpeet sekä kaikkien, myös vammaisten, käyttäjien vaatimukset täyttävä suunnittelu, minkä on katsottu viittaavan siihen, että hankinnan kohde on määriteltävä viittaamalla pakottaviksi säädettyihin esteettömyysvaatimuksiin.⁶⁶ Lain 93 §:ssä puolestaan mainitaan esteettömyys mahdollisena laatuvertailutekijänä, mikä mahdollistaa esteettömyyden huomioinnin pakottavia esteettömyysvaatimuksia laajemmin, mutta se ei kuitenkaan velvoita siihen. Lisäksi lain sote- ja erikoispalveluhankintoja koskevaan 12 lukuun sisältyvässä 108 §:ssä veloitetaan hankintayksiköt kiinnittämään huomiota muun ohessa esteettömyyteen sosiaali- ja terveystalouden hankinnassa mutta ei kielletä hankkimasta palveluja toimijoilta, jotka tuottavat esteellisiä palveluja. Esteettömyyden huomioinnin laiminlyöntiä palveluja hankittaessa ei ole myöskään sanktioitu, vaikkakin esteettömyyden laiminlyönti voi johtaa kilpailutuksen raukeamiseen. Tämä edellyttää kuitenkin käytännössä selkeiden esteettömyysvaatimusten asettamista hankintailmoituksessa. Markkinaoikeus on esimerkiksi katsonut, ettei pelkkä viittaus esteettömyyttä koskevan tiedon antamiseen veloitannut lomakohteita hankittaessa hankintayksikköä sulkemaan esteellisiä lomakoteja tarjonnutta toimijaa lomakohteita koskevan tarjouskilpailun ulkopuolelle.⁶⁷

Peruspalveluihin vaikuttavat myös erilaiset valtionavustukset. Niiden jakamista ohjaavassa sääntelyssä ja sen esitöissä viitataan satunnaisesti esteettömyyteen. Esimerkiksi liikuntalakia koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että liikuntapaikan perusparannusta voidaan valtionavustuksen myöntämisharkinnassa arvottaa sen esteettömyyden näkökulmasta.⁶⁸ Tätä ei ole kuitenkaan kirjattu säädestekstiin itseensä, eikä se velvoita millään tavalla valtionapuviranomaista tai valtionavustuksen saajaa kiinnittämään huomiota esteettömyyteen.

64. Perustuslakivaliokunnan lausunto 34/2022 vp (HE 41/2022 vp tuotteiden ja palvelujen esteettömyysvaatimuksia koskevan direktiivin täytäntöönpanoa koskevaksi lainsäädännöksi).

65. Talousvaliokunnan mietintö 29/2022 vp (HE 41/2022 vp).

66. Tomi Voutilainen – Kalle Määttä, *Julkisten hankintojen sääntely*. Kauppakamari 2023, s. 227.

67. MAO 2000/18 (annettu 28.3.2018).

68. Hallituksen esitys eduskunnalle liikuntalaiksi 190/2014 vp.

Siitä, että jonkin valtionavustuksia koskevan erityislain yhteydessä ei ole esitöissä harjoitettu tällaista pohdintaa, ei voi myöskään johtaa vastakohtaispäätelmää, että näitä valtionavustuksia jaettaessa valtionapuviranomainen ei voisi kiinnittää huomiota esteettömyyteen. Kun kyse on esimerkiksi kulttuuritilojen peruskorjaus- ja perustamishankkeisiin myönnettävistä valtionavustuksista, opetus- ja kulttuuriministeriö on ilmoittanut pitävänsä esteettömyyden parantamista erityisenä painopisteenä ja velvoittanut avustusten hakijat kuvaamaan sen, miten hankkeissa huomioidaan esteettömyys.⁶⁹

6. Rakennetun ympäristön esteettömyyden laiminlyönti yhdenvertaisuuslain kieltämänä syrjintänä

Kun rakennetussa ympäristössä tapahtuvan toiminnan esteettömyyttä koskeva sääntely laajentaa vain hieman sitä esteetöntä rakentamista koskevaa sääntelyä, joka kohdistuu hyvin pieneen osaan rakennettua ympäristöä, YK:n vammaissopimuksen 9 artiklan hybridioikeustyyppinen oikeus toimia esteettä rakennetussa ympäristössä ulottuu tällä hetkellä Suomessa suurimpaan osaan rakennettua ympäristöä syrjinnän kieltojen osana. Perustuslain vammaisuuteen perustuvan syrjinnän kieltö (6.2 §) konkretisoituu yhdenvertaisuuslaissa (1325/2014), jossa kielletään nykyisin vammaisuuteen perustuva välitön ja välillinen syrjintä sekä vammaisten henkilöiden tarvitsemien kohtuullisten mukautusten epääminen (8 §). Lakia koskeneessa hallituksen esityksessä ei käsitelty esteettömyyden laiminlyönnin syrjintäulottuvuutta vaan sen sijaan todettiin, että esteettömyydestä säädetään toisaalla rakentamista ja rakennetun ympäristön käyttöä koskevassa lainsäädännössä. Sitä täydentää kohtuullista mukauttamista koskevan velvollisuuden laajennus kattamaan työnantajien ohella yleisemmin myös viranomaiset, koulutuksen järjestäjät sekä tavaroiden ja palveluiden tarjoamisen yleisölle.⁷⁰ Lainvalmisteluasiakirjojen perusteella yhdenvertaisuuslakia säädettäessä välteltiin sen pohdintaa, missä määrin laki ulottuu esteettömyyden laiminlyönnin muodossa tapahtuvaan syrjintään.⁷¹

69. Kulttuuritilojen peruskorjaus- ja perustamishankkeita koskevan avustuksen hakeminen. Opetus- ja kulttuuriministeriö 2024.

70. Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi 19/2014 vp. Lakia valmisteltaessa tunnistettiin, että vammaissopimus edellytti aiemmassa yhdenvertaisuuslaissa olleen EU:n työelämädirektiivin (EY) Nro 2000/78 edellyttämän kohtuullista mukauttamista koskevan velvollisuuden soveltamisalan laajentamista.

71. Lainvalmisteluasiakirjoihin voi tutustua oikeusministeriön ylläpitämällä valtioneuvoston hankesivulla, ks. esim. Yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistaminen – OM004:00/2007.

Yhdenvertaisuuslaissa säädetään, että sen syrjintäkieltoja sovelletaan laajasti lähes kaikkeen julkiseen ja yksityiseen toimintaan (2 §). Lakia valvomaan luotiin erityinen lainkäyttöelin eli yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta, jolla on syrjityksi tulleen tai yhdenvertaisuusvaltuutetun hakemuksesta oikeus yhdenvertaisuuslain nojalla kieltää muissa kuin työelämää koskevissa asioissa asianomaista jatkamasta tai uusimasta syrjintää sekä tehostaa kieltopäätöstään tarvittaessa uhkasakolla. Lautakunnalla ei ole oikeutta määrätä asianomaista maksamaan syrjitylle hyvitystä, mutta lautakunta on kuitenkin voinut yhdenvertaisuuslain osittaisuudistuksen (1192/2022) jälkeen vuodesta 2023 lähtien suosittaa hyvityksen maksamista syrjinnän kohteeksi joutuneelle.

Lautakunnan saamien ilmoitusten perusteella vuoden 2025 lopulla vain 15 % annetuista hyvityssuosituksista on johtanut hyvityksen maksamiseen lautakunnan esittämän suuruisena, 5 % hyvityksen maksamiseen ehdotettua pienemmän suuruisena ja 80 % annetuista hyvityssuosituksista ei ole johtanut lainkaan hyvityksen vapaaehtoiseen maksamiseen. Syrjityn on siten käytännössä edelleen hyvityksen saadakseen haettava yhdenvertaisuuslain rikkomisesta maksettavan hyvityksen tuomitsemista käräjäoikeudelta (yhdenvertaisuuslain 23 §), jolloin lautakunnan hyvityssuositukset toimivat perustana käräjäoikeudelle tehtäville hyvitysvaatimuksille. Käräjäoikeusprosessiin liittyy kuitenkin kuluriski, joka hillitsee merkittävästi sen aloittamista. Nykyistä hyvitysjärjestelmää voikin pitää kankeana ja vammaissopimuksen velvoitteiden kansallisen toimeenpanon kannalta riittämättömänä. Jotta hyvitysjärjestelmästä saataisiin tehokas ja toimiva, yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnalle tulisi antaa toimivalta määrätä suoraan maksettavasta hyvityksestä, kuten esimerkiksi Euroopan rasismien ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio (ECRI) ja YK:n vammaisten oikeuksien komitea ovat Suomea koskevissa maaraporteissaan ehdottaneet.⁷²

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoi jo ennen vammaissopimuksen kansallista voimaantuloa, että esteettömyyden laiminlyöntiä voidaan arvioida yhdenvertaisuuslain 13 §:ssä tarkoitettuna välillisenä syrjintänä esimerkiksi tilanteissa, jossa pyörätuolikäyttäjät ei pääse osallistumaan yleisölle avoimeen tilaisuuteen, koska tilaisuus järjestetään esteellisessä tilassa.⁷³ Kun vammaissopimus tuli kansallisesti voimaan vuonna 2016, lautakunta ryhtyi soveltamaan sopimusta

72. ECRI, Sixth report on Finland (28.10.2025) ja YK:n vammaisoikeuskomitean Suomen maareportin perusteella antamat suositukset (26.8.2025). CRPD/C/EST/CO/R.1.

73. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan julkaistu täysistuntoratkaisu (yleisötilaisuuden esteettömyys, 2015). Lautakunta katsoi ratkaisussa, että yleisötilaisuuden järjestäjä oli kumonnut syntyneen syrjintäolettaman esittämällä hyväksyttävän perusteen esteettömyyden laiminlyönnille. Turun hallinto-oikeuden kumottua lautakunnan päätöksen ja palautettua asian lautakuntaan lautakunta katsoi hallinto-oikeuden ratkaisuun tukeutuen, ettei yleisötilaisuuden järjestäjällä ollut syntyneen syrjintäolettaman kumoavaa hyväksyttävää syytä esteettömyyden laiminlyönnille, ja antoi asiassa vuonna 2017 syrjinnän jatkamista ja uusimista koskevan kieltopäätöksen.

ja sen yleiskommentteja. Katsoessaan markkinointikampanjaa varten konttiin rakennetun saunan, jonne ei päässyt pyörätuolilla, yhdenvertaisuuslain 13 §:n kieltämäksi välilliseksi syrjinnäksi lautakunta viittasi⁷⁴ siihen, kuinka vammaissopimuksen 5 artiklan 2 kohdan mukainen syrjintäkielto velvoittaa sopimusvaltiot selkeästi määrittelemään kielletyksi syrjinnäksi muun muassa yleisölle avoimien tilaisuuksien järjestämisen ja palvelujen tarjoamisen esteellisessä rakennetussa ympäristössä siten, että esteettömyyden turvaaminen käsitetään tilaisuuksien järjestäjiin ja palveluiden tarjoajiin kohdistuvaksi *ex ante* -velvoitteeksi,⁷⁶ jonka toteuttamattomuuden perusteena ei voida vedota suhteettomaan tai liialliseen taakkaan.⁷⁷ Näiden peruslähtökohtien mukaisesti lautakunta on myöhemmissä ratkaisuisaan tarkentanut vammaissopimuksen yleiskommentteihin oikeuslähteenä vahvasti tukeutuen sitä, milloin esteettömyyden laiminlyönti on käsitettävä syrjinnäksi, ja laajentanut vaatimuksen rakennetun ympäristön esteettömyyden turvaamisesta myös sellaiseen rakennettuun ympäristöön, johon ei muualla lainsäädännössä kohdistu esteettömyysvaatimuksia.⁷⁸

Lautakunta on lukuisissa ratkaisuisaan katsonut, että yleisölle avoimeksi tarkoitettun tilaisuuden järjestäminen sellaisessa rakennuksessa tai muussa rakennetussa ympäristössä, johon ei ole esteetöntä pääsyä, on lähtökohtaisesti esteettömyyden laiminlyönnin muodossa tapahtuvaa välillistä syrjintää. Syrjintäoletettaman kumoamiseksi tilaisuuden järjestäjän on lautakunnan ratkaisukäytännön perusteella osoitettava, ettei sillä ole ollut minkäänlaista toisin toimimisen mahdollisuutta vaan sen on ollut jostakin poikkeuksellisesta pakottavasta syystä järjestettävä tilaisuus esteellisessä rakennetussa ympäristössä. Koska esteettömyyden laiminlyönnissä ei voi vedota esimerkiksi esteettömyyden järjestämisestä aiheutuviin kustannuksiin eikä esteettömyyden laiminlyöntiä voi myöskään lähtökohtaisesti kompensoida kohtuullisin mukautuksin, hyväksyttävänä perusteena ovat tulleet kysymykseen lähinnä *force majeure* -tilanteisiin liittyneet erilaiset pakottavat tilajärjestelyt, joiden yhteydessä tilaisuuksien järjestäjiin kohdistuu samalla tilannekohtaisen kohtuullisen mukauttamisen velvoite.⁷⁹ Lautakunta on katsonut, että tilaisuuden järjestäjä on onnistuneesti kumonnut syrjintäoletettaman esimerkiksi silloin, kun se on kyennyt näyttämään, että se ei ole otettavaan tilojen esteettömyydestä ennalta selkoa voinut kohtuudella tietää tilaisuuden järjestämipaikkaan liittyvistä esteettömyyspuutteista ja on ryhtynyt

74. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan julkaistu jaostoratkaisu (mainostapahtuman esteettömyys, 2016).

75. Lautakunta viittasi tältä osin YK:n vammaiskomitean yleiskommentin nro 4 kohtaan 28 ja YK:n vammaiskomitean yleiskommentin nro 2 kohtaan 29.

76. Lautakunta viittasi tältä osin YK:n vammaiskomitean yleiskommentin nro 2 kohtaan 25.

77. Lautakunta viittasi tältä osin YK:n vammaiskomitean yleiskommentin nro 4 kohtaan 28.

78. Esim. yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan julkaistu jaostoratkaisu (palvelun esteettömyys, 2017).

79. Ks. esim. yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan julkaisematon jaostoratkaisu 315/2017.

puutteita kompensoiviin toimiin välittömästi tultuaan niistä tietoiseksi.⁸⁰ Sen sijaan esimerkiksi sitä, että tapahtuman järjestäjällä on mahdollisuus saada maksettua käyttöönsä vain esteellisiä tiloja, ei ole pidetty hyväksyttävänä perusteena järjestää tilaisuus esteellisissä tiloissa.⁸¹

Kun lautakunta on samaan aikaan katsonut ratkaisuisaan, ettei erilaisia palveluja tarvitse lähtökohtaisesti tarjota esteettömissä tiloissa, jos tilat ovat rakentamisaikansa rakentamisen esteettömyyttä koskevien vaatimusten mukaisia,⁸² on syntynyt tilanne, jossa esimerkiksi ravintola voi harjoittaa ravintolaliiketoimintaansa tiloissa, joihin ei ole esteetöntä kulkua, mutta samassa ravintolatilassa ei voi järjestää yleisölle avoimia tilaisuuksia rikkomatta yhdenvertaisuuslain syrjintäkieltoja. Kysymys on siitä, että syrjintäkieltoihin kiinnittyessään vammaissopimus velvoittaa julkisia ja yksityisiä toimijoita lisäämään vammaisille henkilöille yhdenvertaiset toimintamahdollisuudet luovaa esteettömyyttä aina kun se on mahdollista, mikä johtaa hyvin tilannekohtaiseen tapaan arvioida syrjintäolettaman kumoutumista. Tämä käy hyvin ilmi yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan ratkaisusta, jossa kaupungin katsottiin syrjineen pyörätuolilla liikkuvaa henkilöä, kun se ei ollut esittänyt hyväksyttävää perustetta sille, miksi se oli korjannut uimarannan esteettömyyspuutteet vain osittain – lautakunnan mukaan uimaranta-alueen oli muiden palveluiden tavoin oltava esteettömästi vammaisten henkilöiden käytössä.⁸³

Se, että lautakunta ulottaa esteettömyyden vaatimuksen rakentamisen esteettömyyttä ja rakennetussa ympäristössä toimimista koskevia esteettömyysvaatimuksia pidemmälle, käy ilmi samoin yhdestä jaostoratkaisusta. Siinä lautakunta katsoi syrjinnäksi sen, että liikuntarajoitteinen lapsi joutui päivittäin kulkemaan pidemmän ja hankalamman reitin kuin muut, kun koulun väistötiloihin oli pääsisäänkäynnin sijaan rakennettu rakentamisen esteettömyysvaatimukset täyttävä esteetön sisäänkäynti sivuovelle.⁸⁴ Lautakunta ei myöskään hyväksynyt hotellin vetoamista siihen, että tämä täytti siihen kohdistuvat rakentamisen esteettömyyttä koskevat vaatimukset, kun hotellissa kulku esteettömään huoneeseen oli mahdollista vain sellaisesta sivuovesta, jonka käyttämisestä yöaikaan perittiin asiakkaalta 50 euron maksu jokaisesta oven avauksesta; vammattomat asiakkaat saattoivat käyttää esteellistä pääovea, jonka käyttämisestä yöaikaan ei peritty

80. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan julkaistu jaostoratkaisu (tapahtuman esteettömyys, 2019).

81. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan julkaistu jaostoratkaisu (tapahtumatilan esteettömyys, 2024).

82. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan julkaistu täysistuntoratkaisu (liikkeen esteettömyys, 2016).

83. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan julkaistu jaostoratkaisu (uimarannan esteettömyys, 2022).

84. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan julkaistu jaostoratkaisu (vammaisen lapsen oikeus esteettömään koulunkäyntiin, 2023).

maksua.⁸⁵ Lautakunta katsoi samoin, että kunnallisessa liikuntakeskuksessa syrjittiin välillisesti sähköpyörätuolilla liikkuvaa vammaista henkilöä, kun kunta ei ollut asentanut ulko- ja välioviin tämän itsenäisen liikkumisen mahdollistavaa oviautomaatiikkaa. Lautakunta korosti tässä yhteydessä, kuinka tapauksen olosuhteissa sähköpyörätuolikäyttäjän pyytämää ovien automatisointia oli arvioitava kohtuullisista mukautuksista käsitteellisesti erotettavana yleis- ja pysyväisluonteisena esteettömyystoimenpiteenä.⁸⁶ Lautakunnan ratkaisukäytännössä on kuitenkin jäänyt epäselväksi se, missä määrin yhdenvertaisuuslain välillisen syrjinnän kielto ulottaa velvoitteen tarjota erilaisia palveluja esteettömästi rakentamista ja palveluiden esteetöntä tarjoamista koskevan lainsäädännön asettamia velvoitteita pidemmälle.

Siitä vammaissopimukseen palautuvasta positiivisesta toimintavelvoitteesta, että esteellistä rakennettua ympäristöä on vähitellen muunnettava esteettömäksi, seuraa luonnollisesti se, ettei jo esteetöntä rakennettua ympäristöä saa esteyttää. Tämä käy hyvin ilmi lautakunnan itsepalvelukuntosalia koskevasta ratkaisusta, jossa oli kysymys esteettömässä rakennuksessa sijaitsevasta kuntosalista, johon oli kuljettava sakaraportista, josta pyörätuolikäyttäjä ei kyennyt kulkemaan. Koska kuntosalin kulunvalvonnan järjestämiseen on olemassa myös esteettömiä ratkaisuja, lautakunta katsoi kuntosaliryityksen esteyttäneen muutoin jo esteettömän ympäristön ilman hyväksyttävää syytä ja siten esteettömyyden laiminlyönnin muodossa syrjineen välillisesti sakaraporttia käyttäessään pyörätuolikäyttäjää.⁸⁷ Ratkaisussaan, joka koski esteettömän ravintolan sisäänkäynnin muuttamista esteelliseksi noin neljä kuukautta kestäneen julkisivuremontin aikana, lautakunta katsoi ravintolan syrjineen pyörätuolikäyttäjää laiminlyömyllä esteettömyyden, kun se ei ollut selvittänyt mahdollisuutta korvata julkisivuremontin takia käytöstä poistettua pyörätuoliluiskaa remontin ajaksi toisella luiskalla. Koska ravintola ei ollut myöskään varautunut pääsyn tiloihinsa mahdollistaviin kohtuullisiin mukautuksiin, lautakunta katsoi sen esteettömyyden laiminlyönnin muodossa tapahtuneen välillisen syrjinnän ohella evänneen myös kohtuulliset mukautukset.⁸⁸ Tämä rakennetun ympäristön uudelleen esteyttämisen kielto ulottuu kaikkeen rakennettuun ympäristöön riippumatta siitä, onko sen esteettömäksi rakentaminen ollut vapaaehtoista tai perustunut ehdottomien esteettömyysvelvoitteiden noudattamiseen.

85. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan julkaistu jaostoratkaisu (hotellihuoneen esteettömyys, 2023).

86. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan julkaisematon jaostoratkaisu YVTLTK/67/2025. Ratkaisu ei ole lainvoimainen.

87. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan julkaistu jaostoratkaisu (kuntosalin esteettömyys, 2023). Helsingin hallinto-oikeus on jättänyt lautakunnan ratkaisun voimaan ratkaisullaan nro 4000/2025, päätös 13.6.2025. Hallinto-oikeuden päätös ei ole lainvoimainen.

88. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan julkaisematon jaostoratkaisu YVTLTK/297/2024.

Vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden turvaamisen näkökulmasta on tärkeää, että esteettömyyden laiminlyönti ei voi käyttää omaa laiminlyöntiään rajaamaan vammaisen henkilön oikeutta liikkua rakennetussa ympäristössä. Tämä tulee ilmi yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan ratkaisusta, jossa rautatieliikennettä tarjoava yritys liikennöi osan junavuoroistaan esteellisellä kalustolla. Yritys katsoi, että sillä oli matkustajaturvallisuuteen liittyvistä syistä oikeus kieltää ja estää pyörätuolikäyttäjää matkustamasta sellaisella junalla, jonka kalustossa ei ollut esteettömiä pyörätuolipaikallisia vaunuja, ja ohjata pyörätuolikäyttäjä matkustamaan myöhemmällä junalla, jossa oli pyörätuolipaikallisia vaunuja. Lautakunta katsoi, että pyörätuolikäyttäjään kohdistuva kieltäminen matkustaa sellaisessa junassa, johon tämä oli ostanut lipun, ei ollut hyväksyttävä keino sinänsä hyväksyttävän tarkoituksen eli matkustajaturvallisuuden toteuttamiseksi, kun kieltäminen ei perustunut lainsäädäntöön tai sen nojalla annettuihin normeihin eikä rautatieliikennettä tarjoava yritys kyennyt osoittamaan pyörätuolikäyttäjän olevan vaaraksi matkustajaturvallisuudelle, kun tämä matkusti esteellisessä vaunussa.⁸⁹

Samassa ratkaisussa lautakunta katsoi, että sillä ei ole toimivaltaa tutkia sitä, onko rautatieyritys syrjinyt pyörätuolikäyttäjää, kun se ei ole liikennöinyt pyörätuolilla liikkuneen hakijan hakemuksen kohteena ollutta junavuoroa esteettömästi – kuten hakijan mukaan sen olisi komission asetuksen EU 1300/2014 vammaisten ja liikkumisesteisten henkilöiden pääsyä Euroopan unionin rautatiejärjestelmään koskevista yhteentoimivuuden teknisistä eritelmistä (PRM-YTE) perusteella pitänyt tehdä. Lautakunta totesi, että sen toimivaltaan ei kuulu esteettömyysmääräysten, määräysten mukaisten vaunukokoonpanojen tai niissä mahdollisesti ilmenevien puutteiden sisällöllinen arviointi. Samalla lautakunta kuitenkin jätti perustelematta, miksi se ei nähnyt junan kalustokokoonpanon asettamaa syrjintää samalla tavalla yhdenvertaisuuslain välillisen syrjinnän kieltoon kiinnittyvänä kuin se on nähnyt esimerkiksi toimivaltansa piiriin kuuluvaksi katsomansa ravintolan wc-tilojen esteettömyysvelvoitteiden mukaisena pitämisen⁹⁰ tai sairaalan vastasyntyneiden vanhemmille tarjottavien tilojen esteettömyysvelvoitteiden mukaisena pitämisen valvomisen⁹¹. Lautakunnan ratkaisukäytännössä ei ole näin vielä täysin jäsentynyt se, milloin esteettömyyden laiminlyönnin tutkiminen kuuluu lautakunnan toimivaltaan, jos asiaan kytkeytyy muualla lainsäädännössä säädettyjä esteettömyysvelvoitteita.

Vaikka yhdenvertaisuuslain osittaisuudistuksen yhteydessä päätettiinkin pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelmaa laadittaessa poliittisesti sovitulla

89. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan julkaistu jaostoratkaisu (pyörätuolipaikka junassa 2024).

90. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan julkaistu täysistuntoratkaisu (ravintolan WC:n esteettömyys, 2016).

91. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan julkaistu jaostoratkaisu (syrjintäsynnytyssairaalassa esteellinen varustus, 2024).

tavalla olla sisällyttämättä kaikille sopivan suunnittelun, saavutettavuuden tai esteettömyyden laiminlyöntiä koskevaa kieltoa itsenäisenä ja nimenomaisesti laissa mainittuna syrjinnän muotona yhdenvertaisuuslain 8 §:ssä määriteltyyn syrjinnän käsitteeseen, on yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta edellä kuvaa massani ratkaisukäytännössään jo käsitellyt esteettömyyden laiminlyöntiä syrjintänä. Lautakunnan lähestymistapa on hyväksytty hallinto-oikeuksien⁹², joilta lautakunnan päätöksiin voi hakea lautakunnasta annetussa laissa (1327/2014) säädetyllä tavalla muutosta, ratkaisuisia. Korkein hallinto-oikeus ei ole kuitenkaan toistaiseksi antanut esteettömyyden laiminlyöntiä syrjintänä koskevaa ennakkopäätöstä.

Kuten yhdenvertaisuusvaltuutetun toimiston edustaja Rainer Hiltunen yhdessä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan edustaja Juhani Kortteisen kanssa eriävässä mielipiteessään yhdenvertaisuuslain osittaisuudistusta valmistelleen työryhmän mietintöön totesivat, se tapa, jolla lautakunta on vammaissopimusta soveltaen sisällyttänyt esteettömyyden laiminlyönnin jo nyt yhdenvertaisuuslain syrjinnän käsitteeseen, ei muuta sitä, että Suomen ei voi katsoa implementoineen riittävällä tavalla vammaisyleissopimuksen 9 artiklan velvoitteita ennen kuin Suomen lainsäädännössä on lain tasolle selvästi määritelty saavutettavuuden ja esteettömyyden epäminen syrjinnäksi.⁹³ Eriävässä mielipiteessään he ehdottivat, että yhdenvertaisuuslain 8 §:n syrjinnän määritelmään lisättäisiin uudeksi itsenäiseksi syrjinnän muodoksi ”esteettömyyden ja saavutettavuuden laiminlyönti”. Samalla he tekivät ehdotuksen uudeksi 15 a §:ksi, jossa määriteltäisiin esteettömyyden ja saavutettavuuden järjestämisvelvoite.⁹⁴ Eriävässä mielipiteessä ei esitetty yksityiskohtaisia perusteluja ehdotetun säännöksen muotoilulle, vaikka siinä perusteltiinkin kattavasti säännöksen yhdenvertaisuuslakiin lisäämisen tarve.

Hiltusen ja Kortteisen eriävässä mielipiteessään tekemä ehdotus yhdenvertaisuuslain uudeksi 15 a §:ksi irtaantuu jossakin määrin vammaissopimuksen 9 artiklan ja sitä täsmentävän yleiskommentin käsitteistöstä. Siinä käytetyt esteettömyyden laiminlyönnin käsillälöön määrittelyyn käytettävät kriteerit myös heikentäisivät todennäköisesti hieman oikeuden esteettömyyteen sisältöä siitä, millaiseksi se on nyt yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan edellä selostetussa ratkaisukäytännössä muodostunut. Niinpä itse katson, että kiinnittämällä vielä paremmin huomiota siihen, millaiseksi esteettömyyden laiminlyönti syrjintänä on jo nyt muodostunut yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan ratkaisukäytännössä, ja tukeutumalla säännöksen muotoilussa vammaissopimuksen

92. Ks. esim. Turun hallinto-oikeus, nro 00622/16/1205, päätös 18.5.2017 ja KHO nro 820/3/17, päätös 6.4.2018.

93. Juhani Kortteisen ja Rainer Hiltusen eriävä mielipide yhdenvertaisuuslain osittaisuudistusta valmistelevalle työryhmälle esitykseen 9.3.2022.

94. Juhani Kortteisen ja Rainer Hiltusen eriävä mielipide yhdenvertaisuuslain osittaisuudistusta valmistelevalle työryhmälle esitykseen 9.3.2022.

9 artiklan ja sen yleiskommenttien ohella siihen tapaan, jolla esteettömyyden ja saavutettavuuden laiminlyönti on määritelty nykyisin Ruotsin yhdenvertaisuuslaissa (Diskrimineringslag) ja Norjan yhdenvertaisuuslaissa (Likestillings- og diskrimineringsloven), esteettömyyden ja saavutettavuuden laiminlyönnin voisi muotoilla seuraavasti eriävässä mielipiteessä ehdotetun sijaan:⁹⁵

Kaikkien julkisten ja yksityisten yleisölle avoimien tai yleisölle tarjolla olevien tilojen, tavaroiden, tuotteiden, palveluiden ja näihin rinnastuvien toimintojen on oltava sellaisia, että mahdollisimman moni ihminen voi käyttää niitä niiden pääasialliseen käyttötarkoitukseen riippumatta erilaisista toimintarajoitteista. Toimijoiden, joille on muualla lainsäädännössä asetettu velvollisuus esteettömyyden ja saavutettavuuden turvaamiseen, on lisäksi huolehdittava, että niiden toiminta on muualla lainsäädännössä asetettujen esteettömyyttä tai saavutettavuutta koskevien velvoitteiden mukaista.

Esteettömyyden tai saavutettavuuden laiminlyöntinä pidetään muualla lainsäädännössä säädettyjen esteettömyys- ja saavutettavuusvaatimuksien sekä niitä täsmentävien viranomaismääräysten ja -päätösten noudattamatta jättämistä. Esteettömyyden tai saavutettavuuden laiminlyöntinä pidetään lisäksi sellaisten esteettömyyttä ja saavutettavuutta turvaavien toimien, joiden toteuttamista toimijalta voidaan olosuhteet huomioiden odottaa, toteuttamatta jättämistä.

Esteettömyyden tai saavutettavuuden turvaamiseen velvoitettu ei voi vedota esteettömyyden tai saavutettavuuden laiminlyönnin perusteena esteettömyyttä tai saavutettavuutta turvaavista toimista aiheutuvaan taloudelliseen tai muuhun rasitteeseen eikä valmiuteensa toteuttaa kohtuullisia mukautuksia.

7. Rakennetun ympäristön esteettömyyden laiminlyönti rikoslain kieltämänä syrjintänä

Sen ohella, että esteettömyyden ja saavutettavuuden laiminlyönti käsitetään yhdenvertaisuuslaissa kielletyksi syrjinnäksi, se voi täyttää myös rikoslain syrjintärikoksen tunnusmerkistön. Rikoslain 11 luvun 11 §:n mukaan syrjinnästä tuomitaan se, joka rikosoikeudellista tahallisuutta osoittaen elinkeinotoiminnassa, ammatin harjoittamisessa, yleisönpalvelussa, virkatoiminnassa tai muussa julkisessa tehtävässä taikka julkista tilaisuutta tai yleistä kokousta järjestettäessä ilman hyväksyttävää syytä ei palvele jotakuta yleisesti noudatettavilla ehdoilla (1 momentin 1 kohta), kieltäytyy päästämästä jotakuta tilaisuuteen tai kokoukseen tai poistaa hänet sieltä (1 momentin 2 kohta) taikka asettaa jonkun ilmeisen

95. Yhdenvertaisuuslain uudistamisesta lisäämällä siihen esteettömyyden ja saavutettavuuden laiminlyönti itsenäiseksi syrjinnän muodoksi on laitettu joulukuussa 2025 vireille kansalaisaloite. Olen osallistunut kansalaisaloitteen valmisteluun. Tässä tekemäni esitys yhdenvertaisuuslain uudistamiseksi vastaa kansalaisaloitteessa esitettyä.

eriarvoiseen tai muita olennaisesti huonompaan asemaan (1 momentin 3 kohta) vammaisuuden perusteella.

Vammaisuus lisättiin syrjintäperusteeksi syrjintärikoksen tunnusmerkistöön vasta vuonna 2009 osana ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojaamisesta biologian ja lääketieteen alalla tehdyn yleissopimuksen (Oviedon sopimus, SopS 23–24/2010) voimaansaattamista. Kriminalisoinnin laajennusta koskevassa hallituksen esityksessä ei kuvata tarkemmin sitä, mitä kriminalisoinnin laajentaminen vammaisuuteen tarkoittaa, mutta siinä viitataan pyrkimykseen parantaa rikoslain muutoksella vammaisten ihmisten oikeusasemaa vammaissopimuksen, jonka Suomi oli tuolloin allekirjoittanut, hengessä.⁹⁶ Hieman myöhemmin vammaissopimuksen ratifiointin yhteydessä tunnistettiin rikoslain syrjintäkriminalisoinnin olevan osa vammaissopimuksen syrjintäkieltojen toimeenpanoa, mutta kriminalisoinnin soveltamista ei käsitelty laajemmin.⁹⁷

Korkein oikeus on antanut syksyllä 2025 ratkaisun asiassa, jossa oli kysymys siitä, oliko lehden päätoimittaja, jonka johtaman lehti-yhtiön järjestämiin yleisötilaisuuksiin pyörätuolilla liikkuva henkilö ei voinut osallistua paikan päällä sen vuoksi, että ravintolaan ei ollut esteetöntä pääsyä, syyllystynyt rikoslaissa tarkoitettulla tavalla syrjintään.⁹⁸ Käräjäoikeus oli tuominnut päätoimittajan syrjintärikoksesta ja määrännyt samalla päätoimittajan maksamaan syrjityksi tulleele kärsimyskorvausta sekä velvoittanut lisäksi lehti-yhtiön maksamaan syrjityksi tulleele hyvitystä yhdenvertaisuuslain perusteella. Hovioikeus oli puolestaan äänestysratkaisussaan vapauttanut päätoimittajan syytteestä ja lehti-yhtiön hyvitysvelvollisuudesta.

Korkein oikeus arvioi esteettömyyden laiminlyöntiä rikoslain 11 luvun 11 §:n 1 momentin 3 kohdassa tarkoitettuna jonkun ilmeisen eriarvoiseen tai muita olennaisesti huonompaan asemaan asettamisena korostaen, että säännöksen sanamuodon perusteella rikosoikeudellisesti rangaistavaa on vain osa yhdenvertaisuuslaissa tai vammaissopimuksessa tarkoitettua syrjinnästä. Korkein oikeus kiinnitti huomion siihen, kuinka tilaisuuksia oli ollut mahdollisuus seurata verkon välityksellä ja ne oli järjestetty ravintolatilassa, jossa oli saanut harjoittaa ravintolatoimintaa tilan esteellisyydestä huolimatta. Niinpä sen mukaan esteettömyys laiminlyömällä tapahtuneessa pyörätuolikäyttäjän tilaisuuksista ulossulkemisesta ei ollut kysymys syrjintärikoksena pidettävästä seurauksiltaan vakavasta ja menettelyltään moitittavasta toiminnasta. Korkein oikeus katsoi

96. Hallituksen esitys eduskunnalle ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojaamiseksi biologian ja lääketieteen alalla tehdyn yleissopimuksen sekä siihen liittyvien ihmisten toisintamisen kieltämisestä ja ihmisalkuperää olevien elinten ja kudosten siirroista tehtyjen lisäpöytäkirjojen hyväksymisestä sekä laeiksi niiden lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja rikoslain 11 luvun 11 §:n ja 47 luvun 3 §:n muuttamisesta 216/2008 vp.

97. Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö 2014:18, s. 43.

98. KKO 2025:85.

tällä perusteella, ettei päätoimittaja ollut syyllistynyt rikoslaisissa tarkoitettuun syrjintään.

Korkeimman oikeuden ratkaisu tuo esiin sen, kuinka rikoslain 11 luvun 11 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaisen syrjintäteon edellytetään olevan sellainen, että se vaikuttaa eri asemaan asetetun henkilön elämään enemmän kuin saman momentin ensimmäisen kohdan mukainen yleisesti noudatettavilla ehdoilla palvelematta jättäminen tai toisen kohdan mukainen tilaisuuteen päästämättä jättäminen tai sieltä poistaminen.⁹⁹ Korkeimman oikeuden tapa hahmottaa esteettömyyden laiminlyönti vaikutuksiltaan vähäisenä tekona on samalla linjassa niiden Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisujen kanssa, joissa tuomioistuin on katsonut, että elokuvateatterin esteettömyyden laiminlyöntiä arvioitaessa voitiin kiinnittää huomio muun muassa mahdollisuuden viettää mielekästä vapaa-aikaa muutoinkin kuin elokuvissa käymällä ja että kunnallisten kulttuuritilojen esteettömyyden laiminlyöntiä arvioitaessa voitiin kiinnittää huomio muun muassa kunnan toteuttamiin liikuntapaikkojen esteettömyysparannuksiin.¹⁰⁰

Korkeimman oikeuden ratkaisu ei ollut yksimielinen. Vähemmistöön jäänyt oikeusneuvos katsoi, ettei pyörätuolikäyttäjän sulkemista esteettömyys laiminlyömällä tilan, jossa paikalla olevilla henkilöillä on mahdollisuus aktiivisesti osallistua tilaisuudessa keskusteluun, ulkopuolelle voinut pitää merkitykseltään vähäisenä tekona. Niinpä hän olisi tuominnut päätoimittajan syrjintärikoksesta sakkorangaistukseen. Hänen kantaansa voi pitää vammaissopimuksen tulkintalähtökohtiin paremmin sopivana kuin korkeimman oikeuden enemmistön kantaa. Samalla hänen kantaansa voi pitää yhteensopivana Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuihin oikeuskirjallisuudessa kohdistetun kritiikin kanssa.¹⁰¹ Vaikka eurooppalaisessa oikeusyhteisössä pidetäänkin selvänä, että esteettömyyden laiminlyönti on sinänsä eräs syrjinnän muoto, eurooppalaisessa oikeusyhteisössä vallitsee tällä hetkellä myös erimielisyyttä siitä, kuinka vakavaksi esteettömyyden laiminlyönnin vaikutukset sen kohteeksi joutuvien ihmisten elämään mielletään.

Vaikka korkein oikeus ei katsonut lehtiyhtiön päätoimittajan syyllistyneen syrjintärikokseen, se katsoi lehtiyhtiön syrjineen yhdenvertaisuuslain kieltämällä tavalla välillisesti pyörätuolilla liikkunutta henkilöä, kun se oli laiminlyönyt järjestämiensä tilaisuuksien esteettömyyden. Samalla korkein oikeus kiinnitti yhdenvertaisuuslaissa tarkoitettua hyvityksen määrää mitoittaessaan huomion siihen, että rikkomuksen laatua lievensi se, että ravintolan, jossa tilaisuudet oli

99. Ks. hallituksen esitys eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsitteviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi 94/1993 vp, s. 35–36.

100. EIT Glaisen v. Sveitsi 25.6.2019 ja Lárusson v. Islanti 31.5.2022.

101. Ks. esim. Andrea Broderick, Arnar Helgi Lárusson v. Iceland: Muddying the Waters on Inaccessibility of Public Buildings. Strasbourg Observers 30.8.2022.

järjestetty, ovelle oli pyritty hankkimaan pyörätuoliluiska siinä kuitenkin vielä tilaisuuksia järjestettäessä onnistumatta. Tämä huomioiden korkein oikeus katsoi, että lehtiyhtiön velvoittaminen maksamaan syrjinnän kohteena olleelle pyörätuolikäyttäjälle 2 000 euron hyvitys kolmen tilaisuuden esteettömyyden laiminlyönnistä noin yhden kuukauden ajanjaksolla oli oikeudenmukainen seuraamus suhteessa teon vakavuuteen.

Kun korkeimman oikeuden oikeasuhtaiseksi arvioiman hyvityksen suuruutta verrataan yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan tekemiin hyvityssuosituksiin, huomataan hyvityssuosistusten suuruuden olevan hyvin linjassa korkeimman oikeuden tuomiossa oikeasuhtaiseksi määritellyn hyvityksen tason kanssa. Tästäkin näkökulmasta yhdenvertaisuuslain muuttaminen siten, että yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta voisi määrätä suoraan hyvityksestä, olisi perusteltua.

8. Kokoavia päätelmiä ja pohdintaa

Vammaissopimuksen oikeutta esteettömyyteen koskevan 9 artiklan asettamia positiivisia toimintavelvoitteita toimeenpaneva lainsäädäntö on Suomessa monella tavalla puutteellista. Kun rakentamisen esteettömyyttä koskeva lainsäädäntö kohdistuu täysimääräisesti vain uudisrakentamiseen, suuri osa rakennetusta ympäristöstä jää rajallisten esteettömyysvelvoitteiden piiriin tai kokonaan esteettömyysvelvoitteiden ulottumattomiin. Rakentamisen esteettömyyden ohjaamiseen käytetään samalla huomattavissa määrin sellaisia ohjausinstrumentteja, joilla ei ole oikeudellista velvoittavuutta ilman niiden viemistä yksittäisiin viranomaispäätöksiin, kuten kaavoihin tai rakennuslupiin, samalla, kun niiden valvonta on myös resurssipulasta kärsivissä kunnissa usein vaatimatonta. Nykyinen esteettömyyslainsäädäntö ei myöskään riittävällä tavalla varmista rakennetun ympäristön esteettömyyden toteutumista erilaisia peruspalveluja tuottaessa. Julkisten hankintojen ja valtionavustusten kautta rakennetun ympäristön esteettömyyttä voitaisiin edistää, mutta nykyinen sääntely ei velvoita siihen tehokkaasti. Suomesta puuttuvat myös velvoitteiden rikkomiseen liittyvät tehokkaat sanktiot ja esteettömän rakennetun ympäristön tuottamisen tehokkaat kannusteet.¹⁰² Useissa selvityksissä onkin tunnistettu tarve nostaa esteettömyyttä koskevaa vaatimustasoa, mutta siitä, miten tämän tulisi tapahtua, ei ole päästy yksimielisyyteen.¹⁰³

102. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:71, s. 94–95.

103. Esim. Ympäristöministeriön julkaisuja 16/2024, s. 59.

Poliittisella tasolla rakentamisen ja rakennetun ympäristön käyttöä koskevien esteettömyysvelvoitteiden kiristämistä on suorastaan vältelty. Kun lainsäätäjä on ollut haluton tekemään esteettömyyslainsäädäntöön edes perustuslakivaliokunnan valtiosääntöoikeudellisiin huomioihin pohjaavia ja vammaissopimuksen positiivisia toimintavelvoitteita toimeenpanevia muutoksia, vammaisten ihmisten oikeus rakennetun ympäristön esteettömyyteen on alkanut toteutua yhä vahvemmin syrjintäkieltojen tulkinnan kautta.

Yhdenvertaisuuslaki kieltää vammaisuuteen perustuvan syrjinnän, ja lakia valvova yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta on ratkaisukäytännössään katsonut rakennetun ympäristön esteettömyyden laiminlyönnin olevan yleensä välillistä ja joissain tilanteissa myös välitöntä syrjintää. Lautakunta, joka ei valvo suoraan muualla lainsäädännössä säädettyjen esteettömyysvelvoitteiden noudattamista vaan tarkastelee oikeutta esteettömyyteen vain yhdenvertaisuuslain näkökulmasta, on myös laajentanut esteettömyyden laiminlyönnin kiellon tilanteisiin, joissa muussa lainsäädännössä ei ole asetettu selkeitä esteettömyysstandardeja. Näin lainsäätäjän passiivisuuden, joka koskee vammaissopimuksen edellyttämien laajojen ja vakioitujen esteettömyysstandardien kehittämistä, takia rakennetun ympäristön esteettömyyttä koskevan oikeuden sisällöllisen kehittämisen painopiste on siirtynyt lainsäätämisestä lainkäyttöön, mitä ei voi pitää tyydyttävänä.

Jo oikeusvarmuuden ylläpitäminen edellyttäisi, että esteettömyysvelvoitteiden sisältö kävisi nykyistä selkeämmin ilmi kirjoitetusta lainsäädännöstä. Lainsäätäjän olisikin syytä ryhtyä systemaattisesti kehittämään esteettömyyssääntelyä. Aluksi esteettömyyden ja saavutettavuuden laiminlyönti pitäisi kirjata selvästi yhdenvertaisuuslakiin itsenäiseksi syrjinnän muodoksi. Myös teiden, katujen sekä yleisten alueiden rakentamista ja käyttöä koskevaa kokonaan uutta sääntelyä olisi laadittava. Lisäksi vastuita ja velvoitteita varmistaa rakennetun ympäristön esteettömyys erilaisia palveluja tarjottaessa olisi täsmennettävä. Olennaista olisi myös pohtia pirstoutuneen sääntelyn kiinnittämistä sen osat kokoavaan ja käsitteistöä yhtenäistävään esteettömyyttä ja saavutettavuutta koskevaan puitelakiin. Jotta kaikki tämä tapahtuisi koordinoitusti, olisi esteettömyyssääntelyn kehittämistä varten käynnistettävä poikkihallinnollinen lainvalmisteluhanke.

Rakennetun ympäristön esteettömyyttä koskevaa lainsäädäntöä kehitettäessä on myös tiedostettava se, mistä Stephanie Chipeurin esteettömyyssääntelyä koskevasta tutkimuksesta tämän kirjoituksen alkuun poimittu sitaatti kertoo: tapamme suunnitella rakennettua ympäristöä ei ole koskaan ollut neutraalia – sitä on aina ohjannut tietynlaisten kehojen asettaminen toisten edelle. Vaikka erilaisin esteettömyysmääräyksin olemme velvoittaneet rakentajat luomaan rakennettua ympäristöä myös esimerkiksi pyörätuolikäyttäjille, velvoittaa voimassa oleva oikeus luomaan rakennettua ympäristöä ensisijaisesti sellaiselle normaalina pidetylle keholle, jonka mahdollisimman mukavaa liikkumista aja-

tellen vaikkapa François Blondel muotoili edelleen voimassa olevat portaiden mitoitusnormit jo 1600-luvun puolivälissä Cours d'Architecturessa.¹⁰⁴

Kahvilan ovella olevaan yksittäiseen portaaseen, joka on rakentamista koskevien velvoitteiden mukaan mitoitettava normaalina pidetyllä tavalla toimivalle keholle miellyttäväksi, on uponnut valtaa. Sama porras, joka mahdollistaa normaalimittaiselle normaalein askelein kävelevälle sulavan liikkumisen eri tasojen välillä, myös estää pyörätuolikäyttäjän pääsyn sisään kahvilaan. Aivan kuten auton hidastamaan määräävä suojatien hidastetöyssi, jota sosiologi Bruno Latour on käyttänyt esimerkkinä ihmisyiden rakentumisesta materiaalsen ja ei-materiaalsen toimijuuden kohdatessa, on kahvilan porras ”täynnä insinöörejä ja kanslereita ja lainsäätäjiä, jotka sekoittavat tahtonsa ja juonensa soran, betonin, maalin ja standardilaskelmien tahtoihin ja juoniin”.¹⁰⁵ Hidastetöyssiyn tapaan sekä portaat että luiskat haastavat yhteiskunnan sosiaalis-tilallista järjestystä – ne vain tekevät sen eri tavoin – herättäen voimakkaita tunteita.

Säädettäessä ja sovellettaessa rakennetun ympäristön esteettömyyttä koskevaa lainsäädäntöä otetaan jatkuvasti kantaa spatiaalisen oikeudenmukaisuuden kysymyksiin, joissa erilaiset kehot yhteiskuntapoliittisten kamppailujen kautta neuvottelevat keskenään tilallisuuden hallinnasta.¹⁰⁶ Määrittelemällä sitä, mikä osa rakennetusta ympäristöstä kuuluu kenellekin, ei ainoastaan tuoteta täyden ja marginaalsen sosiaalsen kansalaisuuden erottelua¹⁰⁷ vaan myös asetetaan marginalisoidut ryhmät omille paikoilleen ja vaalitaan siten yhteiskuntajärjestyksen puhtautta.¹⁰⁸ Se keiden ajatellaan kuuluvan millekin paikalle, riippuu kulttuuri-sesta kontekstista.¹⁰⁹ Tällä hetkellä esimerkiksi pyörätuolikäyttäjän ei tarvitse päästä suurimpaan osaan nykyisestä rakennetusta ympäristöstä ja uudessakin elokuvateatterissa riittää, että hänelle on varattu paikka eturivin reunasta, jonne kävelevä katsoja haluaa viimeksi istuutua. Hänen ei tarvitse myöskään päästä edes uuden rakennuksen auditoriossa salin eteen luennoimaan, sillä lainsää-

104. François Blondel, Cours D'Architecture Enseigné Dans L'Academie Royale D'Architecture, 1675–1683.

105. Bruno Latour, Pandora's Hope: Essays on the Reality of Science Studies. Harvard University Press 1999, s. 185–190.

106. Ks. Andreas Philippopoulos-Mihalopoulos, Spatial Justice: Body, Lawscape, Atmosphere. Routledge 2015.

107. Ks. Kate Nash, Between Citizenship and Human Rights. Sociology 43(6) 2009, s. 1067–1083.

108. Ks. Meera Joshi – Arpine Sargsyan, Reimagining Legal Subjectivity: The Politics of Disability Rights and Inclusive Law. Interdisciplinary Studies in Society, Law, and Politics 4(2) 2025, s. 234–247 ja Karoliina Ahonen – Pauli Rautiainen, ”Kehitysvammaisia säälitään ja pyörätuolikäyttäjiä nöyrytetään”: Miten vammaisuuden hierarkia nähdään, koetaan ja sanoitetaan Suomessa? Diakonian tutkimus 1S/2024.

109. Mary Douglas, Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo. Routledge 1966, s. 36.

täjä on valmis kuvittelemaan hänet vain yleisöön kuuntelemaan jonkun toisen luentoa.¹¹⁰

Se tapa, jolla lainsäädäntö edelleen sallii erilaiset puolittaiset ja sattumanvaraisesti toimivat esteettömyysratkaisut, lähestyy spatiaalista oikeudenmukaisuutta sallien vammaisen ihmisen näkemisen vähempiarvoisena, toisista ihmisistä vahvasti riippuvaisena ja erityisjärjestelyjä tarvitsevana.¹¹¹ Kuten empiiriset tutkimukset esimerkiksi Ruotsista kertovat, tämä johtaa helposti ajatukseen, että vammaisten ihmisten oikeuksien toteuttamiseksi riittää, että heille on tarjolla jonkinlaisia kohtuullisia mukautuksia, joihin heidän tulisi tyytyä.¹¹² Kaikille sopivaa suunnittelua painottavan YK:n vammaissopimuksen oikeudellisten velvoitteiden näkökulmasta tällainen ajattelu on kuitenkin virheellistä.

110. Rautiainen 2021.

111. Rob Imrie, *Disability and the City International Perspectives*. Paul Chapman Publishing 1996.

112. Hanna Egard, *Accessible enough? Legitimising half-measures of accessibility in Swedish urban environments*, s. 13–25 teoksessa Hanna Egard – Kristofer Hansson – David Wästerfors (eds), *Accessibility Denied. Understanding Inaccessibility and Everyday Resistance to Inclusion for Persons with Disabilities*. Routledge 2021.

Accessibility, equality, and the built environment

PAULI RAUTIAINEN, D.Sc. (Admin.), M.A., M.Ed., M.Soc.Sc., University Lecturer, University of Eastern Finland; Docent, Universities of Helsinki, Eastern Finland and Turku

This article provides a doctrinal analysis of accessibility in the built environment within Finnish law, framed by obligations arising from the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). Article 9 of the CRPD introduces accessibility as a hybrid right, combining positive obligations with anti-discrimination guarantees. While the CRPD requires states to progressively transform both public and private spaces into accessible environments, Finnish regulation remains fragmented. The Building Act imposes limited requirements, and enforcement is weak due to resource constraints. Accessibility obligations in basic services are scattered across sectoral legislation and conceptually ambiguous, leaving the realization of rights largely contingent on discretionary practices.

In the absence of systematic legislative reform, the substantive content of the right to accessibility has evolved through the interpretation of anti-discrimination law under the Equality Act. The Equality and Non-Discrimination Tribunal has consistently classified failures to ensure accessibility as indirect—and in some cases direct—discrimination, extending obligations beyond accessibility standards and applying them to contexts where no explicit accessibility norms exist. This jurisprudential development reflects the increasing reliance on courts rather than legislation to implement CRPD obligations, raising concerns about legal certainty.

The article recommends consolidating fragmented norms into a comprehensive framework law. It further calls for strengthening enforcement mechanisms and introducing effective sanctions to ensure compliance. Current regulatory approaches fail to meet the CRPD's requirements for systematic and coordinated progress, resulting in accessibility being treated as an ancillary rather than a core human rights obligation.

Pauli Kataja

Lakimies
1/2026
s. 115–128

KKO:n ennakkopäätösten sitovuus: Ei, mutta kyllä, mutta ehkä ei?

1. Johdanto

Viime vuodenvaihteessa tuomioistuimien päivittäiseen ratkaisutoimintaan ui oikeusapupalkkion kohtuullisuutta koskeva KKO 2024:71. Olen tullut siihen tulokseen, että olen kiitollinen ratkaisusta. Miksi?

Koska juuri parempaa ratkaisua ei olisi voinut löytää testaamaan oikeuslähdeoppia käytännössä. Kyseessä on puhdas tulkintaratkaisu sellaisesta normista, jota jokainen tuomari soveltaa jatkuvasti päivittäin tai ainakin viikoittain. Eikä tarvitse miettiä sinänsä, mikä on ratkaisun oikeusohje tai ovatko käsillä samat tosiseikat.¹ Jokainen tuomari oli siten pakotettu arvioimaan omaa oikeuslähdeoppiaan.

Keskityn tässä siihen, mitä nämä ratkaisut opettivat oikeuslähdeopista ja ennakkopäätösten sitovuudesta. Kevään jälkeen tästä puolesta on loppujen lopuksi keskusteltu oikeustieteellisessä kirjallisuudessa varsin vähän. Martina Nymanin² ja Heikki Kempin³ oikeustapauskommentteja lukuun ottamatta keskustelu on ollut hiljaista. Vaikka tapauksen tai tapausten, mikäli lasketaan mukaan myös myöhempi ratkaisu KKO 2025:38 sekä korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu KHO 2024:129, luoma ratkaisukokonaisuus on oikeusteoreettisesti mitä herkullisin.⁴

Jos pieni kertaus sallitaan, alempien tuomioistuimien linja jakaantui niin, että osa lainkäyttäjistä seurasi korkeimman oikeuden ratkaisua ja osa ei. Tarkemmin jaoteltuna voidaan vaihtoehtojen sisällä nähdä erilaisia jakolinjoja edelleen.

1a: Ratkaisut, joissa alemmat tuomioistuimet ovat seuranneet ylempää riippumatta ratkaisun sisällöstä tai perusteluista. Noudattaminen on johtunut

* *Pauli Kataja*, OTM, asessori, Vaasan hovioikeus. Kirjoitus perustuu Vaasan hovioikeuden XXV tuomaripäivillä 26.9.2025 Porissa pitämäni esitykseen. Kiitän kommentteista hovioikeuden esittelijä, OTT Juho Rankista sekä tuomaripäivillä saamiini yleisökommentteja. Kirjoittaja on asessorina toimiessaan noudattanut itse 110 euron tuntipalkkiolinjaa.

1. Tosin ratkaisussa jätetään auki, mikä on kohtuullinen tuntipalkkio.

2. Martina Nyman, KKO 2024:71 ja KHO 2024:129 – Palkkioasetuksessa säädetyn tuntipalkkion määrä syynissä. *Lakimies* 2/2025, s. 348–357.

3. Heikki Kempin, Paniko korkein oikeus pisteen luomalleen palkkiosaagalle? (KKO 2025:38). *Edilexin prejudikaattipalsta* 3.4.2025.

4. Keskityn tässä aikaan ennen uutta asetusta ja korkeimman oikeuden toista ratkaisua asiassa.

tosiasiallisesta sitovuudesta tai muodollisesta auktoriteetista, ei niinkään sisällön tai perusteluiden vakuuttavuudesta. Esimerkkinä voidaan mainita Itä-Suomen hovioikeuden ratkaisu 2025:1.

1b: KKO:n ratkaisu oli aineellisoikeudellisesti oikea, eli 110 euron tuntipalkkio oli kohtuuton. Teoreettisesti se on mahdollinen tulkintalinja, josta en löytänyt esimerkkiratkaisua.

2a: Ratkaisut, joissa on katsottu, että asetuksen mukainen 110 euron palkkio ei ole kohtuuton KKO:n vähemmistön ja myöhemmin KHO:n ratkaisussa mainituilla perusteilla, eli KKO:n ratkaisu on aineellisesti väärä. Esimerkkinä mainittakoon Helsingin hovioikeuden asia R 23/1403, 17.1.2025.

2b: Ratkaisut, joissa on katsottu KKO:n soveltaneen lakia virheellisesti (per incuriam): kohtuullisuus ei koske tuntipalkkion määrää, vaan ongelmana on myös vallan kolmijakoperiaatteesta johtuva toimivallan puute. Esimerkkinä mainittakoon Helsingin hovioikeuden asia R 24/723, 17.12.2024.⁵

Jako paljastaa sen, ettei lainkäyttäjillä ole yhteisesti jaettua ajatusta ennakkopäätösten merkityksestä. Jos olisi, jakolinjaa ei olisi syntynyt. Mitä tästä tulisi ajatella?

Yksi ajatus löytyi. Edilexin prejudikaattipalstalla Heikki Kemppinen pohdii oikeusapupalkkiosaagaa ja ennakkoratkaisujen noudattamista seuraavasti: ”Yleensä korkeimman oikeuden ratkaisuja on joko noudatettu niin sanotusti mukisematta, tai sitten prejudikaatista eroavaan tulkintaan päätyminen on perusteltu esimerkiksi faktojen eroavuudella. Nyt kuitenkin ajauduttiin tilanteeseen, jossa tuoretta prejudikaattia tietoisesti jätettiin noudattamatta tilanteissa, joihin se soveltui ja joihin se oli tarkoitettu. Tämä on varsin ongelmallista ennakkopäätösjärjestelmän, oikeuskäytännön yhtenäisyyden ja korkeimman oikeuden institutionaalisen aseman kannalta.”⁶

Esitükseni liittyy erityisesti viimeiseen virkkeeseen, jossa käsitykseni mukaan Kemppinen katsoo poikkeamisen olevan ongelmallista. Pohdin, olivatko alemmat tuomioistuimet ja niiden tuomarit oikeutettuja poikkeamaan ratkaisusta KKO 2024:71 vai oliko kapinointi ongelmallista. Laajemmin kysymys on siitä, ovatko korkeimman oikeuden ratkaisut alempia tuomioistuinta muodollisesti tai tosiasiallisesti sitovia. Milloin lainkäyttäjän on seurattava ennakkopäätöstä, vaikka hammasta purren?

Keskityn tässä tarkastelussa KKO 2024:71:n mukaisiin tilanteisiin, joissa jokin sovellettu oikeusohje sopii alemmassa tuomioistuimessa käsillä oleviin faktoihin. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät siten niin sanotut demonstratiiviset ennakkoratkaisut ja ratkaisut, joissa alemman tuomioistuimen relevantit faktat eroavat ylemmän tuomioistuimen faktoista. Huomaatan, että tässä yhteydessä on vaikeaa erottaa toteutunutta oikeutta tai oikeuslähdeoppia (deskriptiivinen)

5. Käytännössä poikkeavat ratkaisut olivat perusteiltaan usein vaihtoehtojen 2a ja 2b yhdistelmiä.

6. Kemppinen 2025.

KKO:n ennakkopäätösten sitovuus: Ei, mutta kyllä, mutta ehkä ei?

siitä, mitä pitäisi olla (normatiivinen).⁷ Pysin kuitenkin kuvaamaan ongelmaa normatiivisesti; deskriptiivisestihän voidaan helposti havaita, ettei ennakkopäätöstä seurattu. Näkökulmani on nimenomaan alempia tuomioistuimia koskeva, ellei erityisesti mainita, jolloin kannanotot eivät koske korkeimman oikeuden omaa niin sanottua horisontaalista sitoutumista omiin ratkaisuihinsa.

Törmäsin nopeasti nuorempana tuomarina siihen, kun aloin miettiä omaa kantaani oikeusapupalkkioasiassa ja myöhemmin aihepiiriä enemmän, ettei aihe ole Suomessakaan mitenkään uusi. Kun korkeimmasta oikeudesta tuli leimallisemmin ennakkopäätöstuomioistuin lainuudistuksella 1980-luvun taitteessa, käytiin sen asemasta ja toiminnasta laajaa keskustelua. Tämän keskustelun kärkenä olivat KKO:n silloisen presidentin Curt Olssonin voimakkaat näkemykset sitovuudesta.⁸ Kun korkeimman oikeuden ennakkopäätösten seuraamista tarkastellaan, voidaan sanoa, että iso osa argumenteista on jo aikaisemmin esitetty.

2. No, sitovatko ne? – ”Ei mutta kyllä... mutta ehkä ei?”

2.1. Muodollinen ja tosiasiallinen sitovuus

Oikeudellinen tarkastelu on aloitettava normeista. Onko sitovuus perusteltavissa lainsäädännön tasolla? Jos on, miten?

Perustuslain (731/1999, PL) oikeusvaltioperiaatetta koskevan 2 §:n 2 momentti: ”Julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia.” Säännös on sinänsä merkittävä. Aihepiirin kannalta on kuitenkin huomattava, ettei oikeusvaltioperiaatteen piiriin ole katsottu kuuluvaksi tuomioistuinten, edes ylikansallisten tuomioistuinten, oikeuskäytäntöä, saati kansallisten tuomioistuinten.⁹

Keskeisemmin aihepiiriä koskee PL 3.3 §, jonka mukaan tuomiovaltaa käyttävät riippumattomat tuomioistuimet, ylimpinä tuomioistuimina korkein oikeus ja korkein hallinto-oikeus. Lain esitöihin on suhtauduttava jossain määrin kriittisesti. Kuitenkin tätä säännöstä koskevissa perustuslain esitöissä todetaan: ”Tuomioistuin on riippumaton myös oikeuslaitoksen sisällä. – – Ylimpien tuo-

7. Jaakko Husa, Tuomioistuinratkaisut oikeuslähteenä – oikeuslähteoppi ja oikeusyhteisön kulttuurinen identiteetti. Lakimies 7–8/2020, s. 972–992, 974.

8. Tärkeimpänä Curt Olsson, Om rättsutveckling genom dom. Lakimies 7–8/1984, s. 1182–1201. Tähän oman vastapuheenvuoronsa juristeista antoivat mm. Niilo Jääskinen, Tuula Linna, Ilkka Saraviita ja Pekka Timonen.

9. Pekka Timonen, Ennakkotapaukset ja niiden merkitys oikeuslähteenä. Lakimiesliiton Kustannus 1987, s. 76.

mioistuinten ennakkopäätöksillä on siten lähinnä oikeuskäytännön yhtenäisyyttä turvaavaa tuomioistuimia ohjaavaa merkitystä, mutta ei välitöntä oikeudellista sitovuutta yksittäisen oikeustapauksen ratkaisussa.”

PL 99 §:n mukaan ylimmät tuomioistuimet valvovat lainkäyttöä omalla toimialallaan. Aikaisemmin mainitussa Itä-Suomen hovioikeuden täysistuntoratkaisussa on sitovuus osin perustettu tähän. Tulkinta on pitkälle menevä ja poikkeava jossain määrin aikaisemmasta tulkintatraditiosta.¹⁰ Yhtä kaikki, PL 99 §:ää voi varovaisesti lukea myös sitovuutta tukeväksi. Muodollisen sitovuuden tueksi mainittakoon myös PL 6 §, jonka mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä.¹¹

Keskeisimmät argumentit sitovuuden puolesta johdettiin kuitenkin 1980-luvulla korkeinta oikeutta koskevasta laista (665/2005, KKOL), jossa annettiin valitusluvan myöntämisen perusteet. Valituslupaperusteita koskevasta pykälästä on myöskään vuonna 2025 vaikea lukea sitovuutta. Edelleen sitovuutta pyrittiin löytämään silloisesta työjärjestyksestä, jonka kokoonpanoja koskeva säännös on nykyään laintasoisena KKOL 6 §:ssä. Säännöksen mukaan presidentti voi päättää lainkäyttöasian siirtämisestä tarpeellisilta osiltaan käsiteltäväksi täysistunnossa tai vahvennetussa jaostossa, jos asian tai sen osan ratkaisua harkittaessa osoittautuu, että jaosto on poikkeamassa korkeimman oikeuden aikaisemmin omaksumasta kannasta.

Säännös kuitenkin ohjaa vain KKO:n omaa toimintaa kokoonpanokysymyksissä ja on sanamuodoltaan avoin (”voi päättää”). Pykälästä ei voi päätellä, että edes KKO olisi muodollisesti sitoutunut omiin ratkaisuihinsa, eikä se edes tarkemmin määritä, mikä on ”omaksuttu kanta”. Saati sitten, että siitä voitaisiin johtaa sitovuutta suhteessa alempiin tuomioistuihin. Johtopäätös on tältä osin sama kuin 1980-luvulla.¹²

Muodollisen sitovuuden tueksi voi viitata myös perusteluvollisuutta koskeviin pykäliin, joiden mukaan tuomioissa on ilmoitettava, mihin oikeudelliseen päättelyyn ratkaisu perustuu. On tietenkin selvää, että myös oikeuslähteiden käyttö on perusteltava asian luonteen ja laadun edellyttämällä tavalla. Sitovuutta on kuitenkin vaikea johtaa perusteluvollisuudesta.

Lainsäädännöstä saatava tuki muodolliselle sitovuudelle jää kovin ohueksi, kuten se jäi myös 40 vuotta sitten. Ohutta tukea voisi saada PL 6 ja 99 §:stä. Muodollisen sitovuuden osalta vastaus on siten yhä ”ei”.

Sananen virkavastuusta. Aarniolainen oikeuslähteoppi asettaa oikeuskäytännön heikosti velvoittavaksi, koska ennakkoratkaisun sivuuttamisesta ei voi

10. Niilo Jääskinen, Ennakkopäätösten merkityksestä yleisen lain kannalta, s. 36–56 teoksessa Urpo Kangas – Kaarlo Tuori (toim.), *Liber Amicorum Carolo Makkonen deditus*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1986, s. 43.

11. Jääskinen 1986, s. 44.

12. Tuula Linna, Linjamuutos korkeimmassa oikeudessa – vai erilainen tapaus? *Defensor Legis* 1/1989, s. 477–493, 479.

seurata seuraamuksia virkavirheestä. Argumentti on tässä yhteydessä kuitenkin tarpeeton ja kehäpäätelmä: aikaisemmin on todettu, että koska muodollisella sitovuudella ei ole perusteita, ei myöskään laiminlyönti voi olla virkavirhe.¹³ Mutta yhtä kaikki edelleen pätevää todellisuutta: eipä ole tainnut oikeuskansleri soitella kapinatuomareiden perään näiden KKO:n oikeusohjeen sivuuttavista oikeusapupalkkioratkaisuista.

Toinen tulkintalinja korostaa tosiasiallista sitovuutta normatiivisen sijaan. Tosiasiallisella sitovuudella tarkoitetaan sitä, että ratkaisijan käsityksen mukaan hänen on ratkaistava samanlainen asia samalla tavalla kuin KKO, vaikka tälle ei olekaan muodollista perustetta. Kun ratkaisija noudattaa KKO:n käytäntöä tähän tapaan suoraan ja mukisematta, hän pitää KKO:n ratkaisua itseään tosiasiallisesti sitovana (”mutta kyllä”).¹⁴

Tosiasiallinen sitovuus pohjaa sille yleiselle lähtökohdalle, että KKO pitää itse ratkaisujaan sitä sitovina, vaikka muodollista pohjaa tälle ei olekaan. Ennuste on, että KKO ratkaisee myös tulevat tapaukset samoin tavoin kuin aikaisemmin. Tällöin alemman tuomioistuimen näkökulmasta noudattaminen, sellaisenkin, josta ratkaiseva tuomari on eri mieltä, perustuu sisäistettyyn ajatukseen yhdenvertaisesta kohtelusta, oikeusvarmuudesta ja prosessiekonomiasta: koska on todennäköistä, että KKO seuraa itse omaa ratkaisuaan, ei ole järkevää poiketa siitä.¹⁵ Poikkeaminen lisäisi vain aikaa ja vaivaa.¹⁶ Oikeudenmukaisuuden elementeistä johdonmukaisuus, oikeusvarmuus, prosessiekonomia ja luotettavuus luovat siis tosiasiallista vaikutusta.¹⁷

Tosiasiallisen sitovuuden käsite on vaikea. Voidaan sanoa, että se monella tapaa lähestyy normatiivista sitovuutta,¹⁸ vaikka periaatteellinen ero olisikin aina olemassa.¹⁹ Käytännön tasolla ei ole väliä sillä, miksi tuomari kokee ennakkopäätöksen noudatettavaksi – olennaista on, että hän kokee. Tosiasiallisesti tämä tosiasiallinen vaikutus on vahva. Annettujen ratkaisujen oikeusohjeita yleensä noudatetaan. Tuomarin kannalta onkin yleensä ihan positiivista, kun löytää perustellun oikeusohjeen, jolla juttu ratkeaa.

Täysin nollamallia ei ole missään länsimaisessa oikeusjärjestyksessä. Kaikissa niissä hierarkian yläpään tuomioistuinten ratkaisuilla on jotain merkitystä, oli merkitys sitten muodollista tai tosiasiallista.

13. Timonen 1987, s. 81–82.

14. Timonen 1987, s. 88.

15. Timonen 1987, s. 88–91.

16. Timonen 1987, s. 94–95.

17. Esim. Husa 2020, s. 985.

18. Aleksander Peczenik, *The Binding Force of Precedent*, s. 461–479 teoksessa Neil MacCormick – Robert S. Summers (eds), *Interpreting Precedents: A Comparative Study*. Routledge 2016, s. 465–467.

19. Timonen 1987, s. 75.

2.2. ”Ei, mutta kyllä” – paradoksi ja alemman tuomioistuimen liikkumavaran kehittäminen: ”ehkä ei”

Tunnustan olevani urheilukliseiden ystävä. Oikeustieteen kliseiden tunnistaminen on minulle kuitenkin jossain määrin vaikeampaa. Jonkinlainen oikeuslähdeopillinen klisee lienee kuitenkin seuraava fraasi: ennakkopäätöksillä ei ole muodollista sitovuutta, mutta ne ovat tosiasiallisesti vahvasti noudatettavia.

Esimerkiksi Jyrki Virolainen ja Petri Martikainen kirjoittavat, että ”Suomessa on vakiintuneesti katsottu, ettei edes ylimpien oikeuksien ennakkopäätöksillä ole vahvasti velvoittavan oikeuslähteen asemaa, eli ne eivät ole juridisesti sitovia sen enempää vertikaalisesti kuin horisontaalisestikaan. – Oikeuskäytännössä ennakkopäätöksillä katsotaan kuitenkin olevan vahva tosiasiallinen sitovuus eli ohjausvaikutus myöhemmin samankaltaisia tapauksia ratkaistaessa.”²⁰

Jaakko Husan artikkelissa on osuva lainaus common law -maan oikeustieteilijältä civil law -maiden paradoksista:

”Jotain paradoksaalista tapahtuu kun civil law -juristit puhuvat tuomioistuinratkaisujen statuksesta. Vaikkakaan monessa maassa – ne eivät nauti muodollisen oikeuslähteen asemasta, monet oikeusalan ammattilaiset, akateemiset oikeustieteilijät mukaan luettuna, viittaavat tuomioistuinratkaisuihin muodollisesti sitovia oikeusnormeja muodostavana toimintana.”²¹

Tiivistetyssä muodossa voi Husan mukaan siis vastata sitovuuteen ”ei mutta kyllä”.²² Mutta tämä paradoksaalinen ”ei mutta kyllä” ei pysty vastaamaan kysymykseen siitä, oliko alempien tuomioistuinten reaktio oikeudellisesti oikeutettu. Syynä on se, että tämä ”ei mutta kyllä” kuvaa oikeuslähdeoppia hyvin kaukaa. Sen antama havainto, joka lienee sinänsä oikea, antaa vähän johtoa konkreettiseen ratkaisutilanteeseen. Koska ratkaisuja ei kuitenkaan läheskään aina seurata, kuvaaminen kaukaa ei kerro ratkaisijalle juuri mitään siitä, milloin niitä on seurattava ja milloin niistä on mahdollista poiketa. Aloitetaan matka viimeksi mainittuihin kysymyksiin perusasioista.

Lapsilta usein kysytään, että jos kaikki hyppäävät kaivoon, hyppäätkö itse perästä. Vähän vastaavaan tapaan missään systeemissä ei ole myöskään 100-mallia eli täyttä sitovuutta vaan kaikella vallankäytöllä on rajansa. Tosiasiallinen sitovuus ei voi tarkoittaa ehdotonta sitovuutta, eihän kirjoitettu lakikaan ole

20. Jyrki Virolainen – Petri Martikainen, Tuomion perustelevminen. Alma Insights 2010, s. 399.

Myös Tapio Määttä – Mirjami Paso, Johdatus oikeudellisen ratkaisun teoriaan. Helsingin yliopisto 2022, s. 21 ja Heikki Kemppinen – Jukka Siro, Oikeuskäytäntöön viittaaminen korkeimman oikeuden ennakkopäätöksissä. Lakimies 5/2018, s. 493–515, 497.

21. Lainaus artikkelissa Maurice Adams, Precedent versus gravitational force of courts decisions: between theory, law and facts, s. 149–176 teoksessa Ewoud Hondius (ed.), Precedent and the law. Bruylant 2008, s. 149.

22. Husa 2020, s. 984–985.

KKO:n ennakkopäätösten sitovuus: Ei, mutta kyllä, mutta ehkä ei?

sataprosenttisen sitova. Lisätään näin ollen Husan malliin uusi palanen: ”Ei mutta kyllä... mutta ehkä ei?”

Selvää on, että esimerkiksi perus- ja ihmisoikeudet asettavat rajoja.²³ Jos korkein oikeus syystä tai toisesta politisoituisi, on selvää, ettei alempien tuomioistuinten tule seurata esimerkiksi ihmisoikeuksia selkeästi rikkovia ratkaisuja.²⁴ Tästä seikasta tuskin voidaan olla erimielisiä. On siis jo tällä perusteella selvää, että myös tosiasialliselle sitoutumiselle on jokin ulkoraja, yhdenvertaisuudesta viis.

Onko muita sisällöllisiä rajoituksia? Edellä on tosiasiallista sitoutumista perusteltu oikeusvarmuuteen liittyvillä argumenteilla. Mutta aukottoman tosiasiallisen sitovuuden sitominen tuleviin ratkaisuihin on ongelmallista, koska se perustuu pohjimmitaan ennustamiseen ja tulevaisuuden ennustaminen on tunnetusti vaikeaa. Ylimmät tuomioistuimet maailmassa muuttavat tulkintojaan, mikä on omiaan vähentämään oikeusvarmuutta.²⁵

Erityisesti tämä korostuu civil law -maissa, kuten Suomessa, jossa ei ole muodollisia pidäkkeitä poiketa aikaisemmista ratkaisuista. Oikeustila ei ikinä kehittyisi tai parantuisi, jos asiat lukitaan yhdellä ratkaisulla.²⁶ Joskus aikaisempia ratkaisuja on muutettava oikeusvarmuuden kustannuksella eli silloin, kun materiaalin oikeudenmukaisuus ja joustavuus tätä edellyttävät. Nämä argumentit, jotka puoltavat sinänsä KKO:n mahdollisuutta muuttaa aikaisempia ratkaisujaan, puoltavat myös sitä, että myös alemmilla tuomioistuimilla on oltava samankaltainen mahdollisuus.²⁷ Tällainen avoin dialogi avaa mahdollisuuden oikeustilan kehitykselle. Kaavamainen noudattaminen sulkee.

Nyt aletaan olla ytimessä. Oikeudenmukaisuuden käsitteen eri osatekijät luovat jännitteen tosiasiallisen sitovuuden sisälle.²⁸ Kun etsitään tosiasiallisen vaikutuksen rajoja, on alemman tuomioistuimen kysyttävä, mitkä oikeudenmukaisuuden alatekijät katsotaan keskeisiksi.²⁹ Esitän neljä muuttujaa, joiden kautta tätä voidaan lähestyä.

Mutta ennen kuin mennään niihin, otetaan esille muutama varauma. Voidaan kysyä, mikä on tosiasiallisesti suurin syy noudattamattomuuteen. Väittäisin, että

23. Esimerkiksi asia C-225/22 AW ”T”, ECLI:EU:C:2025:649. EUT katsoi, että kansallisen tuomioistuimen on katsottava mitättömäksi ylempien oikeusasteen tuomio, jos ylempi tuomioistuin ei ole ollut riippumaton ja puolueeton ja lailla ennalta perustettu tuomioistuin.

24. Esimerkiksi tilanne, jossa KKO pyrki ratkaisullaan kumoamaan esimerkiksi kidutuksen kiellon. Korostan tässä sitä, että ratkaisun tulisi olla selvästi jonkin yksiselitteisen normin vastainen. Kahden tai useamman perusoikeuden välinen punninta ei mene tähän.

25. Oikeusvarmuus ei ole myöskään ikinä varmaa, koska myös lainsäädäntö saattaa muuttua.

26. Jääskinen 1986, s. 52.

27. Jääskinen 1986, s. 52–53, alaviite 19.

28. Jääskinen 1986, s. 48–50 ja Christina Ramberg, *Prejudikat som rättskälla i förmögenhetsrätten*. Wolters Kluwer 2017, s. 61–72.

29. Timonen 1987, s. 60–71. Ks. myös Peczenik 2016, s. 477–478, jossa Peczenik listaa 13 seikkaa, jotka vaikuttavat tosiasiallisen sitovuuden vahvuuteen.

tietämättömyys mahdollisesti relevantista ratkaisusta. KKO on toiminut ennakkopäätöstuomioistuimena nyt noin 45 vuotta. Ennakkopäätöksiä on julkaistu vuosittain noin 100–120, joten KKO on julkaissut noin 4 500–5 000 ennakkopäätöstä. Massaa on kenenkään vaikea hallita, saati sitten yksittäisen tuomarin. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Yhdysvaltojen korkein oikeus, joka on toki toimivallaltaan huomattavan erilainen, on antanut samassa ajassa noin 4 700 perusteltua päätöstä. Ja siellä on 300 miljoonan ihmisen kansan lakimiesarmeija tulkitsemassa päätöksiä.

Toinen seikka on, että ratkaisuiden myöhemmän tulkitsijan on vaikea tietää, mitkä ovat edelleen niin sanotusti päteviä ennakkopäätöksiä, koska KKO on usein haluton asiasta linjaamaan. Tämä näkyy KKO:n omissa oikeuskäytännössä.³⁰

3. ”Ehkä ei”:n neljä muuttujaa

3.1. Sisällöllinen hyväksyttävyyys: puutteelliset perustelut – laadukkaat perustelut

Vaikea kohta sitovuuden arvioinnissa on mielestäni perusteluiden merkitys. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että ennakkoratkaisu saa voimansa alempiin tuomioistuimiin nähden perusteluiden vakuuttavuuden ja argumentaation kautta.³¹ Yhdyn näkemykseen siitä, että puhdas auktoriteetti on toissijaista, minkä voi johtaa jo lakipohjan puutteesta. Tällöin oikeuskäytäntö on samalla viivalla muiden sekundaarioikeuslähteiden, kuten lain esitöiden, kanssa.³² Perusteluilla ja niiden laadulla on oltava merkitystä, kun puhutaan tosiasiallisesta noudattamisesta. Hyvin perusteltua ratkaisua on helpompi seurata kuin huonosti perusteltua. Mikäli perusteluiden laadulla ei olisi merkitystä, se tekisi myös epäselvistä tai huonosti perutelluista prejudikaateista yhtä sitovia kuin huolellisista.³³

Toisesta suunnasta voi sanoa, että hyvin perusteltu ja punnittu ratkaisu muuttuu todennäköisemmin kuin heikko. Heikosti perusteltuun ratkaisuun kohdistuu alemmista tuomioistuimista ja oikeustieteen parista enemmän perus-

30. Viittaamisesta yleisesti ks. Kempainen – Siro 2018. Seksuaalirikosten näytön arvioinnin ja viittausten osalta ks. Aki Rasilainen, Korkeimman oikeuden näyttöprejudikaatit ja vapaa todistusharkinta. *Lakimies* 1/2023, s. 53–76, 74.

31. Kempainen – Siro 2018, s. 497–498 sekä Virolainen – Martikainen 2010, s. 401.

32. Jääskinen 1986, s. 46–47.

33. Ramberg 2017, s. 54–59.

teltua kritiikkiä, jonka vastuuntuntoinen tuomari ottaa huomioon uutta tapausta ratkaistessaan.

Joskus saatetaan korostaa sitä, ettei ennakkopäätöksen sitovuuden kannalta ole merkitystä sillä, onko ratkaisu äänestysratkaisu vai ei. Näin voikin olla korkeimman oikeuden sisäisen niin sanotun horisontaalisen sitovuuden kannalta. Sikäli kuin aikaisemmin mainituin tavoin niin sanotun vertikaalisen sitovuuden kannalta perusteluilla on väliä, merkitystä on oltava myös äänestämislä. Hyvin perustellut äänestyslauseumat osoittavat enemmistön argumentoinnin mahdolliset heikkoudet ja lisäävät siten perusteita poikkeamiselle. Mahdollisuus antaa perusteltu äänestyslauseuma olisi periaatteessa tarpeeton, jos äänestyslauseumilla ei olisi mitään merkitystä.³⁴ Erimielisyydet voivat viestiä, että kyseessä on oikeudellinen kehitysvaihe, jolloin tulevaisuudessa linja voi muuttua.³⁵

Lisäksi alemmilla tuomioistuimilla on myös aina mahdollisuus common law-maiden tapaan katsoa, että ratkaisu on virheellinen, jos se perustuu väärään lain soveltamiseen tai jos siinä on jätetty huomioimatta ennakkotapaus tai jokin muu oikeusohje. Isossa kuvassa tähän kategoriaan sisältyvät myös edellä mainitut perus- ja ihmisoikeusnormit.

Ensimmäinen liukumamittari olkoon siis: puutteelliset, jopa virheelliset perustelut – asianmukaiset, kattavat perustelut.

3.2. Ratkaisun luonne: rutiinitulkinta – poikkeuksellisuus

Tietyissä tilanteissa alemman tuomioistuimen on hyvä pohtia, millä todennäköisyydellä KKO noudattaa käsiteltävänä olevassa asiassa jatkossakin omaa aikaisempaa ratkaisuaan. Seuraamisen järkevyyden kasvaa silloin, kun todennäköisyys ratkaisun muuttumiselle vähentyy. Jos linjan pitäminen on varmaa tai todennäköistä, ei ole välttämättä tuomarina järjeä hakata päätä seinään ”kaikki seikat huomioon ottaen”. Tällöin tuomarin lienee tarpeen seurata tulkintakäytäntöä ennakoitavuuden ja oikeusvarmuuden takia, vaikka olisikin siitä eri mieltä.

Esimerkki ratkaisusta, jota lienee tarpeen seurata, on rutiininomainen, teknisuontoinen tulkintaratkaisu. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2020:66 katsottiin, että tutkintavankeuslain 2 luvun 1 §:n 3 momentissa tarkoitettu seitsemän vuorokauden enimmäisaika tutkintavangin sijoittamiselle poliisiin säilytystilaan alkaa kuluu vangitsemispäätöksestä.

Tämänkaltaisissa tilanteissa on tarpeen vahvistaa jokin tulkintavaihtoehto kahdesta tai useammasta vaihtoehdosta. Poikkeamiseen riittävien hyvien perusteluiden keksiminen olisi hyvin vaikeaa ja varmaan myös työlästä asian

34. Lukuun ottamatta tietysti tilannetta, jossa enemmistön ratkaisu johtaisi virkavirheeseen.

35. Ramberg 2017, s. 249.

merkitykseen nähden.³⁶ Sitoutuminen perustuu siis osaksi tuomarin omaa ajanhallintaa koskeviin näkökohtiin, toki ennakoitavuuden lisäksi.

1980-luvun keskustelu on käyty ennen kuin perustuslakiin on säädetty PL 106 ja 107 §:n mukaiset mahdollisuudet poiketa laista tai asetuksesta. Vaikka 1980-luvulla käyty keskustelu on edelleen hyödyllistä, tähän muutokseen silloin ei ole voitu ottaa kantaa.

Jonkinlaiseen katvealueeseen on jäänyt näiden pykälien suhde valtiosäännön mukaiseen kolmijako-oppiin.³⁷ Aihepiirin ratkaisut koskevat tilanteita, joissa tietty lainsäätäjältä havaitsematta jäänyt epäoikeudenmukaisuus on sittemmin tullut ilmi, kuten on käynyt ratkaisussa KKO 2004:26. Pakkokeinoja koskeva KKO 2022:44 nieltiin oman käsitykseni mukaan suurelta osin mukisematta, vaikka siinä mentiinkin huomattavasti pidemmälle perustuslainmukaisuuden valvonnassa kuin aikaisemmin. Suhteellisen tuore perustuslakivaliokunnan hyväksymä säännös katsottiin perustuslain vastaiseksi.³⁸

Jos korkeimman oikeuden ratkaisut katsotaan tosiasiallisesti sitoviksi, tämä avaa mahdollisuuden todella kauaskantoisiin ratkaisuihin silloin, kun ratkaisu koskee oikeussäännöksen soveltamista jättämistä PL 106 tai 107 §:n perusteella. Ratkaisun noudattaminen kautta linjan tarkoittaa käytännössä demokraattisesti säädetyn säännöksen kumoamista. Tällöin korkein oikeus vertautuu tosiasiallisesti sellaiseen perustuslakituomioistuimeen, joka voi kumota lainsäädäntöä yleisesti perustuslain tai vastaavan säännöksen vastaisena.

Nähdäkseni alemman tuomioistuimen näkökulmasta KKO:n ratkaisun poikkeuksellisuus lisää herkkyyttä poiketa päätöksestä. Näissä tilanteissa korostuu tarve saada oikeustila oikein ilman hätiköintiä. Tämän saavuttamiseksi on tärkeää, että poikkeuksellisen tärkeisiin ratkaisuihin suhtaudutaan kriittisesti. Alemmat tuomioistuimet ovat ylemmän tuomioistuimen vahtikoira. Näissä periaatteellisesti tärkeissä tilanteissa oikeusvarmuudella on vähäisempi merkitys. Mahdollinen niin sanottu pokkurointi saattaa myös herättää lainsäätäjän reagoimaan.

Ratkaisun poikkeuksellisuus, mahdollisesti yhdistettynä perusteluihin, korostaa alempien tuomioistuinten mahdollisuutta olla seuraamatta ratkaisua ja asettaa sen tällä tavoin uudelleen arvioitavaksi.

36. Timonen 1987, s. 91.

37. Jaakko Husa, Non liquet? Vallanjako, perusoikeudet, systematisointi – oikeuden ja politiikan välisiä rajankäyntejä. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2004, s. 115–120.

38. Maija Dahlberg, KKO 2024:20 – Jaa/Ei/Tyhjä/Poissa? Korkeimman oikeuden täysistuntoratkaisu vangitsemisen laillisten perusteiden ja ihmisoikeusvelvoitteiden yhteensopivuudesta. Lakimies 3–4/2024, s. 526–536.

3.3. Vakiintuneisuus: vakiintunut käytäntö – yksittäinen ratkaisu

Perinteisesti oikeuslähdeopissa on katsottu, että oikeuskäytäntö rinnastuu tiettyissä tilanteissa tavanomaiseen oikeuteen ja saa vaikuttavuutensa sitä kautta. Nykyäänkin on löydettävissä vakiintuneita tulkintalinjoja, jotka ovat ajan myötä vahvistuneet uusilla ratkaisuilla käytännöiksi.

Esimerkiksi rikoslain (39/1889) 7 luvun 6 §:n sanamuoto ei sinänsä rajaa, mitkä aikaisemmat rangaistukset voidaan ottaa huomioon. Juho Terhon kilpailunvapaudesta koskeva artikkeli erittelee viisi erilaista tulkintavaihtoehtoa.³⁹ Ratkaisussa KKO 2004:130 on vahvistettu lainsäädäntöhistoriaan ja lain esitöihin pohjaten, että huomioon otettavat aikaisemmat rangaistukset määräytyvät niin sanottujen kilpailunvapaussyönteiden perusteella. Vaikka ei mennä liikaa tuohon ratkaisuun, se on hyvä esimerkki esitöiden vaarallisesta käytöstä, koska samoista esitöistä on löydettävissä myös muuhun tulkintaratkaisuun viittaavia lausumia.⁴⁰ Joka tapauksessa ratkaisulla on vahvistettu aikaisemman lain mukainen tulkinta ja myöhemmin tähän ratkaisuun on toistuvasti nojaututtu tuomioistuinkäytännössä.

Tästä vakiintuneesta ratkaisulinjasta poikkeava tuomari hakkaa päätä seinään, vaikka tuomari ei siinä virkarikosta tekisikään. Voidaan jopa sanoa, että tulkinta on muuttunut tavanomaiseksi oikeudeksi, joka on vahvasti velvoittava oikeuslähde, vaikka sittemmin velvoittavuus on oikeudenkäymiskaaresta (4/1734) poistunut. Kysymys ei ole tällöin enää pelkästään ennakkopäätöksen oikeusohjeen seuraamisesta.⁴¹

Usein mainitaan, että ennakkopäätöksestä poikkeaminen on sallittua, jos se perustellaan.⁴² Tämän merkitys jää usein ontoksi. Ratkaisu on luonnollisesti perusteltava aina. En välttämättä pysty vakiintuneen käytännön tilanteissa suosittelemaan poikkeamista, oli sitten tuomarin ratkaisu perusteltu kuinka taitavasti tahansa. Yhdenmukaisuuden ja ennakoitavuuden tavoitteet ajavat usein näissä tilanteissa edelle.

39. Juha Terho, Automaattinen päätöksenteko ratkaisuna kilpailunvapaudesta kilpailunvapauteen liittyviin ongelmiin. *Defensor Legis* 1/2022, s. 106–131, 116–120. Terho ei ole artikkelissaan kiinnittänyt säännöksen sanamuotoon. Oman tulkinnan mukaan yksikään esitetyistä vaihtoehdoista ei olisi kuitenkaan nykyisen sanamuodon vastainen.

40. Esim. hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 7 luvun muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 48/1997 vp, etenkin s. 5, mutta myös s. 7 ja 8.

41. Jääskinen 1986, s. 39.

42. Esim. Mika Launiala, Korkeimman oikeuden ennakkopäätösjärjestelmä. *Alma Talent* 2020, verkkokirja, kohta 4.5.2.

3.4. Ennakkopäätöksen ikä: vanha – uusi

Viimeiseksi on mainittava ennakkopäätöksen ikä ja sen merkitys. Peukalosään-
tönä on, että mitä kauemmin aikaa ennakkopäätöksen antamisesta on kulunut,
sitä heikompi sen ohjaava vaikutus on.⁴³ On todennäköisempää, että KKO jättää
seuraamatta vanhaa kuin tuoretta ennakkopäätöstä. Tämä korostuu etenkin,
jos liikutaan alueella, jossa on tapahtunut yhteiskunnallista tai sosiaalista kehi-
tystä. Kun kyseessä on vanha ratkaisu, jonka pysyvyys on epävarmaa, alemman
tuomioistuimen liikkumatila on suurempi. Common law -maissa käytetään
seuraamattomuudesta näissä tilanteissa vapaasti käännettynä termiä ”enna-
koiva kumoaminen” (anticipatory overrule)⁴⁴: jos on oletettavaa, että ylempi
tuomioistuin tulee kumoamaan aikaisemman oikeusohjeensa, aikaisemmasta
voidaan ennakoivasti poiketa. Näissä tilanteissa oikeusjärjestelmän joustavuuden
ja kehittymisen voidaan katsoa ajavan oikeusvarmuuden ja ennakoitavuuden
ohi. Sikäli kuin asiassa edes ollaan tietoisia vanhoista ratkaisuista.

4. Johtopäätökset

Sovelletaan nyt edellä luotuja kriteerejä ratkaisuun KKO 2024:71. Oikeutettua
poikkeamista vai ei? Ensimmäinen parametri on varmasti kaikista subjektii-
visin. Ensimmäisenä on huomattava, että kyseessä on tiukka äänestysratkaisu.
Vähemmistön perusteluita ei voida omasta mielestäni pitää ainakaan vähemmän
vakuuttavina kuin enemmistön perusteluita. Lisäpöntta niille tuli myöhemmin
vielä korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisusta. Myös se ratkaisulinja, jossa on
kritisoitu korkeimman oikeuden lainsoveltamista ja kolmijako-opin mukaista
toimivallan ylitystä, on perusteltua kritiikkiä. Ei ole selvää, tarkoittaako sään-
nöksen kohtuullisuus ylipäättänsä tuntipalkkion määrää. Jos sen asettaisi tässä
tapauksessa janalle vakuuttava–ei-vakuuttava, voidaan olla jossain aika keskellä,
mielestäni ei-vakuuttavan puolella.

KKO 2024:71 otti uuden askeleen lainkäytössä. Asetuksen suhdetta lakiin
käsiteltiin suomalaisessa lainkäytössä poikkeuksellisen abstraktilla tasolla
irtaantuen tapauksen faktoista.⁴⁵ Nähdäkseni KKO:n esiin nostamat näkö-

43. Prejudikaatin iän merkityksestä ks. Ramberg 2017, s. 312–313.

44. Ks. esim. Steven C. Bradford, Following Dead Precedent: The Supreme Court’s Ill-Advised Rejection of Anticipatory Overruling. *Fordham Law Review* 59(1) 1990, s. 39–90.

45. Vrt. hyppyvalitusta ja ennakkopäätöskysymystä koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että ennakkopäätöskysymys ei voi koskea abstraktia laintulkintakysymystä. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi oikeudenkäymiskaaren ja tuomioistuinmaksulain 5 §:n muuttamisesta 152/2024 vp, s. 21.

kulmat sopisivat paremmin tilanteeseen, jossa vastaaja ei ole lainkaan saanut avustajaa – tapauksen konkreettisessa ilmenemismuodossa vastaaja oli saanut vanhalla 110 euron tuntipalkkiolla itselleen avustajan. Ratkaisu irtaantuu siitä, oliko palkkio yksittäisessä asiassa kohtuuton, siihen, oliko asetuksen mukainen palkkio ylipäättänsä kohtuuton. On epäilyksenalaista, kuuluuko tämän kaltainen abstrakti oikeuskysymyksen ratkaisu vallan kolmijako-opin mukaan ylimmälle tuomioistuimelle.⁴⁶ Kysymyksessä on poikkeuksellisen laajakantoinen ratkaisu, jonka noudattaminen olisi tosiasiallisesti kumonnut lainsäätäjän asetuksen.⁴⁷ Uskoisin, että ratkaisun poikkeuksellinen laaja-alaisuus oli osatekijänä siinä, miksi osa tuomareista asettui vastarintaan.⁴⁸ Ratkaisun poikkeuksellisuuteen nähden poikkeuksellinen reaktio oli ymmärrettävä.

Kyseessä oli vahvennetussa jaostossa annettu ratkaisu, jota ei kuitenkaan niin sanotusti vahvistettu toisella ratkaisulla ja joka käytännöllisesti katsoen kumottiin uudella ratkaisulla. Kun otetaan huomioon alioikeuskäytäntö, vakiintunutta linjaa ei ehtinyt parhaalla tahdollakaan syntyä. Neljännen parametrin osalta on selvää, että kyseessä oli uusi ratkaisu, joka ei ehtinyt kulumaan.

Yhteenvetona sanon, että alemmat tuomioistuimet olivat oikeutettuja poikkeamaan ratkaisusta. Tässä asiassa kapinointi antoi mahdollisuuden linjan tarkistamiseen tai vahvistamiseen. Ei voida poissulkea tästä syntyneen polemiikin vaikutusta myöhempään ratkaisuun. Täsmällisellä noudattamisella ei korvaavaa myöhempää ratkaisua olisi välttämättä syntynyt.

Tämä ei tarkoita, etteikö myös toinen ratkaisulinja olisi perusteltu. Liikutaan herkällä ja tulkinnanvaraisella alueella, jossa erilaiset näkemykset kertovat siitä, kuinka erilaisia näkökohtia eri ratkaisijat painottavat. Täysin yhtenäistä, kaikkien samalla tavalla sisäistämää aukotonta oikeuslähdeoppia tai edes prejudikaattiooppia ei ole.⁴⁹ Näen tämän enemmän hyvänä kuin huonona asiana.

Olennaista on, että ratkaisija itse miettii, miksi toimii niin kuin toimii: painotanko ennakoitavuutta tai jotain muuta. Suomalaiselle tuomarille sopii historiallisistakin syistä huonosti minkään ohjeen kaavamainen ja mekaaninen noudattaminen.⁵⁰ Lainkäytön ei kuulukaan olla insinööriyötä vaan eri lähteiden,

46. Ks. myös Tuula Linna, Suutari pysyköön lestissään – entä korkein oikeus? Edilexin vierashuone 15.10.2025.

47. Korkeimman oikeuden soveltamalla järjekyllä myös korkein hallinto-oikeus voisi katsoa esimerkiksi toimeentulotuen määrän olevan ristiriidassa PL 19 §:n kanssa. Niin pitkälle budjettivaltaan liittyvät ratkaisut soveltunevat kuitenkin paremmin poliittiseen kuin oikeudelliseen päätöksentekoon.

48. KKO 2024:71 oli tässä suhteessa erityisen hedelmällinen, koska kysymys ei ollut hengestä ja terveydestä vaan pikemminkin periaatteellisesti tärkeästä asiasta.

49. Ei edes common law -maissa ole yhtenäistä oppia. Ks. Timonen 1986, s. 51.

50. Ks. esim. Jääskinen 1986, s. 46 ja Otto Brusiin, Tuomarin harkinta normin puuttuessa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1938, s. 187: ”Jos tuomari koneellisesti seuraa omia aikaisempia ratkaisujaan tai ylempien instanssien päätöksiä, on tämä pettämätön merkki puuttuvasta todellisuudentajusta.”

argumenttien ja ratkaisuiden tosiasiallisen vaikutuksen tunnistamista ja hyödyntämistä.⁵¹ Vain tällöin voidaan saavuttaa optimaalinen ratkaisu.⁵² On toki niin, että oikeusapupalkkiosaagasta syntyi harmillisesti oikeuskäytännön väliaikaista epäyhtenäisyyttä, mutta huonompi tilanne olisi se, jossa lainkäyttäjät luopuisi omasta ajattelustaan.

Lopetan vielä tiivistäen kolmeen kohtaan ja pieneen pyyntöön.

1. ”Ei, mutta kyllä, mutta ehkä ei.”
2. ”Mutta ehkä ei”:n neljä ulottuvuutta.
3. Poikkeuksellinen reaktio poikkeukselliseen ratkaisuun oli perusteltu ja oikeutettu.

Tämän kirjoituksen ajatukset ovat sinänsä vanhaan keskusteluun pohjaavia omia alustavia suuntaviivoja. Toiveeni on, että oikeusyhteisössä päästään akuutin tilanteen mentyä ohi keskustelemaan laajemmin siitä, mitä ratkaisut meille opettivat.⁵³

51. Jääskinen 1986, s. 46.

52. Aulis Aarnio, Laintulkinnan teoria. WSOY 1989, s. 222.

53. Esityksen pitämisen jälkeen keskustelu on virinnyt. Tuula Linnan lisäksi korkeimman oikeuden ennakkopäätösjärjestelmää, ratkaisun KKO 2025:77 näkökulmasta, ovat kommentoineet Edilexin vierashuoneessa Tuomas Hupli 4.11.2025, Mirjami Paso 11.11.2025 ja Markus Tervonen 14.11.2025.

Sami Myöhänen

Lakimies
1/2026
s. 129–134

Menettelyllisestä oikeusturvasta hallintoprosessissa aineellisen prosessinjohton, vastavuoroisuuden ja preklusion näkökulmasta

1. Prologi

Itsenäisen Suomen tuomioistuinjärjestelmä on muodostettu aikanaan perusrakenteeltaan kaksilinjaiseksi, mutta prosessilajeja on pääjaottelullisesti kolme eli siviiliprosessi, rikosprosessi ja hallintoprosessi. Väitöstutkimukseni on aihepiiriltään hallintoprosessuaalinen. Hallintoprosessin sijasta voidaan puhua myös hallintolainkäytöstä.

Hallintoasioita koskevat oikeusriidat käsitellään Suomessa omassa hallintotuomioistuinlinjassaan. Ensimmäisen oikeusasteen hallintotuomioistuimia ovat muun muassa alueelliset hallinto-oikeudet ja markkinaoikeus, kun viimeksi mainitussa käsitellään hallintoasiaa. Alueellisissa hallinto-oikeuksissa ratkaistaan nykyään eniten ulkomaalaisasioita sekä sosiaali- ja terveysasioita. Markkinaoikeudessa käsiteltäviä hallintolainkäyttöasioita ovat puolestaan esimerkiksi julkiset hankinnat, kilpailuasiat sekä teollisoikeudellisten yksinoikeuksien, kuten tavaramerkkien ja patenttien, rekisteröintejä koskevat asiat.

Oikeudenkäynnin eli prosessin lopputulos voi olla jollekin oikeudenkäynnin osapuolelle hyvinkin kielteinen. Tämän vuoksi oikeudenkäynnin menettelytavat ovat tärkeitä. Erityisen tärkeitä ne ovat silloin, kun oikeudenkäynnin osapuolilta puuttuu täysin keskinäinen luottamus ja arvioitavat aineellisoikeudelliset normit ovat tulkinnanvaraisia tai tosiseikat epäselviä.

Oikeusturvasta ja sen osana oikeudesta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin säädetään perusoikeutena Suomen perustuslain (731/1999) 21 §:ssä. Oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin voidaan jakaa kahtia eli menettelytapojen oikeudenmukaisuuteen ja aineelliseen oikeudenmukaisuuteen. Kumpaakin niistä voidaan tarkastella sekä normatiivisesta että empiirisestä näkökulmasta. Edellisessä on kysymys oikeudellisen aineksen objektiivisesta tarkastelusta ja

* *Sami Myöhänen*, OTT. Lectio praecursoria Helsingin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa 6.6.2025 pidetyssä väitöstilaisuudessa, jossa kirjoittaja puolusti väitöskirjaansa Menettelyllisestä oikeusturvasta hallintoprosessissa aineellisen prosessinjohton, vastavuoroisuuden ja preklusion näkökulmasta. Lektio esitetään tässä vähäisin muutoksin.

jälkimmäisessä ihmisten subjektiivisten kokemusten selvittämisestä. Väitöstutkimuksessani tarkastelunäkökulma on menettelyllis-normatiivinen.

Hallintoprosessuaalinen yleislaki on oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annettu laki (808/2019, hallintoprosessilaki). Tämä laki on ollut voimassa vuoden 2020 alusta lähtien.

Julkinen valta on aina jonkinlaisena osatekijänä hallintoasioita koskevissa oikeudenkäynneissä, mutta niissä voi olla vastakkain myös yksityisiä intressejä. Hallintoprosessissa on jo ensimmäisessä oikeusasteessa yleensä, joskaan ei aina, kysymys muutoksenhausta. Tällöin oikeudenkäynnissä on arvioitava hallintoviranomaisen valituksenalaisen päätöksen aineellisen sisällön ja myös sen päätöksentekoon liittyvien menettelytapojen lainmukaisuus.

Hallintoasiat ovat prosessuaaliselta perusluonteeltaan indispositiivisia eli virallisvalvontaisia, mikä tarkoittaa sitä, että niissä sovinto ei ole sallittu. Tällainen periaatteellinen lähtökohta hallintoasioiden osalta on johdettavissa viranomaistoimintaa koskevasta lakisidonnaisuuden vaatimuksesta, mutta hallintoprosessissakin asioiden indispositiivisuuden aste vaihtelee yleisten ja yksityisten intressien kulloisenkin asiaryhmä- ja asiakohtaisen painottumisen mukaan.

Hallintoprosessissa on pääsääntönä, että asian käsittely tuomioistuimessa on kirjallista, mutta tietyissä asiaryhmissä suulliset käsittelyt ovat tavanomaisia. Kirjalliselle oikeudenkäynnille hallintotuomioistuimissa on tyypillistä, että yksityinen asianosainen erityisesti alueellisissa hallinto-oikeuksissa toimii varsin usein ilman asiantuntevaa oikeudellista apua. Tähän nähden voidaan puhua maallikkoprosessista. Tällaisen menettelyn tulisi olla helppokäyttöistä.

2. Tutkimuksen kohteet, tavoite ja lähestymistapa

Väitöstutkimukseni kohteina ovat sellaiset menettelyllisen oikeusturvan kannalta keskeiset ja toisiinsa liittyvät ilmiöt kuin hallintotuomioistuimen aineellinen prosessinjohto, oikeudenkäynnin vastavuoroisuus ja preklusiojärjestelyt. Tutkimus koostuu näiden kohteiden mukaisista kolmesta vertaisarvioidusta artikkelista ja yhteenveto-osasta.

Tutkimukseni tavoitteena on tuottaa tietoa sen kohteena olevista hallintoprosessuaalisista ilmiöistä ja niiden normatiivisesta sisällöstä. Tällaisesta tiedosta on hyötyä niin oikeudenkäynteihin kuin lainvalmisteluunkin osallistuville tahoille. Selvää on, että tässä lähtökohdiltaan hallinnonalat ylittävässä tutkimuksessa esitettävät yleishallintoprosessuaaliset näkökohdat eivät sellaisinaan suoraan sovellu hallintoprosessuaalisessa järjestyksessä käsiteltäviin hyvinkin erityyppisiin asioihin, mutta joka tapauksessa niistä on todennäköisesti hyötyä lain-

käytössä ja lainvalmistelussa. Tutkimuskohteita on tarkasteltu tutkimuksessani ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen näkökulmasta.

Tutkimuksen tavoitteet määrittävät hyvin pitkälle tutkimuksellisen lähestymistavan. Tietoa normien sisällöstä tuottaa pitkän ja vahvan akateemisen tradition omaava, lainopiksi kutsuttu voimassa olevan oikeuden järjestelmälliseen tutkimiseen nojautuva tieteellinen lähestymistapa. Lainoppi on normatiivinen tulkintatiede, jonka tutkimustuloksissa on kysymys oikeudellisten tekstien tulkintojen lisäksi oikeudellisen ajattelun selventämisestä. Tällaisina tutkimustuloksina ilmenevä tieto ei saata olla ehdottoman objektiivista eikä eksaktia.

Väitöstutkimukseni on lähestymistavaltaan pääosin lainopillinen, mutta preklusion osalta siinä esitetään myös lainvalmistelussa hyödynnettäväksi tarkoitettuja *de lege ferenda* -kannanottoja. Tutkittaessa hallintoprosessuaalisia ilmiöitä tukena on käytetty lähinnä suomalaisia siviili- ja rikosprosessuaalisia oikeuslähteitä ja niissä kuvattuja menettelytapoja. Tutkimuksessa on hyödynnetty vertailua siviili- ja rikosprosessiin asymmetrisesti tai toisin sanoen yksipuolisesti vertaillen siinä tarkoituksessa, että siitä olisi käytännön hyötyä hallintoprosessuaalisille toimijoille. Tällaista vertailua voidaan kutsua oikeusjärjestelmän sisäiseksi vertailuksi.

3. Aineellinen prosessinjohto

Yleisen lainkäytön tuomarit tarkastelevat ratkaisuharkintaa edeltäviä tehtäviään lähinnä sellaisen prosessuaalisen ilmiön kuin prosessinjohto kautta, kun taas hallintotuomarit suuntaavat ajatuksensa virallisperiaatteeseen ja tuomioistuimen selvitysvelvollisuuteen. Hallintoprosessuaalisessa kirjallisuudessa esiintyy myös käsite tuomioistuimen ohjaustoimivalta. Edellä todettu ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö aineellisesta prosessinjohdosta puhuttaisi myös hallintoprosessuaalisissa yhteyksissä.

Tutkimuksessani on lähdetty siitä, että kun tuomioistuimen prosessinjohtolliset tehtävät liittyvät oikeudenkäyntiaineistoon ja siten oikeudenkäynnin sisällölliseen puoleen, niissä on kysymys aineellisesta eli materiaalisesta prosessinjohdosta. Tähän liittyen väitöstutkimukseni keskeinen johtopäätös on se, että hallintotuomioistuinten aineellisen prosessinjohton tulisi olla nykyistä aktiivisempaa ja avoimempaa. Ongelmia liittyy erityisesti siihen, että tosiseikkoja koskeva selvitysvelvollisuus on hallintoprosessissa jakautunut asianosaisten ja tuomioistuimen kesken tarkemmin sääntelemättömästi. Tällaisessa prosessuaalisessa tilanteessa, mikäli erityisesti maallikkovalittajilla vaikuttaisi olevan virheellinen käsitys tosiseikkoja koskevan selvitysvelvollisuutensa olennaisuudesta suhteessa muiden toimijoiden selvitysvelvollisuuteen, tuomioistuimen tulisi

ennen asian ratkaisemista selvittää velvollisuussuhteita heille ja varata heille mahdollisuus selvityksen täydentämiseen eli käytännössä todistelun esittämiseen.

Aineellisen oikeuden toteutumiseen myötävaikuttava aktiivinen prosessinjohtollinen lähestymistapa soveltuu hyvin hallintoprosessiin siltä osin kuin mahdollinen tietämättömyys tai erehdys liittyy yksityisen tahon prosessaamiseen. Näin painottuneena hallintoprosessin aineellinen johtaminen on sopusoinnussa yksilönsuojaperiaatteen kanssa. Tällainen prosessinjohtollinen lähestymistapa ei poista sitä, että tietyissä asiaryhmissä ja tilanteissa hallintotuomioistuimella voi olla velvollisuus hankkia selvitystä tosiseikoista peräti oma-aloitteisesti.

4. Vastavuoroisuus

Yksi keskeisimmistä oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä määrittävistä periaatteista on kontradiktorinen periaate. Voidaan puhua myös prosessin vastavuoroisuudesta. Kontradiktorisella periaatteella on verrattuna moniin muihin prosessioikeudellisiin periaatteisiin ehdottoman oikeusperiaatteen asema. Prosessinjohtollinen kuulemisvelvoite on osa kontradiktorista periaatetta. Kuulemisperiaate on yhteinen ja vakiintunut lähtökohta kaikissa prosessilajeissa, ja kuuleminen on tärkeimpiä oikeussuojatakeita.

Hallintoprosessin tulisi olla nykyistä vastavuoroisempaa eli keskustelempaa. Oikeudenkäynnin vastavuoroisuutta voidaan lisätä prosessia johtamalla kohtuullisen hyvin myös kirjallisessa oikeudenkäynnissä. Muutoksenhakuasioissa hallintotuomioistuimen keskeisin aineellinen prosessinjohton väline on valituksenalaisen päätöksen tehneeltä viranomaiselta pyydettävä lausunto. Mikäli tällaisissa asioissa on tarkoitus päästä vuoropuheluun, hallintotuomioistuinten olisi huolehdittava siitä, että valituksenalaisen päätöksen tehneeltä viranomaiselta pyydettävä lausunto täyttää ne vaatimukset, jotka sille on hallintoprosessilain 42 §:ssä asetettu ja joita on lain esitöissä selvennetty. Valituksenalaisen päätöksen tehneen viranomaisen jäsentynyt ja riittävän seikkaperäinen lausunto on myös omiaan vahvistamaan hallintotuomioistuimen puolueettomuutta, koska tällainen lausunto vähentää tarvetta sille, että hallintotuomioistuin joutuisi oikeudenkäynnissä suoranaisesti valvomaan julkista etua.

Muissakin kuin muutoksenhakuasioissa oikeudenkäynnin vastavuoroisuutta voidaan tarvittaessa lisätä hallintotuomioistuimen valmistelun kuluessa laatimalla ja oikeudenkäynnin osapuolille toimittamalla kirjallisella yhteenvedolla. Siitä tulisi ilmetä erityisesti osapuolten vaatimukset ja niiden perustelut sekä tuomioistuimen ratkaisua vaativat kysymykset. Monissa hakemuksella vireille pantavissa asioissa, kuten erityisesti hallintoriita-asioissa, tai esityksellä vireille

pantavissa asioissa, kuten hallinnollisissa sanktioasioissa markkinaoikeudessa, sekä myös haastavissa ja oikeudenkäyntiaineistoltaan laajoissa muutoksenhakusioissa kirjallisesta yhteenvedosta voi olla huomattavaa hyötyä riippumatta siitä, järjestetäänkö asiassa suullinen käsittely vai ei.

5. Preklusio

Preklusio tarkoittaa yleisesti ottaen vetoamismahdollisuuksien menettämistä sen vuoksi, että vetoaminen on myöhästynyt. Ennen vuoden 1993 alioikeus uudistusta preklusion käsitettä käytettiin Suomen prosessioikeudessa lähinnä määräaika sääntelyn yhteydessä. Nykyään preklusiolla tarkoitetaan yleisessä lainkäytössä ennen muuta asianosaisten prosessitoimiensa viivyttelystä seuraavaa rajoitusta erityisesti uusiin seikkoihin ja todisteisiin vetoamiselle. Tällaisen sanktion on tarkoitus tuoda oikeudenkäyntiin jättevyyttä ja vähentää asianosaisten taktikointitarkoituksellisesti yllättävää toimintaa.

Yleisen lainkäytön piirissä preklusiota on luonnehdittu vakavaksi oikeusseuraamukseksi, millä on laillisuusperiaate huomioon ottaen vaikutuksensa sekä lainsäätämiseen että lainkäyttöön. Alioikeusvaiheessa preklusio koskee vain dispositiivisia riita-asioita ja sen hyväksyttävyyden taustalla on liittynyt aineellisen prosessin johdon laatuun. Yleisessä lainkäytössä preklusiota ei ole tarkoitettu kategoriseksi tai ehdottomaksi seuraamukseksi vaan se on tietyn edellytyksin murrettavissa.

Hallintoprosessissa on tyyppillisesti kysymys muutoksenhausta, jolloin muutoksenhaun kohteena oleva päätös määrittää vahvasti oikeudenkäynnin kohteen ja valittajan tosiasiallisesti käytettävissä olevat eli tutkittaviksi kelpaavat pääasiavaatimukset. Muutoksenhaun määräajan noudattamatta jättäminen johtaa puolestaan valituksen pääasiavaatimusten tutkimatta jättämiseen. Näiden seikkojen lisäksi asian käsittelyyn hallintotuomioistuimessa liittyy muitakin piirteitä, joiden oikeusvaikutukset ovat preklusiivisia. Myös huolimatta siitä mahdollisuudesta, että hallintotuomioistuin voi hallintoprosessilain 46 §:n perusteella katsoessaan asian tulleen selvitettyksi rajoittaa lisäaineiston esittämistä, hallintoprosessissa on vahva pääsääntö, että oikeudenkäynnin osapuolet voivat esittää uutta selvitystä asian ratkaisemiseen saakka. Tämä koskee myös sitä tilannetta, kun asiassa on järjestetty suullinen käsittely.

Tutkimuksessani on pidetty olettamana sitä, että hallintolainkäyttöasian indispositiivisuuden ja preklusion yhteensovittaminen on haasteellista. Sama koskee maallikkoprosessin ja preklusion yhdistelmää. Toisaalta kaikissa hallintotuomioistuimissa käsiteltävissä asioissa indispositiivisuus ei ole siten olennaista, etteikö niihin voisi ulottaa preklusiosääntelyä. Tällöin olisi kuitenkin

VÄITÖKSIÄ

syytä pyrkiä varmistamaan lainsäädännöllisesti ja prosessinjohtollisesti, että preklusio ei ole oikeudenkäynnin osapuolille ennakoimaton tai yllätyksellinen tekijä.

Preklusiivisista rajoituksista hallintoprosessuaalisissa asioissa on de lege ferenda ensiksi todettava, että riippumatta siitä, mihin oikeudenkäynnin vaiheeseen ja mihin prosessitoimiin niitä ollaan mahdollisesti kohdistamassa, olennaista on kiinnittää huomiota sääntelyn täsmällisyyteen ja selkeyteen. Toiseksi preklusiojärjestelyjen ehdottomuutta tulisi välttää. Kolmanneksi olisi mahdollisesti asiaryhmäkohtaisesti harkittava, mihin oikeudenkäynnin vaiheeseen preklusio voitaisiin sijoittaa. Mikäli se ajoitettaisiin valitusajan päättymiseen, olisi pohdittava keinoja, miten tällaisesta aineellisen prosessinjohton ulottumattomissa olevasta rajoituksesta asianosaisia saataisiin informoitua etupainotteisesti. Selkeiden valitusosoitusten lisäksi asianosaisen menettelyllistä oikeusturvaa olisi mahdollista parantaa ottamalla käyttöön vakioitu ja ohjeistettu lomakepohjainen vireillepano.

6. Epilogi

Valtiovalta ei todennäköisesti tule ainakaan kymmenen vuoden aikajänteellä juurikaan lisäämään taloudellista panostusta oikeudenhoidon järjestämiseen. Tämä tarkoittaa osaltaan myös sitä, että ihmisten edellytykset saada maksutonta tai edes kohtuuhintaista oikeusapua eivät todennäköisesti parane. Seurauksena tästä on se, että hallintoasioita koskevissa oikeudenkäynneissä yksityiset asianosaiset ja erityisesti yksilöt tulevat myös jatkossa varsin laajasti ajamaan asioitaan ilman oikeudellista apua, vaikka asian laadusta johtuen siihen olisikin tarvetta. Kun tilanne on tämä, asianosaisten prosessitoimille ei voi asettaa näiden oikeusturvaa vaarantamatta kovinkaan merkittäviä vaatimuksia. Maallikkoprosessiin sopivat heikosti myös erityisesti sellaiset prosessuaaliset järjestelyt kuin nimenomaista tosiseikkoihin vetoamista edellyttävä väittämistaakka tai ankarat preklusiot etenkin, jos tuomioistuimen aineellinen prosessinjohto on passiivista.

Myöhänen, Sami

Menettelyllisestä oikeusturvasta hallintoprosessissa aineellisen prosessin-
johdon, vastavuoroisuuden ja preklusion näkökulmasta

Helsingin yliopisto 2025. 258 sivua + 3 tutkimusartikkelia.

Lakimies
1/2026
s. 135–143

1. Tutkimuksen historialliset lähtökohdat

Hallintoa vai lainkäyttöä? Tämä peruskysymys on taustalla myös nyt julkisesti tarkastettavassa opinnäytteessä. Kysymys liittyy hallintolainkäytön historiaan, joka on lyhyt verrattuna rikos- ja riita-asioiden prosessiin. Näiden perinteisten lainkäytön muotojen historia ulottuu jopa tuhansien vuosien päähän, ja Suomesakin rikoksia ja riitoja on ratkottu tuomioistuimissa useiden satojen vuosien ajan.

Hallintolainkäytöstä voitaneen puhua aikaisintaan vuodesta 1955 alkaen, jolloin lääninoikeudet perustettiin lääninhallituksen osastoiksi. Lääninoikeudet olivat osa hallintoa, mitä kuvaa osuvasti se, että poliittisin perustein valittu maa-herra voi toimia lääninoikeuden puheenjohtajana. Lääninoikeuden jäsenillä ei ollut tuomarin statusta tai vahvaa virassapysymisoikeutta. Minulla on omakoh-taista kokemusta lääninoikeudesta 1980-luvun alusta, jolloin olin lääninoikeuden esittelijänä vajaan kahden vuoden ajan. Lääninoikeuksien työtavoilla oli varsin vähän yhteyttä sen menettelyn kanssa, johon olin jo syyttäjänä ja tuomiokunnan notaarina tutustunut. Oikeudenkäyntiä menettely ei sanottavasti muistuttanut.

Vuosi 1989 oli merkkivuosi sikäli, että silloin lääninoikeudet organisoitiin itsenäisiksi tuomioistuimiksi. Menettelyyn lääninoikeuksissa organisaation muutos ei välttämättä vaikuttanut. Vuonna 1997 lääninoikeudet muutettiin hal-linto-oikeuksiksi. Minulla oli tilaisuus perehtyä hallinto-oikeuden toimintaan vuonna 2010 määräaikaisena hallinto-oikeuden tuomarina. Minut palkattiin hallinto-oikeuteen pääasiassa kouluttajaksi. Tehtäväni oli opastaa hallinto-oi-keuden henkilökuntaa rikos- ja riita-asioiden menettelystä ja siitä, mitä hal-lintolainkäytössä voitaisiin omaksua muista lainkäytön muodoista. Oli miel-lyttävää havaita, että menettely hallinto-oikeuksissa oli lainkäyttöä ja suullisia käsittelyjäkin pidettiin. Kehitys vuodesta 1983 oli muuttanut perinpohjaisesti hallinto-oikeuden tuomareiden itseymmärrystä, roolia ja asioiden käsittelyssä noudatettua menettelyä. Tämän on väittelijäkin havainnut.

* Virallisen vastaväittäjän, professori emeritus *Matti Tolvasen* Helsingin yliopiston oikeustieteel-liselle tiedekunnalle antama 15.6.2025 päivätty lausunto vähäisin muutoksin.

2. Hallintolainkäyttö ja muut prosessin lajit

Hallintolainkäyttöä on perinteisesti opetettu yliopistoissa hallinto-oikeuden oppiaineessa. Oppiainejako on väistämättä vaikuttanut siihen, mitä kysymyksiä hallinto-oikeuden opetuksessa on painotettu. Uskallan väittää, että opetus on ollut hallintopainotteista, ja väitöskirja antaa tukea väitteelle. Poikkeuksen muodostaa Itä-Suomen yliopisto, jossa hallintolainkäyttö on integroitu prosessioikeuden oppiaineeseen ja jossa opetuksen painopisteenä ovat olleet nimenomaan menettely ja yhteydet sekä erot rikos- ja riita-asioiden käsittelyyn. Väitöskirjassa on tämä asiantila todettu.

Yksi tapa lähentää hallintolainkäyttöä muihin prosessin lajeihin olisi yhteinen koulutus eri tuomioistuimissa toimiville tuomareille. Sellaista koulutusta on ollut tarjolla vähän. Hallintotuomareita on kuitenkin koulutettu prosessiteemalla oikeusministeriön rahoittamassa ja Itä-Suomen yliopiston toteuttamassa hallintotuomarien prosessinjohtokoulutuksessa. Tuota noin puolentoista vuoden mittaista koulutusta on järjestetty nyt kahdeksatta kertaa. Koulutuksen keskiössä on eri prosessilajien yhtäläisyyksien ja erojen hahmottaminen. Tämä koulutus on jäänyt Sami Myöhäsen väitöskirjassa vähälle huomiolle, vaikka Myöhänen esittelee kirjan sivuilla 116–117 erinäisiä hallinto-oikeuden sisäisiä kehittämissuunnitelmia ja Myöhänen itsekin on koulutusohjelman suorittanut.

Hallintolainkäytön menettely on jäänyt myös tutkimuksessa ennen 2000-lukua varsin vähälle huomiolle. Tutkimus on keskittynyt aiemmin aineellisiin kysymyksiin, kuten pohdintaan hallintolainkäytön alasta. Sittemmin Leena Halilan, Eija Siitari-Vanteen ja Janne Aerin tutkimukset ovat painottaneet hallintolainkäytön menettelyn ongelmia erityisesti oikeusturvan toteutumisen näkökulmasta. Risto Koulun tutkimus Lainkäyttöä vai hallintolainkäyttöä (2012) on raikas keskustelunavaus hallintolainkäytön prosessiluonteeseen.

Keskustelu lainkäytön eri muotojen edustajien kesken on hämmästyttävästi muistuttanut vanhojen avioparien välistä keskustelua, jossa kumpikin osapuoli puhuu toisen osapuolen puhetta kuulematta ja sitä ymmärtämättä. Perinteisten prosessimuotojen edustajat ovat saattaneet jopa kiistää hallintolainkäytön olevan ”oikeaa” oikeudenkäyntiä, koska hallintolainkäytöstä puuttuu kaksiasianosaissuhde ja siinä korostuu virallisperiaate. Perinteisten prosessimuotojen edustajilla ei ole ollut käytännön kosketusta hallintolainkäyttöön, mikä on ollut omiaan vaikeuttamaan prosessin eri lajien tutkijoiden välistä vuoropuhelua. Hallintolainkäytön arjen tuntemattomuus on saattanut ilmentyä myös koulutustilaisuuksissa, joissa rikos- ja riita-asioiden tutkimuksessa meritoituneet tutkijat ovat kokeneet asiakseen kertoa, miten hallintolainkäytön menettelyjä pitäisi kehittää.

Hallintolainkäytön tutkijat puolestaan ovat vierastaneet eräitä rikos- ja riita-juttujen käsittelyjen ominaispiirteitä. On jäänyt sellainen vaikutelma, että kirjoittajat ovat pelänneet yleisten prosessien menettelyjen omaksumisen voivan johtaa

siihen, että hallintolainkäyttö menettää jotain, mikä on siinä menettelyssä perinteistä ja keskeistä. Tätä ajattelutapaa ilmentää myös se, että hallintolainkäytössä on ollut vaikeuksia erottaa toisistaan tosiseikat ja oikeuskysymykset. Erottelua on pidetty suorastaan tarpeettomana. Termeistä ”näyttö”- sana ja ”todistustaakka” ovat olleet erityisesti vierastettavia ilmiöitä. Uudessa hallintoprosessilaissakin käytetään edelleen termejä ”seikka” ja ”selvitys”. Seikalla ei välttämättä tarkoiteta samaa kuin tosiseikalla muissa prosessimuodoissa, ja ”selvitys” on laajempi ilmaus kuin näyttö. ”Selvitys”-termin käyttö voi olla perusteltuakin, koska hallintolainkäytössä viranomaisen lausunto voi olla pikemmin lähempänä selvitystä kuin näyttöä tosiseikoista. Tämän eron Sami Myöhänen on väitöskirjassaan havainnut, eikä Myöhäsen teksti anna tässä suhteessa aihetta vastaväitteisiin.

Eri prosessilajien vertailussa on ongelmana myös se, mihin verrataan. Peilataanko hallintolainkäyttöä menettelyyn kärjäoikeudessa vai hovioikeudessa? Ensin mainittua vaihtoehtoa puoltaa se, että hallinto-oikeus on ensimmäisen asteen tuomioistuimien hallintolainkäytössä. Hallinto-oikeus kuitenkin käsittelee valituksia hallinnon päätöksistä eli on muutoksenhakutuomioistuimien lukuun ottamatta eräitä lastensuojeluasioita, joissa hallinto-oikeus tekee hakemuksesta hallintopäätöksen. Oma hallintolainkäytön lajinsa ovat pitkälti riita-asioihin rinnastuvat hallintoriita-asiat. Sami Myöhänen kirjoittaa tutkimuksensa kohdistuvan menettelylliseen oikeusturvaan ensimmäisen oikeusasteen hallintotuomioistuimien tehtävien kannalta. Näkökulman valinta on hyvin perusteltu.

3. Väitöskirjan teemoista

Sami Myöhäsen väitöskirjan teemoina ovat aineellinen prosessinjohto, vastavuoroisuus ja preklusio. Teemat ovat keskeisiä hallintolainkäytön arjessa ja kuvastavat hyvin hallintolainkäytön ja muiden prosessilajien lähentämisestä tai eriyttämisestä käytävää oikeustieteellistä keskustelua. Väitöskirja keskittyy kirjalliseen menettelyyn. Rajaus on puolustettavissa, vaikka prosessinjohto ja vastavuoroisuus liitetään tyypillisesti suulliseen oikeudenkäyntiin. Oikeussalviestintää ei kuitenkaan ole syytä rajata vain suulliseen menettelyyn. Kaikki viestinnän elementit ovat paikannettavissa myös kirjalliseen menettelyyn, kuuntelemista lukuun ottamatta. Kuuntelemisen korvaa kirjallisessa menettelyssä toisen osapuolen tai lausunnon antajan roolissa olevan viranomaisen kirjallisten lausumien ymmärtävä lukeminen. Asiaa hallinto-oikeudessa valmistelevalle tuomarin rooli on tässä keskeinen. Valmistelun tavoitteena on se, että jutussa eri asemassa olevat osapuolet vastaavat toistensa vaatimuksiin, vastauksiin ja lausuntoihin. Suurin puute aineellisessa prosessinjohdossa näyttääkin paikannettavan siihen, ettei valmistelussa saada osapuolia tehokkaasti keskustelemaan

keskenään. Asian ratkaiseminen oikeusturvan optimaalisesti toteuttavalla tavalla edellyttää sitä, että ennen ratkaisua on selvitetty asiaan liittyvät tosiseikat, saatavissa oleva selvitys ja tapaukseen sovellettava normisto. Hallintolainkäytössä oikeuskysymykset ja näyttökysymykset eivät ole niin puhtaasti erotettavissa kuin rikos- ja riitaprosessissa. Tämän on väittelijä tuonut ansiokkaasti esiin väitöskirjan yhteenvedossa.

Prekluusio on virallisperiaatetta korostavassa hallintolainkäytössä pulmallisempi ilmiö kuin riitaprosessissa. Rikosjutuissa prekluusio ilmenee lähinnä syytesidonnaisuutena ja näytön osalta vasta korkeimmassa oikeudessa. Jonkin muotoinen prekluusio on omaksuttavissa myös hallintolainkäytössä. Siihen suuntaan lainsäädäntöä onkin kehitetty, joskin varsin varovaisesti. Tehon tavoittelu valmistelussa saattaisi puoltaa nykyistä tiukempaa preklusiosääntelyä. Merkitystä on myös sillä, miten hallintotuomioistuimet soveltavat preklusiosääntöä käytännössä. Soveltamiskäytännön tulisi olla yhtenäistä, mihin nykyinen sääntely ei ehkä luo parhaita mahdollisia edellytyksiä. Keskustelu preklusiosta on yhteistä kaikille prosessimuodoille. Riita-asioissa preklusiouhan on toisinaan nähty menneen liian pitkälle, ja rikosasioissa puolestaan pohditaan sitä, olisiko maltillinen preklusiosääntö sovitettavissa yhteen rikosprosessissa vahvasti vaikuttavan syyttömyysolettaman ja perusoikeuksien kanssa.

4. Keskeisiä tutkimustuloksia

Hallintolainkäyttö on edelleen pitkälti lainkäyttöä, jossa maallikot hoitavat omia asioitaan ilman oikeusavustajaa. Asiantilasta johtuu jutun valmisteluun ja aineelliseen prosessinjohtoon erityisiä vaatimuksia. Jos aineellisessa prosessinjohtossa ja vastavuoroisuudessa on ongelmia jo riita-asioissa, joita hoitavat lähes poikkeuksetta juristit, kuinka tehokas valmistelu kävisi päinsä hallintolainkäytössä, jossa jo perustermistökin voi olla asianosaisille vierasta ja heidän normaaliin elinpiiriinsä kuulumatonta? Vaativissa suullisissa käsittelyissä, lastensuojeluasioissa ja ulkomaalaisasioissa asianosaisilla on hallintolainkäytössäkin yleensä oikeusavustajat. Tulkitsen väittelijän tekstiä niin, ettei hän olisi lisäämässä juristien käyttöä hallintolainkäytössä. Kysyä kuitenkin sopii, olisiko aineellista prosessinjohtoa ja oikeudenkäynnin vuorovaikutteisuutta parannettavissa juuri siten, että asianosaisia suositeltaisiin tai jopa pakotettaisiin joissain asiaryhmissä käyttämään oikeusavustajaa. Ylimääräisessä muutoksenhaussahan niin on säädettykin.

Väittelijän havainnon mukaan keskustelu prosessien välillä on keskittynyt siihen, mitä hallintolainkäytöllä olisi opittavaa rikos- ja riita-asioiden prosesseista. Havainto on aivan oikea. Onkin syytä kysyä, olisiko riita- ja rikosasioiden

käsittelyyn saatavissa hyviä käytänteitä hallintolainkäytöstä. Minulla ei ole tähän kysymykseen valmista vastausta, ei ilmeisesti väittelijälläkään. Hän on analysoinut vaikutusta yksisuuntaisesti, muista prosessilajeista hallintolainkäyttöön päin. Olisiko yksi mahdollinen kehityssuunta riitaprosessin yksinkertaistaminen niin, että asianosaiset kykenisivät hoitamaan tavanomaisia riita-asioita turvautumatta juristin käyttöön? Riita-asioissa onkin pohdittu esimerkiksi rutiiniluontoisten asioiden käsittelyn yksinkertaistamista ja siihen liittyvää tuomioistuimen lisääntyvää neuvontavastuuta. Maallikkoprosessi ja tuomioistuinten vahva aineellinen prosessinjohto ovat paremmin sovitettavissa hallintolainkäyttöön, jossa yksityisen asianosaisen vastapuolena on tavanomaisesti viranomainen. Tuomioistuimen vahva rooli tasapainottaa prosessiasetelmaa, jossa vastakkain ovat asiantuntijaviranomainen ja normien maailmaan perehtymätön maallikko. Preklusiouhan tiukentaminen hallintolainkäytössä edellyttäisi sitä, että asianosaisilla olisi asiassa oikeusavustaja tai juridinen neuvonantaja.

Yhdellä osa-alueella eri prosessimuotojen edustajien vuoropuhelu on ollut hedelmällistä. Tarkoitan kysymystä siitä, missä määrin toisessa prosessimuodossa annettu ratkaisu sitoo päätöksentekijää toisessa prosessimuodossa silloin, kun ratkaistavana on sama asia eri näkökulmista, esimerkiksi verovilppi rikosasiana käräjäoikeudessa ja verovalitusasiana hallinto-oikeudessa. Kysymys on paitsi oikeusvoimasta myös toisessa prosessimuodossa annetun ratkaisun todistusvaikutuksesta. Teemaa on käsitelty laajasti sekä yleisprosessioikeuden että hallintoprosessin oppi- ja käsikirjoissa. Aihepiiristä on ilmestynyt vuonna 2020 ansiokas Anu Mantilan väitöstutkimus. Lopullista vastausta oikeusvoimaan ja todistusvaikutukseen ei ole vielä saatu. Oikeusvoima ja todistusvaikutus eivät ole Sami Myöhäsen väitöskirjassa keskeisiä teemoja, mutta menettelyjen yhdenmukaistaminen saattaisi lisätä etenkin toisessa prosessimuodossa annetun ratkaisun todistusvaikutusta myöhemmässä toisen lainkäytön muodon jutussa.

Väitöskirjan johtava punainen lanka on menettelyllinen oikeusturva. Sen merkitystä on syytä korostaa. Monelle hallinto-oikeudessa asioivalle kosketus tuomioistuimeen on ainutkertainen. Yksittäisen oikeudenkäynnin epäonnistuminen ei vielä horjuta laajemmin luottamusta oikeuslaitoksen toimivuuteen, mutta toistuvat ongelmat saattavat niin vaikuttaakin. Useissa tutkimuksissa on todettu menettelyn oikeudenmukaisuuden kokemuksen merkitys asianosaiselle. Menettelyn merkitystä ei tule kuitenkaan liioitella. Vähintään yhtä tärkeää on se, että lakia sovelletaan yhdenmukaisesti. Perusteellinen asian valmistelu, aineellinen prosessinjohto ja vuorovaikutteisuuden vaaliminen antavat hyvät edellytykset yhtä hyvin jutun tosiseikaston selvittämiseksi kuin myös kritiikin kestäväälle lainsoveltamiselle.

5. Tutkimuksen tavoitteiden täyttyminen ja yhteys aiempaan tutkimukseen

Tarkastettavana olevan väitöskirjan teemat ovat relevantteja sekä tutkimuksen että käytännön oikeudenhoidon näkökulmasta. Artikkeliväitöskirjojen ongelmana on toisinaan ollut se, miten artikkeleissa käsitellyt teemat saadaan muodostamaan tutkimuksellinen kokonaisuus. Tutkimuksista on saattanut olla vaikeaa löytää niin sanottua punaista lankaa. Sami Myöhänen väitöskirjassa tätä ongelmaa ei ole. Hän on tutkinut hallintolainkäytön menettelyllisen oikeusturvan takaamista aineellisen prosessin johdon, vastavuoroisuuden ja preklusion näkökulmasta. Artikkelit muodostavat johdonmukaisen tutkimuksellisen kokonaisuuden. Menettelyllinen oikeusturva on tässä tutkimuksessa ymmärtääkseni teoreettisena viitekehystenä ja sellaiseksi se hyvin sopiikin. Muutoin Sami Myöhänen kirjoittaa aika niukasti tutkimuksensa taustalla olevasta teoriasta, ainakin yhteyttä prosessioikeuden pintatasoa syvempään teoreettiseen tutkimukseen on minun ollut vaikeaa tässä tutkimuksessa hahmottaa.

Sami Myöhänen liittää tutkimuksensa luontevasti aihepiiristä käytyyn kotimaiseen keskusteluun. Suomalainen lähdeaineisto on kattava, enkä ole huomannut siinä puutteita. Ulkomaista tutkimusta edustavat muutamat ruotsalaiset tutkimukset sekä oppi- ja käsikirjat. Ruotsalainen kirjallisuus on hyödyntämiskelpoista, koska Ruotsin lainsäädäntö on hallintolainkäytössäkin varsin Suomen lainsäädännön kaltaista, muutamien merkittävien poikkeuksin. On myös perusteltua arvioida Ruotsin olleen hallintolainkäytön kehittämisessä eräänlaisena esikuvana Suomelle. Kummassakin maassa hallintolainkäyttöä on kehitetty rinnakkaisena menettelynä muihin prosessilajeihin nähden ja hallintolainkäyttö on hallintotuomioistuinten hoidettavana. Olisi mielenkiintoista tutkia myös sitä, miten hallintoasioiden tuomioistuinmenettely on järjestetty maissa, joissa hallintolainkäyttökin on rikos- ja riita-asioita käsittelevien tuomioistuinten hoidettavana. Oikeusvertailevalle tutkimukselle, jossa verrattaisiin hallintoasioiden tuomioistuinmenettelyä käytännössä eri Pohjoismaissa, olisi ilmeinen tilaus.

Esitarkastajien lausunnossa on esitetty vahvaa kritiikkiä siitä, ettei tutkimukseen sisälly kansainvälistä vertailua. Tutkimuksen keskittymistä pääosin vain kotimaiseen oikeuteen onkin pidettävä merkittävimpänä tutkimuksen kritiikille alttiina seikkana. Kotimaisen oikeustilan perusteellinen analyysi tasapainottaa kansainvälisen aineiston vähäisyydestä johtuvaa puutetta niin, että väitöskirja on tohtorintutkintoon johtavana tutkimuksena hyväksyttävä. Kansainvälinen vertailu ei ole itsetarkoitus. Tutkimuskysymykset määrittävät osaltaan sitä, mitä tutkija käyttää oikeuslähteinään. EU-oikeus toki vaikuttaa keskeisesti myös oikeudellisiin menettelyihin, mutta kansallinen liikkumavara on varsin laaja esimerkiksi siinä, onko prosessi kirjallista vai suullista ja miten aktiivinen rooli tuomioistuimella on suhteessa asianosaisten vetoamis- ja näyttövelvollisuuteen.

6. Lähteet ja menetelmä

Sami Myöhäsellä on pitkä ja monipuolinen kokemus työskentelystä tuomioistuimissa. Kokemus näkyy siinä, että hän on osannut paikantaa hallintolainkäytön kriittiset kohdat lainsäädännön ja lainkäytön tasoilla. Ei ole ollenkaan haitaksi, jos väitöskirjalla on käyttöä myös käytännön oikeuselämässä. Hyödynnettävyys käytännössä ei tarkoita, että tutkimuksen tasosta olisi tingitty. Tutkimus perustuu keskeisesti oikeuslähdeoppiin ja prosessiperiaatteisiin. Myös tuomarinideologiasta kirjoitettu on tutkimuksessa (sivulla 28) noteerattu. Siinä suhteessa tosin huomiota kiinnittää Alf Rossin puuttuminen tutkimuksen lähdeluettelosta. Suomessa tuomarinideologiasta on kirjoittanut laajasti Sanna-Maria Klemetti väitöstutkimuksessaan vuonna 2014.

Tuomarinideologiaan liittyy myös kysymys siitä, mikä rooli tuomarin persoonalla on erityisesti aineellisessa prosessinjohdossa ja käsittelyn vuorovaikutteisudessa. Erityisesti suullisessa käsittelyssä korostuvat puheenjohtajan viestinnälliset taidot. Kirjallisessa menettelyssä viestinnällisillä taidoilla voisi olettaa olevan vähemmän merkitystä. Tämän kysymyksen pohtimisessa väittelijälle olisi tarjolla seuraavan oikeustieteellisen artikkelin aihe.

Sami Myöhäsen tutkimusmenetelmä on lainoppi. Hän on myös määritellyt, mitä hän lainopin menetelmällä ymmärtää, mikä ei ole ollenkaan yleinen tapa lainopillisissa tutkimuksissa. Oikeustieteessä on käyty viimeiset 60 vuotta keskustelua siitä, onko lainoppi tiedettä vai ei. Myös väittelijä osallistuu tähän keskusteluun. Lainoppi on oikeastaan tutkimussuuntaus kuten empiirinen tutkimuskin. Sekä lainopin että empiirisen tutkimuksen kohteena voi olla sama aineisto. Lainopissa vallitsevana tutkimusmenetelmänä on oikeuslähdeoppi, empiirisessä tutkimuksessa puolestaan laadullinen tai määrällinen aineiston analyysi. Tutkimusprosessi on kaikissa tutkimussuuntauksissa oikeastaan sama. Ensin valitaan tutkimuskohde, asetetaan tutkimuskysymykset, hankitaan aineisto, analysoidaan aineisto ja kirjoitetaan analyysin pohjalta johtopäätökset. Kuten väittelijä (sivulla 50) Aulis Aarnioon tukeutuen kirjoittaa, olennaista on se, että lainoppi tuottaa perusteltuja kannanottoja oikeusjärjestelmän sisällöstä.

Väittelijä kirjoittaa lainopin yhdeksi tehtäväksi voimassa olevaa oikeutta koskevien tulkintakannanottojen esittämisen. Hän ei ota suoraan kantaa siihen, onko tulkintakannanotot ymmärrettävä lainsoveltajaa jossain määrin velvoittaviksi tulkintasuosituksiksi vai tulkintaennusteiksi, joiden pitävyyttä testataan tuomioistuimissa. Tähän keskusteluun olisi saanut hyviä aineksia jo edellä viittaamani Alf Rossin tuotannosta. Lainsäätäjän, tuomiovallan ja lainopin keskinäisiä rooleja koskevaan keskusteluun väittelijä ei ylipäätään ota kantaa.

Aineellista prosessinjohtoa ja vuorovaikutteisuuksia kirjallisessa menettelyssä ei ole sanottavasti tutkittu empiirisesti. Suullisia käsittelyjä voi tutkia empiirisesti esimerkiksi havainnoimalla tuomarien, asianosaisten ja todistajien toimia

istunnossa. Sellaista tutkimusta on myös hallintolainkäytössä tehty, ja olen ollut sellaisen tutkimuksen kohteenakin toimiessani hallinto-oikeuden suullisessa käsittelyssä puheenjohtajatuomarina. Kirjallisen menettelyn empirinen tutkimus olisi mahdollista lähinnä kysely- tai haastattelututkimuksena. Kyselyjen pulmana on monesti vastausprosentin alhaisuus, ja haastattelututkimuksissa on vaarana haastateltavien yksipuolinen valikoituminen: haastatelluksi tulevat ne, jotka haastatteluun suostuvat. Tästäkin näkökulmasta on ollut perusteltua lähestyä tässä tutkimuksessa menettelyllistä oikeusturvaa kirjallisessa menettelyssä lainopin keinoin. Myös tutkimusekonomiset lähtökohdat puoltavat väittelijän omaksumaa menetelmävalintaa.

7. Tutkimuksen laatu ja laajuus

Sami Myöhäsen tutkimus on tärkeä puheenvuoro aineellisesta prosessinjohdosta, vuorovaikutteisuudesta ja preklusiosta hallintolainkäytössä. Väittelijä on analysoinut hallintolainkäyttöä ja sen menettelyjen suhdetta muihin prosessilajeihin laajemmastakin näkökulmasta. Tutkimuksen johdanto on varsin laaja ja koko tutkimusraportti artikkeleineen mittava. Laajuutensa puolesta tutkimus täyttää varmasti väitöskirjalle asetettavat vaatimukset. Tutkimuksen johtopäätökset perustuvat oikeuslähteisiin ja hyväksyttävään oikeudelliseen argumentaatioon. Näin ollen myös tutkimuksen laatu antaa perustellun aiheen puoltaa väitöskirjan hyväksymistä oikeustieteen tohtorin arvoa varten. Olen jo edellä todennut, että väitöskirjalla on käyttöä myös käytännön oikeuselämässä, mitä pidän ilman muuta tutkimuksen ansiona.

8. Muut huomiot tutkimuksesta

En ole havainnut tutkimuksessa eettisiä pulmia. Eettiset ongelmat eivät olekaan tavanomaisia lainopillisissa tutkimuksissa. Väitöskirjan kieli on selkeää, ja väittelijä tuntee kielioppisäännöt ja osaa kirjoittaa lukijaa kiinnostavasti. Tässäkin on havaittavissa tutkijan tausta tuomarina. Tuomarin pitää kirjoittaa tekstinsä niin, että se on lukijalle ymmärrettävissä. Tutkimuksen laatua ei paranna se, että yksinkertaisista asioista kirjoitetaan vaikeasti, usein vierasperäisiä termejä käyttäen. Asia on täsmälleen päinvastoin. Selkeä kirjoitustapa osoittaa tutkijan ajattelleen sanottavaansa perusteellisesti. Vain selkeä ajattelu tuottaa selkeää

tekstiä, ja toisinpäin sanottuna ymmärrettävä kirjoitustapa osoittaa tutkijan sisäistäneen sanottavansa.

9. Loppuarvio

Väittelijä on puolustanut tutkimustaan väitöstilaisuudessa asianmukaisesti. Väitöskirja täyttää oikeustieteelliselle väitöskirjalle asetettavat vaatimukset. Esitän Helsingin yliopiston oikeustieteelliselle tiedekunnalle, että se hyväksyy OTL, HuK Sami Myöhäsen käsikirjoituksen Menettelyllisestä oikeusturvasta hallintoprosessissa aineellisen prosessinjohton, vastavuoroisuuden ja preklusion näkökulmasta opinnäytteeksi oikeustieteen tohtorin arvoa varten.

Matti Tolvanen

Theorising the Criminal Law's Person: Perspectives on the Human Individual, Problems of Assumed Properties, and Normative Solutions

1. Johdanto

Rikosoikeudessa ihmisyksilö nähdään autonomisena ja rationaalisena toimijana: subjektina, joka voi olla vastuussa teoistaan ja jota voidaan rangaista näistä teoista.¹

Yhteiskunnassa uskomme, että rikoslaki tarjoaa syitä noudattaa sääntöjä, jotka turvaavat yhteiskuntajärjestyksen ja mahdollistavat yhteistyön.² Ihmissinä meidän on ymmärrettävä nämä säännöt, ja meillä on oltava mahdollisuus päättää, seuraammeko lakia vai emme.³ Joskus emme kuitenkaan noudata näitä sääntöjä ja syyllistymme rikokseen. Kun rikokselle ei ole mitään anteeksianto- tai oikeuttamisperustetta, voimme syyttää ja rangaista väärintekijöitä rikoksista.

Vaikka rikos tekona on modernin liberaalin rikosoikeusmallin keskiössä, rikosoikeus edellyttää myös teon tehnyttä subjektia. Rikosoikeuden subjektiivinen puoli tai laajemmin rikoslain yleinen osa (erityisesti vastuuoppi ja rangaistuksen määrääminen) tekee tiettyjä oletuksia ihmisyksilöstä.⁴ Nämä oletukset muodostavat yhdessä sen, mitä kutsun rikosoikeuden henkilöksi (the criminal law's person, CLP). Olen määritellyt rikosoikeuden henkilön perustavanlaatui-

* *Esko Yli-Hemminki*, OTT. Lectio praecursoria Helsingin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa 6.9.2025 pidetyssä väitöstilaisuudessa, jossa kirjoittaja puolusti väitöskirjaansa *Theorising the Criminal Law's Person: Perspectives on the Human Individual, Problems of Assumed Properties, and Normative Solutions*. Lektio on käännetty englannista suomeksi DeepL-käännösohjelmalla apuna käyttäen ja se esitetään tässä vähäisin muutoksin ja täydennyksin. Kiitos professori Sakari Melanderille kielenhuollosta.

1. R. A. Duff, *Answering for Crime: Responsibility and Liability in the Criminal Law*. Hart 2007; Michael S Moore, *Placing Blame: A Theory of the Criminal Law*. Oxford University Press 1997; Nicola Lacey, *In Search of Criminal Responsibility: Ideas, Interests, and Institutions*. Oxford University Press 2016; Federica Coppola, *The Emotional Brain and the Guilty Mind: Novel Paradigms of Culpability and Punishment*. Hart 2021 ja Henrique Carvalho, *The Preventive Turn in Criminal Law*. Oxford University Press 2017.
2. Lindsay Farmer, *Making the Modern Criminal Law: Criminalization and Civil Order*. Oxford University Press 2016 ja Vincent Chiao, *Criminal Law in the Age of the Administrative State*. Oxford University Press 2018.
3. Duff 2007 ja R. A. Duff, *The Realm of Criminal Law*. Oxford University Press 2018.
4. Claes Lernestedt – Matt Matravers (eds), *The Criminal Law's Person*. Hart 2022.

seksi oletukseksi ihmisluonnosta, joka on rikosvastuun ja rikosoikeuden käytön taustalla.

Koska rikosoikeuden henkilö on perustavanlaatuisen oletus ja oikeutus rikosoikeuden käytölle, se herättää neljä kysymystä, joita olen tutkinut väitöskirjassani:

1. Miten oletukset rikosoikeuden henkilöstä on konstruoitu rikosoikeuden taustalla?
2. Millaisen henkilön rikosoikeus olettaa?
3. Mitä oikeudellisia ja tieteellisiä ongelmia näistä oletuksista syntyy?
4. Miten oletusta rikosoikeuden henkilöstä tulisi kehittää rikosoikeuden kehittämiseksi oikeudenmukaisemmaksi kuin mitä se nykyään on?

Tutkimuskysymyksiin vastattaessa tulee valita metodi. Väitöskirjassani en tutki rikosoikeutta sinänsä vaan pikemminkin liberaalin yhteiskunnan ihanteellisen rikosoikeuden mallia (the ideal type of criminal law in a liberal society).⁵ Tutkimukseni ei siis ole lainopillinen vaan pikemminkin oikeusteoreettinen. Tutkimuskysymyksiin ei voida vastata pelkästään yhteiskuntahistoriallisilla menetelmillä (social-historical methods),⁶ vaan ne edellyttävät geneologista tutkimusta nykyisyydestä.⁷ Tästä syystä valitsemani menetelmä on filosofinen analyysi ja erityisesti rationaalinen dekonstruktio.⁸ Dekonstruoidessa rikosoikeuden henkilön käsitteen puran sen pienempiin osiin nähdäkseni, mitä oletuksia ja ominaisuuksia se sisältää. Tämä jälkeen määrittelen nämä ominaisuudet selittääkseni rikosoikeuden henkilön oletukset rikosoikeuden ihannetyypissä.

2. Rikosoikeuden poliittiset juuret

Tutkimukseni ensimmäiseen kysymykseen eli kysymykseen siitä, miten oletukset rikosoikeuden henkilöstä on konstruoitu rikosoikeuden taustalla, vastataan muodostamalla poliittinen teoria rikosoikeuden tavoitteista.

5. Max Weber, *The Methodology of the Social Sciences*. Käänt. Edward A Shils – Henry A Finch. Free Press 1949, s. 90–92 ja Raffael N Fasel, *More Equal Than Others: Humans and the Rights of Other Animals*. Oxford University Press 2024, s. 14–15.
6. Metodista ks. esim. Arlie Loughnan, *Manifest Madness: Mental Incapacity in the Criminal Law*. Oxford University Press 2012, s. 10; Markus D Dubber, *Historical Analysis of Law*. *Law and History Review* 16(1) 1998, s. 159–162 ja Nicola Lacey, *Philosophy, History and Criminal Law Theory*. *Buffalo Criminal Law Review* 1(2) 1998, s. 295–328, 311.
7. Esim. Michel Foucault, *Nietzsche, Genealogy, History*, s. 76–100 teoksessa Paul Rabinow (ed.), *The Foucault Reader* (trans. Donald F. Bouchard – Sherry Simon). Pantheon Books 1984.
8. Neil MacCormick, *Reconstruction after Deconstruction: A Response to CLS*. *Oxford Journal of Legal Studies* 10(4) 1990, s. 539–555 ja Duff 2018.

Rikoslaki päätetään poliittisessa päätöksenteossa. Rikoslaki käsittelee yksilöiden ja valtion välisiä suhteita.⁹ Yhteiskunnan ongelmiin vastattaessa rikosoikeus ymmärretään liian usein ensisijaiseksi keinoksi. Esimerkiksi jos tarkastelemme rikosoikeutta instituutiona Yhdysvalloissa, Yhdistyneessä kuningaskunnassa, Saksassa tai nykyisin jopa Pohjoismaissa, näemme, että rikosoikeutta käytetään useisiin tarkoituksiin, kuten retribuutioon, preventioon, turvallisuuden lisäämiseen, käyttäytymisen selittämiseen ja yksilön oikeuksien suojaamiseen.¹⁰

Jo tavoitteiden moninaisuus ilmentää rikosoikeuden liiallista käyttöä. Koska tavoitteet eroavat toisistaan, myös oletukset ihmisyksilöstä niiden taustalla eroavat toisistaan. Jokainen tavoite (aim) vaatii oman näkökulmansa (perspective) ihmisyksilöstä. Jokainen näkökulma vaatii omat ominaisuutensa (properties), mukaan lukien rikosoikeusteoriassa aikaisemmin kapasiteeteiksi, luonteeksi ja oikeuksiksi kutsutut ominaisuudet.¹¹ Rikosoikeuden henkilö ei siis ole yksi yhtenäinen oletus vaan joukko erilaisia näkökulmia ja ominaisuuksia.

Ja koska rikosoikeuden tavoitteet päätetään poliittisesti, myös näiden tavoitteiden vaatima näkökulma ihmiseen ja ihmiseltä edellytetyihin ominaisuuksiin päätetään poliittisesti. Ne voivat perustua tieteeseen tai yleiseen elämäntietoon, mutta lopulta ne ovat poliittisia oletuksia ihmisyksilöstä. Tämä on ongelman ydin. Olen tutkimuksessani kuvannut, kuinka yksilöt todellisuudessa (individuals of reality, IoR) mallintuvat tieteellisissä representaatioissa (scientific representations, SR). Rikosoikeus ei kuitenkaan ole representaatio kummastakaan. Rikosoikeus ei esitä ihmisyksilöitä sellaisena kuin he ovat todellisuudessa, ei edes tieteellistä representaatiota heistä. Rikosoikeuden henkilö on poliittinen konstruktio ja juuri sellainen konstruktio, jollainen poliittinen tahtotila sen haluaa olevan.

3. Neljä näkökulmaa ihmisyksilöön rikoslain yleisessä osassa

Siirrytään toiseen kysymykseen: millaisen henkilön rikosoikeus olettaa? Kuvailen tätä neljän näkökulman kautta, jotka koskevat ihmisyksilöä rikoslain yleisessä osassa.

Ensimmäinen on vastuullinen subjekti. Tämä on klassinen käsitys vastuun taustalla, ja se juontaa juurensa valistuksesta sekä Immanuel Kantin filosofiasta.

9. Arlie Loughnan, *Self, Others and the State: Relations of Criminal Responsibility*. Cambridge University Press 2019.

10. H. L. A. Hart, *Punishment and Responsibility*. Oxford University Press 2008, s. 1–27.

11. Lacey 2016 ja Victor Tadros, *Criminal Responsibility*. Oxford University Press 2007.

Yksilön on oltava rationaalinen eli kykenevä ymmärtämään rikosoikeuden säännöt ja hänellä on oltava kyky reagoida niihin.¹² Yksilön on myös oltava autonominen. Yksilöllä tulee olla todellinen kyky ja mahdollisuus toimia toisin.¹³ Tämä tarkoittaa, että yksilöllä on oltava mahdollisuus olla tekemättä rikosta. Mutta henkilöllä on oltava myös emotionaalinen kontrolli, kyky säädellä reaktioitaan provokaation tai itsepuolustuksen kaltaisissa tilanteissa.¹⁴ Vastuullinen subjekti nähdään toimijana, toiminnan lähteenä, olipa kysymyksessä yksittäinen rikosteko, laiminlyönti, rikoksen yritys tai rikoksen valmistelu.¹⁵ Ja lopuksi vastuullinen subjekti on yksilö. Se on liberaalin ajatusmaailman oletus, jossa yksilö on keskiössä.¹⁶

Toinen näkökulma on vaarallinen rikoksenteijä. Tässä näkökulmassa painopiste siirtyy perinteisestä kapasiteetteihin perustuvasta vastuusta kohti vaarallisuutta ja luonteeseen perustuvaa vastuuta.¹⁷ Rikosoikeuden preventiivinen käänne on vahvistanut tätä näkökulmaa.¹⁸ Vaarallisia rikoksenteijöitä ei pidetä kansalaisina, joita voidaan ohjata lain avulla, vaan riskeinä, joita on hallittava.¹⁹ Joskus jopa äärimmäisillä toimenpiteillä, kuten preventiivisillä rangaistuksilla. Heitä pidetään epäluotettavina, jopa valtion vihollisina.²⁰

Kolmantena näkökulmana on tieteellinen objekti. Tässä näkökulmassa rikosoikeuden käsitykseen ihmisestä vaikuttavat esimerkiksi psykologia, psykiatria ja kriminologia. Yksilö muuttuu tiedon kohteeksi (an object of knowledge). Yksilöt määritellään fysiologisen ruumiin ja lääketieteen avulla. Tämä näkökulma koskee usein vain niin sanottuja epänormaaleja yksilöitä, kuten mielenterveyden häiriöistä kärsiviä tai rikosoikeudellista vastuukärajaa nuorempia.²¹ Näkökulmassa yksilöitä kohdellaan joskus vähemmän toimijoina ja enemmän kohteina, joilla ei ole täyttä toimijuutta tai tietoisuutta.²²

12. Esim. Duff 2007 ja Moore 1997.

13. Esim. Duff 2007 ja Moore 1997.

14. Dan M Kahan – Martha C Nussbaum, Two Conceptions of Emotion in Criminal Law. *Columbia Law Review* 96(2) 1996, s. 269–374; Coppola 2021 ja Moore 1997.

15. Vincent Chiao, Action and Agency in the Criminal Law. *Legal Theory* 15(1) 2009, s. 1–23.

16. Alan Norrie, *Crime, Reason and History: A Critical Introduction to Criminal Law*. 3rd edition. Cambridge University Press 2014.

17. Lacey 2016 ja Carvalho 2017.

18. Carvalho 2017 ja Sakari Melander, Preventive Turn in Criminal Law. *Peking University Law Journal* 11(1) 2023, s. 11–23.

19. David McCallum, *Personality and Dangerousness Genealogies of Antisocial Personality Disorder*. Cambridge University Press 2009.

20. Günther Jakobs, On the Theory of Enemy Criminal Law, s. 415–424 teoksessa Markus D Dubber (ed.), *Foundational Texts in Modern Criminal Law*. Oxford University Press 2014 ja Duff 2018.

21. Loughnan 2021.

22. Michel Foucault, *The Birth of The Clinic: An Archaeology of Medical Perception* [1963]. Käänt. A. M. Sheridan. Tavistock 1973.

Neljäs ja viimeinen näkökulma on sosiaalinen itse. Tässä rikosoikeus tunnustaa, että emme ole yksilöitä tyhjiössä vaan yhteisöjen jäseniä. Käyttäytymisemme muotoutuu sosiaalisten suhteiden kautta.²³ Olemme valtion kansalaisia, osa moraalista yhteisöä.²⁴ Mutta tämä näkökulma paljastaa myös ongelmallisen oletuksen rikosoikeuden ja rangaistusten tasapuolisesta käytöstä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa sosioekonomiset ja rodulliset²⁵ kysymykset vaikuttavat usein siihen, keitä rangaistaan.²⁶ Rikosoikeus olettaa myös maskuliinisen subjektin, eli se ei ole sukupuolineutraali.²⁷ Ongelmista huolimatta tämän näkökulman ytimessä on ihmisarvon tunnustaminen, jonka mukaan ihmisiä on kunnioitettava myös normatiivisesti autonomisina henkilöinä.²⁸ Ihmisillä on oltava oikeus tehdä valintoja omasta elämästään ja mahdollisuus olla olematta rangaistuksen kohteena.

4. Rikoslain henkilön sisäiset ja ulkoiset ongelmat

Mikä sitten on ongelma? Miksi tutkia rikosoikeuden henkilöä ja sen oletuksia? Väitän, että nämä neljä näkökulmaa ovat sisäisesti ristiriitaisia ja ulkoisesti ongelmallisia. Nykyinen rikosoikeus olettaa, että henkilö on sekä vastuullinen että vaarallinen, sekä luotettava että epäluotettava. Joskus käyttäytymistä selitetään mentaalisen toimijuuden avulla, joskus fyysisen kehon avulla. Sisäisesti rikosoikeuden käsitys ihmisestä on epäjohdonmukainen (inconsistent).

Oikeuden ulkopuolinen tieteellinen tutkimus kyseenalaistaa osan näistä oletuksista. Esimerkiksi neurotiede kyseenalaistaa vapaan tahdon.²⁹ Psykologia sen sijaan kyseenalaistaa sen, olemmeko tietoisia kaikista toimintaamme koskevista

23. Craig Haney, *Criminality in Context: The Psychological Foundations of Criminal Justice Reform*. American Psychological Association 2020 ja Coppola 2021.

24. Duff 2018.

25. Rodun käyttäminen puhuttaessa ihmisistä on ongelmallista. Käsitettä käytetään, koska siihen viitataan esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen syrjinnän kieltoa koskevassa 14 artiklassa.

26. David Garland, *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford University Press 2001; Jonathan Simon, *Governing through Crime: How the War on Crime Transformed American Democracy and Created a Culture of Fear*. Oxford University Press 2006 ja David Alan Sklansky, *Criminal Justice in Divided America: Police, Punishment, and the Future of Our Democracy*. Harvard University Press 2025.

27. Ngaire Naffine, *Criminal Law and the Man Problem*. Hart 2019.

28. Andrew Ashworth – Jeremy Horder, *Principles of Criminal Law*. 7th edition. Oxford University Press 2013, s. 23–26.

29. Benjamin Libet, *Mind Time: The Temporal Factor in Consciousness*. Harvard University Press 2004. Ks. myös Uri Maoz – Walter Sinnott-Armstrong (eds), *Free Will: Philosophers and Neuroscientists in Conversation*. Oxford University Press 2022.

merkityksellisistä syistä.³⁰ Riskien arviointi on erittäin epävarmaa ja useimmiten väärässä.³¹ Rikosoikeuden henkilö ei ole tieteellinen representaatio ihmisestä vaan poliittinen konstruktio, joka on suunniteltu oikeuttamaan rikosoikeuden tavoitteet. Tämä tarkoittaa, että rikosoikeuden henkilö on se, jonka poliittinen päätöksenteko haluaa tämän olevan. Tämä aiheuttaa rikosoikeuden epäyhdenvertaisen käytön, koska valtio voi päättää, miten se haluaa nähdä yksilön, millaista vastuuta sovelletaan ja minkälaisen rangaistuksen yksilö saa.

5. Normatiivinen teoria rikoslain henkilöstä

Kuinka näihin ongelmiin tulisi vastata? Pyrin vastaamaan tähän viimeisellä tutkimuskysymykselläni: miten oletusta rikosoikeuden henkilöstä tulisi kehittää rikosoikeuden kehittämiseksi oikeudenmukaisemmaksi kuin mitä se nykyään on?

Ehdotan tutkimuksessani normatiivista teoriaa, joka perustuu rationaaliin rekonstruktioon.³² Dekonstruktioilla löydetyistä ominaisuuksista rakennan lähtökohdan paremmalle mallille rikosoikeuden henkilöstä liberaalissa yhteiskunnassa.

Rekonstruktion ohjaava periaate on johdonmukaisuus (consistency). Rikoslaisissa tulisi olla vain yksi näkökulma ihmiseen ja yksi yhdenmukainen joukko oletettuja ominaisuuksia. Rikosoikeus ei voi perustua ristiriitaisiin käsityksiin yksilöstä. Kaikkia ihmisiä on kohdeltava tasapuolisesti. Rikosoikeudessa ei pitäisi olla olemassa ”epänormaaleja yksilöitä” koskevia luokkia, jotka suljetaan autonomian ulkopuolelle. Sen sijaan joillakin on rikosvastuun edellyttämien ominaisuuksien taso, toisilla ei. Rikosoikeuden käyttämisen tulisi olla minimaalista, eli sen tulisi perustua ultima ration, ihmisoikeuksien kunnioittamiseen ja oikeuteen olla olematta rangaistuksen kohteena.³³

Pohjoismaisen perinteen edustajana katson, että rikosoikeuden ei tulisi perustua ankarien rengastusten luomaan pelotepreventioon (deterrence) tai koston perustuvaan retribuutioon. Sen tulisi tähdätä positiiviseen yleispreventioon eli tavan ja moraalin luomiseen sekä lainmukaisen käyttäytymisen edistämiseen. Rikosoikeuden ja rikosvastuun tulisi antaa syytä kunnioittaa lakia,

30. Daniel Kahneman, *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux 2011.

31. Michael Tonry, *Predictions of Dangerousness in Sentencing: Déjà Vu All Over Again*. *Crime and Justice* 48 (2019), s. 439–482.

32. Duff 2018 ja MacCormick 1990.

33. Ashworth – Horder 2013, s. 31–33.

ei pelkästään aiheuttaa kärsimystä. Minkä ominaisuuksien sitten tulisi määritellä rikosoikeuden henkilön?

Ensimmäinen ominaisuus on rationaalisuus, joka tulisi ymmärtää syyherkkyytenä (reason-responsiveness) eli kyynä ymmärtää käsillä olleet syyt ja reagoida niihin.³⁴ Tämä luo myös tarpeen muotoilla lait ja normit tavalla, joka mahdollistaa ihmisten ohjaamisen.

Toinen ominaisuus on normatiivinen autonomia eli oikeus päättää omasta elämästään. Kun henkilö päättää vapaaehtoisesti tehdä rikoksen, valtion on kunnioitettava kyseisen yksilön autonomiaa. Valtio ei kuitenkaan saa poistaa tai tarpeettomasti rajoittaa autonomiaa rikosoikeudellisilla käytännöillä, kuten ankaralla vastuulla tai liiallisella preventiivisten kriminalisointien ja rangaistusten käyttämisellä. Ihmisarvon kunnioittamisen on oltava rikosoikeuden ytimessä. Yhteiskunnan on aina nähtävä ihmiset päämääränä itsessään, ei koskaan pelkästään välineenä.³⁵ Tämä tarkoittaa, että ennaltaehkäisy ei saa mennä liian pitkälle.

Samalla näiden ominaisuuksien on pysyttävä yhteydessä tieteeseen ja sosiaaliseen kontekstiin. Jos tiede osoittaa, että tietyt oletukset ihmisen käyttäytymisestä ovat vääriä, lakia on mukautettava vastaamaan uutta tietoa. Rikosoikeuden on myös nähtävä yksilöt sosiaalisessa kontekstissaan olentoina, joilla on relaatioita toisiin ihmisiin.

6. Johtopäätökset

Rikosoikeuden ytimessä on ongelma. Rikosoikeuden henkilöstä on tullut väline valtion vallan liialliselle käytölle. Ihmisiä ei kohdella yhdenvertaisesti. Rikosoikeudesta on tullut liian poliittisesti ohjattua, ja sitä käytetään liian moniin tarkoituksiin. Valtio voi määritellä liian laajasti, keitä pidetään rikollisina. Rikosoikeuden tulisi palata oikeaan rooliinsa: tarjota syytä olla tekemättä rikoksia, toimia viimeisenä keinona (ultima ratio) ja kunnioittaa ihmisarvoa.

Jos tässä institutionaalisessa valtion väkivallassa on jotain arvokasta, se on mahdollisuus tunnustaa ihmisen toimijuus ja ihmisarvo. Mutta tämän tunnustamisen tulee koskea yhdenvertaisesti kaikkia ihmisiä. Nykyisin ihmisyksilöitä ei aina kohdella yhdenvertaisesti oikeudellisessa mielessä, vaikka heillä on

34. John Fischer – Mark Ravizza, *Responsibility and Control: A Theory of Moral Responsibility*. Cambridge University Press 2006. Ks. myös Manuel Vargas, *Building Better Beings: A Theory of Moral Responsibility*. Oxford University Press 2013.

35. Immanuel Kant, *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, 4:429 (ed. and trans. Mary Gregor – Jens Timmermann). 2nd ed. Cambridge University Press 2012 (alkuperäinen 1785).

todellisuudessa jaettu ihmisyyys. Heidät luokitellaan poliittisten tavoitteiden määrittelemien näkökulmien perusteella. Tämä tulisi muuttaa. Yhä harvemman ihmisyyksilön tulisi olla täysin vastuullinen rikosoikeudellisena henkilönä, jota voidaan syyttää ja rangaista punitiivisin keinoin. Mutta kaikkia yksilöitä tulisi kohdella yhdenvertaisesti, koska me kaikki ihmiset olemme yhtä arvokkaita.

Kirjoitankin väitöskirjani lopussa Platonia ja Kantia mukaillen: “Let us not be animals to one another, but instead include everyone in the Kingdom of Ends.”³⁶

36. Esko Yli-Hemminki, *Theorising the Criminal Law’s Person: Perspectives on the Human Individual, Problems of Assumed Properties, and Normative Solutions*. Helsingin yliopisto 2025, s. 258.

Yli-Hemminki, Esko

Theorising the Criminal Law's Person: Perspectives on the Human Individual, Problems of Assumed Properties, and Normative Solutions

Helsingin yliopisto 2025. 300 sivua.

Lakimies
1/2026
s. 152–161

1. Aluksi

Aloitin tämän kirjallisen lausuntoni esittämällä yleiskatsauksen väitöskirjasta. Puollan Esko Yli-Hemmingin väitöskirjan *Theorising the Criminal Law's Person: Perspectives on the Human Individual, Problems of Assumed Properties, and Normative Solutions* hyväksymistä oikeustieteen tohtorin tutkintoon kuu-
luvaksi oikeustieteelliseksi väitöskirjaksi. Tutkimuksen tavoitteet, menetelmät ja tulokset on käsitelty väitöskirjassa riittävän perusteellisesti. Mielestäni kyseessä on erinomainen väitöskirja.

Väitöskirja käsittelee rikosoikeuden henkilöä (the criminal law's person, CLP). Väitöskirjassa esitetään, että henkilön käsite on ”vastuun ja rikosoikeuden soveltamisen taustalla oleva perustavanlaatuinen oletus ihmisluonnosta”(s. 12). Rikosoikeuden henkilö on merkittävä ajatus, koska se on rikosoikeuden ytimessä ja osittain oikeuttaa rikoslain tavoitteet ja soveltamisen.

Väitöskirjan keskeinen väite on, että modernin liberaalin rikosoikeuden kriisin aikana rikosoikeuden henkilön taustalla olevat oletukset, joita on pidetty pitkään itsestään selvinä, on rakennettava uudelleen, jotta rikosoikeudesta voidaan tehdä oikeudenmukaisempaa ja jotta voidaan varmistaa rankaisemisen oikeutus.

Väitöskirjassa esitetään, että liberaalissa länsimaisessa rikosoikeudessa käytetään neljää erilaista näkökulmaa tai ominaisuusjoukkoa rikosoikeuden henkilöön. Ne ovat vastuullinen subjekti, vaarallinen rikoksentekijä, tieteellinen objekti ja sosiaalinen itse. Nämä eri näkökulmat ovat sisäisesti ristiriitaisia tai epäjohdonmukaisia rikosoikeuden erilaisten tavoitteiden tai käyttötarkoitusten vuoksi. Rikosoikeuden henkilön näkökulmat ovat ongelmallisia myös ulkoisesti, jolloin ulkoisella tarkoitetaan rikosoikeuden henkilön suhdetta tieteelliseen käsitykseen ihmisestä, todellisesta yksilöstä (the individual in reality, IoR), joka on metafysiikan alaa, ja tieteellisestä representaatiosta (scientific representation, SR).

* Virallisen vastaväittäjän, professori *Arlie Loughnanin* Helsingin yliopiston oikeustieteiden tiedekunnalle antama 16.9.2026 kirjattu lausunto vähäisin muutoksin. Lausunto on käännetty englannista suomeksi DeepL-käännösohjelmaa apuna käyttäen. Käännöksen ovat tarkastaneet yliopistonlehtori Esko Yli-Hemminki ja professori Sakari Melander.

Väitöskirjassa käsitellään neljää pääasiallista tutkimuskysymystä:

1. Miten oletukset rikosoikeuden henkilöstä on konstruoitu rikosoikeuden taustalla?
2. Millaisen henkilön rikosoikeus olettaa?
3. Mitä oikeudellisia ja tieteellisiä ongelmia näistä oletuksista syntyy?
4. Miten oletusta rikosoikeuden henkilöstä tulisi kehittää rikosoikeuden parantamiseksi?

Filosofista tutkimusmenetelmää käyttäen väitöskirjassa esitetään ensin yksityiskohtainen kuvaileva teoria rikosoikeuden henkilöstä (dekonstruktio) ja sen jälkeen normatiivinen teoria (rationaalinen rekonstruktio), joka perustuu positiivisen yleisprevention tulevaisuuteen suuntautuvaan tavoitteeseen pohjoismaisen mallin mukaisesti. Väitöskirja päättyy lyhyeen keskusteluun siinä toteutetun tutkimuksen merkityksestä.

Mielestäni väitöskirja on merkittävä ja omaperäinen panos, jolla tuotetaan uutta tutkittua tietoa. Kirja esittelee syvällisen ja pohdiskelevan lähestymistavan rikosoikeuden henkilöön. Se perustuu erittäin laajaan filosofiseen ja teoreettiseen tutkimuskirjallisuuteen ja tarjoaa omaperäisen ja vakuuttavan näkökulman rikosoikeusteorian merkittävään aiheeseen. Nautin väitöskirjan lukemisesta ja kirjoitan tämän lausunnon odottaen innolla väitöskirjan julkaisemista monografiana, joka tulee merkitsemään merkittävää ja tärkeää panosta rikosoikeusteoriaan.

Esitän seuraavaksi yksityiskohtaisen keskustelun väitöskirjasta neljän otsikon alla, jotka muodostivat väitöskirjan vastaväitöksen rakenteen Helsingin yliopistossa 6.9.2025.

2. Yksityiskohtainen keskustelu

2.1. Aihe ja tutkimuskysymykset

Kuten edellä mainittiin, väitöskirja käsittelee rikosoikeuden henkilöä – rikosoikeuden taustalla olevia perustavanlaatuisia oletuksia ihmisluonnosta (sivu 2). Tämä henkilö oikeuttaa väkivaltaiseksi instituutioksi katsotun rikosoikeuden tavoitteet (sivu 2). Väitöskirjassa lähestytään rikosoikeuden henkilöä poliittisena ajatuksena, joka oikeuttaa rikosoikeudellisen vastuun, syyttämisen (blaming) ja rangaistuksen käytön (sivu 3). Nämä ovat näkökulmia rikosoikeuden henkilöön, jolla sanotaan olevan tiettyjä ominaisuuksia, jotka ulottuvat mentaalisten kykyjen lisäksi luonteen ja jopa terveyden tarkasteluun, kuten psykiatriisiin arviointeihin (sivu 3).

Väitöskirjassa esitetyt pääargumentit ovat seuraavat:

1. Rikosoikeudella on useita poliittisia tavoitteita, jotka edellyttävät erilaisia näkökulmia ihmiseen. Nämä näkökulmat sisältävät rikosoikeuden henkilön ominaisuudet.
2. Rikosoikeuden yleisessä osassa on neljä näkökulmaa rikosoikeuden henkilöön.
3. Rikosoikeuden oletuksissa on oikeuden sisäisiä ristiriitoja ja ulkoisia ongelmia, kun näitä oletuksia verrataan tieteellisiin ihmiskuvauksiin. Näiden ristiriitojen vuoksi on tarpeen kehittää normatiivinen teoria rikosoikeuden henkilöstä.
4. Normatiivinen teoria kehitetään tulevaisuuteen suuntautuvan positiivisen yleisprevention tavoitteen pohjalta, jotta käyttäytymistä voidaan ohjata syyherkkyyden (reason-responsiveness) ja ihmisoikeuksien perusteella. Kaikkia ihmisiä tulisi pitää yhdenvertaisina. Myös sosiaalinen konteksti ja tieteellinen tieto tulisi ottaa huomioon.

Väitöstilaisuudessa kysyin väittelijältä, miksi hän piti rikosoikeuden henkilöä yhtenäisenä kokonaisuutena, joka koostuu erilaisista näkökulmista eikä esimerkiksi joukosta kokonaisuuksia, joilla on toisinaan normaaleja ja toisinaan epänormaaleja ominaisuuksia. Väittelijä vastasi mielestäni tyydyttävästi, että rikosoikeus tarkastelee ihmisyksilöitä ja että tämän ajatuksen normatiivisena lähtökohtana pitäisi olla vain yksi käsitys henkilöstä, joka muodostaa rikosoikeuden perustan. Tilanne on tämä, vaikka tämä käsitys ja tieteellinen todellisuus voivat olla ristiriidassa keskenään. Väittelijälle tämä kanta on houkutteleva, koska se heijastaa johdonmukaisuutta, noudattaa yhdenvertaisen kohtelun periaatetta ja rajoittaa rikosoikeuden käyttöä pelkkään ennaltaehkäisyyn.

Vastauksessaan väittelijä perustelee keskeisen käsityksensä, joka on ollut teoksen taustalla alusta asti. On tärkeää ymmärtää tämä, koska juuri tämä käsitys muodostaa perustan väittelijän erityiselle lähestymistavalle rikosoikeuden henkilöön: se koostuu erilaisista näkökulmista ja ominaisuuksista, koska kaikki ihmiset, joilla on tarvittavat ominaisuudet, ovat rikosoikeuden henkilöitä ja ne, joilla niitä ei ole, eivät ole; heillä on kuitenkin ihmisarvo. Kuten väittelijä myönsi vastauksessaan, tämä on normatiivinen kanta, ja kuten mainitsin, pidin sitä tyydyttävänä. Monografiana julkaistavaa väitöskirjaa valmisteltaessa on kuitenkin mahdollista tehdä selväksi, että tämän kannan omaksuminen on valinta, jossa tunnustetaan väittelijän teoreettiset sitoumukset. Ehdotan, että tämä olisi hyväksyttävä ja suoraviivaisempi perusta kirjan myöhemmälle argumentaatiolle.

Tämän kysymyksen jatkoksi kysyin väitöksessä väittelijältä, miksi hän katsoo, että tällaiselle ongelmalliselle oletukselle perustuva rikosoikeusjärjestelmä on rikki, vaikka se näyttää toimivan. Väittelijä vastasi tähän kysymykseen erityisen hyvin. Vastauksessaan hän selitti, että nykyisessä muodossaan rikosoikeuden henkilö tarjoaa liian laajan perustan valtion vallankäytölle ja rikosoikeuden käytölle. Lisäksi väittelijä huomautti, että nykyisin rikosoikeuden henkilön

käsite tarjoaa liian paljon valinnanvaraa rikosoikeuden poliittiseen käyttöön. Tämä tarkoittaa, että väitöskirjassa viitatuissa länsimaisissa liberaaleissa järjestelmissä turvaudutaan rikosoikeuteen liian usein tai liian helposti. Tämä vastaus ei ainoastaan tarjoa vahvaa selitystä väitteelle, jonka mukaan rikosoikeusjärjestelmä on rikki, vaikka se näyttää toimivan, vaan se myös korostaa väitöskirjassa käsitellyn aiheen vakavuutta ja ajankohtaisuutta. Aiheen merkitys viittaa tämän työn laajempaan merkitykseen rikosoikeusteorian kannalta.

Viimeinen mainittava seikka, joka liittyy väitöskirjan aiheeseen ja tutkimuskysymyksiin, koskee väitöskirjan osia, jotka liittyvät tieteelliseen representatioon (SR) ja todellisuuden yksilöön (IoR). Väitöskirja viittaa tieteellisessä tiedossa esiintyviin subjektiivisuuden käsitteisiin ja selittää, että tämä on paras tapa kuvata todellisuutta, koska meillä ei ole itsenäistä pääsyä todellisuuteen. Kuten väitöskirjassa selitetään, tieteellinen esitys tulisi ottaa huomioon rikosoikeuden henkilön uudelleen rakentamisessa. Väitöstilaisuudessa kysyin väittelijältä, miksi on tärkeää, että rikosoikeuden henkilö ottaa tieteellisen esittämisen vakavasti, kun se perustuu todellisuuden yksilön epärealistisiin ja moralistisiin käsityksiin. Väittelijä vastasi vakuuttavasti, että tiede on paras työkalu, joka meillä on todellisuuden esittämiseen ja että tämä on otettava huomioon rikosoikeuden henkilön arvioinnissa (dekonstruoinnissa ja rekonstruoinnissa), koska henkilön perustuminen moraaliseen ja poliittiseen todellisuuteen on liian sattumanvaraista. Tämä vastaus osoittaa, miten väitöskirja on vuorovaikutuksessa kehittyvän tieteellisen tiedon, kuten kognitiotieteen, kanssa, mikä on tärkeä osa sen ajankohtaisuutta ja panosta tieteellisesti tuotettuun uuteen tietoon. Palaan tähän kohtaan jäljempänä.

2.2. Menetelmät

Kuten edellä mainittiin, väitöskirjassa käytetään filosofista metodologiaa, jonka perustana on ajatus, jonka mukaan ”filosofia on työkalu, joka paljastaa oletukset ja etsii niihin käsitteellisiä ratkaisuja” (sivu 250). Väitöskirja on erinomainen esimerkki tämän metodologisen lähestymistavan voimasta ja arvosta.

Väitöskirjassa pyritään ylittämään rikosoikeuden henkilön ongelmien kuvailu ja tarjoamaan normatiivinen ratkaisu ongelmaan. Tämän normatiivisen osan tulisi olla ”vastuun ja rangaistuksen tasapuolinen käyttö” (sivu 25). Väitöskirjassa väitetään, että rikosoikeuden tulisi palvella vain yhtä tarkoitusta – positiivista yleispreventiota – joka perustuen näihin ehtoihin muodostaa ajatuksen henkilöstä. Tässä oikeutuksessa ”yhteiskunnan tulisi kuunnella luonnontieteitä ja oikeustieteitä” (sivu 25). Tämä johtaa ennaltaehkäisyyn ja ihmisarvon yhdistämiseen.

Väitöskirjassa todetaan, että esitetty teoria rikosoikeuden henkilöstä on ”yleinen, ei universaali” (sivu 28). Väitöstilaisuudessa kysyin väittelijältä tämänkaltaisen toteamuksen arvosta. Hän vastasi voimakkaasti. Hän esitti, että hänen

selityksensä oli merkityksellinen ja hyödyllinen joillekin yhteiskunnille sekä joillekin rikosoikeusjärjestelmille, mutta hän ei voinut väittää, että se otti huomioon kaikki rikosoikeusjärjestelmät, kuten Aasian maiden järjestelmät. Hän selitti myös, että joitakin tiettyjen järjestelmien yksityiskohtia on jätetty huomiotta, jotta selitys olisi yleisesti sovellettavissa. Tämä osoittaa aitoa pohdintaa filosofisesta menetelmästä, ja kun otetaan huomioon niiden maiden ja järjestelmien määrä, jotka kuuluvat länsimaisen liberaalin rikosoikeusjärjestelmän kategoriaan, se ennakoii väitöskirjasta syntyvän monografian laajaa lukijakuntaa ja merkitystä.

Väitöskirja paitsi on rikas ja valaiseva filosofinen tutkimus myös osoittaa vaikuttavaa tietoisuutta tällaisen menetelmän rajoituksista. Esimerkiksi väitöskirjassa tunnustetaan yhteiskuntahistoriallisen tutkimuksen (sosiohistorical scholarship) kritiikki oikeusfilosofisia lähestymistapoja kohtaan sekä rikosoikeuden ideaalityyppisten (ideal-type) lähestymistapojen rajoitukset. Kokemukseni mukaan tämä tietoisuus osoittaa sellaista tieteellistä kypsyyttä, jota harvoin löytyy väitöskirjoista.

Tässä pohdiskelevassa hengessä kysyin väitöksessä väittelijältä, mitä hän sanoo rikosoikeuden henkilön oletusten historiallisen ja sosiaalisen luonteen ymmärtämisen arvosta. Hän esitti, että filosofinen selostus on tarpeen, koska rikosoikeuden henkilön taustalla olevilla yleisillä ajatuksilla ei ole yhteistä historiaa. Tästä syystä väittelijä kehitti väitöskirjassa esitetyn käännekohdat-ajatuksen. Tämä ajatus viittaa ratkaiseviin hetkiin, jolloin ideat tulevat osaksi rikosoikeuden teoriaa (esimerkiksi 9/11-terrori-iskujen jälkeinen rikosoikeuden preventiivinen käänne). Tämä käännekohdat-ajatus on hyödyllinen käsite väitöskirjassa, ja mielestäni sen käyttö osoittaa väittelijän ajattelun ja analyysin hienostuneisuutta.

Väitöskirja yhdistää lähteitä muun muassa filosofiasta, yhteiskuntateoriasta, psykologiasta, neurotieteistä, historiasta, kriminologiasta, oikeustieteestä ja politiikan tutkimuksesta ottaen huomioon lähteitä kolmella kielellä (englanniksi, saksaksi ja suomeksi). Väitöstilaisuudessa kysyin väittelijältä, miten hän näkee filosofisten ja muiden tutkimusmenetelmien yhteensovittamisen väitöskirjassa. Hän antoi vakuuttavan vastauksen, jossa hän totesi, että filosofia on silta eri tieteenalojen välillä ja auttaa selkeyttämään käsitteitä, mikä on hyödyllistä myös filosofian ulkopuolella. Tämä vastaus osoittaa väitöskirjan tieteellisen avoimuuden. Lisäksi totean, että väitöskirjan pohjana oleva laaja lukeneisuus on yksi sen vaikuttavimmista piirteistä ja muodostaa erinomaisen pohjan teokselle.

2.3. Yleisiä kysymyksiä argumentista

Väitöskirja esittää rikosoikeuden henkilön poliittisen teorian (sivu 70). Siinä väitetään, että koska rikosoikeuden tavoitteiden määrittelyssä käytetään poliittista valtaa, rikosoikeuden henkilön näkökulmat ja ominaisuudet ovat luonteeltaan

poliittisia (sivu 35). Väitöskirja viittaa sekä rikosoikeuden henkilön sisäisiin ristiriitoihin, joissa sen ominaisuudet ovat ristiriidassa yhdenvertaisuuden periaatteen kanssa (sivu 67), että sen ulkoihin ongelmiin, jotka koskevat sitä, miten rikosoikeuden henkilön ominaisuudet vertautuvat tieteeseen ja miten ne voidaan nähdä epätosina (sivu 67). Siinä väitetään, että rikosoikeuden henkilön ulkoiset ongelmat ovat vakavampia kuin sen sisäiset ristiriidat (sivu 127). Tämä johtuu siitä, että neurotiede, psykologia, psykiatria ja yhteiskuntatieteet kyseenalaistavat rikosoikeuden henkilön muodostavat rationaalisuuden, autonomian, tunnekontrollin, toimijuuden ja yksilöllisyyden ominaisuudet.

Väitöstilaisuudessa pyysin väittelijää kertomaan lisää tästä rikosoikeuden henkilön sisäisten ja ulkoisten ongelmien vakavuuden välisestä ristiriidasta, koska se liittyy omaan kiinnostukseen rikosoikeuden muuttuvista legitimointitarpeista. Väittelijä antoi erinomaisen vastauksen. Hän totesi, että tiede on paras työkalu, jolla voimme representoida todellisuutta, ja että vaikka rikosoikeus on normatiivinen järjestelmä, sen on otettava tiede huomioon lakia kehitettäessä (esimerkiksi oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet sekä muut puolustukset). Tämä vastaus viittaa yhteen arvioitavana olevan väitöskirjan arvokkaaseen osa-alueeseen – rikosoikeusteorian ja käyttäytymistieteiden sekä muiden tieteiden väliseen pohdittuun vuorovaikutukseen – ja tämä viittaa tutkimuksen ajankohtaisuuteen ja sen vetovoimaan kirjana.

Väitöskirjassa väitetään yhdessä rikosoikeuden henkilön erityisessä näkökulmassa, tieteellisessä objektissa, että poikkeavuus ei ole pelkästään normaalin vastakohta vaan ”edustaa erillistä käsitettä, joka on syvästi juurtunut sosiaalisiin normeihin” (sivu 165). Tässä väittelijä tunnustaa, että sosiaalis-normatiivinen kehys on suhteessa siihen, mitä pidetään poikkeavana. Tämä taas vaikuttaa siihen, miten yksilöitä havainnoidaan ja luokitellaan (sivu 165). Väitöstilaisuudessa kehotin väittelijää pohtimaan, miten rikoslaki vaikuttaa poikkeavuuden (esimerkiksi mielenterveysongelmista kärsivät, lapset ja niin edelleen) lainsäädännön ulkopuoliseen tai sosiaaliseen ymmärtämiseen, sillä tämä oli kysymys, jonka olin ottanut esille esitarkastuslausunnossani. Väittelijä antoi erinomaisen vastauksen: hän myönsi, että rikoslaki on yksi instituutio, joka vaikuttaa sosiaaliseen merkitykseen, tieteen ja epäilemättä muiden instituutioiden ohella. Vaikka tämä ei vähennä väitöskirjan yleistä vahvuutta, se voisi olla jotain, jota voitaisiin jatkokehittää väitöstutkimuksen pohjalta laadittavassa monografiassa.

Toisen rikosoikeuden henkilön erityisen näkökulman, sosiaalisen itsen, osalta väitöskirjassa todetaan, että tämä rikosoikeuden henkilön ulottuvuus on jäänyt osittain huomiotta rikosoikeuden teoriassa. Kuten väitöstutkimuksessa todetaan, liberaali rikosoikeus korostaa rikosoikeudellisen vastuun individualistista puolta (sivu 178) ja sosiaalinen itse on rikosoikeuden teoriassa alivoimainen (sivu 179). Mutta väittelijän mielestä tämä näkökulma on yleinen ajatus, joka liittyy kaikkiin muihin kategorioihin (sivu 179), ja sen pitäisi näkyä rikosoikeudessa, koska sosiaaliset kontekstuaaliset tekijät, kuten köyhyys, sukupuoli ja rotu,

voivat vaikuttaa tuomioon (sivu 179) ja rangaistukseen (sivu 181). Väitöskirjassa tunnustetaan kansalaisuus, tasa-arvo, sukupuoli ja ihmisarvo tämän sosiaalisen itsen ominaisuuksiksi. Mielestäni se, miten väitöskirja ottaa sosiaalisen itsen vakavasti, on erinomainen panos rikosoikeusteorian käsityksiin oikeudellisesta persoonallisuudesta.

2.4. Johtopäätökset

Rikosoikeuden henkilön deskriptiivisen teorian jälkeen väitöskirja esittelee normatiivisen rekonstruktion rikosoikeuden henkilöstä. Tässä väittelijä poistaa ristiriidat ja ongelmat ja rekonstruoi rikosoikeuden henkilön seuraavien oletusten pohjalta (sivu 212):

1. Johdonmukaisuus: yksi ominaisuuksien joukko ja minimalistinen rikosoikeus.
2. Positiivinen yleispreventio: rikosoikeus muokkaa moraalialia ja käyttäytymistä kohtelematta yksilöitä muiden päämäärien välineinä (palaan tähän tuonempana).
3. Syyherkkyys: rikosoikeuden henkilön on kyettävä ymmärtämään ja toimimaan syiden ohjaamana (faktuaalinen kyky todellisuudessa, IoR).
4. Normatiivinen autonomia ja ihmisarvo: vastuu ei saisi perustua pelkästään mahdollisuuden toimia toisin vaan oikeuteen päättää omasta elämästään (sivu 233).
5. Sosiaalinen konteksti: ajatuksena on sijoittaa yksilöt kontekstiinsa, mikä voi tarkoittaa sen tunnustamista, että joidenkin yksilöiden tulisi ymmärtää toimivan rajoittavissa olosuhteissa (esimerkiksi traumoja tai riippuvuuksia kokeneet). Sosiaalista kontekstia tulisi käyttää vain lievemmän kohtelun perustelemiseen, jotta konteksti auttaisi rikoksenteekijää (sivu 239). Jos rangaistus on edelleen asianmukainen, siinä tulisi korostaa tukea ja kuntoutusta. Tämä voitaisiin saavuttaa käyttämällä laajemmin alentuneen syyntakeisuuden käsitettä (sivu 239).
6. Tieteellinen tieto: riskinarviointien ja vaarallisuuden lisäksi tieteellisen tiedon tulisi määritellä ja rajoittaa rikosoikeuden henkilön oletettuja ominaisuuksia, joten syyherkkyyden tulisi perustua psykiatrian ja käyttäytymistieteiden havaintoihin (sivu 240). Esimerkiksi jos tiede osoittaa, että meillä ei ole vapaata tahtoa, tämän tulisi näkyä rikosoikeuden henkilössä.

Edellä todettu rakentaa rikosoikeuden henkilöä uudelleen vaikuttavalla tavalla ja edustaa toista väitöskirjan päävahvuuksista. Huomautan, että suuri osa rikosoikeusteorian tieteellisestä työstä rajoittuu dekonstruktioon eikä ulotu uudelleen rakentamiseen eli rekonstruktioon.

Keskitytään yhteen väitöskirjan johtopäätöksistä. Lain normatiivisen luonteen vuoksi rikosoikeuden henkilö ei voi perustua pelkästään tieteelliseen

representaatioon ihmisestä. Tieteellinen tieto tulisi kuitenkin ottaa laajemmin huomioon rikosoikeuden henkilössä – ei vain poikkeustapauksissa, kuten syyn-takeettomuudessa tai vaarallisuudessa. Väitöstilaisuudessa kysyin väittelijältä, miltä realistisempi, psykologinen ja psykiatriaan perustuva mielen teoria rikosoikeudessa näyttäisi, ja tiedustelin, että koska tieteelliset käsitykset itsestä ovat dynaamisia, voiko tämä aiheuttaa ei-toivottua epävakautta rikosoikeuteen. Väittelijä toisti, että hänen näkemyksensä mukaan yksilön keho ja mieli tulisi ottaa huomioon sekä normaaleissa että epänormaaleissa tapauksissa. Hän myönsi, että hänen näkemyksensä mukaan useammat yksilöt vapautettaisiin syyllisyydestä ja rangaistuksesta, koska useita ihmisiä ei katsottaisi rikosoikeudellisessa mielessä henkilöiksi. Kuten totesin esitarkastuslausunnossani, tämä johtopäätös on ristiriidassa vammaisten oikeuksia koskevan tutkimuksen vaatimusten kanssa, sillä se vaatii enemmän osallisuutta, ei vähemmän. Vaikka tämä ei vähennä teoksen yleistä vahvuutta, se tarjoaa tilaisuuden pohtia tätä kysymystä tarkemmin. Mahdollinen vastaus voisi olla, että rikosoikeuden roolia modernin liberaalin subjektin määrittelyssä tulisi radikaalisti vähentää.

Kun otetaan huomioon pohjoismaisen positiivisen yleisprevention mallin asema ja merkitys väitöskirjassa rikosoikeuden yleisen suunnan määrittelyssä, on aiheellista huomata, että se on väitöskirjan erottuva ja positiivinen piirre. Väitöskirjan mukaan positiivinen yleispreventio keskittyy moraalien ja tavan luomiseen sekä yksilöiden ohjaamiseen lainkuuliaiseen käyttäytymiseen ja se tarjoaa rikosoikeuden pääasiallisen tavoitteen. Kuten väitöksessä keskusteltiin, väittelijä avasi sitoutumisensa tähän tavoitteeseen ja väitti, että rikosoikeuden on keskityttävä ”parempien olentojen rakentamiseen” (lainaten Manuel Vargasia¹) ja kehitettävä oikeudenmukaisempia tai parempia tapoja ohjata ihmisiä. Väitöskirjaan perustuvassa kirjassa on mahdollisuus kehittää edelleen keskustelua positiivisesta yleispreventiosta (mukaan lukien sen siirrettävyys tiettyihin järjestelmiin), koska tämä piirre lisää kirjan kiinnostavuutta ja vetovoimaa rikosoikeuden teoriaa tutkivassa tiedeyhteisössä.

Väitöskirjan loppuosassa tarkastellaan normatiivisen teorian vaikutuksia rikosoikeuteen. Niihin kuuluu, että rikosoikeudellisia seuraamuksia käytettäisiin aidosti vain viimeisenä keinona (*ultima ratio*), täysi rangaistus varattaisiin vain niille, joilla on täysi vastuu, vastuun menettäminen tasapainotettaisiin ihmisarvon huomioon ottamisen kanssa, vaarallisuus tunnustettaisiin poliittiseksi päätökseksi eikä yksilön luontaiseksi ominaisuudeksi (sivu 255) ja rikosoikeudellisen vastuun ikäraja olisi korkeampi. Väitöstilaisuudessa mietin, kuinka tunnistettavissa rikoslaki olisi tämän uudelleenrakennuksen jälkeen – olisiko se liian supistettu, lähinnä symbolinen järjestelmä? Väittelijä vastasi, että hän piti ehdotuksia vähäisinä, koska ne voitaisiin ottaa käyttöön rikoslakijärjestelmissä.

1. Manuel Vargas, *Building Better Beings: A Theory of Moral Responsibility*. Oxford University Press 2013.

Tämä on arvionvarainen kysymys, mutta jälleen kerran, tämän kirjan tarkoituksia ajatellen, mielestäni olisi hyväksyttävää tunnustaa, että ehdotukset ovat radikaaleja, joissakin järjestelmissä enemmän kuin toisissa.

3. Väitöskirjan merkitys

Jotta voin vastata nimenomaan tohtorintutkinnon myöntämiskriteereihin, sisällytän osan esitarkastuslausunnostani tähän lopulliseen raporttiin.

Väitöskirja sisältää uutta tutkittua tietoa. Väitöskirja tarjoaa uuden näkökulman aiheeseensa, joka on (modernin liberaalin) rikosoikeuden henkilö. Se esittää hienostuneen analyysin rikosoikeuden henkilön konstruktioista, jolla on sisäisiä ja ulkoisia kasvoja. Laajan ja kattavan kuvailevan teorian jälkeen väitöskirja esittää vaikuttavan rationaalisen rekonstruktion rikosoikeuden henkilöstä.

Väitöskirja osoittaa tohtorikoulutettavan kriittistä ajattelua. Väitöskirja esittää vaikuttavan kriittisen arvion rikosoikeuden henkilöstä. Yksi esimerkki tästä on sosiaalisen itsen analyysi, joka on tyypillisesti paljon ohuempi käsite rikosoikeudellisen henkilöllisyyden filosofisissa lähestymistavoissa, jos sitä ylipäätään otetaan huomioon. Kaiken kaikkiaan väitöskirja on tulosta pitkäjänteisestä, kriittisestä sekä itsenäisestä ajattelusta ja analyysistä.

Väitöskirja osoittaa syvällistä perehtyneisyyttä alaan. Väitöskirja perustuu huolelliseen ja laaja-alaiseen lukemiseen rikosoikeudellisesta henkilöstä ja siihen liittyvistä aiheista. Väittelijä on integroinut materiaalia muun muassa filosofiasta, yhteiskuntatieteistä, psykologiasta, neurotieteistä, historiasta, kriminologiasta, oikeustieteestä ja politiikan tutkimuksesta sekä ottanut huomioon lähteitä kolmella kielellä (englanniksi, saksaksi ja suomeksi). Väittelijä osoittaa vankan tuntemuksen väitöskirjassa viitatuista aineellisista oikeusjärjestelmistä. Väittelijän perehtyneisyys aiheeseen on todella syvälinen.

Väitöskirja näin osoittaa tutkimusmenetelmien ja niiden soveltamisen hallintaa. Väitöskirjassa käytetään filosofista metodologiaa, jonka perustana on ajatus, että ”filosofia on työkalu, joka paljastaa oletukset ja etsii niihin käsitteellisiä ratkaisuja” (sivu 250). Tämänäyttypisen tutkimusmenetelmän hallinnan lisäksi väitöskirja osoittaa vaikuttavaa tietoisuutta menetelmien rajoituksista. Väitöskirjassa esimerkiksi tunnustetaan sosiohistoriallisen tutkimuksen kritiikki oikeusfilosofisia lähestymistapoja kohtaan sekä rikosoikeuden ideaalityyppisten lähestymistapojen rajoitukset.

Väitöskirja on tieteellisesti vakuuttava. Väitöskirja on vakuuttava kuvaus rikosoikeuden henkilöstä ja sen ongelmista, ja sen johtopäätökset ovat vakuuttavia. Väitöskirjassa tunnustetaan, että rikosoikeuden henkilön dekonstruktioista ei ole mahdollista siirtyä suoraan sen normatiiviseen rekonstruktioon. Väitöskir-

jassa käsitellään tätä hyödyntämällä ”deskriptiivisiä argumentteja normatiivisten teorioiden muodostamisessa” (sivu 17). Normatiivinen rekonstruktio on myös perusteltu ja johdonmukainen.

Väitöskirja sisältää perusteltuja tuloksia. Väitöskirjassa esitetyt johtopäätökset (tulokset) ovat perusteltuja ja moniulotteisia. Esimerkiksi väitöskirjassa tunnustetaan, että lain normatiivisen luonteen vuoksi rikosoikeuden henkilöä ei voida perustaa pelkästään tieteelliseen esitystapaan, vaan väitetään (vakuuttavasti), että tieteellisen tiedon tulisi paremmin vaikuttaa rikosoikeuden henkilöön eikä vain poikkeustapauksissa (sivu 242).

Väitöskirja osoittaa tieteellistä eheyttä ja kypsyyttä ja noudattaa tutkimuksen eettisiä normeja. Lisäksi väitöskirja osoittaa tohtorikoulutettavan hyvää reflekttiivisyyttä esimerkiksi suhteessa pohjoismaisen positiivisen yleisprevention mallin noudattamiseen, moraalien ja tapojen rakentamiseen sekä yksilöiden ohjaamiseen lainkuuliaiseen käyttäytymiseen sen sijaan, että keskitytään peloteprentioon (sivut 225–226), mikä osoittaa korkeaa tieteellistä kypsyyttä.

4. Lopullinen suositus

Yhteenvetona voidaan todeta, että kyseessä on erinomainen väitöskirja, joka tuo omaperäisen panoksen tietoon ja esittää syvällisen ja pohdiskelevan lähestymisen rikosoikeuden henkilöön. Se perustuu erittäin laajaan filosofiseen ja teoreettiseen aineistoon ja tarjoaa alkuperäisen ja vakuuttavan näkökulman merkittävään ja ajankohtaiseen aiheeseen rikosoikeuden teoriassa. Ehdotan tiedekunnalle, että tohtorin arvo myönnetään edellä mainituista syistä.

Arlie Loughman

Hietaniemi, Arto, OTM, VT, hallinto-oikeustuomari, Vaasan hallinto-oikeus
Kataja, Pauli, OTM, asessori, Vaasan hovioikeus
Letto-Vanamo, Pia, OTT, VT, professori emerita, Helsingin yliopisto
Loughnan, Arlie, LL.D., professori, Sydneyn yliopisto
Markus, Jaakko, OTT, yliopistonlehtori, Lapin yliopisto
Myöhänen, Sami, OTT, VT, HuK, hovioikeudenneuvos, Itä-Suomen hovioikeus
Piippo, Jenna, OTM, väitöskirjatutkija, Lapin yliopisto
Rautiainen, Pauli, HT, FM, KM, VTM, yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto;
dosentti, Helsingin, Itä-Suomen ja Turun yliopistot
Tolvanen, Matti, OTT, VT, professori emeritus, Itä-Suomen yliopisto
Yli-Hemminki, Esko, OTT, VTM, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto

Samuli Kulmala: Oikeuden väärinkäytön kielto ja oikeudenkäynnit (A 353)

Riita-asian oikeudenkäyntien tarkoituksena on ratkaista yksityisten välisiä riitoja ja turvata yksilöiden pääsy oikeuksiinsa. Oikeudenkäynneillä on oikeusvaltiollinen tehtävä toimia lakiin perustuvana mekanismina, joka ylläpitää luottamusta ja yhteiskuntarauhaa. Oikeudenkäyntejä voidaan kuitenkin väärinkäyttää näiden tavoitteiden ja tehtävien vastaisten päämäärien saavuttamiseksi. Oikeudenkäynti voi olla väline kiusanteossa, häirinnässä ja muista piittaamattomassa omanedun tavoittelussa. Oikeudenkäyntejä voidaan käyttää yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuvien vaiennuttamiseen ja poliittisten vastustajien vainoamiseen. Lisäksi niin sanotut sarjavalittajat (kverulantit) saattavat aloittaa toistuvia oikeudenkäyntejä välittämättä niistä itselleen, oikeudenkäynnin vastapuolelle tai yhteiskunnalle aiheutuista haitoista ja kuluista.

Väitöskirjassa tutkitaan oikeudenkäyntien väärinkäyttöä siviiliprosessien kontekstissa. Oikeudenkäyntien väärinkäyttöä lähestytään *oikeuden väärinkäytön* kiellon periaatteen kautta. Oikeuden väärinkäytön kielto on laaja-alainen oikeusperiaate, joka määrittää oikeuden käyttämisen sallittuja rajoja. Väitöskirjassa tutkitaan oikeuden väärinkäytön kiellon periaatetta yleisenä oikeusperiaatteena ja sen merkitystä siviili- ja prosessioikeudessa. Toiseksi tutkitaan *oikeudenkäyntien väärinkäytön* käsitettä ja ilmiötä. Oikeudenkäynnin väärinkäytön käsitteessä voidaan erottaa toisistaan 1) vallan kolmijakoa rikkova väärinkäyttö (ns. näytösoikeudenkäynnit), 2) tuomiovallan väärinkäyttö ja 3) oikeudenkäynnin osapuolten taholta ilmenevä väärinkäyttö. Tutkimuksessa käsitellään lyhyesti kaikkia edellä mainittuja ongelmia, mutta varsinainen tutkimuskysymys rajataan oikeudenkäynnin osapuolten taholta ilmenevään väärinkäyttöön (3). Tältä osin käsitellään tarkemmin kanneoikeuden eli oikeudenkäynnin aloittamisen väärinkäyttöä.

Kanneoikeuden väärinkäyttämisen kysymys jaetaan neljäksi erilliseksi ongelmaksi: 1) shikaaninomaiset kanteet, 2) SLAPP-kanteet, 3) sarjavalittajat eli kverulantit ja 4) kolluusio- ja valeoikeudenkäynnit. Tutkimuksessa selvitetään, miten edellä mainittuihin ongelmiin voitaisiin nykyistä tehokkaammin puuttua. Tutkimuskysymyksiä arvioidaan voimassa olevan lain tulkintasuosittelusten ja lainsäädännön kehittämisen näkökulmasta. Sopivien ratkaisukeinojen etsimisessä hyödynnetään oikeusvertailevaa tutkimusta.

ISBN 978-951-855-884-5 (kovakantinen)

ISBN 978-951-855-885-2 (PDF)

Väitös Helsingin yliopistossa 7.3.2026.

Hinta vahvistetaan myöhemmin.

Alexander Nybonn: Förberedelsen i tvistemål En jämförelse mellan Finland, Sverige och Norge A 354 (A354)

Förberedelsen kan anses utgöra det viktigaste inslaget under domstolsförfarandet i tingsrätten eftersom en muntlig, omedelbar och koncentrerad huvudförhandling inte är möjlig utan den. I Finland råder det bred konsensus om att förberedelsen är behäftad med problematiska tendenser vilket i förlängningen är en central orsak till att domstolsförfarandet i tingsrätten tenderar vara alltför långsamt och dyrt.

I denna avhandling jämförs den finska förberedelsen med förberedelsen i Sverige och Norge. Jämförelsen sker inom ramverket för huvudförhandlingsmodellen. En viktig del av jämförelsen är att analysera ländernas tillvägagångssätt vid förberedelsen i ljuset av det budskap och tankegodsd som förespråkas i den samarbetsprincip som betonas i ELI/UNIDROIT:s modellregler för dispositiva tvistemål.

Jämförelsen med Sverige och Norge visar att en ökad betoning av formella frågor skulle förbättra det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen. Den ökade betoningen och därigenom anammandet av ett planmässigt tillvägagångssätt skulle göra den finska förberedelsen snabbare och till en mer kompakt helhet. Det argumenteras vidare för att ett införande av en skyldighet för domaren och parterna att samarbeta och att de skulle tilldelas ett gemensamt ansvar för att främja en snabb, billig och säker lösning på rättstvisten, skulle leda till en effektivisering av den finska förberedelsen.

Ingen avhandling har tidigare så ingående jämfört förberedelsen i Finland, Sverige och Norge. Såvitt författaren vet, är avhandlingen också den första i Norden som har ett specifikt fokus på ELI/UNIDROIT:s modellregler. Denna avhandling lämpar sig väl för såväl nordiska akademiker som för finska domare och advokater som jobbar med dispositiva tvistemål.

ISBN 978-951-855-886-9 (kovakantinen)
ISBN 978-951-855-887-6 (PDF) edition.fi

Väitös Helsingin yliopistossa 20.3.2026.

Hinta 125 euroa / jäsenhintä 87,50 euroa.